

მ რ კ თ უ ზ ი

მართლწმინდა : სწოების

პირითადი საფუძვლები

ქუთაისი
კომუნალური მეურნეობის სტამბა
1927.

ჩემი „სალიტერატურო კართული“-ს წინასიტყვიდან.

... არცერთს ლიტერატურულ ენაში არ არის ფორმების იმისთანა მრავალგვარობა, როგორც დღეს ქართულში არსებობს. ძველათ ჩვენი მწერლების ენა თითქმის არ ყოფილა ერთმანეთისგან განსხვავებული, და დღეს კი რამდენი მწერალიც არის, იმდენი განსხვავებული ფორმა და სიტყვების თუ წინადადებათა სხვადასხვაგვარი წყობა.

ამ მრავალგვარობის მიზეზი ის არის, რომ ხალხს ენის ფორმები თანდათან შეუცვლია, მწერალნი კი ამ თანდათანობას არ მიყოლიან: ზოგი უძველეს ფორმებზე შეჩერებულა, რადგან იმათთვის შეუჩვევია თვალ-ყური, ზოგს კი უახლესი ფორმები შეუთვისებია და იმათ აძლევს უპირატესობას.

ზემოსხენებულ მწერალთა შორის დიდად შემტარაი არიან ისინი, რომელნიც ფიქრობენ, რომ ახლანდელი სამწერლო ენის ფორმები ძველებურ წიგნებში უნდა ეცდებოთო, თუკინდ ის წიგნი „ვეფხისტყაოსანი“-ც იყოს. ძველ სახელოვან მწერალთა ენით, რასაკვირველია, უნდა ვიხელმძღვანელოთ, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ისინი ენის განვითარებას, მის პროგრესიულ წინსვლას არ ეწინააღმდეგებიან.

როგორც ხალხის ცხოვრება, მისი სოციალური წყობილობა, დროთა ბრუნვის მიხედვით იცვლება,—ისე იცვლება ხალხის ენაც.

მეთერთმეტესა და მეთორმეტე საუკუნეში, ერის კეთილდღეობისა და სახელოვან მწერალთა მეოხებით, ქართული ენა თვალსაჩინოთ განვითარდა და გამშვენიერდა. შემდეგ საუკუნეებში, როცა ქართველთა კეთილდღეობამ იკლო, მათი ენაც დაღარიბდა. მეთორმეტე საუკუნეში ქართული მწერლობის სარბიელზე ხელახლა გამოჩნდნენ სახელოვანი პირები—და ენამაც იწყო ხელახალი აღორძინება.—„რა ენა წახდეს, გრიც დაეცესო“, ამბობს ზრ. მარბელიანი თავის ლექსებში. „უკუღმა უნდა ეთქვა: „ერი დაეცეს—ენაცა წახდეს“-ო, რადგან, როგორც ახლა ვსთქვი, ენის სიკეთე თუ სიციულე ერის ავკარგავანობაზეა დამოკიდებული.

მსუცხა დღესდღეობით ჩვენი ენა ბევრს ცუდ პირობაშია ჩაყენებული, თუმცა მის წინსვლას ბევრი გარეწოება აფერხებს, მაგრამ ის მაინც ცოტ-ცოტათი ვითარდება, ღონიერდება, წინ მიდის. ღლეწანდელი მისი უმთავრესი ნაკულუოვანება ზევით დაეასახელე: ეს არის მისი ფორმების მრავალგვარობა—და ჩემი შრომის მიზანიც ის არის, რომ შექმენისამებრ გამოვიკვლიო, თუ ჩვენს მწერლობაში უპირატესობა რადარა ფორმას უნდა მიეცეს.

ამ ფორმათა მრავალგვარობის მიზეზს, ზემოსხენებულს გარდა, კიდევ ის გარემოებაც შეადგენს, რომ საქართველოს ხალხი სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვანაირათ ლაპარაკობს, განსხვავებულ ფორმებს ხმარობს. ჩვენი ქვეყანა თავიდანვე ბუნებით რამდენმე კუთხეთ იყო დანაწილებული, და თითოეულ მათგანში, ბუნებისავე სხვადასხვაობის გამო, თავისებური სიტყვსლე დღულდა, თავისებური ჩარხი ტრიალობდა, რომელიც ადგილობრივ მკვიდრთა და მათ ენას განსხვავებულ სახეს აძლევდა. მს ბუნებრივი კანონი დღესაც თავის ძალაშია: კახელი ამბობს მაიტა, ქართლელი—მოიტა, იმერი—მეიტა-ო, და სხვ.

ჩვენი მწერალნიც თავის თხზულებებში ხშირათ იმ ფორმებს ხმარობენ, რომლისთვისაც პატარაობიდან სმენა შეუჩვევიათ, ე. ი. თავისი კუთხის ენას. ამ მხრით განსაკუთრებით საქართველოს აღმოსავლეთის ნაწილის მწერალნი იქცევიან თავისუფლათ, და რა სიტყვასაც ან ფორმას თავის სოფელში ყურს მოკრავენ, ყველაფერი ლიტერატურულ ენაში შეაქვთ. მს მათი საქციელი იმ ცრუ აზრზეა დამყარებული, რომ ლიტე-

რატურული ენა თავიდანვე ჩვენი კუთხის ენა ყოფილა და დღესაც ის უნდა იქნეს.
 ისტორია მოგვითხრობს, რომ ქართველების ცხოვრება შტებთაში დაწყებული და-
 იქიდან შემდეგ, საუკუნეების განმავლობაში, ქართველი ტომი ნელნელა ყოველი მხრით-
 გავრცელებულა და დაუპერია ქავკასია ორს დიდ ზღვას შუა აღმოსავლეთ-დასავლეთ-
 თით და ორს დიდ ქედს შორის ჩრდილოეთ-სამხრეთით.

რა თქმა უნდა, სადაც ხალხის ცხოვრება უპირველესათ განვითარდა, პირველი
 ჩვენი მოღვაწეებიც იქ გაჩნდნენ და სამწერლო ენის საფუძვლათაც იქაური კილო და-
 დგინდა.

ამის მიუხედავათ, „ვისრამიანში“, „ვეფხისტყაოსანში“, „სიბრძნე-სიცრულში“
 და სხვ. ბევრი ადგილი მოიპოვება, რომელიც ამტკიცებს, რომ ჩვენი ძველი მწერალნი
 პროვინციებს უყურადღებოთ არ სტოვებდნენ, და თუ რამე იქაურ ენაში მოეწონებო-
 დათ, ლიტერატურულ ენაში შექონდათ.

ჩემი აზრიც ლიტერატურული ენის შესახებ ეს არის: 1) ქართველი ლიტერატო-
 რი რომლისაზე ერთი კუთხის ენით არ უნდა ხელმძღვანელობდეს, არაშედ უყურადღე-
 ბას ხაქართველს ყოველი კუთხის ენას უნდა აქცევდეს და იმათგან უსაქიროესი სი-
 ტყუები უნდა გამოკრიფოს და უკეთილხმოვანესი ფორმები იხმაროს; 2) ჩვენი მწერალ-
 ნი აუცილებლათ უნდა შეთანხმდნენ—სიტყვების ცვალებასა და წინადადებათა წყობა-
 ში ერთგვარი ფორმები იხმარონ, ერთგვარი კანონებით იხელმძღვანელონ.

ეს საქმე მეტათ საყურადღებოთ მიმაჩნია, და თუ ამ ჩემი შრომით ზემოვალ-
 ნიშნულ მიზანს სრულათ ვერ მივაწევ, იმაში მაინც დარწმუნებული ვარ, რომ ეს ჩემი
 გულმოდგინე კვლევა და წრფელი აზრი სულ უსარგებლოთ არ ჩაივლის.

ამ ჩემი შრომის დასასაბუთებლათ შემდეგი წიგნები გადავიკითხე: „ვისრამიანი“,
 „ვეფხისტყაოსანი“, „ჰილილა და დამანა“, „სიბრძნე-სიცრუის წიგნი“, „ღვეითიანი“,
 ბატონიშვილის მახუშტის „ღეორღაფიული აღწერა საქართველოსა“, „ქართლის ცხოვ-
 რება“, „უსალმუნი ღვეითისი“—და ჩვენი დროის მწერალთა თხზულებანი (გრ. მკრ-
 ბელიანის, ნ. ბარათაშვილის, ილ. შავჭავაძის, აკაკის, რ. მრისთავის, ზ. წერეთლის და
 მრ. სხვ.), აგრეთვე ხალხური ზეპირსიტყვაობის მასალები. ძველი დროის მწერალთა.
 შორის ჩემს კვლევაში განსაკუთრებით სამ ავტორს ვემყარები: „ვისრამიანის“ მთარგმ-
 ნელს და „ვეფხისტყაოსნისა“ და „სიბრძნე-სიცრუის წიგნის“ დამწერთ, რადგან ისი-
 ნი ჩვენი წარსული ცხოვრების საუკეთესო ხანათა წარმომადგენლნი და მასთან ქარ-
 თული ენის ზედმიწევნით მცოდნე პირები იყვნენ.

ქუთაისი, 1901 წ.

მ ქ ი თ ხ ვ ე ლ ი ს სა ყ უ რ ა დ ღ ე ბ ო თ.

ეს ჩემი წიგნი—„ქართული მართლწერისა და სწორენის ძირითადი საფუძვ-
 ლები“—საგრძნობლათ შევსებული და შესწორებული შინაარსია ჩემივე ნაშრომის.
 „სალიტერატურო ქართული“—სა, რომელიც 1901 წელს გამოიცა. „სალიტერატურო ქარ-
 თულმა“ თავის დროზე თავისი დანიშნულება და როლი საკმაოთ შეასრულა და, მიუ-
 ხედავათ სასტიკი იერიშებისა, რომელსაც იმ დროის მოქართულენი ჩემ-მიერ წამოყე-
 ნებულ დებულებათა წინააღმდეგ აწარმოებდნენ, იმ დებულებათგან ბევრი რამ დღეს-
 უკვე უღვაწოთ მიღებული და გავრცელებულია: დღეს უკვე საეკეთათა და სადავოთა აღა-
 რავის მიაჩნია (ქართული ენის კანონების მკვლევართაგანს), რომ დაბოლოება დენ
 ზნებში, წინააღმდეგ დენენ-ისა (მაგალ. მოვიდენ, დასხდენ), შეკვეცილი ბრუნება ზედ-
 სართფე-არსებითისა (მაგალ. კეთილი კაცის, კეთილ კაცს) და ბევრი სხვა—კანონიე-
 რი ფორმებიც არის და მასთან სრულიად შესაფერია გამარტივებულის თანამედროვე.
 ცოცხალი ენისა.

მაგრამ ბევრი რამ რჩება კიდევ სადავო სალიტერატურო ენის ფორმა-გამო-
თქმებს შორის—და, „სალიტერატურო ქართული“-ს გამოსვლის შემდგომი წლების
ჩემი დაკვირვება და გამოცთილება მწადია მონიტორესე პირთ გაუუზიარო.

ჩემს დებულელებსა და შეხედულებას მე, შეძლებისამებრ, ყოველთვის ვასაბუთებ,
ხოლო ჩემი მოწინააღმდეგენი ხშირათ უსაბუთოდ მეწინააღმდეგებიან—და კანდიერო-
ბა ზოგიერთის მათგანისა იქამდი მიდის, რომ ჩემი, თვალსაჩინოთ დასაბუთებული,
თეთრი—შავათ მიაჩნიათ, და თავისი აშკარა შავი—თეთრათ (იხ. „ღამატება I“).

თუ სიყალბე არა (ზოგიერთისა), დიდი გაუგებრობა მაინც ჩემი მოკამათეებისა
ის არის, რომა მკითხველებს არწმუნებენ, თითქო მე ყველაყერს იმისთანა ზერყევე სა-
ფუძველზე ვამყარებდე, როგორიც არის კეთილხმოვანობა. მართალია, ჩემ „სალი-
ტერატურო ქართული“-ში ეგ სიტყვა—„კეთილხმოვანება“—ხშირათა მაქვს ნახმარი,
და იმისთანა მკითხველს, რომელიც ყველაფერს მხოლოდ თვალით ზომავს, შესაძლოა
ეგ სიტყვა თვალში უსიამოვნოთ მოხვდა; ხოლო დაკვირვებული მკითხველი იმ ჩემს
წიგნში ამ კეთილხმოვანობის განმარტებასა და საფუძველებს საკმაოთ იპოვნიდა (გვ.
102—113) და, მაშასადამე, სინიღისიერსა და ღინჯ მოკამათეს არ შეეძლო ეთქვა,
თითქო მე, ქართული ენის სხვადასხვა ფორმის არჩევის დროს, მხოლოდ პირადი გე-
მოვნებით ხელმძღვანელობდე. მაგრამ იმის უარყოფაც შეუძლებელია, რომ ყოველის
კულტურული ერის სალიტერატურო ენაში კეთილხმოვანობას, როგორც მუსიკაში
ჰარმონიას, მცირე ადგილი არ უჭირავს, და თუ რომ განვითარებულ მსმენელს კი აქვს
ნება როძელიმე მუსიკალური თუ სასიღერო ჰანგი ჰარმონიულათ ან დისჰარმონიულათ
ალიაობს, ენის მკვლევარსაც ვერავინ დაუშლის, მეცნიერულ დასაბუთებასთან ერთად,
კეთილხმოვანობაც იმორწმოს.

მრთი საგულისხმო საკითხი ისიც კი არის, თუ ვინ უნდა ვიმოწმიოთ: ვისი-გე-
მოვნება და სტილი ენისა—მწერალთა შორის, ან ვისი მეცნიერული დასკვნები—მკვლე-
ვართა შორის? შიველესი ეპოქიდან, ქართული ენის სალაროში, „მისრამიანი“ და
„შეფხის-ტყაოსანი“ დიდებული განძია; მაგრამ იქაც ხომ მრავალგვარობაა ენის ფორ-
მებისა—და დღევანდელ დღეს იმგვარი ენითა და სტილით ლაპარაკი და წერა განა
შესაძლებელია? მე-18 საუკუნის მწერალ-მგოსნებზედაც ხომ იგივე ითქმის!.. ან, ეგებ,
მე-19 საუკუნის მე-60 წლების ორ სახელოვან სტილისტზე იყოს შესაძლებელი დავე-
მყაროთ: ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელზე?—მაგრამ ამ ჩემს ნაშრომშიც მათი
ნაწერებიდან საკმაო მასალაა ნაჩვენები იმისა, რომ ქართული ენის სისწორეში მათზე
დამყარება ყოვლად შეუძლებელია. ღა მეცნიერულ ნაკვლევებში?—მათი ნიმუში თვალ-
წინ გვიძმეს: „სალიტერატურო ქართულისათვის“, ეს ნაშრომი იმ კომისიისა, რომელ-
შიც მთავრობას თითქო თავი მოუყარია ყველასათვის, ვისაც იგი ქართული ენის შე-
გნებულ მცოდნეებათ სახადა... მაგრამ დაკვირვებული მკითხველი ჩემი რეცენზიითაც
(„ღამატება II“) საკმაოთ დაინახავს, რამდენათ სარწმუნო და საფუძვლიანი არიან ამ
ნაშრომში გამოსახული დებულეებანი!..

მაშ ვიზედ ან რაზე დავემყაროთო, იკითხავს გაოცებული მკითხველი. ჩემი პასუ-
ხია: არავიზე—და ყველაზე. არავიზე, რადგან თითოეული პიროვნება, მწერალ-მგო-
სანბა იგი თუ მკვლევარი, შეუძლებელია შეუცთომელი იყოს, და ყველაზე, ვინაიდან
თითოეულ მათგანს ენის რომელმე დარგში შესაძლოა თვალსაჩინო წვლილი ჰქონ-
დეს შეტახილი. ხაქმე—და სერიოზული საქმე—ის არის, რომ ეგ თვალსაჩინო წვლი-
ლები სრული შეგნებთა და წმინდა სინიღისით შევადანსოთ და ავარჩიოთ, სხვადა-
სხვა წალკოტში გაფანტულ ია-ვარდებს თავი მოვუყაროთ—და ამ სახით შევადგინოთ
და შევკონოთ ის მშვენიერი სურნელოვანი თავიულო, რომელსაც სალიტერატურო,
სამწერლო ენა ეწოდება.

დასასრულ, იმედს გამოვსთქვამ, რომ ჩემი ნაშრომი საკმაო სამსახურს გაუწევს იმას, ვინაც ქართული სალიტერატურო ენის ფორმების შესამუშავებლათ მოწვეულს მომავალ კონფერენციაზე იმ მიზნით კი არ მივა, რათა სხვადასხვა საკითხის გადასაწყვეტათ უბრალო თითის აწევით მისცეს ხმა, არამედ—შეგნებით, საგნის ყოველმხრივი შესწავლითა და გათვალწინებით.

ჩემი წიგნი საკმაო სამსახურს გაუწევს იმასაც, ვისაც სურვილი აქვს ქართული ენა იმდენათ შეისწავლოს, რომ—სადავო საკითხებს თუნდაც თავი დაეანებოთ—უდავო ფორმებსა და გამოთქმებში შეცთომები არ ჩაიდინოს.

სილოვ. სუნდაძე.

ქუთაისი, 1927 წლის 24 მარტს.

შ ე მ ო კ ლ ე ბ ა :

„ვისრ.“ — „ვისრამიანი“.

„ხიბ.-სიც.“ — „ხიბრძნე-სიცრუს წიგნი“.

„მეფხ.“ — „მეფხის-ტყაოსანი“.

„ძილ.“ — „ძილილა და დამანა“.

ლექსიკონში ზოგიერთ სიტყვას გვერდით ციფირები უზის; ეს ციფირები მაჩვენებელია იმ გვერდისა, სადაც განმარტებულია აღნიშნული ფორმები.—ზოგიერთი სიტყვისა ორგვარი ფორმაა შეტანილი: პირადათ მე უპირატესობას იმ ფორმას ვაძლევ, რომელიც ფრჩხილებს გარეთაა.

მ თ ი მ ო ლ ო ზ ი ა.

ა რ ს ე ბ ი თ ი ს ა ხ ე ლ ე ბ ი.

1. ლეთის, ლეთით, ღვთაება, ღვთიანი.

სიტყვა ღმერთი ნათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვაში განსხვავებულათ იბრუნვის: ლეთის(ა), ლეთით(ა). ამას ამტკიცებენ ძველი და ახალი საუკეთესო თხზულებანი და აგრეთვე ხალხის ზეპირსიტყვა. „მისრ.“-სა და „მეფხ“-ში ხშირათაა ნახმარი ფორმები: ლეთისა, ლეთითა. აქიდან წარმოიბს სიტყვები: ღვთაება, ღვთაებრივი, ღვთიური, ღვთიანი, საღვთო.— წარმართობის აღმნიშვნელი ღმერთი კი ასე იბრუნვის: ღმერთი, ღმერთის, ღმერთს, ღმერთმა, ღმერთით, ღმერთად. ღმერთები, ღმერთების და სხვ.

ხმოვანთა გამოკლება ბრუნვებში.

აღმოსავლეთის საქართველოს ზოგიერთი მწერალი (მაგალ. ნ. ბარათაშვილი, ილ. შავჭავჭავე და სხ.) სიტყვას ქართველი-ს ასე აბრუნებს: ნათეს. ქართველის, მოქმ. ქართველით და სხ.

მართლაც, არის კანონი, რომელიც გვაცნობებს, რომ მხოლოდობითი რიცხვის სამ ბრუნვაში—ნათესაობითსა, მოქმედებითსა და ვნებითში—და პირველი დაბოლოების (ები) მრავლობითი რიცხვის ყველა ბრუნვაში იკარგება ძირის ხმოვანები ა და ე იმ არსებით სახელებში, რომელიც ორმარცვლოვანზე შერთა და რომელსაც აქვს ერთერთი ამ დაბოლოებათაგანი: ალი, აში, ანი, არი, ელი, ეში, ენი, ერი; მაგალ.: მამალი—მამლის, მამლით, მამლათ, მამლები, მამლების და სხვ.; გიღელი—გიღლის, გიღლით, გიღლათ, გიღლები... მაგრამ არის იმისთანა სახელებიც, რომელიც ამ კანონს არ ემორჩილება: მათ შორის ურევია სიტყვა ქართველი-ც. ეს სიტყვა რომ მხოლოდობით რიცხვში იკარგავდეს მ-ს, მაშინ მრავლობითშიც უნდა ეკარგებოდეს მ და, მაშასადამე, უნდა გვეთქვა: ქართველები, ქართველებო და სხვ. (როგორც იმერელი—იმერლის, იმერლები, იმერლებო); მაგრამ მრავლობითში ყოველთვის იხმარება ქართველები, ქართველები, ქართველებო და სხვ. მაშასადამე ხმოვანი მ მხოლოდობითშიც არ დაიკარგება—და უნდა ვაბრუნოთ: ქართველის, ქართველით, ქართველათ.

შ ე ნ ი უ ვ ნ ე ბ ი.

ა. ზოგიერთი ორმარცვლოვანი სახელიც კარგავს ხმოვანებს იმავე ბრუნვებში: თვალი (როცა უსულო საგნის თვალს ნიშნავს, მაგალ. ბეჭდის თვალი, ურმის თვალი), ძვალი, რძალი, კვალი (მიწის ზომა), ბალი, სხალი, წყალი, ჰმალი, ხანი, ჯვარი, ცვარი, მტკვარი, ზვარი, ჩვარი, ძმარი, კმარი, მკელი, ღვდელი, შველი, წელი (წელიწადი), ძღვენი, წვენი, მტერი, მტვერი.

ბ. სამმარცვლოვან სახელებს შორის არ იკარგავს ხმოვანებს: ანბანი, ზარალი, მოთალი, მტარვალი, მწვერვალი, ტრფიალი, სალაში, წამწამი, თარგმანი, თაყვანი, იასამანი, ზიანი, მერანი, ნეკტარი, თაველი, კანკელი, მრეწველი, მართველი, ხახელი, ქართველი, აქლემი; საზოგადოთ საკუთარი სახელები: ბურიელი, ძარელი, მამარი, ბაქარი, მყინვარი და სხვ.; აგრეთვე კითხვანზე: სადაური? (ელი-ზე დაბოლოებული სახელები): ქართლელი, კახელი, სოფლელი, ქალაქელი და სხვ., გარდა

სიტყვისა იმერელი (იმერლის, იმერლები); ნარი-ზე დაბოლოებული კრებითი სახელები: მუხნარი, ფიქვნარი, ზღნარი.

ბ. შემდეგი სახელები იმავე ბრუნვებში კარგავს ხმოვანებს: ოხოლი, ფოთოლი, დილომი, ხაპონი, ვოდორი, კოტორი, პოჯორი, ბეგარა, პეპელა, ფანჯარა, კვეყანა, ხომეხი, ყახაბი, კაკაბი; ნიჩაბი, ხვადაგი, ბუქელი, ნაბადი, კარავი, მოყვარე.

დ. შემდეგი სახელები ო-ს მ-ათა სტელის: მიდორი, მაწონი, დიაკონი, მონაზონი, ნიგოზი (მიდვრის, მიდვრით, მიდვრათ, მიდვრები, მონაზვნის, მონაზვნები, ნიგვზის, ნიგვზები).

ე. ზოგიერთ სახელში იმავე ბრუნვებში მთელი მარცვალი იკარგება: ამბავი, ხუცესი (ამბის, ამბით, ამბათ, ამბები, ხუცის, ხუცით, ხუცები).

ვ. სიტყვა დედოფალა ასე იბრუნვის: დედოფალასი, დედოფალათი, დედოფალათ, დედოფალები და სხვ. (დედოფალი კი—დედოფლის, დედოფლით, დედოფლები).

ზ. სიტყვები წამწამი და ვეშაპი უმჯობესია სრული ფორმით ვაბრუნოთ: წამწამის, წამწამით, წამწამები, ვეშაპის, ვეშაპები და სხვ. (და არა წამწამის, ვეშაპის და სხვ.).

აგრეთვე სრული ფორმით უმჯობესია: მშვენიერის, მშვენიერათ, მაგიერათ, ნებიერათ, მშიერის, მშიერები, ნიორის, ნიორით (ნიორიანი), იორის ხეობა, რიონის ხეობა (და არა მშვენიერის, მშვენიერათ, მაგიერათ, მშიერის, ღონიერათ, გონიერათ, ნებიერათ, ნიერის, ნიერით, ნიერიანი, რიონის, იერის და სხვ.).— ნებიერი-დან ნაწარმოები ზნა კი მ-ინით იხმარება: ნებიერობა, ვანებიერებთ, გავანებიერეთ და სხვ.

„მისრ“—ში ნახმარია ნათესაობითი ნიორისა (გვ. 363), „ჰილ.“—ში მაგიერად (გვ. 99)—და იმერეთშიც ყოველგან ზემოხსენებულ სიტყვებს ხმოვანებით ხმარობენ: ნიორის, გონიერის და სხ.

3. ნათეს. ბრუნვის დაბოლოება სი.

მხოლოდობითი რიცხვის ნათესაობით ბრუნვას ორნაირი დაბოლოება აქვს: ის და სი. ბერს ჩვენს მწერალს დღემდე ვერ განუხაზღვრავს, თუ როდის იხმაროს დაბოლოება სი: ბაბუის, ბების, შავჭავჭავისი-ო და სხ.—უკანონოთ ხმარობენ ზოგიერთები. მხოლ. რიცხვის ნათესაობითში სი-ზე შემდეგი სახელები ბოლოვდება: 1) სახელობითში ო-სა და შ-ზე დაბოლოებული სახელები (რკო, ბუ—რკოსი, ბუსი), გარდა სიტყვებისა ღვინო და დრო (ღვინის, ღვინით, დროის, დროით); 2) ა-სა და მ-ზე დაბოლოებული ადამიანთა სახელები (შამია, მლენე—შამიასი, მლენესი); 3) ა-ზე დაბოლოებული გვარები (ბუგუნავა, მლიავა—ბუგუნავასი, მლიავასი); 4) ა-ზე დაბოლოებული იმისთანა რთული სახელები, როცა დაბოლოების ა-ნის ალაგას მარტივ სიტყვაში ი ზის: შავთვალ-წარბა, ძირტკილა (წარბი, ტკილი)—შავთვალ-წარბასი, ძირტკილასი; 5) ა-ზე დაბოლოებული კნინობითი სახელები (ჩიტუნია, გოგონა—ჩიტუნიასი, გოგონასი); 6) დაცივებითი სახელები ა-ზე (ტრია, წუნია, ცხვირა, ხუმარა, კბენია, მაწანწალა და სხვ.); 7) ნათესავთა რთული სახელები ა-ზე: ბაბუა, ბებია, ბიძია, ძია (ბიძა-კი—ბიძის), დედა, მამიდა, ბაბუდა, ბებიდა, აგრეთვე გადა; 8) შემდეგი სახელები: ძერა, ტორლა, ჩიორა, კოდლა, სკვინჩა, ბელურა, თელა, წვერა, კერია (კერა), წითელა...

ზემოთხსენილი კანონისამებრ, არ შეიძლება ითქვას ძარისტის (სიტყვის ძარისტე-სგან), როგორც ხმარობენ ხშირათ აღმოსავლეთ საქართველოში, არამედ ძარისტესი (შენიკლ. ძარისტეს), საიდანაც კანონიერათ წარმოობს სიტყვა ქრისტეშობისთვე (ძარისტესშობისთვე), და არა ქრისტისშობისთვე ან ქრისტეშობისთვე.

ჩემი აზრით, უკანონოა ნათესაობითა და მოქმედებით ბრუნვებში ნაცვალსახელების აკვარი ბრუნვება: იმისი, იმითი, ამისი, ამითი; ხალხში და ახალ მწერლო-

ბაში ხშირათ იხმარება. ეს ფორმები, მაგრამ საზოგადო კანონით სრული ფორმა იქნება ამისა, იმისა, ამითა, იმითა (ან მოკლეთ: ამის, ამით და სხ.), და ძველათაც ასე უხმარიათ.

ნათესაობითში სი-ზე დაბოლოებულ სახელებს მოქმედებითში დაბოლოება თი აქვს: გოგონათი, კერიათი.

4. ვნებით ბრუნვაში დაბოლოება თი.

ვნებითი ბრუნვისა და მისგან ნაწარმოები ზმნისართების დაბოლოებათ ზოგიერთი მწერალი ღ-ს ხმარობს, ზოგი კი თ-ს.

ვნებით ბრუნვაში თ-ის ხმარების წინააღმდეგი პირები თავისი აზრის საბუთად ამას ამბობენ: ვნებითში დაბოლოებათ რომ თი ვიხმაროთ, მაშინ ზოგიერთ შემთხვევაში აზრი აირევა, რადგან მხოლოობითის ვნებითი მრავლობითის მიცემითსა და სხვა ბრუნვებს დაემზავსებაო. მაგრამ ეს საბუთი საფუძვლიანი არ არის: ყოველ ენას აქვს რამდენიმე ბრუნვა ერთნაირი, მაგრამ აზრი არ არევიათ; ქართულშიც მრავლობითში წი-ზე დაბოლოებულ სიტყვებს სამი ბრუნვა (ნათესაობითი, მიცემითი და მოთხრობითი) ერთნაირი დაბოლოების აქვს, მაგრამ აზრები არ აგვრევიან, რადგან წინადადებაში ბრუნვები ადვილი გასარჩევიან.

ჩემი რწმენით, ყოველი გარემოება იმას ამტკიცებს, რომ ზმნისართებსა და ვნებით ბრუნვაში დაბოლოების ღ-ის ადვილი თ-მა უნდა დაიპიროს, და ეს ასეც უნდა მომხთარიყო, რადგან ქართული ენა, როგორც ყოველი სხვა ენა, გამოთქმით თანდათან მარტივდება, და თი დაბოლოებაში უფრო ადვილი გამოისატქმელია, ვიდრე ღ.

შემდეგი სიტყვები ამ კანონიდან უნდა გამოირიცხოს და ღ-ით უნდა ვიხმაროთ: მარად, კვალად, ფრიად, მხოლოდ, სრულიად, ყოვლად.—ღაწერილებით საბუთები მე-11 „ღამატება“-ში ნახეთ.

5. წოდებით ბრუნვაში თ, თუ ვ?

წოდებითი ბრუნვა უმეტეს ნაწილათ თ-ზე ბოლოვდება:

ძმაო! მზეო! ხზოო! ბუო!

ზოგიერთ სახელს წოდებითი ისე აქვს, როგორც სახელობითი:

ა. ნათესავთა და მოყვარეთა სახელებს ა-ზე: დედა, მამა, ძამია, დია (ძმა და კი—ძმაო, დაო), ძია, ბიძია, ბებია, ბაბუა, მამიდა, დეიდა, ბებიდა, ბაბუდა, ბიცოლა, ვადია, ნათლია და სხვ.;

ბ. თ-ზე დაბოლოებულ სახელებს, ერთმარცვლოვანს გარდა,—მაგალითად: ჩემო სატრფო! ჩემო სამშობლო! გოგო! წერო! პალო!—მრთმარცვლოვანს კი თ ემატება: რკოო! ხზოო!

გ. საკუთარ სახელებს საზოგადოთ ყველა ხმოვანზე, გარდა ი-სა: ბურია! წყალ-წითელა! ძვირიკე (სოფელია)! საგურამო! ღვაბჭუ (სოფელია)! ბნდრია! მლენე! ხანდ-რო! ხუტუ! მუგუნავა! ჭავჭავაძე!

დ. მოხელეთა სახელებს ა-ზე: მეველე! მეწულე! მებაღე! (შესაძლოა ესენი ა-ზედაც დაბოლოდენ: მებაღე! მენიჩბევ!).

ე. ძინოობით სახელებს ა-ზე: ჩიტუნია! გოგონა! ტირია! წუნია! ვირიკა!

ვ. რთულ სახელებს ა-ზე (როცა ეს ა ვადაკეთებულია ი-ნისაგან): შავთვალ-წარბა! ყელწითელა (წარბ-ი, წითელ-ი);

ზ. ზოგიერთ საზოგადო სახელს ა-ზე: მელია! კერია! ძერა! წვერა! ტოროლა! ჩიორა! სკვინჩა! ბელურა! თელა! და სხვ.

მ. ი-ზე დაბოლოებულის ადაპიანთა სახელების შესახებ შემდეგი კანონი არსებობს: თუ დაბოლოების ი უცვალებელია, წოდებითი ისე აქვს, როგორც სახელობითი: **გიორგი! აკაკი! ღიმიტრი!**—და თუ ეს ი საცვალებელია, მაშინ წოდებითში იხმარება ი-ნის გამოკლებით: **ღავით! ანტონ! ვახტანგ!**

თ. წოდებით ბრუნვაში დაბოლოების ო-ნის მაგიერ მ-ნი უმეტესათიმ შემთხვევაში იხმარება, როცა განუყენებოთ საგნის არსებით სახელს ვაბრუნებთ და როცა იგი სახელობით ბრუნვაში ა-სა და მ-ზე ბოლოვდება, მაგალ: ჩემო ბედნიერებავ! ჩემო ხიკეთევ! პოეზიავ! ხიბნელევ! ..

6. მოწმები—მოწმეები.

მრავლობითი რიცხვის სახელობით ბრუნვას ზოგჯერ უკანონოთ აბოლოებენ,—სწერენ: **მოწმები, მოძმები, მოყმები, მდინარები, ციხები და სხ.** მართალია, ხალხში ხშირათ ისინი სიტყვები ამგვარი დაბოლოებით, მაგრამ კანონიერი დაბოლოებითაც ამბობენ, და მწერალნი კი ამ ფორმას იშვიათად ხმარობენ. საზოგადო კანონით მ-ზე დაბოლოებული სახელები მრავლობითში მ-ს არ კარგავს, და, მაშასადამე, პირველ დაბოლოებაში ორი მ მოიყრის თავს: **კლდე—კლდეები, ზე—ზეები და სხე.** ზემოხსენებული სახელებიც კანონისამებრ ამგვარათვე უნდა ვაბრუნოთ: **მოწმეები** (სიტყვის მოწმე-საგან მხოლ. რიცხ. ვნებით ბრუნვაში ზოგან ხალხი და ზოგიერთი მწერალიც ხმარობს **მოწმათ**, კანონით კი უნდა ვიხმაროთ **მოწმეთ**, როგორც **კლდე—კლდეთ**, **ზე—ზეთ**), **მოძმეები, მოყმეები, მდინარეები, ციხეები და სხ.**

7. ღირსებაები—ღირსებები.

მბა-სა და ობა ზე დაბოლოებულ სახელებს მრავლობით რიცხვში ზოგიერთი ჩვენი მწერალი უკანონოთ აბრუნებს: **გრძნებაები, ღირსებაები, გართობაები-ო და სხ.** ღიდი შეცთობაა: მ-ზე დაბოლოებული სახელები მრავლობითში, როცა პირველი დაბოლოებით იბრუნვის, ა-ს კარგავს (მთა—მთები, კიქა—კიქები, მთებს, კიქებს და სხ.). მაშასადამე, უნდა ითქვას: **გრძნებები, გართობები, ღირსებები**,—თუმცა მბა-სა და ობა-ზე დაბოლოებული სახელები მრავლობითში უმჯობესია მეორე დაბოლოებით ვაბრუნოთ: **გრძნებანი, გართობანი, გრძნებათა, გართობათა და სხ.** აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ ენის უყოღინარი ზოგიერთი მწერალი ხმარობს: **ჩიორაები, ბელურაები-ო და სხ.**; რა თქმა უნდა, ა-ს აქ ადგილი არ აქვს.

კეთილხმოვანობა მოითხოვს, რომ მრავლობითში მეორე დაბოლოებით ვაბრუნოთ ის სახელები, რომელსაც მხოლოდობითის სახელობითში დაბოლოებათ ლეგელი აქვს: **მასწავლებელი—მასწავლებელნი, მასწავლებელთა, მწვავლებელი—მწვავლებელნი, მწვავლებელთა და სხ.**; ამგვარათვე სჯობია ვაბრუნოთ ნაცვალსახელი **როშელი: როშელნი, როშელთა და სხ.**

8. ყმანებო, ძმებო და სხ.

ძველსა და ახალ მწერლობაში ხშირათ შეგვხვდებათ მრავლობითში ორივე დაბოლოებით (**ები და ნი**) ნაბრუნები სახელები: **ყმანებო, ძმებო, კაცებო და სხ.** მრავლობითში მიუცილებლათ უნდა დარჩეს ორივე დაბოლოება (**ები და ნი**), მაგრამ იმ პირობით, რომ ისინი ერთმანეთში არ აფურიათ: ან უნდა ვიხმაროთ **ძმებო, ძმებს, ძმებმა, ყმებო და სხ.**, ან **ძმანი, ძმათა, ყმანო და სხ.**

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ აღმოსავლეთის საქართველოს მწერლებისაგან უკანონოთ იხმარება მრავლობითში ორკეცი დაბოლოებით სიტყვა **კარი: კარებები-ო, ხმარობენ ისინი (კარები-ს მაგიერ), დაბნები (დაბები-ს მაგიერ).** უკანონოა აგრეთვე **ხბორები, სახლები—ხბოები-სა და სახელოები-ს მაგიერ.**

9. ღვეთ, თამარ — ღვეითი, თამარი.

ადამიანის ზოგიერთ საკუთარ სახელს ძველი და ახალი მწერალნი სახელობით ბრუნებაში თანხმოვანზე აბოლოებენ, მაგალითად: თარიელ, აეთანდილ, ჴრიდონ, თამარ და სხ. შოთა რუსთველი ზოგჯერ ხმოვანზე აბოლოებს, ზოგჯერ კი — თანხმოვანზე, — მაგალითად, ის ხშირათ ხმარობს: ასმათი, ტარიელი, აეთანდილი. ახალ მწერლობაში უფრო ხშირათ ხმოვანზე აბოლოებენ. საზოგადოთ, ჩემი აზრით, შემდეგი კანონით უნდა ვიხელმძღვანელოთ: თუ მარტო სახელი იხმარება ცალკე, მაშინ ხმოვანზე დავაბოლოოთ, და თუ სხვა სახელთან არის ნახმარი, მაშინ თანხმოვანით ვიხმაროთ, — მაგ. თამარი მე-12 საუკუნეში მეფობდა, — ტარიელი, აეთანდილი და ჴრიდონი „მეფე ხის-ტყაოსნის“ გმირები არიან, — ანტონი კარგათ სწავლობს და სხ.; ან: თამარ მეფე მე-12 საუკუნეში ცხოვრობდა, ანტონ ლუშმაძე კარგი მგალობელი იყო.

ზ ე დ ს ა რ თ ა ვ ი ს ა ხ ე ლ ე ბ ე ი.

1. შედარებითი ხარისხი (უტკბესი, უგძესი და სხ.)

ბევრი ახალ მწერლობაში შედარებით ხარისხში ხმარობს ფორმებს: უტკბილესი, უგძელესი-ო და სხ. შემდეგი ზედსართავები: ტკბილი, სხვილი, თფილი, გძელი, ბრტყელი, თხელი შედარებ. ხარისხში მარცვლებს ელ-სა და ილ-ს კარგავს: უტკბესი, უსხვესი, უგძესი და სხ.

2. ძუთათური, ოზურგელი და სხვ

ძუთაისელი, ოზურგთელი, კობულეთელი, სვანეთელი, კანეთელი და სხ უკანონო ფორმებია. როგორც ადამიანზე, ისე უსულო საგნებზედაც ითქმის ქუთათური: ქუთათური ვაჰარი, ქუთათური ღვინო. ძართლ-ძახეთში ხშირათ ძუთაისის მცხოვრებს ქუთათელს და ზურიისას — გურიელს უწოდებენ; მართალია, კანონიერი ფორმებია, მაგრამ, რადგან ქუთათელი ძუთაისის მიტროპოლიტს ეწოდებოდა და გურიელი — ზურიის მფლობელს, ამიტომ ამ მხარეების მცხოვრებთა აღსანიშნავათ იგივე ზედსართავები იხმარება, რაც უსულო საგნებისათვის, ე. ი. ქუთათური და გურული. — როცა გეოგრაფიული სახელწოდება მთი-ზე ბოლოვდება, ზედსართავის ფორმავა მთ-ს კარგავს ხოლმე (ძახეთი — კახელი, იმერეთი — იმერელი, იმერი და სხ.), — მაშასადამე უნდა ვიხმაროთ ოზურგელი, კობულელი, სვანელი, კანელი (ან, როცა ცალკე იხმარება, როგორც არსებითი სახელი — სვანი, კანი).

3. სწორი, მრული, ფუჰი, უჰი.

შემდეგს ზედსართავ სახელებს ზოგი ე-ზე აბოლოებს და ზოგი ი-ზე: სწორე, მრულე, ფუჰე, უჰე — სწორი, მრული, ფუჰი, უჰი. „მეფე“-ში სიტყვა მრული ი-ნით არის ნახმარი, აგრეთვე ფორმა სწორი: „ლეკვი ლომისა სწორი-ა“; იქვე ნახმარია სწორად (მაშასადამე სახელობითი იქნება სწორი). — „ვისრ.“-შიც ნახმარია ფორმები მრული და სწორი (გვ. 23, 91, 358 და სხვ). — შიგობებისა ეს სახელები საერთოდ ი-ნით ვიხმაროთ, და, მაშასადამე, ვნებითი ბრუნვა მათგან იქნება: სწორათ, მრულათ, ფუჰათ, უჰათ.

სწორე ზეწობრივი მნიშვნელობით იხმარება, ან სინამდვილის აღსანიშნავათ: სწორეთ მოგახსენებ, — სწორეთ კვირას გაიხლებით. — უჰე უმუშავერ ღლეს, ღლესა-სწაულს აღნიშნავს.

ნ ა ც ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ ე ბ ი .

1. ნაცვალსახელთა შორის დღეს განსაკუთრებით არეულათ ბრუნებში განუსაზღვრელობით ნაცვალსახელთა ფორმებს ხმარობენ: ვინმეის, ვინმეს, რამის, რასმეს, ვინმეს-ო და სხ.

ძველ მწერლობაში ეს ნაცვალსახელები ისე იბრუნვის, რომ ყოველთვის პირველი ნაწილი (საკუთრივ ნაცვალსახელი) იცვლება და ნაწილაკები მშ და ლპც ბოლოში უცვლელათ ემატება: ვისიმე, ვისილაც, ვისმე და სხ.—მე მგონია ახალ ფორმებს ძველი სჯობია: ვინმე—ვისიმე, ვისმე, ვინმე, ვისითმე, რათმე; რამე—რისმე, რასმე, რამემ (ამ ბრუნვაში უპირატესობა ახალ ფორმას ეძლევა, რადგან ძველი ფორმა—რამმე, რამანმე—ძნელი გამოსათქმელია), რითმე, რათმე; რომელიმე—რომლისამე, რომელსამე, რომელმამე, რომლითმე, რომლათმე.

2. რაც შეეხება ნაცვალსახელებს ვილაც, რაღაც და რომელიღაც-ს, ისინი შერეულათ იბრუნვიან—ზოგ ბრუნვაში ძველი ფორმით, ზოგში ახლით: ვისილაც, ვილაცახ, ვილაცამ, ვისითლაც, რაღაცათ; რისლაც, რაღაცახ, რაღაცამ, რითლაც, რაღაცათ; რომლისღაც, რომელღაცახ, რომელღაცამ, რომლითღაც, რომლათღაც.

3. მრავლობით რიცხვში განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელებისგან იხმარება: ვინმეები, რამეები, რომელიმეები, ვილაცები, რაღაცები, ვინმეების, რამეების, ვინმეებს, რამეებს, ვინმეებმა, რამეებმა, ვილაცების, რაღაცების, ვილაცებს, ვილაცებმა და სხ.

4. ახალ მწერლობაში ხშირათ მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარესთან ნაცვალსახელი თავიანთი იხმარება: ისინი თავიანთ საქმეს აკეთებენო და სხვ. ამის მაგიერ უნჯობისა მხოლოდ. რიცხვის ფორმა თავისი ვინმაროთ: ისინი თავის საქმეს აკეთებენ, თავის შვილებს ზდიან და სხ. ზოგიერთი მწერალი ამ ნაცვალსახელს სრული დაბოლოებით აბრუნებს (თავისს საქმესო და სხ), ვითომ არავინ იფიქროს, რომ აქ თავაზეა საუბარიო. უსაფუძვლო "შიშია, რადგან წინადადებაში ყოველთვის ადვილი გასაგებია, რაზედაც არის ლაპარაკი. შოთა სწერს: „თავსა გვირგვინი დაადგა თავის ხელითა“-ო—და, რა თქმა უნდა, ყველასთვის ცხადია, რის თქმაცა სწაღია პოეტს.

რ ი ც ხ ვ ი თ ი ს ა ხ ე ლ ე ბ ი .

1. არეულათ ხმარობენ რიცხვით სახელებს ორივე, სამივე და სხ.,—ზოგი ხმარობს ორივენი, სამივენი, ზოგი—ორნივე, სამნივე, ხუთნივე, ბევრი კი—ორივე, სამივე, ხუთივე. საზოგადოთ ძველათ ასე იყო მიღებული, რომ ნაწილაც მშ-ზე დაბოლოებული რიცხვითი სახელები და ნაცვალსახელები ისე იბრუნებოდა, როგორც ვინმე, რამე და სხ, ე. ი. იბრუნებოდა საკუთრივ რიცხვითი სახელი, და მშ კი ბოლოში უცვლელათ ემატებოდა: ორნივე, ორთავე, სამნივე, სამთავე,—როგორც ისევე, მისევე, მასევე, მითვე და სხ. ჩემი აზრით კი არც ორნივე (სამნივე, ოთხნივე და სხ.) არის კანონიერი ფორმა და არც ორივენი, რადგან რიცხვითი სახელის მრავლობით რიცხვს არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს (თუ კი საგნების რიცხვი, მაგალითად, ორია, მრავლობ. რიცხვის დაბოლოებით მათი რაოდენობა ხომ არ შეიცვლება?! ორნი, სამნი და სხ. მაშინ ითქმის, როცა უნდა რამდენიმე წყვილი, რამდენიმე სამი და სხ. აღნიშნონ). ამ სახით, უნდა დარჩეს ფორმა ორივე, სამივე, ოთხივე, ხუთივე და სხ., როგორც აზრითაც კანონიერი და გამოსათქმელათაც მარტივი ფორმები, რომელსაც ამასთანავე დღეს ბალხისაც და მწერალთაც უშეტესი ნაწილი ხმარობს.

2. რაც შეეხება ამ სახელთა ბრუნებას, დღეს იმათ უშეტესათ ასე აბრუნებენ: ორივე, ორივესი, ორივემ, ორივეთი, სამივე, სამივესი, სამივემ და სხ; მიცემით ბრუნვაში კი ძველი ფორმები სჯობია: ორსავე, სამსავე (და არა ორთავე, სამთავე).

3. რიგითს რიცხვით სახელს ხშირათ უკანონოთ აწარმოებენ: მეოცდაათე, მეორ-
მოცდაათე-ო და სხ. რთულს რიცხვით სახელებში რიგითი ფორმისთვის ნაწილაკი მმ
ბოლონდელ ნაწილს ემატება: ოცდამეათე, ორმოცდამეათე, ორმოცდამეხუთე, ახ-
ორმოცდამეთუთხმეტე და სხ.

როგორ უნდა ვაბრუნოთ ზედსართავი სახელი არსებითთან?

1. როცა ზედსართავი სახელი ა, მ, მ, და შ-ზეა დაბოლოებული, არსებით სა-
ხელთან ბრუნებაში უცვლელათ რჩება: ღრმა წყალი, ღრმა წყლები, ყრუ კაცი, ყრუ
კაცმა; ყრუ კაცებს და სხ. და სხ.

სადავო საგანს მხოლოდ ი-ზე დაბოლოებული ზედსართავი სახელი წარმოადგენს.
ზოგი ხმარობს: კეთილის კაცის, კეთილს კაცს და სხ, ზოგი—კეთილი კაცის, კე-
თილ კაცს, კეთილი კაცით, ზოგი კი—კეთილ კაცის, კეთილ კაცით...

ძველ ენაში ხმარებული სრული ფორმები: კეთილის კაცის, კეთილს კაცს და
სხვ. დღეს ხალხში აღარ იხმარება;—შეკვეცილი ფორმები: კეთილ კაცის, კეთილ კა-
ცით (ე. ი. ორ ბრუნებაში—ნათესაობითსა და მოქმედებითში) ხალხში აგრეთვე არ
იხმარება. ხალხიკა და მწერალთა უმეტესობაც დღეს ქვემოთ აღნიშნულ ფორმებს
ხმარობს—და საყოველთაოთ ასე უნდა ვიხმაროთ:

ნათ. კეთილი კაცის.	მქმ. კეთილი კაცით.
მიც. კეთილ კაცს.	მნ. კეთილ კაცათ.
მთხრ კეთილმა კაცმა.	წოდ. კეთილო კაცო!

2. ზედსართავი სახელი პირველი დაბოლოებით მრავლობითშიც ისე იბრუნვის,
როგორც მხოლოდობითში: კეთილი კაცების, კეთილ კაცებს და სხ.; მეორე დაბოლოე-
ბაში კი ბოლომოკვეცილათ იბრუნვის, ე. ი. ყოველგან უდაბოლოებოთ, სახელობითს
გარდა: კეთილი კაცი, კეთილ კაცთა და სხ.

ბრუნებებში არ შეიძლება მოისპოს მხოლოდ ა-ნის მიმატება ბოლოში.—თანა-
სწორათ იხმარება კაცის და კაცისა, კაცს და კაცსა.

3. სრული დაბოლოება ბრუნებებში განსაკუთრებით შემდეგ შემთხვევებში იხმარება:

ა) როცა სიტყვებს შორის კავშირი „და“ ზის: ვაჟისა და ქალის საქმე, კარგისა
და ავისათვის, ცასა და მიწას, ღიბასა და პატარას, შთასა და ბარში, ხეხა და მიწაზე,
სიტყვითა და საქმით, გონიერისა და ნიკიერი კაცის, გონიერსა და ნიკიერ კაცს და სხ.;

ბ) შედარებით ნაწილაკ ვით-თან: ძმასავით, მზესავით, ბავშსავით;

გ) მოთხრობით ბრუნებაში სრული დაბოლოება მხოლოდ ი-ზე დაბოლოებულ სა-
ხელებში უნდა ვიხმაროთ: კაცი—კაცმა, ღმერთი—ღმერთმა; დანარჩენ სიტყვებში
კი—შემოკლებული დაბოლოება მ: ძმა—ძმამ, მზე—მზემ, ხბო—ხბომ, ბუ—ბუმ;

დ) თანასწორათ შეიძლება ვიხმაროთ სრული და მოკლე დაბოლოებანი თანდე-
ბულებს ბან, კან, თმის-ს შემდეგ: ლეთისგან—ლეთისაგან, სახლისკენ—სახლისაკენ.
კაცისთვის—კაცისათვის. ამ შემთხვევაში, ჩემი აზრით, პროზაში მოკლე დაბოლოე-
ბას უნდა მიეცეს უპირატესობა, და ლექსებში კი, მარცვალთა საქირობის მიხედვით,
ორივე დაბოლოება შეიძლება ვიხმაროთ;

ე) თანდებული ღმირ სრულ დაბოლოებას თხოულობს: ლეთისადმი, კაცისადმი;

ვ) ძუთნილებითი ნაცვალსახელები შენი, ჩვენი, თქვენი მხოლოდობითი რიცხვის
მიცემითი არსებითსახელთან სრული დაბოლოებით სჯობია იბრუნოს (ორაზროვნობის
ასამორებლათ): შენს ძმას, ჩვენს დროს, თქვენს ქვეყანაში;

ზ) სრული დაბოლოება ბრუნებებში იხმარება ყოველთვის, როცა მსაზღვრელი
სიტყვა სასაზღვრ სიტყვას შემდეგ არის მოქცეული: ლეკვი ლომისა, საქმე კაცისა

და სხვ. აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ სიტყვების ამისთანა წყობა უმეტესათ ლექსებშია წესაწესარებელი. პროზაში კი მსაზღვრელი სიტყვა სასაზღვრის წინ სჯობია დაისვას: **ლომის ლეკვი, კაცის ხაქმე;**

მ) როცა ერთსა და იმავე ბრუნვაში რამდენიმე ზედსართავი სახელია ერთად თავზურცილი, უკანასკნელი ზედსართავი მოკლე ფორმით იხმარება, და თანამომდევარი ზედსართავები კი—ყველა სრული ფორმით: **ამ გონიერის ნიჭიერის მდიდარი კაცის, ამ გონიერს ნიჭიერს მდიდარ კაცს და სხ**

4. როცა საკუთარ სახელს მიმატება (приложение) წინ ახლავს, ზოგიერთი მწერალი მიმატებას არ აბრუნებს: **მეფე ღიმიტრის, მეფე ღიმიტრიმ-ო და სხვ.** ჩემი აზრით კი უმჯობესია ისე ვაბრუნოთ, როგორც ძველ მწერლობაში ყოველთვის ხმარობდნ და ახალშიც ხშირათ იხმარება: **მეფის ღიმიტრის, მეფეს ღიმიტრის, მეფემ ღიმიტრიმ და სხვ.** როცა ამ შემთხვევაში სახელი წინ არის დასმული და მიმატება უკან. მაშინ სახელი არ იბრუნვის: **ღიმიტრი მეფის, ღიმიტრი მეფეს, ღიმიტრი მეფემ და სხვ.**—აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ გამოთქმაში, მაგალითად, **ანტონ ივანეს ძე ძებაძე, ზოგიერთი მწერალი** სიტყვას ძმ-ს არ აბრუნებს: **ანტონ ივანეს ძე ძებაძის, ანტონ ივანეს ძე ძებაძის, ანტონ ივანეს ძე ძებაძემო;** მაგრამ უფრო ხშირათ აბრუნებენ ხოლმე, და მეც უმჯობესათ მიმაჩნია—ასე ვაბრუნოთ: **ანტონ ივანეს ძის ძებაძის, ანტონ ივანეს ძეს ძებაძეს და სხვ.**

5. ერთი და იგივე. როცა მხოლოდ ეს ორი სიტყვაა ერთად, მაშინ ორივე სრული დაბრლოებით იბრუნვის: **ერთისა და იმისვე, ერთსა და იმასვე, ერთმა და იმანვე, ერთითა და იმითვე, ერთადა და იმადვე (იმათვე);**—ხოლო, თუ რაიმე სასაზღვრი სახელიც თან ახლავს (მაგალ. **ერთი და იგივე კაცი**), მაშინ მხოლოდ სიტყვა ერთი იბრუნვის სრული ფორმებით, სიტყვის იგივე-სგან კი ყველა ბრუნვაში ფორმა-იმავე იხმარება: **ერთისა და იმავე კაცის, ერთსა და იმავე კაცს, ერთმა და იმავე კაცმა და სხვ.** (და არა: **ერთისა და იგივე კაცის, ერთსა და იგივე კაცს...).**

თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ე ბ ი.

1. ახალმა ენამ, როგორც სხვა სიტყვები და ფორმები, ისე თანდებულებიც შეამოკლა; მაგრამ ზოგიერთები მაინც ძველ გზას ადგანან და სრულათ ხმარობენ: **ზედა, შიგან, შიგ (ზოგი ხმარობს შიდ), შინა და სხვ.** ხალხშიც და მწერლობაშიც უმეტესათ იხმარება **ზე, ში**—და ასე სჯობია: **მთაზე, სახლში.**

2. თანდებული ბან, როცა მოქმედებით ბრუნვას თხოულობს, ჩვენს მწერლობაში ოთხნაირი ფორმით იხმარება,—მაგალითად: **სოფლითგან, სოფლიდგან, სოფლიდაშ, სოფლიდან.** ამ ფორმებში პირველი (სოფლითგან) უძველესი ფორმაა, მოქმედებითი ბრუნვის დაბოლოებით; მეორე ფორმა (სოფლიდგან) აქიდანვე წარმომდგარა ფონეტიკური კანონის ძალით: მაგარი ხმა ზ და რბილი თ ერთად ვერ მოთავსდება და ამიტომ რბილი თ მაგარ ღ-თ გადაქცეულა; შემდეგ ზ სულ გამოვიარდნილა და დარჩენილა უკანასკნელი ფორმა **სოფლიდან**, და, ჩემი აზრით, საერთოდ ეს ფორმა უნდა ვინხაროთ, როგორც ყველაზედ უფრო მარტივი და გაერკელებული.

3. თანდებულის თვის-ის ნაცვლათ ზოგი თვის-ს ხმარობს. ეს თანდებული ნაცვლასახელის თვისი-სგან არის წარმომდგარი,—მაშასადამე ხ-ს აქ მეტი საფუძველი აქვს, ვიდრე ნ-ს.

აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ ზოგჯერ რასთვის-ო, ხმარობენ,—უკანონოა, რადგან თანდებული თვის ყოველთვის ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს, და, მაშასადამე, აქაც რასთვის უნდა ვინხაროთ.

4. მდე, მდის, თუ მდი? (სოფლამდე, სოფლამდის, სოფლამდი).—ჩემი აზრით, მდი-ს მეტი საფუძველი აქვს (საბუთები მე-II „ღამატება“-ში ნახეთ).

5. ზმნისართი-თანდებულები ქვეშ, შემდეგ, შორის, შუა, უკან, ვალმა, ვამო-ღმა, ვაღალმა, იქით, აქით, გარდა და სხ. მიცემით ბრუნვას თხოულობს: ამას შემდეგ, წყალს ვალმა და სხ. მართალია, ბევრი მწერალი დღეს ამ ზმნისართებს შემდეგ ნათესაობით ბრუნვას სვამს ხოლმე, მაგრამ ბევრი მიცემით ხ:არობს—და ძველ მწერლობაშიც მიცემითი იხმარებოდა.

ბარდა და შემდეგ, როცა უკან ზის, მიცემითს თხოულობს, და თუ წინ ზის—ნათესაობითს: ამას გარდა, ამას შემდეგ, ან გარდა ამისა, შემდეგ ამისა. ამავე კანონით იხმარებოდა ძველათ აგრეთვე ქვეშე, მაგ. ქვეშე ქვეყანისა (ახლა ვიტყვით ქვეყანას ქვეშ).—(შფრო ერცლათ—მე-II „ღამატება“-ში).

6. თანდებული ში ხშირათ სრული ფორმით შიპ-თი (შვიან--შინა—შია) იხმარება, მაგალ. ძართლშია, ძილშია და სხ.: „ძართლის ძილშია კენესა ისმოდა“ (ილ. ზ—ძის, „მლეგია“), „თფილისშია შინახიხარ შენ“ („მუშა“—მისიე). ა-ნი ბოლოში ამ შემთხვევაში მეტათ უყეთილხმოვანთ მოისმის; გარდა ამისა ა-ნს ბოლოში განსხვავებული მნიშვნელობაც აქვს (შემწეობითი „ზმნის), მაგ ეს კაცი თფილისშია, ე. ი. თფილისში არის, ეს ბავში ტკბილ ძილშია, ე. ი. ტკბილ ძილში არის. ზევით მოყვანილი ადგილები ასე უნდა ითქვას: ქართველის ძილში კვენესა ისმოდა, თფილისში შინაჯავხარ შენ.

7. ზმნისართი-თანდებული ვითი ზოგიერთების აზრით ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს: კაციხავით, ბავშვიხავით—ხმარობენ განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში. ვით-ს შემდეგ ან მიცემითი დაისმის, ან სახელობითი: კაციხავით ან კაციხავით, ბავშვიხავით ან ბავშვახავით. აზრითაც ასე უნდა იყოს, რადგან ვითი როგორც-ს ნიშნავს, ასე რომ კაციხავით და კაციხავით იგივეა, რაც როგორც კაცი და როგორც კაცს. ხშირათ ბრუნვებს—მიცემითსა და სახელობითს—ამ შემთხვევაში ერთმანეთში ურევენ, ერთს მეორის ადგილას ხმარობენ: ორივე ბრუნვა უნდა დარჩეს, ე. ი. სახელობითი და მიცემითი, მაგრამ სად რომელი უნდა დაისვას, ეს ზმნაზე (შემასმენელზე) არის დამოკიდებული. მოვიყვანოთ მაგალითები: ამ ქალს ბავშვახავით სძინავს, და არა ბავშვიხავით; რადგან ზმნა სძინავს მიცემითს თხოულობს; ეს კაცი ბავშვიხავით დადის, და არა ბავშვახავით, რადგან ზმნა დადის სახელობითს თხოულობს. ვით-ის მაგიერ რომ მისი თანაბარი სიტყვა როგორც ვიგულისხმობთ, ბრუნვა არაოდეს არ შეგვეშლება: ნადირიხავით დათარეშობს, ე. ი. დათარეშობს როგორც ნადირი; ყურდგელხავით სძინავს, ე. ი. სძინავს როგორც ყურდგელს.

ამ წესით ვით ი-ზე დაბოლოებულ სახელებთან იხმარება; დანარჩენ შემთხვევაში კი ყოველთვის მიცემითს თხოულობს: კატა, ხე, რკი, ყრუ—კატახავით, ხეხავით, რკიხავით, ყრუხავით.

8. როცა ერთი და იგივე თანდებული რამდენმე სიტყვასთან უნდა დაისვას, თანდებული მხოლოდ უკანასკნელ სახელთან უნდა დავსვათ, წინა სიტყვები კი უთანდებულოთ დაისმის იმ ბრუნვაში, რომელსაც თანდებული თხოულობს,—მაგალითად: ხისა და ქვისაგან, დიდსა და პატარაზე, ძმებისა, დებისა და ბიძებისათვის, ძვალსა და რბილში და სხ.

ზ მ ნ ე ბ ი.

1. მინახავს, და არა მინახამს და მინახია.

ზმნების პიროვან დაბოლოებაში, აწმყოსა და მყოფადში და მათგან ნაწარმოებ დროებში, ის თანხმოვანი იხმარება ხოლმე, რომელზედაც სახელზმნის საფუძველია დაბოლოებული:

პობა—ვაპობ, ვაპობდი, დავაპობ;

კრეფა—ეკრეფ, ეკრეფდი, მოეკრეფ;

კარგვა—ეკარგავ, ეკარგავდი, დავეკარგავ;

კითხვა—ეკითხავ, ეკითხავდი, წამიკითხავს; ნუ წაიკითხავ!

ხვნა (უნდა იყოს ხნვა)—ეხნავ, ეხნავდი, მიხნავს, დეხნავდი და სხვ.

მაშასადამე, არ შეიძლება ვინმართ: ვეკითხამ, ენახამ, დავსწერამ, მინახამს,

წამიკითხამს, დაუკრამ, და სხვ.; აგრეთვე უკანონოა ფორმები: სვავს, ურტყავს, იზავს, ეუბნენვა და სხვ. (უნდა: სვამს, ურტყამს, იზამს, ეუბნება).

2. კერავენ, თუ კერვენ?

როცა პირველი მიმოხრის ზმნა მხოლოდითი რიცხვის მესამე პირში აშს-ზე ბოლოვდება, მრავლობითი რიცხვის მესამე პირში ორნაირი დაბოლოებით იხმარება,— მაგალითად: ქალი კერავს—ქალები კერავენ ან კერვენ.

„ვისრანინას“ და „ვეფხისტყაოსანში“ მეორე ფორმა ნახმარი,—მაგალითად „ვისრამიანში“: გასწირვენ, ჰკერვენ, უზრახვენ, ნახვენ და სხ; „ვეფხისტყაოსანში“: ბაძვენ, სიძვენ, მოჰკლვენ და სხ.

ხალხში და უახლეს მწერლობაში ორივე ფორმა ერთნაირათ იხმარება. ჩემი აზრით, სახელმძღვანელოთ შეძგევი კანონი უნდა დავადგინოთ: როცა მარტივი (უთავ-სართო) ზმნა ერთმარცვლოვანია, შეუმოკლებლათ მიმოვხაროთ, მაგალ. ის კლავს, კრავს, სწევს, ფქვავს, ხნავს, ხრავს,—ისინი კლავენ, კრავენ, სწვავენ, ხნვენ და სხ, და თუ ერთმარცვლოვანზე შეტია, მაშინ შემოკლებით მიმოვხაროთ, მაგ. ის ბერავს, კერავს, ცურავს, ზურავს—ისინი ბერვენ, კერვენ, ცურვენ და სხ. აქიდან უნდა გამოირიცხოს ზმნები: ჩაგრავს, ჩანჯლავს, სცარცვავს, სწამლავს, ნათლავს, ცეკვავს, რომელთა მიმოხრაჲ სრული ფორმით სჯობია: ჩაგრავენ, სწამლავენ, ნათლავენ და სხ.

მრავლობითი რიცხვის მესამე პირში შემოკლებულათ მიმოიხრის ის ზმნებიც, რომელიც მხოლოდითში აშს-ზე ბოლოვდება: ის იზამს, სდგამს—ისინი იზმენ, სდგმენ,—გარდა ზმნისა სვამს (ისინი სვამენ).

ზოგიერთი ზმნა მრავლ. რიცხ. მესამე პირში მთელ მარცვალს კარგავს: ის კეტავს, კეტავს, კვებავს, კვეცავს, სთესავს, იცვამს, სვამს—ისინი კეტენ, კეტენ, კვებენ, კვეცენ, სთესენ, იცმენ, სმენ.

3. ვცხოვრობ, და არა ვცხოვრებ.

აწმყო დროში (და აგრეთვე აწმყოსგან ნაწარმოებ დროებში) საშვალო გვარის ზმნის დამახასიათებელი ნიშანია **მ**: ვსეირნობ, ვთამაშობ, ვთარეშობ, ვჯავრობ, ვწვალობ;—მაშასადამე, უნდა ვინმართ ფორმები: ვცხოვრობ, ვმორჩილობ, ვტრიალობ, ვწრიალობ, ვშრიალობ, ვცხოვრობდი, ვმორჩილობდი და სხვ. (და არა ვცხოვრებ, ვმორჩილებ, ვტრიალებ).—

ბოლოში ე (და თავში ა) მოქმედებითი გვარის ზმნის ნიშანია: ვაშენებ, ვა-სენებ, ვატენებ.

„ვისრ.“-სა, „მეფხ.“-სა და „სიბ.-სიცი.“-ში ყოველგან ნახმარია ვმორჩილობ და სხვ, ე. ი. ო.

4. მე უწერ, თუ მე ვუწერ?

პირველი მიმოხრის ზმნების პირველ პირში ზოგიერთი მწერალი პიროვან ნიშანს ვ-ს, როცა ამ ვ-ს შემდეგ უ ზის, არ ხმარობს: მე უზამ, ჩვენ უზამთ, მე უწერ, ჩვენ უწერთ, მე უკრავ, ჩვენ უკრავთ, მე უმზერ, ჩვენ უმზერთ-ო და სხ. „ვისრ.“-ში ეს ფორმები სანახევროთ ვ-ნით არის ნახმარი და სანახევროთ უ-მ-ინოთ; აგრეთვე „მეფხ.“-შიც; ახალ მწერლობაშიც ამ ფორმას უმეტეს ნაწილათ ვ-ნით ხმარობენ. რაც შეეხება ხალხის გამოთქმას, თუ დავუყვირდებით, ვ ისმის იქ, თუმცა ყრუთ.

ჩემი აზრით, პირველ პირში მ ყველა შემთხვევაში უნდა დარჩეს: ვსწერ, ვუწერ, ვაშენებ, ვუშენებ, ვუშენებდი, ავუშენე, ავუშენეთ, მე ვვარდები, მე ჩავვარდი და სხვ.,—ნით უფრო, რომ ამით ორაზროვნობასაც თავიდან ავიწორებთ (უმზერ, უუუ-რებ, უშენებ, უმზერთ, ვარდები, ჩავარდი—მეორე პირის ფორმებია).

ხედვიდა, თუ ხელავდა?

მოთხრობითი კილოს ნამყო I-სა და პირობით კილოს ძველი და ახალი მწერალნი ორნაირათ აბოლოებენ: სშიდა, იზშიდა, ხედვიდა, გახედვიდა, ლეწვიდა, ხენიდა და სხ., ან სვამდა, იზამდა, ხელავდა, გახელავდა, ლეწავდა, ხნაჭდა; გახედვიდა—გახელავდა და სხ.—ზოგიერთი ძველი მწერალი (განსაკუთრებულად ავითი ზურამიშვილი) მესამე ფორმასაც ხმარობს (ა-ნის მაგიერ ე-ნს): ხედვედენ, ლეწვედენ, სვემდენ, სცევდენ და სხვ.

ამ ფორმებში უპირატესობა დაბოლოებას ავდა-სა და ვაშდა-ს (პირობით კილოში ავდე, ვამდე, ავდი, ვამდი) უნდა მიეცეს, რადგან მწერლობაშიცა და ხალხშიც უმეტესათ ეს ფორმა იხმარება და გამოსათქმელათაც სხვების უადვილესია (ზოგიერთ კუთხეში, განსაკუთრებით ზურიაში, უფრო ხშირათ პირველ ფორმას ხმარობენ: ხედვიდა, ხედვიდა, სშიდა და სხვ.). საზოგადო კანონიც ეს არის, რომ მოთხრობითი კილოს ნამყო I მოთხრ. კილ. აწმყოსაგან წარმოობს, პირდაპირ ღი-ს მიმატებით: ვსვამ—ვსვამდი, ვხელავ—ვხელავდი; აგრეთვე პირობითი კილოც პირდაპირ მოთხრობითის მყოფადისგან კეთდება: გახედვადე—გახედვადედი, ვიზამ—ვიზამდი, წავიკითხავ—წავიკითხავდი.—ამავე კანონის ძალით უნდა ვიხმაროთ ფორმები: მყავდა, გყავდა, ყავდა. გყავდა, მგავდა, გგავდა; გავდა და სხვ., და არა მყვანდა, მგვანდა და სხ.: აწმყოს ფორმაა მყავს, აქიდან უნდა ვაწარმოოთ ამ სახით: მყავ-და, გყავ-და, ყავ-და (ჰყავდა), გყავ-და, გყავ-დათ, ყავ-დათ (ჰყავდათ), მყავდეს, გყავდეს, ყავდეს (ჰყავდეს), და სხ.; მგავს: მგავ-და, გგავდა, გავდა, მგავდეს, გგავდეს და სხვ., როგორც მიყვარს—მიყვარდა, მწამს—მწამდა და სხ.

აქიდან უნდა გამოირიცხოს მაქვნდა, გაქვნდა, აქვნდა და სხ., რომელიც არც მთლათ კანონიერათ არის ნაწარმოები აწმყოსგან (ჩარაუულია ნ), და ძნელი გამოსათქმელიცაა. ამ ფორმის მაგიერ უმჯობესია მეორე ფორმა დარჩეს: მქონდა, გქონდა, ჰქონდა, მქონდეს, გქონდეს და სხ., რადგან ეს უკანასკნელი დღეს ხალხშიც და მწერლობაშიც უფრო ხშირათ იხმარება.

„ვისრ.“-სა და „მეფხ.“-ში ყოველგან „ჰქონდა“-ა ნახმარი.

6. მოვიდენ, და არა მოვიდენ.

მ-თბრ. კილოს ნაჩყო I-სა და ნაჩყო II-ში და პირობით კილოში ორგავარა დაბოლოება იხპარება: ღენე და ნენ —ან ღენ და ნენ: მოლიოდენ, მოვიდენ, მოვიდოდენ. იუენენ —ან მოლიოდენ, მოვიდენ, მოვიდოდენ, იუენენ.

როველს ამთავანს უნდა მიეცეს უპირატესობა?

თუმცა დაბოლოებამ ღენ და ნენ-მა მწერლობაში გარკვეულათ და თვალსაჩინოთ თავი ნხოლოდ ამ ბოლოს დროს იჩინა, მაგრამ ეს დაბოლოება ძველ მწერლობაშიც არ არის იწვიათი. „პისრაპიან“-ი დაბოლოება ღენ არ იხმარება, რამდენჯერმე ნახარია ნენ (ელდენ, იუენენ, გაიყარენ და სხ.), უმეტესათ კი ამ დაბოლოებათა მაგიერ იხმარება ეს (მოვიდეს, სხდეს, იუენეს, შეყრილიუენეს და სხ.), ზოგან ნახმარია ფორმა ღენ (მოწმობდენ, გაპოვიდენ, შევიდენ და სხ.). შოთა რუსთველიც ღენ, ნენ და ღენ-ის ალაგას უმეტესათ დაბოლოებას ღენ-ს ხმარობს (მოვიდეს, მისდგეს, მივიდეს, დასხდეს, მიეწივნეს, იუენეს და სხ.), მაგრამ ძალიან ხშირათ დაბოლოებას ღენ-საც ხმარობს: შესხდენ, გმორჩილობდენ, მოლოდენ, მოშორდენ. გავისწორდენ, გაპორდენ, მოვიდენ, გარდახდენ, მიათმევდენ და სხ. დაბოლოებას ღენ-ს რუსთველი სრულიადც არ ხმარობს, ხოლო ორ-სამ ალაგას შეხედებით დაბოლოებას ნენ ს: შეებენ, შეიყვარენ, გაემარენ.

მე-18 საუკუნის მწერალნი—საბა ორბელიანი და ღავით ზურამიშვილი—იმდენჯერ ხმარობენ ღენ-ს, რამდენჯერაც ღენ-ს. მართიარათვე იხმარება ღენ და ღენ ავრეთვე „ჭაოთლის-ცხოვრებაში“: „ჰილ.“-ში თითქმის სულ ღენ არის ნახმარი.—რაც შეეხება ახალ მწერლობას, შეიძლება ვსთქვათ, რომ ღენ და ღენ თანასწორათ იხმარება—პირველი დასავლეთის საქართველოს მწერალთაგან, და მეორე—აღმოსავლეთ საქართველოში. უპირატესობა დაბოლოებას ღენ და ნენ-ს უნდა მივანიჭოთ, რადგან ღენ და ნენ, როგორც ბევრთანხმეოვანი მარცვლები, უფრო ძნელი გამოსათქმელია, ვიდრე ღენ და ნენ, და დღეს ევ უკანასკნელი ფორმები (მოვიდენ, იუენენ), როგორც მარტივი ფორმები, უფრო ხშირათ იხმარება.

ბგერა მ ზნებში.

მ-ს ზნებში ჩვენს დღევანდელ მწერლობაში იმისთანა შემთხვევაშიც კი ხმარობენ, სადაც მისი გამოთქმა ყოვლად მოუხერხებელია: ჰხნავს, ჰხმარობს, ჰცუტავს, ჰსწერს, ჰგარძნობს, ჰცხოვრობენ და სხ. და სხ. ზოგჯერ კი მ-ს იმისთანა ადგილასაც არ ხმარობენ, სადაც მისი გამოთქმა არ არის საძნელო. მართი სიტყვით, მ-ს ხმარების კანონი სრულიად თითოეული მწერლის ნებასა და გემოვნებაზეა დამოკიდებული.

ძველ მწერლობაში ზნებში თუმცა უმეტეს ნაწილათ მ-ა ნახმარი, მაგრამ ხშირათ უ მ-ითაც იხმარებოდა. აი, მაგალითად, „პისრაპიან“-ში რა ფორმებში არ არის ეს ბგერა ნახმარი: ქენ, ქნეს, შექნა, გავს, დაბადებს, გონია, ყუავის, ყუაოდა, ქრის, ქროდეს, ყოს და სხ. და სხ.; „სიბ-სიცი.“-ში: შეკრეს, დაკლეს, დაკორტნა, ჩაყო, ამოყო, დაკარგა და სხ.; „ღავით.“-ში: ყავს, ყავთ; ქონდეს, ქნეს, ქნა, ქენით, შექნა, ქრის, შეფიცა, წაწვა, შეუვირა, გაყიდეს, მოკლა, მოკლეს, ჩაყრიდენ, შეკადრა, ყუავის და სხ.

ჩემი აზრით, ჩენი ენა იქითკენ მიილტვის, რომ ბგერა მ ზნებში სრულიად ღანდღენოს. შესაძლოთ მიმაჩნია ზოგიერთ შემთხვევაში, ჯერჯერობით, დავსტოვოთ ზნებში ეს ბგერა; მაგრამ შეუძლებელია იმ დებულებათა გაზიარება, რომელნიც აკ. შანიძე თავის წიგნში („სუბ. პრ. მე-11 პირ. და ობ. პრ. მე-111 პირ. ქართულ ზნებში“) მ-სა და ს-ანის ხმარების შესახებ წამოაყენა. (ნახეთ „ღამატება“-ში ჩემი რეცენზია აკ წიგნისა). —

აი, მოკლეთ, ჩემი აზრი ზმნებში ჰ-ს ხმარების შესახებ:

1. ჰ ზმნებში განსაკუთრებით ხორხისმიერი ბგერების კ, ქ და ყ-ის წინ მოისმის: დაჰკარ! ჰქონდა, ჰყვავის და სხე.

2. ჰ ზმნებში მხოლოდ მეორესა და მესამე პირში იხმარება: შენ გაჰყვეთ, მან გაჰყვოთ.

3. ჰ იხმარება: ა) ბძანებით კილოში: დაჰკარ! დაჰკარას! ნუ დაჰკრავს! არ დაჰკრა!

ბ) მოთხრ. ძილოს აწმყოსა და მყოფადში, ნამყო I და ნამყო II-ში: შენ ჰკრავ, თქვენ ჰკრავთ, ის ჰკრავს, ისინი ჰკრავენ; შენ შეჰკრავ, ის შეჰკრავს, თქვენ შეჰკრავთ, ისინი შეჰკრავენ; შენ ჰკრავდი, ის ჰკრავდა, თქვენ ჰკრავდიოთ, ისინი ჰკრავდენ; შენ შეჰკარი, მან შეჰკრა, თქვენ შეჰკართოთ, მათ შეჰკარეს.

შენიშვნა. მოთხ. კილოს ნაშყო მესამეში ჰ მხოლოდ ორ ზმნას აქვს (მესამე პირ-ში): მას ჰქონია, მათ ჰქონიათ; მას ჰყოლია, მათ ჰყოლიათ.

გ) ნატვრ. ძილოს აწმყოსა და მყოფადში: შენ ჰკრავდე (შეჰკრავდე), ის ჰკრავ-დე (შეჰკრავდეს), თქვენ ჰკრავდეთ (შეჰკრავდეთ), ისინი ჰკრავდენ (შეჰკრავდენ):— შენ რომ შეჰკრა, მან რომ შეჰკრას, თქვენ რომ შეჰკრათ, მათ რომ შეჰკრან.

დ) პირობით კილოში: შენ შეჰკრავდი, ის შეჰკრავდა, თქვენ შეჰკრავდიოთ, ისინი შეჰკრავდენ.

ჰ არ იხმარება:

1. მიჩემებით ზმნებში, მაგ. მე ის მიკვივს (გაარჩიეთ ამისგან: იგი მას მიჰკვი-ვის), მე ის მიკრავს, ისინი მიკრავენ (გაარჩიეთ ამითგან: იგი მას მიჰკრავს, ისინი მათ მიჰკრავენ).

2. ხმოვანებს შემდეგ (გარდა თავსართებისა ა, ა, და, წა, ჩა, მი, მო, შე): ეკი-და, ეყარა, იკიდებს, იყრის, იკლავს, იკრავს.

საერთო მაგალითები: „დაჰკრეს ნალარა“;— „სამჯერ ხომ მაინც გადაჰკრავს ლეი-ნოს“;— „გაჰკრეს—გამოჰკრეს ბრუკალები“;— „ვეზირთა ჰკადრეს“; მას ჰქონდა, ჰქო-ნია, ჰქონოდა, ჰქონოდეს; მას ჰყავს, ჰყავდა, ჰყოლია, ჰყოლოდა, ჰყოლოდეს; მას მიჰყავდა, მათ მიჰყავდათ;— ის გაჰკვივის, მიჰკვივის, ისინი გაჰკვივიან, მიჰკვივიან;— მან გაჰყიდა, მიჰყიდა, მათ გაჰყიდეს, მიჰყიდეს (მიჩემებითად კი: მან მე მიყიდა, მათ მიყიდეს).

ს. ბგერა ხ ზმნებში.

ზმნებში თუ ჰ-ს უარყოფ, საპაგიროთ ხმა ს აუცილებელ. საპიროთ ნიმაჩნია. ჩემი აზრით, ს ზმნებში გამოთქმას აძლევს სინაზეს, თანაც სიღარბაისლეს. აბა ზღა-დარეთ ერთმანეთს გამოთქმანი შიცა და შისცა, გაცა და ვასცა, დადვა და დასდვა, დუშს და სდუშს და სხე.— უხადია, მეორე ფორმა სმენისათვის უფრო სასიამოვნოა, უფრო კეთილზმოვანია, ვიდრე პირველი. ზმნებში ს-ნის ხმარებას თვით ხალხის ენა-შიც აქვს საფუძველი: საქართველოში იმისთანა კუთხე არ არის, რომ ცოტათ თუ ბევრათ არ ხმარობდენ ს-ნს ზმნების სხვადასხვა დროში. დასავლეთის საქართვე-ლოს კუთხეებს შორის ს-ნიანი ფორმები განსაკუთრებით ხშირათ ზურიაში იხმარება: „შვაზე ვასტკვიცა, ძირს დასცა, ხეი მოსჰარი (= მოსქერი), ვასცინა, დასწყევლა, ვასტირაო“ და სხ., ამბობენ ისინი.

აი, ჩემი აზრით, ს-ნის ხმარების შესახებ რა კანონებით უნდა ვიხელმძღვანელოთ:

1) ს მიმობრაში იმისთანა ზმნებს დაერთვის, რომელსაც ძირის თავში რომელი-მე შემდეგი თანხმოვანთაგანი უზის: ლ, მ, თ, ც, ძ, წ, ჰ, ჯ, მაგალ. დგმა, თიბვა, ტირილი, ცარცვა, ძვრა, წერა, ჰამა, ჯობნა—სდგამს, სთიბავს, სტირის, სცარცავს, სძრავს, სწერს, სჰამს, სჯობნის.

შენიშვნა. ს ამ შენობხვევაში მოქმედებითი გვარის ზნეებს თითქმის ყველას დაერთვის. საშვალო გვარისას კი—მხოლოდ რამდენსამე, მაგალ.: სტყუის, სწუხს, სჯობია (სჯობს), სკირია (სკირდება), სჯერა, სტკივა, სწუურია, სდუმს და სხვ.

2) პირველი მიმობრის ზნეებს ს ყველა პირში დაერთვის: მე ვსკამ, შენ სკამ, ისა სკამს, ვსკამდი, სკამდი, სკამდა, ვსკამე, სკამე, სკამა, ვსკამეთ, სკამეს და სხვ.

როცა წმინდა ძირს მიმობრადი წინ ხმოვანები უზის, მაშინ ს აღარ დაერთვის: მიკამია, გიკამია, უკამია, მკამა, გკამა, იტირა, ატირა, ვაქმე, ვაქმე და სხ. — ამ შენობხვევაში თავსართების ხმოვანები ანგარიშში არ მიიღება: შე-სთვალა, შე-სცვალა, მი-სცა, მოსაქვამს, დასდევს და სხ.

ამ კანონის ძალით პირველი მიმობრის მიჩემებით ზნეებს ს არ ახლავს (მიწერს, გიწერს, უწერს და სხ.), მეორე მიმობრისას კი მხოლოდ მესამე პირში ახლავს: სწამხარ, სწამხართ, სწამებიხარ, სწამებიხართ.

3) მეორე მიმობრის ზნას მხოლოდ მესამე პირში ერთვის ს ყველა კილოსა და ყველა დროში: მას სწყურია, სწყუროდა, მოსწყურდა, სწყურებია, მოსწყურდება, სწყუროდეს, სწყურებოდა, სწყურებოდეს, მოსწყურდებოდეს, მოსწყურდეს, მოსწყურდებოდა.—

ღანარჩენ პირებსა და მიმღობაში ს არ ახლავს: მწყურია, გწყურია, მოწყურებულა.

ამავე კანონს ემორჩილება პიროვნებითი მოქმედებითი ზნეები (მცარცეავს, მტანჯავს, მწყევლის, მღვენის, გწყევლის, გღვენის და სხ. და სხ.), ე. ი. ბგერა ს აქაც მხოლოდ მესამე პირში იხმარება: იგი სცარცეავს, მან გასცარცევა, ისა სღვენიდა და სხვ.

ზნეებს ცივა და ცხელა-ს, როცა პირნაკლი ზნეების მნიშვნელობა აქვს, ს არ ახლავს, და როცა პიროვანის—ს-ით იხმარება: დღეს ცივა, გუშინ ცხელადა, ბავშვა სცივა, კაცსა სცხელა.

4) როცა ერთი ძირის ზნა საშვალო გვარისაც არის და მოქმედებითისაც, მოქმედ. გვარის ს-ით იხმარება, ხოლო საშვალოსი—უსანოთ: ვსთხოვ, სთხოვ, სთხოვს, მაგრამ ვთხოულობ, თხოულობ, თხოულობს; ვსდგამ—დასდგა, ვდგები კი—დადგა, გამოვსდგამ—გამოსდგა, გამოვდგები კი—გამოდგა.—ზარჩით აგრეთვე: დაწვა (წოლა) და დასწვა (წვა), შედგა (საშე. გვ., მაგალ.: კრება შედგა, ბავში უცებ შედგა= შეჩერდა) და შესდგა (მოქმ. გვ., მაგ.: ბავშვა ქოთანი ცეცხლში შესდგა), მიღის (ბავში შკოლაში მიღის) და მისღის (მოწათეს წერილი ხშირათ მისღის=მიუღის).

ძველსა და ახალ მწერლობაში ხშირათ ს-ნს კეთილხმოვანობისათვის ჩ-ნით დაწყებულ ზნეებსაც უსმენ,—მაგ. სჩანს, სჩაგრავს-ო და სხვ.; ჩემი აზრით, ჩ-თან ს-ნის გამოთქმა სმენისათვის საჩოთიროა,—ჩ-თან ს არც „შეფხ.“-ში იხმარება,—იქ ყოველგან მართლწერა ჩანს არის ნახმარი;—ეს ზნა „მისრ.“-შიც უსანოთ იწერება: ჩნდეს, ჩანს და სხ.

ზოგჯერ ხმარობენ ფორმებს სდომებია, სდომებოდა და სხ.; ს-ს აქ ადგილი არ აქვს, რადგან ზნა ნ-რით იწყება (ნდომა: ნდომია, ნდომოდა).

9. სრული და მოკლე თავსართები.

სრული თავსართები ალ, მან, წარ, შთა, აღმო, წარმო, შთამო დღევანდელ მწერლობაში ძლიერ იშვიათად იხმარება.

ახალი ქართული ძველისგან თავისი ფორმების სიმარტივით გაირჩევა.

სხვათა შორის ჩვენმა ენამ შეანოკლა აგრეთვე ძველებური სრული თავსართები ალ, გან, წარ, შთა, აღმო, წარმო, შთამო, გარდა (გარდ)—და ამათ მაგიერ დღეს ა, გა, წა, ჩა, ამო, წამო, გადა (გად) იხმარება.

ზოგიერთი მწერალი სრულ თავსართებს დღესაც ვერ ვშვება და სრულიად უაღვილოთ ხმარობს მათ: ალასრულა, აღშფოთდა, განვიდა, წარვიდა-ო და სხ.

ჩემი აზრით, სრული თავსართები იმისთანა სიტყვებში უნდა დარჩეს, რომელსაც განსხვავებული მნიშვნელობა ან რამე განსხვავებულათ საუბრადღებო აზრი აქვს, — სახელდობ შემდეგ სიტყვებში: აღდგომა, ძრისტე აღსდგა, აღთქმა, აღსარება (აღვიარება და სხ.), აღქურვა (აღქურვილი და სხ.), აღრიცხვა, აღნიშვნა, აღმატება, აღმატებულება, აღმოსავლეთი, აღტაცება, აღმაშენებელი, აღტყინება, აღფრთოვანება, განზრახვა, განმავლობა, განმავლობა, განმარტება, განკარგულება, განახლება, განსაცთელი, განყოფილება, განცვიფრება, განცხრომა, განძვინვება, განწყობილება, განკურნება, განუენებელი, განსაკუთრებით, განმანათლებელი (წმ. ნინო და სხ.), განხორციელება, ვანთიადი, განჩინება, ვანდილება, ვანკერძობა, ვანკერძობული, ვანწება, სული ვანუტება, ვანსვენება, ვანსვენებელი, ვანხეთქილება, ვანცთა, ვანუყრელი, ვანსაზღვრული, ვანუსაზღვრელი, ვანცხადება (ვაარჩიეთ ვაცხადება), და სხ. — დავახინგებულათ იხმარება ფორმა ვანათავისუფლა; ძველი ფორმა ვანათავისუფლა, ახალი კი — ვანათავისუფლა. — წარმოება, წარჩინება, წარდგენა, წარმოდგენა, წარდგომა, წარმოდგომა (ვაარჩიეთ ამისგან წამოდგომა). წარმატება, წარმართი, წარწერა, წარსული (ვაარჩიეთ ამისგან წახული), წარმავალი (ვაარჩიეთ ამისგან წამავალი), შთავონება, შთამომავლობა, შთაბეჭდილება, ვარდამოხსნა, ვარდივარდო, ვარდმოცემა, ვარდაცვალება (ვარდაიცვალა), ვარდამავალი, ვარდასული (ვაარჩიეთ ვადასული), ვარდაქცევა ვარდაქცეული, (გულის შეწუხების ვამო), ვარდაქმნა, ვარდაწყვეტილი (მაგ. საქმე და სხვ.), ვარდაწყვეტილება, ვარდუვალი.

აი რამდენიმე მაგალითი განსხვავებული მნიშვნელობისა (ჩვეულებრივთან შედარებით):

- 1) ისტორიული ვარდმოცემა მოვეითხრობს... (ბიორგის წიგნის ვადმოცემა სურდა);
2. ძველათ ხატზე ვარდაცემა იკოდენ. (ფულის ვადაცემა მინდოდა);
- 3. ივანემ დიდი ავთომყოფობა ვარდაიტანა (ივანემ სახლი სხვა ადგილას ვადიიტანა);
- 4. საქმე ვარდასწყვიტეს (ძაფი ვადასწყვიტეს);
- 5. ივანე უმემკვიდროთ ვარდავიდა, — ვარდასულია (ივანე საზღუარზე ვადავიდა, — ვადასულია);
- 6. ივანე ვარდაიცვალა (ქალი ჰურზე ვადაიცვალა, ვადასცვალეს);
- 7. ივანე სასოწარკვეთილია (— თითწაკვეთილია);
- 8. ვანკითხვის დღე; საწყალი და ვაკიერებული უნდა ვანიკითხოთ (ეს ამბავი კარგათ უნდა ვანიკითხოთ = ვ. ი. ვამოიკითხოთ)....

სრული თავსართები იხმარება აგრეთვე ზევით მოყვანილი სიტყვების ნაწარმოებ ფორმებში, მაგ. აღსარებული, აღმსარებელი, განცვიფრებული, წარმოსდგა, წარჩინებული და სხ. და სხ.

10. თავსართები შე, მო, შემო.

თუმცა დღესდღეობით იშვიათად ხმარობენ, მაგრამ დღესაც აქა-იქ ჩვენს მწერლობაში თავსართებს შა და მბ-ს და განსაკუთრებით თავსართ შამო ს მიინც შეხედებით.

ძველ მწერლობაშიც არეულათ იხმარება ეს თავსართები: ხან შა, მბ, შამო, და ხან კი შა, მო, შამო. „ვისრამიანში“ თანასწორათ არის ნახმარი როგორც ჰირველი, ისე მეორე ფორმები; „მეფის-ტყაოსან“-ში თითქმის ყოველგან ნახმარია ფორმები შა, მო და შამო, თუმცა ზოგიერთ ვარიანტში თავსართი მბ-ც იხმარება (მაგალ და სხვ.). „ღვითიან“-ში ორივე ფორმა ნახმარი.

ახალ მწერლობაში შა და მბ იშვიათად იხმარება. — რაც შეეხება ხალხს, შა და მბ ქახეთს ვარდა თითქმის არცერთ კუთხეში არ მოისმის.

თუცა თავსართი შამოლ ხშირათ ისმის ხალხში, განსაკუთრებით იმერეთში, და მწერლობაშიც ხშირათ ხმარობენ, მაგრამ თანასწორათვე ხშირათ იხმარება შამოლ-ც, და რადგან ეს რთული თავსართი ზემოხსენებული ორი თავსართისაგან (შექმო) არის შეცდგარი, ამიტომ უპირატესობა იმას უნდა მიეცეს.

11. შევიტყე, თუ შევიტყვე?

ზოგიერთი ზნის ფორმებს ახალ მწერლობაში ორგეარათ ხმარობენ, ვ-ით და უ-ვ-ინოთ: შევიტყე, გავაწყე, დავახჩე, ან შევიტყე, გავაწყე, დავახჩე და სხ.

ჩემი აზრით, ვ-ნის ხმარებას აქ საფუძველი აქვს—და აი რატომ: 1) სრული ფორმა იყო შევიტყე, გავაწყე და სხ.; ვ-მა გამოთქმაში ადგილი იცვალა, ე. ი. მოხთა ასეწოდებული მტათეზისი—და გაკეთდა ფორმა შევიტყვე, გავაწყვე და სხ.; 2) ძველ მწერლობაშიც ნახმარია ამ შემთხვევაში ვ,—მაგალითად „მეფისტყაოსან“-ში: შემიტყვია, შეგვატყვეს და სხ.; 3) ხალხში ორივე ფორმა ერთნაირათ იხმარება: ვი-ნიანი დასავლეთ საქართველოში და უფინო—აღმოსავლეთში.

ამავე კანონის ძალით იხმარება: გამიცმნია, დამიღმნია, შემიმკვია, დავათვრე, დამითვრია.—ვ ამ შემთხვევაში კეთილზომიანობისთვისაც საჭიროა ისე, როგორც, მაგალითად, ზნებში: სმა—ესმი, თქმა—ესტქმი, ცმა—ვიცი, მითქვამს, მიცვამს და სხ. პირიქით, ვ არაფერი საჭიროა ფორმებში დავანახვე, დამანახვა, დამმართვია, გამისწვრია...

12. მეშინია, და არა მეშინიან.

ზნებში მრცხვენიან, მეშინიან, მქვიან, მშინან, მწყურიან, შემიძლიან, მწაღიან—ბოლოში ნ უნდა, თუ არა?

„ვისრამიან“-ში ორივე ფორმა ნახმარი; შოთა რუსთველი უნაროთ ხმარობს: მრცხვენია; ხალხში და ახალ მწერლობაში ორივე ფორმა თანასწორათ იხმარება—აღმოსავლეთ საქართველოში ნარით, დასავლეთში კი—უნაროდ.—ზოგიერთი მკვლევარი მხოლოდ მქვიან-ს ხმარებს ნ-არით, რადგან ძველათ მრქვიან იხმარებოდაო; მე კი ვთქვამ, რომ არც ამ სიტყვაშია ნ საჭირო (ნახ. მე-II „დამატება“-ში).

13. მაწყენინა, თუ მაწყენია?

ნ საჭირო არ არის არც სხმითგადასვლით ფორმებში: მაწყენინა, მათქმევინა, დამაწყენინა, გაარბენინა და სხ.—„მეფს“-შიც შეხედებით უნარო ფორმას: მოვასმენიე, მოვალხენიე და სხ.; ხალხში და ახალ მწერლობაში თანასწორათ იხმარება ეს ფორმა ზემორე თქმულისამებრ (ე. ი. აღმოსავლეთში ნარით, და დასავლეთში უნაროთ).

ნ დარჩება მხოლოდ კვლავსხმითგადასვლითი ზნების პირველ ნახევარში: დავაწყურინებებ, გავაკეთებინებებ.—ჩვენ აქ სხმითგადასვლითსა და კვლავსხმითგადასვლით ზნებზე ვამბობთ (ვაწყურინებ, ვაწყურინებინებ); რაც შეეხება იმისთანა ფორმებს, როგორიც არიან: მეკითხნა, გამეკეთებინა, გამეკეთებინოს, მეშინინა, მეთამაშნა, მომელოცნა, მეცხოვრნა და სხ. (ე. ი. ნატერ. კილ. ნამყოებს),—აქ ნ—არის ხმარება ყოველად შეუწყენარებელია.

14. გამიბედნია, თუ გამიბედავს?

ნამყო III-ში ხშირათ ხმარობენ ნარიან ფორმას და ია-ზე აბოლოებენ იმ ზნებ-საც, რომელსაც კანონით დაბოლოება აშს ეკუთნის,—მაგალ. მომილოცნია, მიკითხნია, გამიბედნია, შემიბედნია-ო და სხ. ნამყო III მოთხრ. კილ. მყოფადისგან წარმოობს,

და როცა ზმნა მყოფადში აშ ან ვამ-ზე ბოლოვდება, ნაყო მესამისათვის მყოფადს პირდაპირ ს მივმატება: შეესვამ—შემისვამს, დაერგავ—დამირგავს. ნამყო III-ში ია-ზე ზმნა მხოლოდ მაშინ დაბოლოვდება, როცა მყოფადში აშ ან ვამ-ზე არ ბოლოვდება: დავსწერ—დამიწერია, გაეკეთებ—გამიკეთებია და სხ.—ზემოსხენებული ზნებისგან მყოფადი იქნება: მოვილოცავ, ვიკითხავ, გაებედავ, შეებედავ,—მაშასადამე ამათვან ნამყო III უნდა იქნეს: მომილოცავს, მიკითხავს, გამიბედავს, შემიბედავს.—მართალია, ეს ფორმები ორაზროვანია,—მაგალითად გამიბედავს იმასაც ნიშნავს, რომ ვითომ ის ჩემთან გაბედულად მოიქცევაო,—მაგრამ ორაზროვანი ფორმები და ომნიმები წინადადებაში აზრს არაოდეს არ აგვირეცს—და, მაშასადამე, იმათი მიზეზით მახირჯი ფორმების შემოღება სრულიად უსაფუძვლოა. მრავალრიცხოვანი ფორმები და ომნიმები (რასაკვირველია—ზომიერათ ნახშიარი) არა თუ ამახინჯებს, პირიქით—კიდევაც ალამაზებს ენას, ავოგმანებს აზრის გამოხატულებას, რასაც ხშირათ გვიმტკიცებს შოთა რუსთველი „მეფხ.“-ში,—მაგალითად:

„სხვა ძე არ ესვა მეფესა, მართ.ოდენ ნარტო ასული,

სოფლისა ნათი მნათობი, მზისაცა დასთა დასული;

მან მისთა მკვრეტთა წაულის გული, გონება და სული;

ბრძენი ჰხავს მისად მაქებრად და ენა ბევრად ასული.

„ახალმა ფიფქმან დასთოვა, ვარდი დასთრთილა, დაჰნასა.

მოუნდის გულსა დაცემა, ზოგჯერ მიჰმართის დანასა“; და მრ. სხ.

ამასვე გვიმტკიცებს აქაკი თავისი მშვენიერი ლექსით—„აღმართ-აღმართ მივდილოდი მე ნელა“-თი.

ნამყო III-ში ია-ზე ბოლოვდება აგრეთვე ის ზნები, რომელიც მყოფადის დაბოლოებას აშ-ს ხშირათ ამოკლებს ხოლმე,—მაგალითად ზნებისაგან დაკვეთვა, დეთესვა, დაბეჭდვა, დაღვევა, გაღვეწვა და სხ. მყოფადი ორგვარათ იხმარება: სრული ფორმით—დაკვეთავ, დავთესავ, დავბეჭდავ, დაღვეწავ, გავღვეწავ, და შემოკლებით—დაკვეთ, დავთეს და სხ. ამისთანა ზნები ნამყო III-ს ია-ზე აბოლოვებს: დამიკვეთია, დამითესია, დამიბეჭდია და სხ. (იხ. „მეფხ.“: დაუხოცია, შეუტუორცია, დაგვიხოცია),—ია-ზე აბოლოებენ აგრეთვე ზმნას წასმას, თუმცა მყოფადი ვამ-ზე ბოლოვდება: წამისვია, წაგისვია, წაუსვია და სხ

არსებითსახელთაგან ნაწარმოებ ზნეზშიც, ზემოთქმულისამებრ, უკანონოთ ხმარობენ ნამყოებში ნ-ს: მიუურდგლავნია, მითევზავნია, მეუურდგლავნა, მეუურდგლავნოს-ო და სხ. ამ ზნებისგან ნამყოები უნაროთ სჯობია ვიხმაროთ, სუფიქს მბ-ის ჩამატებით, როგორც განსაკუთრებით იმერეთში იხმარება ხოლმე: მითევზავნია, მიუურდგლავნია, მეთევზავნია, მეუურდგლავნია, მეთევზავნოს და სხ.—და მაშინ ამათვან სახელზნები იქნება: უურდგლავნა, თევზავნა (როგორც იხმარება კიდევ ბევრგან ხალხში—უურდგლავნა-ს, თევზავნა-ს მაგიერ), მზავესათ ფორმებისა: ნადირობა, მწეწე-რობა.—ამგვართვე შესაძლოა ვიხმაროთ ბურთობა (ბურთობა-ს ნაცვლათ), როგორც ძველათაც ხმარობდენ (იხ. „მეფხ.“ და სხ.) და როგორც ბევრგან ხალხში ახლაც იხმარება. აქიდან ნამყო დროები (რა მიქნია? რა შექნას?): მიბურთებია, მებურთებია;—აგრეთვე მოშიება ზმნიდან: მოშიებია, მოშიებოდეს (და არა მოშიენია, მოშიე-ნოდეს).

15. ბავსტეხ, და არა გავსტეხავ.

მყოფად დროში ზოგჯერ გარდამეტი მარცვალი აშ იხმარება: გავსტეხავ, გავჩხჩრიავ, დავჭილავ, მოვკბინავ, დაკბინავს, და სხ. და სხ.

აპკვარი ზნებისაგან უფრო ხშირათ იხმარება შეყოკლებული ფორმები: **გავსტებ** (გასტებ, გასტებხხ), **გავჩხრეკ**, **მოვკებეჩ**, **დავრეკ**, **დავკებტ** და სხ.; „**ვეფხ.**“-შიც ასეა ნახვარი,—**მაგალ.** —**გასტებხს** ქეასაცა მაგარსა“ და სხ.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სახელზმნაში ვა-ზე უსაფუძვლოთ აბოლოგებენ იმის-თანა ჴნნებს, რომელიც მყოფადში ავ-ზე არ ბოლოვდება: **გატებვა**, **დაწერვა**, **აწონ-ვა-ო** და სხ.ე.; ამ ჴნნებისგან მყოფადი იქნება **გავსტებ**, **დავსწერ**, **ავსწონი**, და სახელ-**ზნა**—**გატება**, **დაწერა**, **აწონა**.

16. ველოდღი, თუ ველოდი?

ველოდღი, **მოველოდღი**, **მოელოდღა-ო** და სხ., ხმარობენ ზოგჯერ ჩვენი მწე-რალნი, **ღრი** **ღ** ამ შემთხვევაში სრულიად უსაფუძვლოა. მართალია, ამ ჴმნას ძირში **ღ** ახლავს (**მოლოდღა**, **მოლოდღინი**)—და შესაძლოა ჴემოხსენებული მწერალნი თავის მართლწერას ამ გარემოებაზე ამყარებდენ (ვითომ ძირისა და დაბოლოების **ღ** ერთად იყრის თავსო); მაგრამ ეს მოსაზრება უსაფუძვლოა, რადგან მოთხრ. კილოს ნამყო **I** (**მოველოდი**) მოთხრ. კილ. ამწყოსაგან წარმოობს. სადაც **ღ** არ ურევია: **ველი**—**ვე-ლოდი**, **მოველი**—**მოველოდი** (როგორც **ვრბი**—**ვრბოდი**, **ვთრთი**—**ვთრთოდი**).

ძველ თხზულებათა შორის მე მარტო „**ვისრამიან**“-ში ვნახე ეს ორდონიანი მართლწერა, თუმცა იქვე უფრო ხშირათ ეს ფორმები ერთი **ღ**-ნით იხმარება; „**ვეფხ.**“-ში კი ყოველგან ერთდონიანი მართლწერაა ნახვარი. ხალხის გამომთქმავშიც ერთი **ღ** მოი-სნის **ღ** ახლანდელ მწერლობაშიც ხსენებულ ფორმებში უმრავლესობა ერთ **ღ**-სა ხმარობს.

17. შემეშინა, და არა შემეშინდა.

ღ არათერი მოხელეა აგრეთვე ფორმებში **შემეშინდა**, **შეგეშინდა** და სხ. ხალხ-ში, მართალია, ხშირათ ისმის ეს ფორმა, მაგრამ მეორე ფორმასაც ხმარობენ (**შემე-შინა**), და ძველ მწერლობაშიც ასე იხმარებოდა (მაგალითად „**ვისრ.**“-ში, „**ვეფხ.**“-ში). მიმოხრის კანონითაც **ღ** აქ უაღვილოა, რადგან ჴმნა **შეშინა** ისევე უნდა მიმოხე-ბროთ, როგორც მისი მზავსი ჴმნები **მრცხვენია**, **მწყენია** და სხ., რომელთაც იმავე დროში **ღ** არ ახლავს: **შემრცხვა**, **მეწყენა**.

18. ვყოფილვარ, თუ ყოფილვარ?

ნამყო **III** ნენბითისა და ზოგიერთი საშეალო გეარის ჴმნებისგან ძველ მწერლო-ბაში ორგვარათ იხმარება: **ყოფილვარ**, **ვყოლილვარ**—ან **ყოფილვარ**, **წოლილვარ**. **თჴცა** „**ვისრ.**“-ში ორივე ფორმა ნახვარი, მაგრამ მეორეს უფრო ხშირათ შეხვდე-ბით: **ყოფილვარ**, **ქნილვარ**, **წოლილვარ**, **ჯდომილვარ**, **გამიჯნურებულვარ**, **გასულ-ვარ**, **მოსულვარ** და სხ. და სხ. „**ვეფხ.**“-ში აგრეთვე ორივე მართლწერაა ნახვარი, თუმცა „**ვისრ.**“-ის წინააღმდეგ, აქ ორეინიანი ფორმა (**ყოფილვარ** და სხ.) უფრო ხშირია, ვიდრე ერთეინიანი. „**ძილ.**“-შიც ერთეინიანი ფორმებია ნახვარი.

ჩემი აზრით, პირველ **მ**-ს **ყოფილვარ** ფორმაში ადგილი ისევე არ უნდა ქონ-დეს, როგორც თავსართიან ჴმნებში არ აქვს იმას ადგილი თავსართის წინ, ე. ი. რო-გორც არ ითქმის, მაგალითად, **ვადვიარებ**, ისე არ უნდა ითქმოდეს **ყოფილვარ**: პირ-ველი პირის ნაჩვენებელი **მ** შემწეობით ჴმნას ახლავს (**ვარ**)—და **მ**-ნის გამეორება თავ-ში არათერი მოხელეა. მართალია, ხალხი ორეინიან ფორმას ხმარობს (**ყოფილვარ**, **წავსულვარო** და სხ.), ხანდახან მარტო თავში სტოვებს **მ**-ს, შუაში კი კარგავს (**ყო-ფილიყავ**, **წავსულიყავო** და სხ.), მაგრამ მწერლობა ვალდებულია -ხალხისგან დამახინ-ჯებულ ფორმებს ეწინააღმდეგოს და ენის სიწმინდე დაიცვას.

ამ სახით, ჩემი აზრით, მწერლობაში უმჯობესია ერთენიანი ფორმა დავსტოვოთ და საერთოდ ასე ვიხმაროთ: ყოფილვარ, წახულვარ, ყოფილვიყავ, წახულვიყავ, ყოფილვიყო, წახულვიყო და სხ. და სხ.

აქიდან უნდა გამოირიცხოს ზმნები: ვღვავარ, ვწვივარ, ვწვევარ, ვჩანვარ, ვყავარ, ვგავარ, ვივღვივარ—და საზოგადოთ იმისთანა ფორმები, სადაც ზმნის პირველი ნაწილი მიმდებარა არ არის:—ამისთანა ზმნებში ყოველთვის ორენიანი ფორმა იხმარება (ნახ. აგრეთვე მე-II „დამატება“-ში).

19. თქვენ გყავსთ, თუ გყავთ?

როცა ზმნა მიმოხრაში მ-ნით იწყება და ს-ზე ბოლოვდება, მრავლობითი რიცხვის მეორესა და მესამე პირში ორნაირი დაბოლოებით იხმარება, ხან ს-ნით და ხან უ-ს-ანთო: მე მყავს, მიყვარს—თქვენ გყავსთ, გიყვარსთ, ან გყავთ, გიყვართ; მათ ყავსთ, უყვარსთ—ან ყავთ, უყვართ; მე მიხაროდეს—თქვენ გიხაროდესთ, ან გიხაროდეთ; მე მეწეროს—თქვენ გეწეროსთ, მათ ეწეროსთ; მე მითქვამს—თქვენ გითქვამსთ, მათ უთქვამსთ, ან გითქვამთ, უთქვამთ: მე წამიკითხაეს—თქვენ წაგიკითხავსთ, მათ წაუკითხავსთ, ან წაგიკითხავთ, წაუკითხავთ და სხ.

„ვისრ.“-ში ორ ალაგას შემხვდა ეს ფორმა—და ს-ნით არის ნახმარი: გჯობსთ, აქუსთ; „მეტხ.“-ში ორივე მართლწერა იხმარება, უფრო ხშირათ უსანთო: აქვთ, ჰყავთ, გიმძიმთ, გიჯობდეთ, უყვართ, მოგხვდებიხთ და სხ. საბა მრბელიანიც ორივე ფორმას ხმარობს.—უხალ მწერლობაშიც აგრეთვე არეულათ იხმარება ეს ფორმები, ერთნაირათ ორივე; ხალხში კი უფრო ხშირათ ს არ ისმის.

ჩემი აზრით, ამ შემთხვევაში ანნაირი კანონით უნდა ვიხელმძღვანელოთ: თუ ს-ნის წინ ზმნას ხმოვანი ახლავს, მაშინ სჯობია ს დარჩეს, რადგან ხმოვანს შემდეგ აღვილი გამოსათქმელია (გიყვარდესთ, უყვარდესთ, გიკითხოსთ, ეკითხოსთ), და თუ ს-ნის წინ თანხმოვანია, მაშინ ს-ნის გამოთქმა ძნელია და ამიტომ სჯობია უსანთო ვიხმაროთ: გაქვს—გაქვთ, აქვს—აქვთ, გიყვარს—გიყვართ, უყვარს—უყვართ. თუმცა ამ შემთხვევაში ხშირათ ზმნის ერთ ფორმას ორი აზრი აქვს (მაგალითად თქვენ გიკითხავთ იმასაც ნიშნავს, რომ თქვენ ნაკითხი გქონიათო, და იმასაც, რომ თქვენთვის ეკითხულობთო), მაგრამ ზევითაც ნათქვამი მაქვს, რომ წინადადებაში ამით აზრი არ აირევა, და ამიტომაც ეს დაბრკოლება იმდენათ საყურადღებო არ არის, რომ იმის ასაცილებლათ კეთილშეშობა უარყვით.

20. დავიწყებიყო, თუ დავიწყებოდა?

ნატვრითი კილოს ნამყოფებში (რა მექნა? რა მექნას?) ზოგიერთი მწერალი მარტივი ფორმის ნაცვლათ რთულს ხმარობს, ე. ი. იმის მაგიერ რომ მდდა-სა და მდმს-ზე დააბოლოოს, შემწეობითი ზმნის საშუალებით მიმოხრის ხოლმე: დავიწყებიყო, დავდგომიყო, დაწოლიყო, ვარგოყო, ქონიყო, დავიწყებიყოს, ქონიყოს.ო და სხ.

ასე განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში აზდილი მწერალნი ხმარობენ, რადგან აქ-იქ იქაურ ხალხში ისმის ეს ფორმა. ძველ მწერლობაში „მეტხ.“-ში შევხვდი ამ ფორმას ერთ ადგილას: ვარგოყოს, და სიმბ.-სიც. „-შიც ერთ ალაგას არის ნახმარი: დავიწყებიყო; სხვაგან კი როგორც რუსთველი, ისე საბა მრბელიანიც ყოველგან ამ ზმნებს მარტივათ მიმოხრიან—და დღესაც საერთოდ ასე სჯობია ვიხმაროთ (ქონოდა, დავიწყებოდა, დავიწყებოდეს, და სხე.).—რთული ფორმით (მიმღვობითა და შემწეობ. ზმნით) აღნიშნულ დროებს მხოლოდ შემწ. ზმნა, ვნებ. გვ. ზმნები და უკანონო საშვ. გვ. ზმნები (ვზივარ, ვწვევარ, ვღვავარ, მივღვივარ) აწარმოებენ: ყოფილიყო, ყოფილიყოს, გაკეთებულიყო, წახულიყო, დამდგარიყო და სხე.

21. ვიყო, და არა ვიყვე.

ვიყვე, იყვე- იყვებს, ვიყვეთ, იყვეთ, იყვენ, —თუ ვიყო, იყო, იყოს, ვიყოთ, იყოთ, იყონ?

ჩვენს კლასიკურ თხზულებებში, მაგალ. „ვისრ.“-სა და „მეფხ.“-ში—ყოველგან მეორე ფორმა ნახმარი (ვიყო, იყოს და სხ.); იქ მხოლოდ შეხედებით ფორმას ვიყვნეთ, იყვენთ, და უნაროთ კი (ვიყვეთ, იყვეთ და სხ.) არ იხმარება. საბა ორბელიანიც ყოველთვის მეორე ფორმას ხმარობს (ვიყო, იყო, იყოს). რაც შეეხება ახალი მწერლობისა და ხალხის ენას, იქ ორივე ფორმა იხმარება, უმეტესათ კი ვიყო, იყო და სხ.—და უმჯობესია საერთოდ ასე ვიხმაროთ: ვიყო, იყო, იყოს, ვიყოთ, იყოთ, იყონ.

აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ ამავე შემწეობითი ზმნიდან ნატერიითი კილოს მყოფად II-ში ორგვარი ფორმა იხმარება: ვიქნა, იქნა, იქნას, ვიქნათ, იქნათ, იქნან და ვიქნე, იქნე, იქნეს, ვიქნეთ, იქნეთ, იქნენ. უმჯობესია ეს !უკანასკნელი ფორმა (ვიქნე, იქნე და სხ) დავსტოვოთ მწერლობაში, ვინაიდან საშუალო გვარის ზმნებს ხსენებულ დროში მხოლოდ ორგვარი დაბოლოება აქვს, მ და მ: ღავეჯღე, ღავეწვე, წა-ვიღე, ვიცხოვრო, ვითამაშო. .

შენიშვნა. ბევრი ვერ არჩევს ფორმებს: ვიქმნები, იქმნები, იქმნება, შეიქმნა, და სხვ.—და ვიქნები, იქნები, იქნება, შეიქნა... ორივე ფორმა უნდა დარჩეს, მაგრამ სხვადასხვა მნიშვნელობით (იხ. „ღამატება“ მე-II).

22. გავიზარდნეთ — გავიზარდოთ.

როგორც ვიყვენთ ან ვიყვეთ-ის მაგიერ, ზემორეთქმულისამებრ, ვიყოთ იხმარება, ისე გავიზარდნეთ, გავიზარდნეთ, შევიყარნეთ, დავიხოცნეთ და ამათი მგზავსი ფორმების ნაცვლათ უმჯობესია ვიხმაროთ გავიზაროთ, გავიზარდოთ, შევიყაროთ, დავიხოცოთ და სხ. მს დროებია ნატერ. კილოს მყოფადი II (რა ექნა?), რომელიც მოთხრ. კილოს ნამყო II-ისაგან წარმოიშობს და დაბოლოებათ ზოგ ზმნაში ა, ა, ას, ათ, ათ, ან აქეს, ზოგში მ, ე, ეს, ეთ, ეთ, ენ, ზოგში კი მ, ო, ოს, ოთ, ოთ, ონ. უკანასკნელი დაბოლოებანი მაშინ ემატებიან, როცა ნამყო II-ში ზმნა მ-ზეა დაბოლოებული: დავსწერე, დავიწყე—დავსწერო, დავიწყო და სხ. ამავე კანონის ძალით უნდა ვიხმაროთ გავიზარდოთ, გავიზაროთ და სხ, რადგან ნამყო II-ში ამ ზმნებს დაბოლოება მ აქვს: გავიზარდე, გავიზარე და სხ და სხ.—საერთოდ აღნიშნული ზმნები, როგორც საშუალო გვარისა, ისე მიმოიხრის, როგორც მათი მზგავსი საშვ. გვ. ზმნები ამავე დროში (მყოფ. მე-II) მიმოიხრის ხოლმე,—მაგალ.: მივეყარო, მოვიცადო, მოვიცადოთ, ვიცხოვრო, ვიცხოვროთ, და სხვ.

23. ვნახეთ, და არა ვნახევით.

მოთხრ. კილოს ნამყო II-ში ხშირათ უმატებენ გარდამეტ მარცვლებს ვი-სა და ნი-ს: წავიღვეი, ვნახვეი, წაიღვეი, ნახვეი, წავიღვეით, ვნახვეით, გაიხარენით, შევიყარენით, შეიყარენით-ო და სხ.

ძველათ, მართალია, იხმარებოდა ეს ფორმები, მაგრამ ახალ მწერლობაში იშვიათად შეხედებით მათ;—საშოგადო კანონითაც მოთხრ. კილოს ნამყო II-ეს პირველ მიმოხრაში აქვს დაბოლოებანი: მ, მ, ა, მთ, მთ, მს (მნ), ან ი, ი, ა, ით, ით, მს (მნ),—მაგალ. ვსწერე, სწერე, სწერა, ვსწერეთ, სწერეთ, სწერეს; დავსდგი, დასდგი, დასდგა, დავსდგით, დასდგით, დასდგეს; გავიზარდე, გაიზარდე, გაიზარდა, გავიზარდეთ, გაიზარდეთ, გაიზარდენ; ჩავემტერეთ, ჩავეწერეთ, ჩავეხუტეთ და სხვ.—

30-სა და 31-ზე ზმნა მხოლოდ მაშინ ბოლოვდება, როცა ძირში 3 ან 6 ახლავს: ღა-წვა—დავსწვი, გახსნა - გავსხენი (პირველ ორ პირში მხოლ. რიცხვში მარტო 6-ზეც შეიძლება დაეაბოლოოთ: მე გავსხენ, შენ გახსენ, მე ვიციან, შენ იციან და სხ.); ან უკანონო ზმნებში: დაწოლა—დავწვი, გაყოლა—გავყვი, გაყოფა—გავყვი. — 30-ზე ბოლოვდება აგრეთვე ზმნა დადება: დავსდევ, დასდევ და სხ.

24. დაწება და დაწება.

ბევრი ვერ არჩევს მიმოხრაში ზმნებს დაწება და დაწობა-ს განსაკუთრებით აღმოსავლეთ-საქართველოს ხალხი და მწერალნი ერთგვარათ მიმოხრიან, რა მნიშვნელობაც უნდა ქონდეს: დაწება, დაწობილი, დამიწვია, დავიწვე, დავიწვობ-ო და სხ., ხმარობენ ისინი მაშინც, როცა ეს ზმნა ხელის მიყოფას ნიშნავს, და მაშინც, როცა დალაგებას აღნიშნავს. „მისრამ“-ში ნახმარია შემდეგი ფორმები: დაიწვებენ, დავიწვებ, დაწვება, დამიწვებს; „მეფხ“-ში: „აწლა დავიწვებ ამბავსა“; საბა ორბელიანიც ამგვარათვე მიმოხრის ამ ზმნას, როცა ის ხელის მიყოფას ნიშნავს: „ხარჯავს დავუწვებო“; აგრეთვე „ძილ.“-ში.

დასავლეთ საქართველოში, როცა ეს ზმნა ხელის მიყოფას ნიშნავს, ამგვარათ მიმოხრიან: წება (დაწება), ვიწვებ, ვიწვებდე, ვიწვებდი, ვიწვებ (დავიწვებ), დავიწვებდე, დავიწვებდი, დავიწვე, დამიწვია, და თუ დალაგებას ნიშნავს, მაშინ ასე მიმოხრიან: დაწობა, ვაწვობ, ვაწვობდე, ვაწვობდი, დავაწვობ, დავაწვობდე, დავაწვობდი, დავაწვე, დამიწვია, ან ვიწვობ (ჩემთვის ვაწვობ), ვიწვობდე, ვიწვობდი, დავიწვე და სხ.

ზოგიერთ დროში ამ ორ ზმნას (დაწობა და დაწება) საერთო ფორმები აქვს, მაგალ. დამეწყო, დავეწყო, დამეწვოს და სხ, მან დაიწყო, დაიწვოს! დავიწვოთ! დაიწვონ!

ჩემი აზრით, მწერლობაში დასავლეთის საქართველოს ფორმები უნდა დავსტოვოთ, მით უფრო რომ ამ ფორმებს, როგორც ზეითაც ვსთქვი, ძველი მწერლობაც ხმარობს და დღევანდელ მწერლობაშიც უფრო ხშირათ ხმარობენ. ამასთან მხედველობაში ისიც უნდა მივიღოთ, რომ მნიშვნელობით დაწება სხვა არის და დაწობა სხვა.

ესვე უნდა ვსთქვა ვასწრებ ზმნაზე: ამერეთში ო-ნით ხმარობენ ამ ზმნას (ვა-სწრობ, ჩავუსწრობ, დავუსწრობი, მივუსწრობ-ო და სხ.), მაგრამ იმერული ფორმები (ვასწრებ და სხ.) უფრო ხშირათ იხმარება.

ვიჯდები, თუ ვიჯდომები.

ზმნებისაგან ვწევარ, ვზივარ, ვდგავარ მყოფადი დრო ორგვარათ იხმარება: ვი-წვები, ვიჯდები, ვიღვები—და ვიწოლები ვიჯდომები, ვიღვომები.

ჩემი აზრით, უპირატესობა მეორე ფორმას უნდა მიეცეს, რადგან ამათი იშვავსი ზმნები მყოფადს სახელზმნისაგან აწარმოებს: ვგავარ (სახელზმნა მგვანება)—ვემგვანები, ვყავარ (სახელზმნა ყოლა)—ვეყვლები.—ზემოხსენებული ზმნების სახელზმნები ა წოლა, ჯდომა, ღვომა—და, მაშასადამე, აქიდან მყოფადი იქნება ვიწოლები, ვიჯდომები, ვიღვომები.

25. წვანან, თუ წევან?

თუმცა მწერლობაში ფორმა წვანან იხმარება, მაგრამ ამ ფორმას საზოგადო-ა ძალიან იშვიათად შეხვდებით, თითქო ყოველი მწერალი მის ხმარებას ერიდებოდეს; ძველ მწერლობაში ამ ფორმას ერთხელაც არ შეხვდებიან.

ინერეთში იხმარება ფორმა წევან, რომელიც, სხვა ზმნების ნზგავსათ, მხოლ. რიცხვის მესამე პირიდან არის ნაწარმოები (ის წევს—ისინი წევან, როგორც ჩანს—ჩა-ნან. რბიხ—რბიან). და, ჩემი აზრით, კარგი იქნება, რომ წევანან-ის მაგიერ წევან ვი-ხმაროთ, როგორც უფრო კეთილზმოვანი და მასთან კანონიერათაც ნაწარმოები ფორმა.

მსვე უნდა ვსთქვა გვანან: ფორმაზე—ამის მაგიერ უმჯობესია ვიხმაროთ ფორმა გავან, რომელიც, როგორც წევან, კანონიერათ არის ნაწარმოები (ის გავს—ისინი გავან).

ვიჯექით, თუ ვისხელით?

ზმნას ვზივარ-ს მრავლობ. რიცხვში ორგვარათ მიმოხრიან: ვზივართ, ზიხართ, ზიან—და ვსხედვართ, სხედხართ, სხედან; ვიჯექით, იჯექით, იჯდენ—და ვისხე-ლით, ისხელით, ისხდენ და სხ. და სხ.

ჩემი აზრით, აწმყოში ასე სჯობია მიმოვხაროთ: ჩვენ ვზივართ, თქვენ ზიხართ, ისინი სხედან; დანარჩენ დროებში კი—ყოველგან სხდ ძირისგან: ვისხელით, ისხელით, ისხდენ; ვისხდეთ, ისხდეთ, მსხდარვიყავით და სხ. და სხ.

ვღგავარ, და არა ვღგევარ.

მუყვარ, ვღგევარ, ვგევარ—თუ ვყავარ, ვღგავარ, ვგავარ?

უსათულოთ მეორე ფორმა უნდა დარჩეს, რადგან კანონიერათაც არის ნაწარმოე-ბი (სხვაგან ყოველგან ა-ნით მიმოიხრის: მყავს, ღგავს, მგავს, მყავდა, მგავდა და სხ.) და მასთან მწერლობაშიც უმეტესათ ა-ნით ხმარობენ.—„ვისრ.“-სა და „მეტხ.“-ში ხსენებული ზმნები მარტივი ფორმებითაა ნახმარი: მე ვგავ, შენ გავ, ე. ი. შემწობი-ბითი ზნა ვარ, ხარ და სხ. არ ახლავს; ყოველ შემთხვევაში, აქიდან მაინცა ჩანს, რომ ა უბნარიათ, და არა მ; „მეტხ.“-ში ერთხელ ნახმარია ვღგავართ, „ვისრ.“-შიც სღგავ-ხარ.—ღღვეანდელ მწერლობაშიც უმეტესათ ა-ნით მიმოხრიან—და სჯობია საერთოდ ასე მიმოვნაროთ: ვღგავარ, ვგავარ, ვყავარ, ვღგავართ, ვგავართ, გავხართ, მგავ-ხარ, მგავხართ, მყავხართ და სხ. და სხ.—მესამე პირში უკანონოთ ზოგჯერ ფორმა ღგა იხმარება, უნდა ღგას.

29. დახდვა, და არა დახდო.

მოთხრ. კილოს ნამყო II-ის მხოლ რიცხვის მესამე პირში ორნაირ დაბოლოე-ბას ხმარობენ, II-სა და III-ს: მიართო, წამართო, დახდო, ან მიართვა, წამართვა, დახდვა და სხ.

ძველ მწერლობაში პირველი ფორმა იშვიათად შეგხვდებათ; „ვისრ.“-ში ნახმა-რია ფორმები: დაეღვა, იღვა, დაღვა, მამიღვა, ეღვა, და მხოლოდ ერთ ადგილას შევხვდა III-ს მაგიერ II: ჩავიცო. „სიბრ.-სიც.“-ში კი ორივე ფორმა თანასწორათ იხმარება: ხან მიართო, დადო, დაიდო, ხან დაღვა, დაიდვა. „ძილ.“-ში ყოველგან III იხმარება.

მართალია, ქართულ ენაში მარცვლები II და III ხშირათ სცვლის ერთმანეთს: ხომალდი—ხვამალდი, ცხორი—ცხოვარი—ცხვარი, თვალი—თოლი და სხ. და სხ.; ნაკრამ ორ ფორმაში ერთი უნდა ავირჩიოთ, და რადგან მარცვალს III-ს მეტი მო-წარე ყავს და მწერლობასა და ხალხში ეს ფორმა უფრო ხშირათ იხმარება,—ამიტომ მწერლობაში საერთოდ ასე უნდა ვიხმაროთ: შესვა, დასვა, დასდვა, დაიდვა, დაი-წვა, სთქვა, დაიხწვა, ჩაიცვა, მიართვა და სხ.

სახელზნის დათრობა-საგან ნამყო II-ში ხმარობენ ფორმებს დავითვერ, დაი-თვერ, დაითრო; მაგრამ II-ს აქ საუფუძველი არ აქვს, როგორც ამის მზგავს ზმნებშიც:

დავშვერ, დაშვრა, გავძვერ, გაძვრა და სხ.; მასასადამე, ზემოხსენებული ზმნაც ასე უნდა მიმოხეხართ: დავთვერ, დათვერ, დათვრა და სხ.

30. მინახავხარ, და არა მინახავიხარ; მინდებხარ.

ხშირათ ხმარობენ ფორმებს: მინახვიხარ, გინახვივარ, უნახვივარ, მინახვიხართ, მიკითხვიხარ, გიკითხვივარ და სხ.

მიჩემებითი ზმნები, რომელსაც ეს ზმნებიც ეკუთვნის, ნამყო III-ში თავის ფორმებს წმინდა მოქმედებითი გვარის ზმნების მოთხრ. კილოს ნამყო III-სგან აწარმოებს, —მაგალ მე მყვარებია—მყვარებიხარ, მე მყოლია—მყოლიხარ, გიპოვნია—ვიპოვნევარ და სხ.; მასასადამე, ზემოხსენებული ზმნებიდან ნამყო III მიჩემებითად იქნება: მინახავხართ, გინახავარ, მინახავხართ, მიკითხავხარ, გიკითხავართ და სხ., რადგან წმინდა მოქმედებითის ნამყო III აქეთ: მინახავს, მიკითხავს, გიკითხავს, და არა მინახვია, მიკითხვია და სხ. — ს. - ს. ორბელიანი „სიბ-სიცი.“ წიგნში ფორმას მინახავხარ-ს ხმარობს.

აქვე უნდა გსთქვას, რომ უკანონო და უკეთილზმოვანოთაც მიმაჩნია ფორმები მინდიხარ, გინდივარ, უნდივარ და სხ.; ამასთან იხმარება (იმერეთში) მეორე ფორმაც: მინდებხარ, გინდებვარ, უნდებვარ, რომელიც კანონიერათ არის ნაწარმოები: მე მინდება (მინდები)—მინდებხარ, როგორც მიყვარს—მიყვარხარ. მინდიხარ ეორმაში ი-ს არ აქვს გასამართლებელი საბუთი, რადგან არცერთი ამის მზგავსი ზმნა ი-ნით არ კეთდება.

31. გამიხარდა, გაუხარდა.

როცა მეორე მიმოხრის ზმნას აწმყოში თავში მი უზის (მიყვარს, მიჩანს), მოთხრ. კილოს ნამყო II-შიც მი რჩება და ასე მიმოხრის: მიყვარს—შემიყვარდა, შეგიყვარდა, შეუყვარდა; მიჩანს—გამომიჩნდა, გამოვიჩნდა, გამოუჩნდა და სხ.—ამათვე მზგავსათ უნდა მიმოხეხართ ზმნა მიხარია-ც: გამიხარდა, გაგიხარდა, გაუხარდა, გაგვიხარდა, გაგიხარდათ, გაუხარდათ.—ძველ მწერლობაშიც ეს ფორმები იხმარება, და თუმცა დღევანდელ მწერლობაში და ზოგან ხალხშიც მ-ნიან ფორმას ხმარობენ (გამეხარდა, გაეხარდა და სხ.), მაგრამ ხმარებითაც და კანონიერობითაც მეტი საფუძველი ი-ნიან ფორმას აქვს—და სჯობია ასე ეიხმაროთ: გამიხარდა, გაგიხარდა, გაუხარდა, გამიხარდეს, გაუხარდეს, გამიხარდება, გაუხარდება და სხ. და სხ.

32. მიველი, თუ მიველი?

ორნაირათ ხმარობენ მწერლობაში: 1) მიველი, მიხველი (ან მიველ, მიხველ), და 2) მიველი, მიხველი ან მილი, წაველი, წახველი ან წადი, მოველი, მოხველი ან მოლი, მოველით, მოხველით ან მოლით და სხ.

ახალ მწერლობაში აღმოსავლეთის საქართველოს მწერალნი და ხალხი ორივე ფორმას ხმარობენ, დასავლეთისანი კი—მართო მეორე ფორმას.

პირველი ფორმა (მიხველი, მიხველი, მიველი, მოველი და სხ.) უკეთილზმოვანოცაა და ორაზროვანიც (უკეთილზმოვანო—რადგან მეორე პირის ფორმები კაცს ხველას მოაგონებს, და ორაზროვანი—რადგან ზოგი ფორმა ლოდინსაც ნიშნავს და ხველებასაც). მეორე ფორმას ყველაფრით უპირატესობა აქვს, და ამიტომ მწერლობაშიც ეს ფორმები უნდა დარჩეს: მოველი, მოხველი, მოვიდა, მოველით, მოხველით, მოვიდენ, მიველი, წაველი, წახველით და სხ.—მესამე პირის ფორმები—მოვიდა, მოვიდენ, წავიდა, წავიდენ—მარეწებელია დონიანი ფორმების უპირატესობისა.

§3 ვიწვე და ვიწვი

ნე-19 საუკუნიდან მწერლობაშიცა და ხალხშიც გახშირდა ფორმები: ვიწვე(ი), დავწვე(ი), ვიჯვე(ი), დავჯვე(ი), ვიდე(ი), დავდე(ი).— ძველათ მხოლოდ ვიწვე(ი), ვიჯვე(ი), ვიდე(ი), ვიწვეთ, ვიჯვეთ და მზგ. ფორმები იხმარებოდა; დღეს კი, ამ ფორმებთან ერთად, ზევით მოხსენებული ფორმებიც იხმარება.— რაკი ეს ზმნები საზოგადოთ უკანონო ზმნებია, შესაძლოა (ჯერჯერობით) ძველ ფორმებთან ახალიც დავსტოვოთ.

§4. სწუხხარ, სწუხხართ.

შენ სწუხარ, თქვენ სწუხართ-ო, იხმარება ხშირათ მწერლობაში; მაგრამ უნეტელ ნაწილი კანონიერ ფორმას ხმარობს: სწუხხარ, სწუხხართ. უკანასკნელი ფორმა უნდა დარჩეს. რადგან გამოთქმაშიც მოიხმის ორი ზ და მასთან კანონითაც ორი ზ უნდა ერთი ძირისა (წუხილი) და მეორე შემწეობითი ზმნის (ხარ, ხართ).

§5. მან დაარსა, თუ დაარსა?

სამი ანით უნდა ვიხმაროთ, რადგან პირველი ა თავსართს ეკუთნის (და), მესა-ნე ა — ზმნის ძირს (არსი, არსება), და შუა ა ნამყო II-ის დამახასიათებელი ხმოვანია, როგორც, მაგალ., ზმნებში: აკეთა, აშენა, ათენა და სხ. (გაბკეთა, გააშენა, გაათენა). ნამყო II-ის მესამე პირში სამი ა-ნით იწერება ყველა იმ ზმნის ფორმა, რომლის ძირიც ა-ნით იწყება: მან გააადვილა, მათ გააადვილეს, მან დააახლოვა, მათ დააახლოვეს და სხვ.— თუ ზმნა ა-ნით იწყება, ნატერ. კილოს ნამყოებში სამი ა აქვს: შეერთება— მას შეეერთებია, შეეერთებოხ, — მათ შეეერთებიათ, შეეერთებოხთ.

§6. მეუბნევი—მეუბნები.

ბრულიად უკანონოთ ხმარობენ აღმოსავლ. საქართველოში: მეუბნევი, მეუბნე-ვით, გეუბნევი, გეუბნევით, მეუბნევოდა, გეუბნევოდათ და სხ. ძანონიერი ფორ-მებია: მეუბნები, გეუბნები, მეუბნებით, გეუბნებით, მეუბნებოლით და სხ., რო-გორც მაგალ. მელაპარაკები, მესაუბრები, მეთამაშები და სხ.

ზოგჯერ ხმარობენ ფორმას ამოხს—ამოხდა; რასაკვირველია, უნდა ამოხოს, ამოხბდა.— მოხსენებული ზმნების სახელზმნებია: უბნობა, მბობა— და, მასასადამე, მიმო-ხრაში ბგერა ბ უნდა დარჩეს.

§7. ვიძახლი, და არა ვიძახლი.

არეულათ ხმარობენ ფორმებს: ვიძახლი და ვიძახლი, იძახლი—იძახლი და სხ.

საშუალო გვარის ზმნებს მოთხრ. კილოს ნამყო I-ში დაბოლოება ოღი აქვს ყო-ველთვის, როცა აწყყოში ი-ზეა დაბოლოებული: ვიციანი, ვთრთი, ვრბი—ვიციოლი, ვთრთოლი, ვრბოლი. მასასადამე, ზმნას ვიძახი-საც ამ დროში დაბოლოება ოღი უნდა: ვიძახლი, იძახლი, იძახლი და სხ.

§8. ისინი მოიტანენ, თუ მოიტანებენ?

თუცა იშვიათად, მაგრამ იხმარება ჩვენს მწერლობაში მყოფადში ფორმები: ისინი მოიტანებენ, ისინი მოიყვანებენ-ო (ასეა ნახმარი „ძილ.“-შიც ყოველგან). ამ ფორმებს იპერეთში ამბობს ხალხი (უთუოთ იმიტომ, რომ ფორმებს მოიტანენ და მოიყვანენ-ს იგი ხმარობს, როგორც ნამყო დროის ფორმებს, მოიტანეს და მოიყვანეს

შავიერ, და მარცელის ებ-ის ჩართვით განუსხვავებია მყოფადი დრო ნანუოსაგან). შრავლ. რიცხვის მესამე პირი უყოელთვის შხოლ. რიცხვის მესამე პირისაგან კეთდება, და, მაშასადამე, კანონიერი ფორმებია: ის მოიტან-ს — ისინი მოიტან-მნ, ის მოიყვან-ს — ისინი მოიყვან-მნ, ის მოიხმარ-ს — ისინი მოიხმარ-მნ.

39. მე ვარგვარ, ისინი ვარგან.

ჩვენს ახალ მწერლობაში ხშირათ შეხვდებით ფორმებს: მე ვარგვიარ, შენ ვარგვიხარ, ის ვარგია, ისინი ვარგანანა. ამასთან იხმარება მეორე ფორმა: მე ვარგვარ, შენ ვარგხარ, ის ვარგა, ისინი ვარგან—და ასე სჯობია მინოებაროთ, მით უფრო რომ ვარგვიარ-ს სხვა აზრიც აქვს (მე მას ვარგვიარ, შენ მას არგვიხარ, ის არგია და სხ.).— „ვეფთა.“-ში ნახპარია ფორმა ვარგხარ, ვარგვარ.

40. ჩამოცვივდა და ჩამოცვინდა.

იხმარება ფორმები ჩამოცვივნა, ჩამოცვივდება, ჩამოცვივდა, ჩამოცვივნული—და ჩამოცვენა, ჩამოცვინდება, ჩამოცვინდა, ჩამოცვინილი.—

ძართულ ენაში ორგვარი სახელზმნაა: ცვივნა და ცვენა—და შესაძლებელია ორივეგვარი ფორმები დაესტოვოთ.

41. მე დავრგავი, თუ დავრგავი?

მე დავრგავი, ჩვენ დავრგავით, შენ დარგავი, თქვენ დარგავით არ არის კანონიერათ ნაწარმოები ფორმა. დარგვა-ს მზგავესი სახელზმნები რომ ავიღოთ (მაგალ. დართვა, შორწყვა), ნამყო 11 ექნებათ მე დავრთე. შენ დართე, მან დართო, მე შორვრწყე, შენ შორწყე, ჩვენ შორვრწყეთ და სხ. ასე უნდა მიმოვხაროთ ზმნა დარგვა-ც: მე დავრგე, შენ დარგე, მან დარგო, ჩვენ დავრგეთ, თქვენ დარგეთ, მათ დარგეს,— როგორც მიმოიხრის ხოლმე კიდევაც ეს ზმნა იმერეთში. „ვისრამიან“-ში ნახპარია: „დარგე“ (შენ).

42. ვაწებ, და არა ვაწობ.

მე ვაწობ, შენ აწობ, ის აწობს, ჩვენ ვაწობთ და სხ.—იხმარება აღმოს. საქართველოში. ეს ზმნა მ-ნით კი არა, მ-ნით უნდა იწერებოდეს: ვაწებ, ვაწებთ და სხ. რუსთველს ნახპარია აქვს: „კალამი ნაღველთა ამონაწები“, და მთელ იმერეთშიც მ-ნით ხმარობენ.

ამისევე მზგავსათ ამერულ ფორმებს ვაძლობ; გავაძლობ და სხ. სჯობია იმერთა ფორმები ვაძლებ, გავაძლებ, გამოვაძლებ და სხ.—„ძილ.“-ში ნახპარია გავაძლებს (გვ. 111).

43. მეხსომება, თუ მეხსოვნება?

ზმნას მახსოვს-ს ბევრგვარი ფორმა აქვს სხვადასხვა დროში: მეხსომება, მემახსოვრება, მეხსოვნება, დავიხსომებ, დავიხსოვნებ, დამამახსოვრდა, დამამახსოვნდა, დამამახსოვრდებოდა, დამამახსოვნდებოდა და სხ.

მახსოვს არის მეორე მიმოხრის ზმნა—იმ ხალათისა, როგორც, მაგალ., ზმნები შაქვს, მყავს. უკანასკნელ ზმნებს ზემოხსენებულ დროებში ის თანხმოვანები ახლავს, რომელზედაც მათი სახელზმნის საფუძვლები ბოლოვდება, ე. ი. ნ და ლ (ქონა—ყოლა): მექნება, მექნებოდა, მეყოლებ, მეყოლებოდა, მეყოლა და სხ.

ამ კანონს უნდა დაემორჩილოს აგრეთვე ზმნა მახსოვს (სახელზმნაა ხსოვნა)— და მაშინ მისი ფორმები იქნება: მებსხოვნება, მებსხოვნებოდა, დავისხოვნებ, დამა-
მახსოვნდა და სხ.

44. მე მოვიმკი, ის მოიმკის, მან მოიმკა.

ფორმები: მე მოვიმკობ, შენ მოიმკობ, მან მოიმკო და სხ.,—არ არის კანონიე-
რათ ნაწარმოები, როცა ამათი სახელზმნაა მომკა. მყოფადში ობ-ზე და ნამყო II-ში
მესაზე პირში ობ-ზე ზმნა მაშინ ბოლოვდება, როცა სახელზმნა ება-სა და ობა-ზეა
დაბოლოებული: ქება, შემკობა—ვაქებ, შევაშკობ, მან აქო, შეაშკო. მომკა კი ისე
მიმოიხრის, როგორც, მაგალ., მოშლა (მოვიშლი, მოიშალა), მოთხრა (მოვსთხრი, მო-
სთხარა) და სხ.; მაშასადამე, ზემოხსენებული ფორმები იქნება: მე მოვიმკი, შენ მო-
იმკი, ის მოიმკის, მან მოიმკა.

45. უიღვა—გასაყიდი, და არა სყიდვა—გასასყიდი.

გასყიდვა, გასასყიდი და სხ. უკეთილზმოვანო ფორმებიცაა და უკანონოცაა ნა-
წარმოები. პრის ზმნა უიღვა (უვიღვლობ, ვიყიდე და სხ.), და რადგან ზმნებში კე-
თილზმოვანობისთვის უ-თან ს არ დაისმის (იხ. „კეთილზმოვანობა“) და მწერლობა-
შიც ეს ზმნა ს-ნით მეტათ იშვიათად იხმარება, ამიტომ უნდა დარჩეს ფორმები: უიღ-
ვა, ვყიდი, ვყიდულობ, გასაყიდი, საყიდელი და სხ. (სასყიდელი—არსებ. სახელია).
ს დარჩება მხოლოდ მოსყიდვას ფორმებში: მოვისყიდე, მოსყიდული, მოსყიდ-
ველი და სხ., რადგან მათ განსხვავებული მნიშვნელობა აქვთ.

ხმარობენ ფორმას გაუყიდავი-ს, რომელსაც, ჩემი აზრით, მეორე ფორმა გაუ-
ყიდველი სჯობია.

46 ვიღვწი, და არა ვიღწვი.

ზოგი მწერალი ხმარობს ფორმებს: მე ვიღწვი, შენ იღწვი-ო და სხ. ბევრა ვ
უნდა იჯდეს ლ-თან აქაც, როგორც სხვა ნაწარმოებ ფორმებში: დეწლი, მოღვაწე და
სხ; მაშასადამე, უნდა ეიხმაროთ: ვიღვწი, იღვწი, იღვწის და სხ.

47. ვშოულობ, და არა ვშოობ

აღმოს საქართველოში ხმარობენ ფორმებს: ვშოობ, ვშოობ, ვშოობენ-ო და სხ.
როცა სახელზმნა ომნა-ზე ბოლოვდება, აწმყოში (და მისგან ნაწარმოებ დროებში)
მიმოხრაში მარცვლი ულ ემატება: თხოვნა—ვთხოულობ, ჰოვნა—ვპოულობ; მაშა-
სადამე, შოვნა-ც ასე უნდა მიმოხაროთ: ვშოულობ, შოულობ, შოულობს, ვშოუ-
ლობთ, ვშოულობდი და სხ.

48. მწამს, და არა მრწამს.

ტყუილათ უნატებენ რ-ს ზმნაში მე მრწამს, მას რწამს და სხ. რ ახლავს სახელებს
რწმენა, სარწმუნოება, რწმუნება, რწმუნებული.—ძველათ (საღვთო წერილში) იხმა-
რებოდა რ, მაგრამ ახლა თითქმის ყველა ასე მიმოხრის: მწამს, გწამს, სწამს, მწამდა
და სხ. (უფრო ვრცელი დასაბუთება მე-II „დამატება“-ში ნახეთ).

49. განებება—დანებება, გატანჯვა—დატანჯვა.

თავი დამანებე და თავი გამანებე,—ორივე ზმნა შეიძლება ეიხმაროთ, მაგრამ
სხვადასხვა მნიშვნელობით: თავი გამანებე ნიშნავს მომშორდიო, თავი დამანებე კი—

ე. ი. ჩემთვის დამაყენე. გამათავისუფლე, ან შენი თავი დამანებეო (დაძნებლიო).—
 იხმარება აგრეთვე ორივე თავსართით (ბ და ღ) სახელზმნა ტანჯვა: გატანჯვა და
 დატანჯვა; აქ თავსართი მბ სჯობია, როგორც შემდგომ ზნებში: გაწვალება, გაწვე-
 ტა, გაჟღელა და სხ. იმერეთში ამ ზმნაში უფრო თავსართი ღბ იხმარება, და ამე-
 რეთში კი—ბ; „თუ კაცსა ცოდნა არა აქვს, გასტანჯავს წუთისოფელი“ (ღაე. ბუ-
 რამიშვილი).

50. მისთავაზა—უთავაზა.

მისთავაზაო, ხმარობენ ახლა მწერლობაში,—მაგრამ ამას უთავაზა ან მიუთავა-
 ზა სჯობია; კანონითაც ასე უნდა, რადგან ეს ზმნა ისე მიმოიხრის, როგორც მისი
 მზგაესი ზნები: უბოძა (მიუბოძა), მიუტანა, მიუჩინა და სხ.; ბიორგამ მე მითავაზა,
 შენ გითავაზა, მას უთავაზა, ბიორგი მე მითავაზებს, მას უთავაზებს და სხ. როცა
 ზმნას პირველ პირში მი აქვს, მესამეში უ-ს მიიღებს.

51. მივაწიე, და არა მივალწიე.

ახალ მწერლობაში თითქმის ყოველი მწერალი ხმარობს ფორმებს: მიღწევა, მი-
 ვალწიეო (ხან მიხწევა, მივახწიე) და სხ. საკვირველია, საიდან გააჩინეს ხმა ლ ან ზმნა-
 ში! წმინდა ზმნა არის წევა და თავსართი ში (არის თავსართი ალ, მაგრამ აქ ის არა-
 ფერ შუაშია). წმინდა ხალხურ ენაში ყოველგან იტყვიან მიწევა, მივაწიე, მივაწიე-ო
 და სხ., აგრეთვე ძველ მწერლობაშიც ლ-ნით ეს ზმნა არსად არის ნახმარი.—ამ ზმნი-
 სავე მზგავსათ ხმარობენ: დაღწევა, თავი დააღწია-ო (ან დახწევა, დაახწია) და სხ.
 ზემორეთქმულისამებრ, ლ-ს არც აქ აქვს ადგილი; თავის დაღწევის მაგიერ კი
 შეიძლება ვიხმაროთ გამოთქმანი: გათავისუფლება, თავის ვეღლა და სხ., მაგალ. თავ-
 ვი ძლივს დავაღწიეო—ამის მაგიერ ვიტყვით: ძლივს გავითავისუფლე თავი, ძლივს
 ვუშველე თავს, ძლივს დაეუსხლტი ხელიდან, და სხ. და სხ.—ლ-ანის მართლწერით შე-
 საძლოა მივიღოთ მიღწევა, რომელიც განსხვავებული მნიშვნელობის ახალი ტერმინია
 (=достижение).

ვეახლები—ვიახლები.

მწერლობაში ზოგჯერ იხმარება ზმნის ხლება—საგან ფორმები: ვეახლები, ვეახელ,
 ეახლა და სხ. უმეტეს ნაწილათ კი ი-ნით ხმარობენ: ვიახლები, ვიახელ და სხ. ამ
 ზმნას ორნაირი მნიშვნელობა აქვს: საშვალო გვარისა და მოქმედებითი გვარისა, და,
 მართალია, საშვალო გვარის ზმნების ნიშანი ხმოვანი მ-ნია (ემვედრები, ემშუსაფები,
 ემხეწები),—მაგრამ აღებულ ზმნაში გვარები მიმოხრაში სხვადასხვა დაბოლოებით
 გაირჩევა. როცა საშვალო გვარისაა, ეს ზმნა ასე მიმოიხრის: მე ვიახლები, შენ იახლე-
 ბი, ის იახლება და სხ., მე ვიახელ, შენ იახელ, ის იახლა, ჩვენ ვიახელით და სხ.
 ამგვარათ მიმოიხრის ხალხშიც და უმეტეს ნაწილათ მწერლობაშიც (იხ. აგრეთვე
 „ვეფხ-ში: „შენ ვიახლო სიკვდილამდის“,—„იგი ვიახლოს“). როცა მოქმედებითი გვა-
 რისაა, მაშინ ასე უნდა მიმოუხაროთ: მე ვიახლებ, შენ იახლებ, ის იახლებს და სხ.,
 მე ვიახლე, შენ იახლე, მან იახლო, ჩვენ ვიახლეთ, თქვენ იახლეთ, მათ იახლეს.
 ზოგიერთ დროში ორივე გვარს ერთგვარი ფორმები აქვს: ვიახლო, იახლო, იახლოს,
 ვიახლოთ, იახლოთ, იახლონ; ამ შემთხვევაში გვარი მხოლოდ ქვემდებარის მართვე-
 ლობით გაირჩევა: მოქმედებითი გვარის ზმნა ქვემდებარეს მოთხრობით ბრუნვაში
 თხოულობს (მან იახლოს, ივანემ პეტრე იახლოს), საშვალო გვარის კი—სახელობით-
 ში (ის იახლოს, პეტრე ივანეს იახლოს).—ფორმები ვიახლები, ვიახელ და სხ. ხან-

დახან მოქმედებითი გვარის მნიშვნელობითაც იხმარება: ხილს გაახლებით, სადილი გაახელით და სხ.

მ3. ღამუნობა—ღამუნა.

ამერეთში იხმარება ფორმები: მუნობა (ღამუნობა), ვამუნობ, ხამუნობი, ნამუნობი და სხ., იმერეთში კი—მუნა (ღამუნა), ვმუნი, ხამუენი, ნამუენი, დამუენი, დავმუენი, დავმუნათ და სხ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონში ორივე ფორმაა მოყვანილი, ს-ს ორბელინისა-ში კი—მარტო მეორე ფორმა, ე. ი. მუნა.—შეჯობესია მეორე ფორმა ვინმაროთ, როგორც მარტივი, ადვილათ სატრიალებელი.

მ4. შეღებილი და შეღებული.

შეღებვა სახელზმნიდან მიმღეობა იქნება შეღებილი (კვერცხი წითლათაა შეღებილი), შეღება სახელზმნიდან კი—შეღებული (კარი შიგნითაა შეღებული).

გაათავისუფლა, და არა გაანთავისუფლა.

ფორმები: მე გავანთავისუფლე, შენ გაანთავისუფლე და სხ. უკანონოა; სრული თავსართია გან—და მაშინ იქნება ფორმები: განვათავისუფლე, განათავისუფლა და სხ.;—მაგრამ ეს ზმნა მოკლე თავსართით იხმარება (გა)—და, მაშასადამე, იქნება: გავათავისუფლე, გაათავისუფლე, გაათავისუფლა, გავათავისუფლეო და სხვ.

უკანონოთ იხმარება აგრეთვე ფორმები: ანცვიფრებს, გვანცვიფრებს და სხვ.: ნ აქ უადგილოა.

მ5. გავატან, და არა გავატანე.

გატანება—მყოფ. დრო იქნება გავატან, მავალ. შეუბნელ ფიქრებს ქარს გავატან.

აღსარება (სრული მიმოხრა).

დასასრულ, საკიროთ მიმაჩნია აქვე მოვიყვანო სრული მიმოხრა ზმნის აღვიარებ-ისა, რომელსაც ახლა კანონიერი ფორმებით იშვიათად ხმარობენ. ჩვენს ახალ მწერლობაში იხმარება ფორმები: მე ვაღვიარებ, შენ აღვიარებ, ის აღვიარებს, მე ვაღვიარე, აღვიარებული, მეღვიარებია, მიღვიარებიაო და სხ.—და ყველა ეს უკანონოა.

აღსარება თავსართიანი ზმნაა—და ისე უნდა მიმოხვაროთ, როგორც სხვა თავსართიანი ზმნები მიმოხრის, —მაგალითად—როგორც აღღვენა, აღველენა, აღჰურვა, და სხ., სადაც ვ მხოლოდ პირველ პირში ჩნდება (როგორც პირველი მიმოხრის ყველა ზმნაში): მე აღვადგენ, აღვავლენ, აღვიჰურვები, ჩვენ აღვადგენთ, აღვავლენთ, აღვიჰურვებით, მე აღვავლინე, ჩვენ აღვავლინეთ, და სხ.; დანარჩენ პირებში კი ვ არ ახლავს: შენ აღადგენ, ის აღადგენს, თქვენ აღავლენთ, ისინი აღავლენენ, თქვენ აღავლინეთ, და სხ. მაშასადამე, აღსარება-ც ასე უნდა მიმოხვაროთ:

1. მე აღვიარებ, შენ აღიარებ, ის აღიარებს, ჩვენ აღვიარებთ, თქვენ აღიარებთ, ისინი აღიარებენ;

2. მე აღვიარებდი, შენ აღიარებდი, ის აღიარებდა, ჩვენ აღვიარებდით, თქვენ აღიარებდით. ისინი აღიარებდენ.

3. მე აღვიარე, შენ აღიარე, მან აღიარა, ჩვენ აღვიარეთ, თქვენ აღიარეთ, მათ აღიარეს;

4. მე აღმიარებია, შენ აღვიარებია, მას აღვიარებია, ჩვენ აღვიარებია, თქვენ აღვიარებიათ, მათ აღვიარებიათ;

5. მე აღვიარებ (და სხ., როგორც აწმყო);
6. მე აღვიარებდე, შენ აღიარებდე, ის აღიარებდეს, ჩვენ აღვიარებდეთ, თქვენ აღიარებდეთ, ისინი აღიარებდენ;
7. მე აღმეარა, შენ აღგეარა, მას აღეარა, ჩვენ აღგვეარა, თქვენ აღგეარათ, მათ აღეარათ; აგრეთვე: აღმეარებია, აღგეარებია, აღეარებია, აღგვეარებია, აღგეარებიათ, აღეარებიათ;
8. მე აღმეაროს, შენ აღგეაროს, მას აღეაროს, ჩვენ აღგვეაროს, თქვენ აღგეაროსთ, მათ აღეაროსთ; აგრეთვე: აღმეარებიოს, აღგეარებიოს, აღეარებიოს, აღგვეარებიოს, აღგეარებიოსთ, აღეარებიოსთ;
9. მე აღვიარო, შენ აღიარო, მან აღიაროს, ჩვენ აღვიაროთ, თქვენ აღიაროთ, მათ აღიარონ;
10. აღიარე! აღიაროს! აღვიაროთ! აღიარეთ! აღიარონ! ნუ აღიარებ! ნუ აღიარებს! ნუ აღვიარებთ! ნუ აღიარებთ! ნუ აღიარებენ! არ აღიარო! არ აღიაროს! არ აღვიაროთ! არ აღიაროთ! არ აღიარონ!
11. აღმსარებელი, აღსარებული, აღსაარებელი.

ს ი ნ ო ნ ი მ ე ბ ი.

სინონიმები იმისთანა სახელებს ჰქვია, რომელსაც გამოთქმა სხვადასხვაგვარი აქვს, ხოლო მნიშვნელობით ან სულ ერთი და იგივეა, ან თითქმის ერთი და იგივე. სინონიმები სიტყვიერების ერთი იმისთანა ნაწევართაგანია, რომელიც სტილს ალამაზებს, აკეთილხმოვანებს. სმენისათვის ერთი სიტყვის ხშირათ გამოყენება უსიამოვნოა—და სინონიმებიც ამ შემთხვევაში უწევს ენას სამსახურს.—ცხადია, სინონიმებს არაფერი აქვს საერთო ენის ფორმების მრავალგვარობასთან—და, მაშასადამე, ისინი ენაში აუცილებლათ უნდა დარჩენ. აქ ზოლოდ საყურადღებო არიან შემდეგი გარემოებანი:

1) ზოგჯერ სინონიმებს ერთმანეთში მნიშვნელობით სრულიად არაერთარი განსხვავება არ აქვს: მაგალ. ლოქო და ლღავი, თხმელა და მურყანი, კომში და ბია, თავთავი და თავველი და სხ ;

2) ზოგიერთებს კი, როცა კარგათ ჩაუუყვირდებით, მნიშვნელობაში მცირეოდენ განსხვავებას შევამჩნევთ,—მაგალ. შიშველი იმისთანაზე ითქმის, რომელსაც ტანზე მცირე რამე მინც აცვია, ხორცი დაფარული აქვს, ხოლო ტიტველი—იმისთანაზე, რომელსაც სრულიად არაფერი არ აცვია (იხ. ს.-ს. ორბელ. ლექსიკ.).

აქიდან ცხადია, მწერლობაში მეორეგვარი სინონიმები ყველა უნდა დარჩეს, ხოლო იმ სინონიმებს შორის, რომელსაც სრულიად ერთი და იგივე მნიშვნელობა აქვს, ერთერთი უნდა ავირჩიოთ და მწერლობაში ის დავესტოვოთ, რომელსაც ხმარებითა და გამოთქმით მეტი საფუძველი ექნება.

თვეების სახელები ჩვენს ახალ მწერლობაში არეულათ იხმარება: ხან ევროპიულ სახელწოდებას ხმარობენ და ხან ხალხურს. რომისა და საბერძნეთის საშვალებით კალენდრული ცნობები და მასთან თვეების სახელები, საზოგადოთ ყოველგან და აგრეთვე ჩვენშიც, ისე გავრცელებულა, რომ ხალხშიც და მწერლობაშიც რომაული სახელები უფრო ცნობილია, ვიდრე ქართული-ხალხური. მართალია, ხალხში და მწერლობაშიც ხშირათ იხმარებიან სახელწოდებანი თიხათვე ან ივანობისთვე, კთათვე ან კვირკობისთვე, მარიამობისთვე, ეკენისთვე, ღვინობისთვე ან მწიფობისთვე, გიორგობისთვე, ქრისტეშობისთვე,—მაგრამ კიდევ უფრო ხშირათ იხმარება ხსენებული თვეების ევროპიული სახელწოდება: ივნისი, ივლისი, აგვისტო, სექტემბერი, ოქტომ-

ბერი, ნოემბერი, დეკემბერი, და რადგან პირველი ხუთი თვის სახელწოდება (იანვარი, თებერვალი, მარტი, აპრილი, მაისი) მაინც ევროპიული რჩება, სჯობია - მწერლობაში საერთოდ ევროპიული სახელწოდებანი დავსტოვოთ.

არის რამდენიმე ცნება, რომლის გამოსახატავათაც აღმოს. საქართველოში ერთობ რთული ფორმებია შემოღებული, — მაგალ. კალმის დანა, ცხვირის დაცემინება, დიდდედა, თავთავი. ამათ მაგიერ უმჯობესი იქნება შემოვიღოთ მოკლეთ მოკრილი ფორმები, რომელიც იმერეთის ხალხში და ზოგჯერ მწერლობაშიც იხმარება: ჯაყვა, დაცხიყვა (ხმაბაძვითი სიტყვაა, ამ მოქმედების კარგათ დამახასიათებელი; ნახმარია „ში, გვ. 97), ბებია (ამასთან პაპა-ს მაგიერათაც ბაბუა უნდა ვიხმაროთ, როგორც ბებია-სთან გამოთქმითა და წარმოებით შეთანხმებული სახელწოდება), თაველი.

*

რასაც ამერეთში თეფშს უწოდებენ, იმერეთში ხაინი ქვია. ეს სიტყვები ქართული ძირის არცერთი არ არის — და, ჩემი აზრით, სჯობია ხაინი დარჩეს სამწერლო ენაში. — აქვე უნდა ვსთქვა, რომ რუსული „ბლიუდო“-ს აღსანიშნავათ კარგი იქნება შემოვიღოთ სიტყვა ლანჯარი, რომელიც თავისი მოყვანილობით და დანიშნულებითაც „ბლიუდო“-ს უდრის.

* *

ძვიჯა, როდინი და ავანდასტი: — ამ სამ სიტყვაში ყველაზე უფრო გავრცელებული და ადვილი სახმარია სიტყვა ქვიჯა — და მასთან, როგორც წმინდა ქართული ძირისა და უფრო ხშირათაც სახმარებელი, უმჯობესია დავსტოვოთ სიტყვა ქვახანაყი, ვიდრე ფილთაქვა.

*

იმერეთში იხმარება სიტყვა ჭური, ამერეთში კი ქვევრი. ჭური ძველ მწერლობაში არის ნახმარი (საღვთო წერილში), მაგრამ ახალ მწერლობაში უფრო გავრცელებულია სიტყვა ქვევრი, და სჯობია მწერლობაში იგი დავსტოვოთ.

*

გასაღები თუ კლიტე? პირველი სიტყვის ფორმა არის მიმღობა; ქართულ ენაში ბევრია მიმღობა, რომელსაც სრულიად არსებითი სახელის მნიშვნელობა და სახე მიუღია, — მაგალ. საწერელი, სახურავი, სათიბი და სხ.; სიტყვას გასაღების კი, როგორც არსებით სახელს, დღემდე ვერ მოუპოვებია მოკალაქობა, ასე რომ სმენას ეროთირება. ამასთანავე მეორე სიტყვა — კლიტე თუმცა ბერძნულია, მაგრამ დიდი ხნის გაქართულებულია, ხალხისა და მწერლობისაგან შეთვისებული, — და ის უნდა დარჩეს სამწერლო ენაში. — ს. ს. ობრბელიანი კლიტეს ხმარობს (ნახეთ მისი ლექსიკონი და აგრეთვე „სიბ.-სიკ.“); „მეფხ.“-შიც კლიტეა ნახმარი გასაღების მნიშვნელობით და ბოკლომის მნიშვნელობითაც; აგრეთვე საღვთო წერილში (სახარ. მათესი, 16 — 19).

* *

ხმალი თუ ლეკური? ხანჯალი, თუ სატევარი? ძველ მწერლობაში ყოველგან ხმალი-ა ნახმარი; ახალ მწერლობაშიც ხმალი და ხანჯალი უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე ლეკური და სატევარი, და სხვადასხვა ფორმაში ტრილიც უფრო ამ სიტყვებს აქვს შეთვისებული: ხმლიანი, ხმალში გაწვევა, ხმალ-ხანჯალი, ქამარ-ხანჯალი, და-ხანჯვლა და სხ.

ძროხა, თუ ფური? ძროხა წინათ საზოგადო სახელწოდება იყო—და ამბობდნენ: მამალი ძროხა, დედალი ძროხა-ო. ახლა კი ძროხა იმას ეწოდება, რასაც ამერეთში უფრო ხშირათ ფურს უწოდებენ. რადგან სახელწოდება ძროხა როგორც იმერეთში, ისე ამერეთშიც უფრო ცნობილია, მწერლობაში ის უნდა დარჩეს.—რა თქმა უნდა, ხალხის ენაში, ხალხურ ნაწარმოებში ყოველთვის ხალხური გამოთქმა უნდა დარჩეს—და შეუძლებელია, მაგალითად, გადასხვაფერდეს ხალხური ანდაზა: „მისთანა ფურმა დამწიხლოს, ჩემზე მეტს მოიწველიდეს“-ო. სახელწოდება ფური დარჩება აგრეთვე სიტყვებში: ფურ-ირემი, ფური კამბეჩი (ხარ-ირემი-სა და ხარ-კამბეჩის წინააღმდეგათ).

საღვთო წერილში იხმარება კარაული და კიცვი, ხალხსა და მწერლობაში კი სახედარი და ვირი. საღვთო წერილის ენას ვერ შეეგებებით, და სალიტერატურო ენაში კი სახელწოდება ვირი უნდა დარჩეს, როგორც ყველასგან ცნობილი სიტყვა (სახედარ-ს მართო ამერეთში უწოდებენ, თუმცა იქვე სახელწოდება ვირიც იხმარება).

* *

სახელწოდება კრავი უფრო გავრცელებულია მწერლობასა და ხალხში, ვიდრე ბატკანი; კრავი თანასწორათ იხმარება როგორც ძველ მწერლობაში (საღვთო წერილში და სხ.), ისე ახალშიც—და უმჯობესია სალიტერატურო ენაში ეს სიტყვა ვიხმაროთ.

* *

სამწერლო ენაში უნდა დარჩეს თევზების სახელები წვერა, ხრამული და ღლა-ვი, წინააღმდეგ სიტყვებისა მურწა, ფიჩხული და ლოქო, რადგან ხმარებითაც და კეთილზმოვანობითაც უპირატესობა იმათ ეკუთნის.

მუღო (მუღუ), თხუნელა და ფუღუ:—მე გონია, ამ სამ სახელწოდებაში მუღო სჯობია დარჩეს, როგორც ადვილათ სახმარებელი ფორმა.

ამერეთში რომ ხალხი ალუბალს უწოდებს, იმერეთში ქვიშნას უწოდებენ (თათრული სახელწოდებაა); მწერლობაში უფრო ხშირათ ალუბალი-ა შემოღებული—და ესეც დარჩება.

*

სახელწოდება ზია უფრო გავრცელებულია ხალხში, ვიდრე კომში—როგორც იმერეთში, ისე ამერეთშიც (იმერეთში ხალხმა არ იცის, რა არის კომში, ამერეთში კი სახელწოდება ზია ბევრგან არის ცნობილი); მწერლობაში თანასწორათ იხმარება ორივე სიტყვა, და რადგან კეთილზმოვანობითაც ორივე თანასწორია, მწერლობაში ის უნდა დარჩეს, რომელიც უფრო გავრცელებულია, ე. ი. ზია.

იმერეთში იციან სახელწოდებანი ბუღლა, თხმელა, კოპიტი, — ამერეთში კი ამათ ეწოდებთ თუთა, მურყანი, იფნი; მაგრამ რადგან ამ მცენარეთა სამშობლო უფრო იმერეთია, ვიდრე ამერეთი, და იმერული ტერმინები უფრო გავრცელებულია, ამიტომ მწერლობაში უმჯობესია საერთოდ ბუღლა, თხმელა, კოპიტი ვიხმაროთ.

* *

კაკალი თუ ნიგოზი? ამერეთში იციან კაკალი, იმერეთში კი—ნიგოზი. „კაკალი“ კიდევ ხეხილის ნომსხო ნაყოფებს ეწოდება: ერთი კაკალი ატამი, ხუთი კაკალი ქლიავი, ათი კაკალი თხილი და სხ. და სხ; ამასთან, სახელწოდება ნიგოზი ხალხში უფრო გავრცელებულია—და მწერლობაშიც ის დავსტოვოთ.

* *

საზამთრო, თუ ხაბურზაკი? სახელწოდება საზამთრო სრულიად არ შეეფერება ზაფხულში მოსავალ ნაყოფს, და რადგან ეს ხილი აზიიდან არის შემოსული, მწერლობაში იქაურივე სახელწოდება—ხაბურზაკი სჯობია დავსტოვოთ (პირველი ფორმა ხაბურზაკი ყოფილა, მაგრამ გამოთქმაში ხალხს შეცდომების მოუხთენია—და ახლა უფრო ხშირათ ხაბურზაკი მოიხმის).

* *

ტიკინა მეტათ უკეთილხმოვანო სიტყვაა (წარმომდგარი უნდა იყოს სიტყვის ტიკი-საგან); ამას სჯობია სახელწოდება დედოფალა (წარმომდგარი სიტყვის დედოფალი-საგან, რადგან დედოფალსავეთ რთავენ და აწყობენ). ეს სიტყვა დღეს ხშირათ იხმარება ჩვენს მწერლობაში, მხოლოდ ხშირათ უკანონოთ აბრუნებენ მას (იხ. გვ. 8).

* *

მამლის ბოლო, ქათმის ბოლო-ო, ხმარობენ ხშირათ ჩვენს მწერლობაში; უმჯობესია სახელწოდება კული ვიხმაროთ როგორც ოთხფეხის, ისე ფრინველების შესახებაც, რადგან ხალხიც ყოველგან უფრო ხშირათ ასე ხმარობს და მწერლობაშიც უმეტეს ნაწილათ კული იხმარება, ბოლო (და დასასრული) საქმის, აზრის ან ადგილის შესახებ ითქმის: ბოლოს, როგორც იქნა, დავითანხმე, სოფლის ბოლოსო და სხ. ხალხი ფრინველების კულს ბოლოს ყოველგან მხოლოდ ზოგიერთი ფრინველის სახელებში უწოდებს: ბოლოშავი, ბოლოწითელი...

იმერეთში რომ ჭაჭას უწოდებენ (ჭაჭის ავთამყოფობა, ჭაჭის ანთებაო და სხ.), ამერეთში თირკმელს უწოდებენ. მართალია, ახალ მწერლობაში პირველი სახელწოდება ათითქმის უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე მეორე, მაგრამ თირკმელს ის უპირატესობა აქვს, რომ მართო ერთ საგანს აღნიშნავს, სხვა მნიშვნელობა არ აქვს (ჭაჭა კი ყურძნის ნაწურსაც ეწოდება),—ამიტომ მწერლობაში თირკმელი უნდა დარჩეს.

*

ამერეთში ელენთა, ხან ტყირპი იხმარება, იმერეთში კი—ტყლიპი; ეს უკანასკნელი უფრო გავრცელებულია—და სამწერლო ენაში ის უნდა დარჩეს.—ს.-ს. ორბელიანის ლექსიკონით, ელენთა ღორთა და თევზთა ტყლიპს ეწოდება.

* *

პლანი და გეგმა—ორივე უცხო ენიდან შემოტანილი სიტყვებია; გეგმა თუმცა უფრო წინათ არის ჩვენს ენაში შემოსული, მაგრამ დღემდე თითქმის არავინ ხმარობს მას (განსაკუთრებით ხალხში); სახელწოდება პლანი კი ლამაზი სიტყვაა და ძალიან გავრცელებულიც, მასთან ხმარებაშიც (სხვადასხვა ფორმაში) მოქნილი: მოპლანვა, გაპლანვა, მოპლანული, მოსაპლანავი და სხ.; ამიტომ სჯობია ყოველთვის პლანი ვიხმაროთ.

ტყუილათ აუხირდენ სიტყვას ჩანჩქერი-ს—და მწერლობას ახალი სახელები მიავლოდეს, მაგალითად ჩახრიალა და სხ. სიტყვა ჩანჩქერი ხალხურია და გამოთქმითაც

თავისი შინაარსის კარგათ დამახასიათებელი; მასთან იმდენათაუც გავრცელებულია, რომ ახლა მისი გამოცემა, საჭიროც რომ იყოს, ძალიან გაჭირდება.

სიტყვის ბუღბუღი-ს მაგიერ ძველ მწერლობაში იადონი იხმარებოდა. ხალხში ამ ფრინველს დღესაც აქა-იქ (მაგალ. ბურიაში) გაიდონას უწოდებენ (ბერძნული სიტყვის ჰადონ-იდან). მაგრამ სახელწოდება ბუღბუღი ხალხსა და მწერლობაში იმდენათ გავრცელებულია, რომ მისი განდევნა შეუქლებელია, და არც საჭიროა, რადგან ბუღბუღი ძალიან კეთილხმოვანი სიტყვაა.—ს.-ს. ორბელიანი იადონს უწოდებს იმ მაგლობელ ფრინველს, რომელსაც რუსები „კანარეიკას“ უწოდებენ (იხ. მისი ლექსიკონი და აგრეთვე „სიბ.-სიკ.“); მაგრამ, ჩემი აზრით, ამნაირათ სიტყვის აზრის შეცვლა მეტი სმეტი თვითნებობა იქნება; „კანარეიკას“, როგორც უცხო ქვეყნის ფრინველს, ჩვენში ვერ იცნობენ—და, მაშასადამე, არც სახელი ექნებოდა ხალხში. ღლეს შეიძლება რაიმე ახალი, განსხვავებული სახელი ეუწოდოთ მას, ძველი სახელის გადასხვავებება კი—ისტორიის შებლაღვათ ჩაითვლება.

ხელსახოცს ამერეთში იმას ეძახიან, რასაც იმერეთში ცხვირსახოცი ეწოდება; იმერეთში ხელსახოცი ქვია ქაბაში ხელის შესახოცს. ეს უკანასკნელი მნიშვნელობა ამ სიტყვისათვის, რა თქმა უნდა, უფრო შესაფერია. ცხვირის მოსახოცისათვის კი არის ხალხური სიტყვა ცხვირსახოცი—და ის უნდა დარჩეს მწერლობაშიც (ძველებური სიტყვა ხელმანდილი ძნელი გასაავრცელებელია). თავზე გადმოსათარებელ ცხვირსახოცს თავსაფარი ეწოდება.

წედსართავის მთელი-ს სინონიმი ხალი არ არის სახმარებელი შემდეგ ფორმებში: ჯანსალი, ტანსალი და სხ. (ამათ მაგიერ უმჯობესია ვიხმაროთ კეთილხმოვანი ფორმები ჯანმთელი, ტანმთელი)—და ზნაში გასაღება (გამთელების მაგიერ), რადგან გასაღება კიდევ თავიდან მოცილებას, გაუიღვას ნიშნავს.

მასწავლებლის მაგიერ ზოგჯერ სიტყვა ოსტატი იხმარება; მაგრამ ოსტატი უფრო ხშირათ ნიშნავს მოხელეს, ხელოსანს, აგრეთვე მოხერხებულ კაცს (ოსტატურათ მოიქცა, იოსტატა, დაუოსტატდა და სხ.)—და უმჯობესია იგი ყოველთვის ამ მნიშვნელობით ვიხმაროთ. სწავლის მოძღვრისათვის კი უნდა დარჩეს სახელწოდება მასწავლებელი—და აქიდან წარმოდგება სიტყვა სამასწავლებლო, ასე რომ უნდა ითქვას: სამასწავლებლო (და არა ხაოსტატო) ინსტიტუტი, სამასწავლებლო სემინარია და სხ.

※

ტეკვის მაგიერ ამერეთში სიტყვა თამაში იხმარება. შეელა ცნობილ ენაში ტეკვის აღსანიშნავათ განსაკუთრებული სიტყვა არსებობს; ხოლო თამაში ყველა დანარჩენ სათამაშოზე ითქმის: ბურთის, ბანქოს, ნარდის, ჰადრაკის და სხ.—მაშასადამე უნდა ვიხმაროთ: ვტეკვავ, ტეკვავს, ტეკვავენ (და არა ტეკვაობს, ტეკვაობენ), ტეკვა, ხატეკვარი (და არა ხატეკვაო) საღამო და სხ.

ჩვენს ახალ მწერლობაში ხშირათ ხმარობენ: კურსი. დაამთავრა, კურსდამთავრებული, საქმე დამთავრდაო და სხ. უფრო ხალხური და საყოველთაოა სიტყვა დასრულება, გათავება—და ზემოხსენებული გამოთქმანი ასე სჯობია ვიხმაროთ: კურსი დაა-

ხრულა (გინდ შეასრულა, გაათავა). კურსშესრულებული, საქმე შესრულდა, გათავდა და სხ.

* *

იმერეთში იტყვიან: ივანე კარგათ ვცინის ლაპარაკში პეტრესო, აბა ერთი გა-სცინე პეტრესო, ივანემ პეტრეს გასცინაო და სხ; ამავე აზრით ამერეთში ზმნა გაჯავ-რება იხმარება: ივანე აჯავრებს, ივანემ გააჯავრა, გააჯავრეო და სხ. ამ სიტყვის დედააზრი ის არის, რომ ვისსამე ჩვეულებრივს რამე მოქმედებას დიდი მიმზგავსებით გამოხატავს ვინმე—და გამოხატავს სახუმროთ, გასართობათ, სასაცილოთ, და არა შე-საწუხებლათ, წყენისა და ჯავრის გამოსაწვევათ. ეს დედააზრი იხატება ამ ცნების იმე-რულ სახელწოდებაში—და მწერლობაში ის უნდა ვიხმაროთ.

*

მწერლობაში არ არის შესაწყნარებელი ზმნები: მე ვშველი, ის მშველის, მე ვუშველე, მიშველე და სხ. (ჩვეულებრივი მოხმარების აზრით) და წავახსიო, წავა-სხამთო და სხ. (მაგალ. ჯოჯი წავახსიო, ცოლ-შვილი უნდა წავახსაო და სხ.). ამით მაგიერ უმჯობესია ვიხმაროთ ზმნები: მიხმარება (მე ვეხმარები, ის მეხმარება, მე მო-ვეხმარე, მოზეხმარე და სხ.) და წარეკვა (ზოგ შემთხვევაში წაყვანა, სახელდობ რო-ცა ადამიანებზეა ლაპარაკი),—მაგალითად: ჯოჯი წავრეკეთ, ცოლ-შვილი უნდა წავი-ყვანო და სხ.—შველა მაშინ ითქმის, როცა დიდ გასაქირში, განსატყელში მყოფისა-თვის დახმარების ამოჩენას ნიშნავს,—მაგალითად, როცა ვისმე კლავენ, სცემენ, ვინმე იხრობა და სხ., მხოლოდ ამისთანა გარემოებაში ითქმის: უშველეთ, მიშველეთო და სხ.

*

ზოგჯერ უამიო ხმარობენ, დროის მაგიერ; სჯობია—საერთოდ დრო ვიხმაროთ, რადგან უამი კიდევ შავკირსაც ნიშნავს; უამი მხოლოდ საღეთო წერილის ენაში და-რჩება (რაეამს და სხ.) და სამწერლო ენაშიც შემდეგ ფორმებში: აშუამათ, იშუამათ, შრავალუაშეგრ.—არ არის შესაწყნარებელი ორკეცი ფორმაც დროაუამი, რომელიც ახალ მწერლობაში შემოიღეს.

იმერეთში იხმარება სიტყვა აწი, რომელიც ნიშნავს: აშას შემდეგ, დღეის შე-მდგომ, მომავალში. ძველ ენაში აწ (და არა აწი) ახლა-ს ნიშნავს და აწინდელი—ახ-ლანდელ-ს, მაგრამ ზმნისართი აწი ისე მოკლეთ და ლამაზათ ხატავს განსხვავებულ აზრს, რომ საქირაო მწერლობაში იმერული მნიშვნელობით მისი შემოღება, მით უფ-რო რომ სიტყვების აწ და აწინდელ-ს მაგიერ გვაქვს სიტყვები ახლა და ახლანდე-ლი (ან დღეს, დღევანდელი და სხ.).

წამი და წუთი. ბევრი ამ ორ ცნებას ერთმანეთში ურევს: წამი უფროსი ერთეუ-ლია, ე. ი. საათის მე-60 ნაწილი, ხოლო წუთი—უმცროსი, ე. ი. წამის მე-60 ნაწილი (ნახ. მრბელ. ლექსიკ.).

ახანთი, წუმწუმა. ძველათ წუმწუმა ან წუნწუმა გოგირდის სანათს ან პირ-დაპირ გოგირდს ნიშნავდა, და ეს ცნება განსხვავებულია იმისგან, რასაც დღეს ფრან-გები allumette-ს და რუსები спичка-ს უწოდებენ. ახალი ტერმინი ახანთი ფრანგუ-ლის მზგავსათ არის ნაწარმოები და თავისი ფორმითაც ხალხში ადვილი გასაერკე-ლებელია.

ქანდელი და შუქურა. ზღვის სანათურის (Маяк-ის) აღსანიშნავათ ქართულათ ჯერ ქანდელი შემოიღეს, ხოლო დღეს შუქურა-ს უწოდებენ. შუქურა ლამაზი სიტყვაა, მაგრამ იგი ჩვენს პოეზიაში ხშირათ სხვა ცნების გამოსახატავათ იხმარება (შუქურა ვარსკვლავი-ო და სხვ.)—და, მე მგონია, ზევით აღნიშნული ცნების ტერმინათ ქანდელი სჯობია დაესტოვოთ.

* *

შარანდაში და ფანქარი. ორივე სახელწოდება უცხო ენის ძირისაა, მაგრამ ფანქარი დღემდე. ხალხისათვის გაუგებარია—და სჯობია შარანდაში მივიღოთ (და არა კარანდაში, რადგან რუსებს კ-ანით იმიტომ შემოუღიათ, რომ ბგერა შ არ აქვთ, და უარა კი ოსმალურათ შ-არათ გამოითქმის და შუასა ნიშნავს).

მთეთენი და თამბაქო. მართი ოსმალური სიტყვაა, მეორე—ევროპული ძირისა. ჩემი აზრით, ხალხში ორივე სიტყვა ერთნაირათაა გავრცელებული (თეთთენი უფრო დასავლ. საქართველოში, თამბაქო—აღმოსავლეთისაში); მაგრამ თამბაქო-ს ინტერნაციონალური ხასიათი აქვს და გამოითქმითაც უფრო შნოიანია—და შესაძლოა საერთოდ ის მივიღოთ.

შარო, ფოცხვი, ზღვის ფირფატი—ასეთი სახელები უხმარიათ ქართულ მწერლობაში იმ ფრინელის აღსანიშნავათ. რომელიც ზღვას ელტვის და გემებს თავს დასტრიალებს (რუსულათ წიшица).—ძობულეთში ერთმა ქართველმა მამადიანმა მითხრა, რომ ჩვენ ამ ფრინველს ჭინო-ს ვეძახითო; მეორემ გადმომცა, რომ ჭარო-ც გამიგონიაო.—მე მგონია—ჭარო, რაკი ძველათაც უხმარიათ და გამოსათქმელათაც მარტივი და შნოიანია, იგი უნდა მივიღოთ. ორბელიანის აღწერითაც (იხ. მისი ლექსიკონი) სახელწოდება ჭარო მართლდება.

ნადულარი წყალი თუ გადაღუღებული წყალი?—ჩვენმა დღევანდელმა აქივებმა უხეირო ტერმინი შემოიღეს იმ წყლის აღსანიშნავათ, რომელიც რაიმე სენის (მაგ. ხოლერის) დროს ხალხმა უნდა სვას: გადაღუღებული-ო (რუსულიდან ასე სთარგმნეს); მაგრამ გადაღუღება (როგორც გადაწერა და სხვ.) ხელახლა აღუღებას ნიშნავს, და აქ კი ის აზრია, რომ წყალი ერთხელ უნდა აადუღონ, გააცივონ და ისე დალიონ. ასე მომზადებულ წყალს ტერმინი ნადულარი სრულათ ხატავს: ნადულარი აღნიშნავს, რომ სასმელათ მომზადებულმა წყალმა (გაცივებულმა) დუღილი უკვე განიცადა.—ზოგი ამბობს მოხარშული წყალი-ო! წყალი თვით ხარშავს სხვადასხვა საგანს, ხოლო თვითონ კი არ იხარშება, არამედ დუღს.

შესამოცე წლები, თუ სამოციანი წლები?—სუფიქსი იანი რისამე ქონას აღნიშნავს.—მაგ. ჩოხიანი=ჩოხის მექონი, ჩოხით გამოწყობილი,—სევდიანი=სევდის მექონი, და სხვ.; ტერმინი სამოციანი კი ამ ცნებას არ შეიცავს.—ჩოდის მოხთა ეს ამბები? ამ კითხვაზე უნდა აღინიშნოს, თუ რომელიმე საუკუნის მერამდენე ათეული იყო წლებისა, როცა რაიმე ამბები მოხთა; მაშასადამე, პასუხი რიგითი ფორმის რიცხვითი სახელით უნდა გამოიხატოს: შესამოცე, სამოცდამათე, მეოთხმოცე წლები (და არა სამოციანი ღ სხვ.). სამოციანი ქვევრი მაქვსო, ხალხში იტყვიან, ე. ი. სამოცჩაფიანი-ო; ხოლო სამოციანი წლები უხეირო თარგმანია რუსული „шестидесятые годы“-სა.

მერწყული, თუ მეწყლე?— ძველათ მერწყული ტერმინი უხმარიათ და ხალხი დღესაც ხშირათ ასე ხმარობს.— და გამოთქმითაც მერწყული სჯობია.

* *

ბოლოს, და არა დაბოლოს:— კავშირი და დასაბოლოებელი სიტყვის ბოლოსთვის მიუმატებით (და ბოლოს)— და ახალ მწერლობაში ზოგიერთი მწერალი ხმარობს უკანონო ტერმინს დაბოლოს-ს. რასაკვირველია, ბოლოს ან დასასრულ უნდა.

ზოგიერთი სიტყვის მართლწერა.

ანგელოზი იწერება აგრეთვე ანგელოსი; ბერძნული სიტყვაა და ს-ნით ბოლოვდება, მაგრამ ჩვენი ენის თვისებით უფრო ზ შეშვენის, როგორც სახელებში: ნიკოლოზი, ფარნაოზი და სხ.

* *

ხმარობენ აქედ, იქედ, აქეთ, იქეთ, აქით, იქით. ძველ მწერლობაში ეს ზმნისართები ყოველთვის თ-ზე ბოლოვდება. ღლებანდელ მწერლობაში უფრო ხშირათ მართლწერა აქეთ—იქით იხმარება. ჩემი აზრით, ორივე ეს ზმნისართი ერთნაირათ უნდა ბოლოვებოდეს, ან მთ-ზე და ან ით-ზე; რადგან ზმნისართს იქით-ს ახლა თითქმის ყველა ით-ზე აბოლოებს, მეორე ზმნისართიც სჯობია ით-ზე დავაბოლოოთ, როგორც იხმარება კიდევაც იმერეთში, — და საერთოდ ეიხმაროთ ფორმები: აქით, იქით, აქითა, იქითა, აქითური, იქითური, აქიდან, იქიდან, აქითკენ, იქითკენ და სხ.

ძალიან გავრცელდა ახალ მწერლობასა და ხალხში გამოთქმა ექიმი, ექიმობა, ექიმობხ, საექიმო და სხ. ძველ მწერლობაში („ვისრ.“, „მეფხ.“, „სიბ.-სიტ.“ და სხ.). ყოველგან ა-ნით იხმარება ეს სიტყვები, და რადგან ა-ნიანი ფორმა დღესაც ხალხში ბევრგან ცოცხალია, მწერლობაში უმჯობესია ეიხმაროთ ფორმები: აქიმი, აქიმობა და სხ.— ძარათულ ენაში ეს სიტყვა ორნაირი გამოთქმით უთუთო იმითომ შემოუღლიათ, რომ სპარსულში, საიდანაცაა იგი ჩვენში გადმოტანილი, დასაწყისის ხმოვანი ისე გამოითქმის, რომ ა-სა და მ-ს შუა რალაც საშვალო ხმა მოისმის.

* *

სადაც იმერეთში მ-ს ხმარობენ (წვიედა, წვილო და სხ), ამერეთში ა-ნი იხმარება (წავიდა, წაილო); ზოგჯერ კი უკულმა იხმარება, ე. ი. ამერეთში მ (ეხლა, ემ საათში, ეგ), იმერეთში ა (ახლა, ამ საათში, აგი).— ახლა სიტყვის ახალი-სგან წარმოდგება, რომელიც ყოველთვის ა-ნით იწერება; ძველ მწერლობაშიც ეს სიტყვა ყოველგან ა-ნით არის ნახმარი („ვისრ.“, „მეფხ.“, „სიბ.-სიტ.“, „ძილ.“ და სხ.)— და მწერლობაში საერთოდ უნდა ეიხმაროთ ფორმები: ახლა, ახლავე, ახლანდელი.

*

მართლწერა ექვი უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე იკვი: „ვისრ.“-სა და „მეფხ.“-ში ყოველგან ნახმარია მართლწერა ექვი;— აშკარა მ ჩანს სიტყვებში: ვეპვი, ვეპვობ, უეპველათ.

*

კავშირის თორემ-ის ამ მართლწერას მართლწერა თვარა სჯობია, როგორც იხმარება ყოველგან იმერეთში და როგორც უმეტეს ნაწილათ ძველ მწერლობაში იხმარებოდა. „მეფხ.“-ში ნახმარია თვარემ და უფრო ხშირათ თვარა („მეფხ.“-ში ერთ

ადგილას შემოკლებულათაც არის ნახმარი ეს კავშირი, ე. ი. ფორმა თვარ, როგორც ხშირათ იხმარება იმერეთში), „ვისრ.“-ში თუარა და თვარა. ეს კავშირი ორი სატყევი-საგან არის შედგენილი: თუ+არა=თუარა, რომელიც შემდეგ გამოთქმაში თვარა-თ შემოკლდა (უა=უა, როგორც საშუალება=საშვალება, გუარი=გვარი).

* *

კათალიკოზი:—იწერება აგრეთვე კათალიკოზი. ამ სიტყვას ერთი ძირი აქვს სიტყვას კათოლიკე-სთან (ბერძნული ენიდან)—და, მაშასადამე, ოღ-ნით წერა უფრო კანონიერია,—მაგრამ მწერლობაში უფრო ხშირათ მართლწერა კათალიკოზი იხმარება (მაგ. ვახუშტის გეოგრ. და სხ.).

კამბეჩი, თუ კამეჩი? უფრო ხშირათ ხალხშიც და მწერლობაშიც კამბეჩი იხმარება (ამერეთში ორივე გამოთქმა მოიხმის, იმერეთში კი—კამბეჩი); „ჭილ.“-ში კამბეჩი-ა ნახმარი, აგრეთვე ვახუშტის „ისტორია“-სა და „გეოგრ.“ და ს. ორბ. „სიბ.-სიტ.“-ში.

* *

კიპრუჭი-ო, ხმარობს ხალხი ამერეთში—და აგრევე იხმარება მწერლობაშიც. იმერეთში ამ სიტყვის გამოთქმა კრიპუჭი იხმარება—და მე გგონია საერთოდ ასე სჯობია ვიხმაროთ.

* *

გამოთქმას შელავათი და შალავათი-ს სჯობია სალავათი, როგორც ამბობენ ამ სიტყვას იმერეთში, რადგან ადვილად გამოსათქმელიც არის და ადვილათ სახმარი სხვა-დასხვა ნაწარმოებ ფორმაში: შესალავათება, შემისალავათა, შესალავათებული და სხ.; წარმოებთაც ეს ფორმა არავითარ უკანონობას არ წარმოადგენს, რადგან შ და ხ ერთმანეთში ხშირათ იცვლება: შინჯვა--სინჯვა, შკოლა—სყოლა და სხ.

შელავათის მზგავსათ ამერეთში ამბობენ შექამადიო; აქ შმ-ს ადგილი არ უნდა ქონდეს, რადგან ამ სიტყვას მყოფადი დროის მიმღეობის ფორმა და ხასიათი აქვს, როგორც, მაგალ., სიტყვებს საქმელი, სახმელი და სხე, სადაც ყოველთვის თავსართი სდ ახლავს. გამოთქმა საქამადი, რომელიც იმერეთში იხმარება, კანონიერიც არის და მასთან უფრო კეთილხმოვანიც.—ეს მართლწერაა ნახმარი „ვისრ.“-შიც. ძველათ იხმარებოდა ფორმა „სასმადი“, რომელიც ისეა ნაწარმოები, როგორც „საქამადი“ (იხ. „ვისრამ.“); „ვეფხ.“-ში კი „შექამადი“-ა ნახმარი.

*

სრულიად გაუგებარია, საიდან გამოჩნდა თავში მ სიტყვაში მსწავლული; ეს არსებ. სახელი წარმოადგენს ნამყო დროის ვნებით მიმღეობას, სადაც თავში მ არაოდეს არ ემატება (ნახევა—ნახული, ხილვა—ხილული და სხ.); მაშასადამე, სახელწმინის სწავლა-სგან ნამყო დროის ვნებითი მიმღეობა სწავლული იქნება, რომელიც ამავე ფორმით არსებ. სახელათ გადაქცეულა, როგორც მაგალ. წყლული, წერილი და სხ.

* *

აღმოს. საქართველოში ხმარობენ სიტყვას უჩუმრათ, რომელსაც ზნისართის ჩუმათ-ის მნიშვნელობას აძლევენ. თუ ფორმა უჩუმრათ შეიძლება ვიხმაროთ, იმას ჩუმათ-ის მნიშვნელობა კი არ ექნება, არამედ სრულიად წინააღმდეგი, რადგან წინ

უარყოფითი ნაწილაკი უ ზის; — როგორც მაგალითად: უჩინრათ, უტყუევათ, უტირლათ და სხ. და სხ.

სიტყვა ყველაფერი ჩვენს მწერლობაში მრავალი ფორმით იხმარება: ყოველიფერი, ყოველიხფერი, ყოვლიფერი, ყოლიფერი და სხ (ყველაფერი ამერეთში უფრო იხმარება, დანარჩენი ფორმები კი — უფრო იმერეთში). ეს სიტყვა რთულია, ორი სიტყვისგან შედგება: ყოველი და ფერი. როცა ვამბობთ ყოველიფერიო, თითოეული სასაუბრო საგანი ცალცალკე და ბოლოს ერთად შეგროვებული უნდა ვიგულისხმობთ; სიტყვით ყველაფერი კი (= ყველა ფერი) პირდაპირ ყველა სასაუბრო საგანს ერთად აღებულს ვგულისხმობთ, და რადგან ამ სიტყვაში სწორეთ ეს უკანასკნელი მნიშვნელობა იხატება, ამიტომ გამოთქმა ყველაფერი სჯობია.

ქურდელი, უურდელი, ყურდელი. მესამე ფორმა უფრო კანონიერია: უ-არით უნდა იწყებოდეს, რადგან ეს სახელწოდება სიტყვების ყური და გძელი-საგან შედგება, და ლ-ზე უფრო აქ ადგილი ზ-ს უნდა ქონდეს (მძელი).

ამერეთში და მწერლობაშიც ხშირათ ხმარობენ ფორმებს: შეხვრეტა, შევხვრითე, შეხვრითესო და სხ., როცა რაიმე წვნიანის შექმას ან შესმას აღნიშნვენ. ეს სიტყვა ხმაბაძვითად არის ნაწარმოები და აქ უფრო ხმა ვ მოისმის, ვიდრე ძ; ამასთან სიტყვას შეხვრეტა-ს კიდევ სხვა მნიშვნელობაც აქვს (რისამე გახვრეტა, გაბურღვა), და ამიტომ მწერლობაში ფორმა შეხვრეტა, მოხვრეტა და სხ. სჯობია დაჩქეს, როგორც იმერეთში და ხშირათ მწერლობაშიც იხმარება.

თუმცა ძელსა და ახალ მწერლობაში სახელწოდება ცუდი იხმარება, მაგრამ რადგან იმერეთში ამ გამოთქმაში ცუდი მნიშვნელობა იხატება, სჯობია მწერლობაში ეს სიტყვა იმერული გამოთქმით შემოვიღოთ. ე ი. ვისპაროთ ფორმა ცუდლი, მით უფრო რომ მეორე ამგვარი სახელწოდებაც, სახელდობ წაღლი, ამ სიტყვისეე მზგავსათ არის ნაწარმოები. — „ძილ.“-ში ცუდლი-ა ნახმარი (გვ. 294).

წავაწული, წაწულა, წაწულომაო, იხმარება მწერლობაში და ზოგან ხალხშიც (ბლმ. საქართვ.). არის ამ ზნის მეორე ფორმა: წავატული, წატულომა და სხ., რომელიც მწერლობაში იშვიათად იხმარება, მაგრამ ხალხში კი ხშირათ (განსაკუთრებით ღასავლ. საქართველოში). წაწულომა კიდევ სხვა მნიშვნელობითაც იხმარება (საშეალო გვარის სახელზმნა წაწულომა, მოქმედებითის — წაწუმედა), და მეორეც — მოქმედებას ტულომას უფრო აქვს აქ მნიშვნელობა (თავს წავატული, ე ი. თითქო თავს გადავემტვრიე, გადავეჩეხეო), ვიდრე წულომა-ს.

ჭიანჭველი თუმცა კანონიერი წარმოებით ჰ-რით უნდა იწყებოდეს (ჭია-საგან), მაგრამ ფონეტიკური კანონის ძალით, რომელიც „კეთილხმოვანობ“-ის თავშია განმარტებული, ორი ჰ ერთ სიტყვაში კეთილხმოვანობას ეწინააღმდეგება, და ამიტომ მწერლობაში უმჯობესია ფორმა ჯიანჭველა ვისმაროთ, — მით უფრო, რომ მთელ იმერეთში ასე იხმარება და მწერლობაშიც ამ სიტყვას სანახევროთ ჯ-ნით სწერენ. — მსეე უნდა

ესტკვათ სიტყვის ჯინჰარი-ს შესახებაც, რომელიც ამ მართლწერით უკეთესია, ვიდრე ჰინჰარი. — „სიბ.-სიტ.“-ში ჯინჰველა-ა ნახმარი, „ძილ.“-ში — ჯინჰველი.

არ არის შესაწყნარებელი ფორმები: ზოგიერთა, მთხოვარა, რადგან მნიშვნელობით ეს ფორმები არაფრით განსხვავდება ზოგიერთი-ს და მათხოვარი-ს ფორმები-საგან, რომელიც ბევრათ უფრო გავრცელებულია.

მრგვეარი დაბოლოებით (ა-ნითა და ი-ნით) ხმარობენ აგრეთვე სახელებს: ჯინჰველა, წიფელა, კალათა, პეპელა, ტომარა, ტიტველი, შიშველი, წიწილი; — მაგრამ უმეტეს ნაწილათ ისე იხმარება, როგორც ჩვენ მოგვყავს (პირველი 4 ა-ნით, უკანასკნელი 3 კი — ი-ნით). ტიტველა და შიშველა ზმნისართებათ ითქმის, მაგალითად: ბავში ტიტველა დარბოდა (რა სახით დარბოდა?).

რთული სიტყვების მართლწერა.

ჩვენს მწერლობაში თითქმის ყოველგვარს რთულ სახელს შუახაზით სწერენ: ხელწერილი, ქვა-ნახშირი, ყოფა-ქცევა, ავლა-დიდება, სახლ-კარი, პირ-და-პირ, სხვა-და-სხვა, ცხენის-წყალი, მთა-წმიდა, ტან-დაბალი და სხ. და სხ.

რთული სიტყვების მართლწერის შესახებ შემდეგი კანონით უნდა ვიხელმძღვანელოთ: თუ რომ რთული სახელი თავისი შინაგანი აზრით ერთ საგანს, ერთ ცნებას აღნიშნავს, როგორც ყოველი ერთი აზრის მექონი სახელი, უხაზოთ უნდა ვსწეროთ, — და თუ რთული სახელის თითოეულ ნაწილს თავისი მნიშვნელობა არ ეკარგება, მაშინ შუახაზია საჭირო. მაგალითად, სიტყვა ყოფა-ქცევა ერთ აზრს ხატავს, სიტყვის ორივე ნაწილი (ყოფა და ქცევა) ერთად ერთ გარემოებას, ერთ ცნებას აღნიშნავს — და ამიტომაც უხაზოთ უნდა დაიწეროს; სიტყვა დედ-მამა-ში თითოეულ ნაწილს (დედა და მამა) თავისი მნიშვნელობა და აზრი არ ეკარგება. აქ დედაც იგულისხმება და მამაც, — ამიტომაც ეს სიტყვა შუახაზით უნდა დაიწეროს.

რთული სახელების მართლწერის ყველა შემთხვევის აღნიშვნა შეუძლებელია — და ამიტომ ლექსიკონშიც არა მაქვს აღნიშნული ეს მართლწერა; მე აქ ამ მართლწერის კანონი განემარტე — და ამ კანონის ძალით ყველას ადვილათ შეუძლია გააპარჩიოს, სად უნდა შუახაზი და სად არა. აქ მხოლოდ რამდენმე მაგალითს მოვიყვან.

უხაზოთ უნდა ვსწეროთ: ავლადიდება, ბორცმოქმედება, ბორცტანჯარაზვა, ბერიკაცო, დედაკაცო, ვაჟბატონი, ქალბატონი, მართლმადიდებელი, მთავარმართებელი, თანდათან, ზედღეზედ, პირდაპირ, სხვადასხვა, სახლკარი, ცხენისწყალი, წყალწითელი, მთაწმიდა, ჯერჯერობით, თავდაპირველათ, ღვთისმეტყველება, ყოფა-ქცევა, ტანწერწეტი, შავთვალა და სხ. და სხ. უხაზოთ უნდა ვსწეროთ აგრეთვე რთული რიცხვითი სახელები: ოცდახუთი, ოცდაათი, ორმოცდაათთხმეტი, სამოცდაექვსი („მისრ.“-ში ხშირათ შეხედებით ამგვარსავე მართლწერას: ორმოცდაათსა, ოცდაათი, მრავალფერი, თავგაწირული, თვალცრემლიანი, გულდადალული და სხ და სხ.). ხაზით უნდა ვსწეროთ: დედ-მამა, და-მამა, ქალ-ვაჟი, ცოლ-ქმარი, დედალ-მამალი და სხ.

მ თ ა ვ რ უ ლ ე ბ ი.

ჩვენს მწერლობაში მთავრული ასოები იშვიათად იხმარება. ძველათ მთავრულები როგორც ხუცურში, ისე მხედრულშიც ხშირათ იხმარებოდა; ზოგჯერ მხედრულში მთავრულებათ ხუცური მთავრულეში იხმარებოდა, რადგან მხედრულ ანბანში მთავ-

რულს განსხვავებული მოყვანილობა არ აქვს და ჩვეულებრივის ნუსხური ანბანებისაგან მხოლოდ სიდიდით გაირჩევა (ასეა ნახპარი, მაგალითად, თეიმურ. ბატონიშვილის „საქართველოს ისტორიაში“). ძველათ ხშირათ წითლური იხმარებოდა, ე. ი. საყურადღებო სიტყვებს, განსაკუთრებით სათაურებსა და რომელიმე ტექსტის ინიციალებს წითელი მელნით ან კინოვარით სწერდნენ ხოლმე.

პირადათ, მე მთავრულების ხმარება ფრიად საკიროთ მიმაჩნია—და ამის საფუძვლები მე-11 „ღამატება“-ში ნახეთ.

ს ი ნ ტ ა ქ ს ი.

ქ ა რ თ უ ლ ი ფ ო ნ ე ტ ი კ ა.

თანხმოვან ბგერათა ქლასიფიკაცია და თვისებანი.

ბგერები ადამიანის სამეტყველო ორგანოებით გამოითქმის: ბაგის, კბილის, ენის, ხასის და ხორხის (ყელის) საშვალებით.

ბაგით გამოითქმის ბ, ვ, მ, პ, ფ—და ამათ ბაგისმიერი ბგერები ეწოდებათ.

კბილისა და ენის-წვერის ადვილათ შესამჩნევი საშვალებით გამოითქმის ლ, თ, ტ—და, მაშასადამე, ესენი კბილ-ენისმიერი ბგერები არიან.—კბილ-ენის ოდნავ შესამჩნევი საშვალებით გამოითქმის აგრეთვე ასე-წოდებული ხისინა ბგერები: ზ, ს, ც, ძ, წ.

ენის-წვერისა და ხასის ადვილათ შესამჩნევი საშვალებით გამოითქმის ბგერები: ლ, ნ, რ—და ოდნავ შესამჩნევით აგრეთვე შიშინა ბგერები: უ, შ, ჩ, ჭ, ჯ—და ამათ ენა-ხასისმიერი ბგერები უნდა ეწოდოს.

თანხმოვანთა გამოთქმის ხასიათს რომ დაუუკვირდეთ, შევნიშნავთ, რომ მათ გამოთქმაში იმგვარივე სხვადასხვაობა მოიხმის, როგორც სხვადასხვა საგნისგან წარმოშობილ ხმებში: ზოგი ისე გვესმის, თითქო მიწას ფეხი დაკრესო, ან შორს თოფი ისროლესო, ე. ი. მაგრათ და მომხხოთ,—მაგალ. ბ, გ, დ და სხ.; ზოგი ისე, თითქო კიკა კიკას მოხვდაო, ან სპილენძის ტაშტს წყებელი დაკრესო, ე. ი. მაგრათა და წმინდათ, წკრიალა ხმათ,—მაგალ. კ, პ, წ და სხ.; ზოგი ისე, თითქო წყალი ჩქერში მოჩხუჩხობსო, ან თოვლს, ბამბას გინდ გუბე წყალს ბრტყელი და სუბუქი რამე საგანი დაეცო, ე. ი. რბილათ და მომხხოთ,—მაგალ. თ, მ, რ, ფ, შ, ჩ და სხ.

ძართულ ენას, როგორც ეტიმოლოგიაშიცა მაქვს ხშირათ ნათქვამი, ის მშვენიერი თვისება აქვს, რომ ყოველივე ბგერა (და აგრეთვე ყოველივე სიტყვა) ისე გამოითქმის, როგორც იწერება, და ისე იწერება, როგორც გამოითქმის.

ძართული სიტყვების გამოთქმას რომ ყურადღებით დაუუკვირდეთ, შემდეგ კანონებს შევნიშნავთ: 1) ძირეულ სიტყვაში ერთად არ მოხვდება ერთი ორგანოს ბგერები,—მაგალითად არ შეიძლება ძირში ერთად შეხედეთ ბგერებს: ბპ, ბფ, გკ, ყკ, გქ, გლ, ღტ, ღთ და სხ. (ბამორიცხვას შეადგენს ბაგისმიერი მ, რომელიც უერთდება თავისისავე ორგანოს ხმებს,—მაგალ. ბამბა, ფომფო, ლამპარი, ლამბი, გომპიო და სხ.); 2) მაგარ ბგერას მაგარი მისდევს, რბილს რბილი,—მაგალ. ტბილი, ტქენა, ტბა-კბილი, ლბომა, ზღება, მხა, მხილი, მძმა, ფჰელი, ფხა და სხ.—ამ კანონს არ ემო, რჩილება ბგერები მ, მ, ლ, ნ, რ, ლ, შ და სისინა და შიშინა ბგერები, რომელიც როგორც რბილ ბგერასთან, ისე მაგართანაც ერთნაირათ დაისმის,—მაგალ. ტჰე, ძროხა, ძმა, ხმა, მპირი, შბა, შღა, ღღე და სხ.

სისინა და შიშინა ბეგრებთან თუმცა მაგარი ბგერაც დაისმის და რბილიც, მაგ-
რამ, როცა მართლწერა სადავოა, მწერლობაში რბილს ამჯობინებენ,—მაგალ. ემზამე-
ნი, რედამცია, ალემხანდრე და სხ. (თუმცა უცხო ენაში ეს სიტყვები მაგარი ბგერე-
ბით იწერება, ე. ი. ძჳ, ძც, ძს). სხვათა შორის ეს გაგრემოებაც ამტკიცებს, რომ ზე-
მორვეამოთქმულს ფონეტიკურ კანონს (მაგართან მაგარი ბგერა, რბილთან რბილი)
ხალხის გამოთქმაში მტკიცე საფუძველი აქვს.

საზოგადოთ სამწერლო ენას საფუძელათა და საძირკვლათ ხომ ხალხის ენა უნ-
და ედვას, მაგრამ ხალხურ ენას განსაკუთრებით გამოთქმაში უნდა მიექცეს ყურად-
ღება, მეტადრე ქართულში, სადაც, ეიმეორებ, სიტყვები ისე იწერება, როგორც გა-
მოითქვის.

თუ ამ მოსაზრებას დავეთანხმეთ, მაშინ ადვილათ გადაესწვევტო, თუ სხვადა-
სხვა შემთხვევაში როგორი მართლწერა უნდა მივიღოთ.

ჩვენი დედაქალაქის სახელწოდება სამგვარათ იწერება: ტფილისი, მბილისი და
მფილისი.

მს სახელწოდება სიტყვის თფილი-საგან წარმოდგება, რომელიც უ-რით უნდა
დაიწეროს, რადგან ხალხის გამოთქმით უ ისმის. ხალხს რბილ ხმასთან რბილი ხმის
გამოთქმა უფრო ეადვილება, და ამიტომ მწერლობის გავლენას მოშორებული ხალხი
ასე გამოსთქვამს: თფილი, სითფო, გათფობა, გამთფარი და სხ.

ხალხშივე (განსაკუთრებით იმერეთში და ძალიან ხშირათ ამერეთშიც) თქვენ
გაიგონებთ გამოთქმას ცთა, გამოცთა, გამოცთილი, შეცთობა, გაცთენა და სხ., ე. ი.
ც-თან ყოველთვის მ-ს, და არა ღ-ს. ძველსა და ახალ მწერლობაში ყოველთვის იხმა-
რება მართლწერა ცთომილი (და არა ცდომილი), თუმცა ამ სიტყვის ძირი იგივეა,
რაც სიტყვის ცთომა-სი, რომელსაც ღ-ნით სწერენ. მ-ნით სწერენ აგრეთვე სიტყვას
ცთუნება-ს; ფსალმუნში ნახმარია მართლწერა: საცთომელი, საცთურება, საცთური,
შეშხცთეს, შხცთებიან, შეატუნა. „მისრამიან“-ში: მოვაცთუნებდღე, ხაცთუნებდ-
ლად, მაცთურისაგან, მოუცთომელნი — და საზოგადოთ ცთუნება სხვადასხვა ფორ-
მაში; ასეა აგრეთვე „ძილ.“-შიც. თუ კი სიტყვებში ცთომილი და ცთუნება მ უფ-
რო კეთილზმოვანათ მიაჩნიათ, ვიდრე ღ, რა საფუძველი უნდა გექონდეს, რომ სხვა
სიტყვებშიც მ არ ეამჯობინოთ ღ-ს, როცა ხალხის გამოთქმაშიც უპირატესობა მ-ს
უპირააეს?!

რაკი უპირატესობა ხალხის გამოთქმას უნდა მიექცეს, ჩემი აზრით, მწერლობაში
დღევანდელი ზღ-ის მაგიერ მართლწერა ზმ უნდა ვიხმაროთ, ე. ი. რბილ ზ-თან რბი-
ლივე ხმა მ ვიხმაროთ, და არა მაგარი ზ, და ესწეროთ მხოალი, ხთა, მოხთა, წახთე-
ნა, მიხთომა, მოხთომა, გამხთარი, მოხთენილი, წილხთომილი და სხ.—„მისრ.“-სა
და „მეფხ.“-ში ნახმარია მართლწერა მუხთალი, რაიც ამავე კანონს ეთანხმება.

შენიშვნები: 1. როცა ძირეული მმ და ზმ ნაწარმოებ ფორმებში დამარცხლდე-
ბა და ც-სა და ხ-ს შემდეგ ხმოვანი ჩაერთვის, მაშინ მ-ანის მაგიერ ღ ჩნდება: მო-
ცთა, გამოცთა, მოხთა, გამოხთა—მოიცადა, გამოსცადა, მოიხადა, გამოხადა, მოეხადა,
გამოეხადა და სხ. მს გვიჩვენებს, რომ ძირეული ხმა ღ ყოფილა, მაგრამ გამოთქმის
კანონით რბილ ც-სა და ზ-თან ხმა ღ გარბილებულა და მ-ნათ ქცეულა.--2. რბილ
ზ-თან (ზ-ს შემდეგ) მაგარი ხმები (განსაკუთრებით ხშირათ ხმა ძ) მხოლოდ შემდეგ
სიტყვებში იხმარება: ზტომა, ზტუნვა, კოხტა, ტახტი, რახტი, სახტათ, კახბა, ზბო,
სხდომა—და ამათგან ნაწარმოებ ფორმებში: ნახტომი, სახტომი, გახტომა, სატახტო,
კოხტაობა და სხ.

ამავე ფონეტიკური კანონის ძალით, ე. ი. მაგარ ბგერასთან მაგარი და რბილთან
რბილი, ჩვენს ენას ზოგან ბგერათა შესაფერი ცვალება უცხო ენის სიტყვებშიც მოუხთე-

ნია: რედაქცია, ღირექცია, ინსპექცია, კოლეცია, ლექცია-ო და სხ., ხმარობენ საერთოდ ჩვენს მწერლობაში, თუმცა ლათინურ ენაში, საიდანაც ეს სიტყვები გადმოსულა, ქართული მ-ნის ადგილას მ ზის (წმინდა ძირში კი ზ). ამ შემთხვევაში ქართველთა სმენას, რაღა თქმა უნდა, იმით უხელმძღვანელებია, რომ რბილ მ-თან მაგარი მ-ნის გამოთქმა ძნელია — და გამოთქმის გასაადვილებლათ მაგარი ბგერა რბილათ გადაუქცევიან.

სამწუხაროთ, ჩვენი მწერლობა ქართული ენის კანონიერობას ყოველთვის თანდათანობით არ მისდევს — და მეორე შემთხვევაში სრულიად უსაფუძვლოთ ამგვარივე სიტყვების ძირებში ლათინური ენის მაგარი მ ჩრბილ მ-ნათ შეუცვლიათ და ხმარობენ: რედაქტორი, ღირექტორი, დოქტორი, ლექტორი, პროექტი, ელექტრონი, სექტემბერი, ოქტომბერი-ო და სხ. და სხ. ნამდვილ ძირში რომ რბილი ხმა ყოფილიყო, მაგარ მ-თან, პირიქით, მაგარ ხმათ უნდა შეგვეცვალა, და აქ კი შეცვლა რაღა საჭიროა, როცა ქართული ენის ფონეტიკური კანონითაც ძირეული ხმა მ უფრო ადვილი გამოსათქმელია?! ცხადია, ამგვარი სიტყვების მართლწერაში ხმები მ მ უნდა ვინხმართ: რედაქტორი, სექტემბერი და სხ.

შადვილო არ იქნება, აქვე დაეკვირვოთ მკითხველი იმ გარემოებას, რომ ქართულ ენაში ერთი სიტყვაც არ მოიპოება იმისთანა, სადაც ბგერები მ მ ან მ მ თავს ერთად იყრიდეს.

ფონეტიკური კანონის მიხედვით, უკანონოვე სწერენ სიტყვებს ერთგული და ქვიტკირი, რადგან მ-სა და მ-თან რბილი თ ძნელი გამოსათქმელია. ხალხის გამოთქმაში ფონეტიკური კანონი მტკიცეთ არის დაცული, — ის ამბობს: ერდგული, ქვიტკირია („მეფხ.“-ში ყველგან ქვიტკირია ნახმარი და მახუშტიც თავის „კეოგრ.“-ში ყოველთვის მართლწერას კვიტკირ-ს ხმარობს; მასვე აქვს ნახმარი მართლწერა ერდგული) — და ასე უნდა ვინხმართ მწერლობაშიც. — მამვე კანონის დამამტკიცებელი საბუთია თანდებულ მან-თან უკანასკნელი მართლწერა, მაგალ. თფილისიდან, სოფლიდან და სხ. მს მართლწერა ამგვართ წარმოდება: ჯერ იწერებოდა თფილისითგან (რადგან თანდებ. მან მოქმედ. ბრუნვას თხოულობს), შემდეგ მაგარ მ-თან რბილი თ მაგარ მ-ნათ იქცა და გაკეთდა თფილისიდგან, სოფლიდგან და სხ, და ბოლოს ხმა მ სულ გამოვარდა და დარჩა თფილისიდან, სოფლიდან. თუმცა დღევანდელ მწერლობაში სამივე ფორმა იხმარება (სოფლითგან, სოფლიდგან, სოფლიდან), მაგრამ უკანასკნელ ფორმას (სოფლიდან) როგორც ხალხისგან, ისე მწერალთაგანაც უპირატესობა ეძლევა. — ღაბოლოება ღან (სოფლიდან); თათრულ ენაში იხმარება მამვე აზრით, მაგრამ არა ვგონებ, რომ ქართულ ენაზე ამ შემთხვევაში თათრულს ქონოდეს გავლენა.

მ მ თ ი ლ ზ მ ო ვ ა ნ ო ზ ა .

მეთილხმოვანი სიტყვა ის არის, რომელიც გამოსათქმელათ ადვილია და სმენისათვის სასიამოვნო.

ქართული ენა კეთილხმოვანობისათვის შემდეგი კანონებით ხელმძღვანელობს:

1. თანხმოვანთა გამოკლება.

ძველათ სიტყვების გამოთქმა, სხვათა შორის, ერთად მრავალი თანხმოვანის თავმოყრილ იყო გაზვიადებული, მაგალ. ბრძანება, მრთელი, მფრინველი, ტანისსამოსი და სხ. მხალი ენა ცთილობს — სადაც კი შესაძლებელია, ერთად თავმოყრილი თანხმოვანთა რიცხვი შეამციროს და მით გამოთქმა გააადვილოს. ჩვენი მწერლობა ჯერ კიდევ რყევაშია: ბევრი ისევ ძველ გზას ადგას და ენისათვის ძნელათ გამოსათქმელს

მრავალთანხმოვანიან ფორმებს ხმარობს. მათი საქციელი მხოლოდ იმით შეიძლება გამოვლინდეს, რომ „ჩვეულება სჯულის უმტიკცესიო“, თვარა, რალა თქმა უნდა, უპირატესობა იმ ფორმებს ეკუთნის და გამარჯვებაც იმას უნდა დარჩეს, რომელიც უფრო ადვილათ და მარტივათ გამოითქმის.

ბი რა შემთხვევებში იკარგება სხვადასხვა თანხმოვანი:

ბ. როცა ერთად სამი ან მეტი თანხმოვანი თანმოყრილი და მათში ბგერა ჩურევი, ეს უკანასკნელი ბგერა (რ) გამოაკლდება: ხ(რ)მალი, ხ(რ)ძანება, მ(რ)თელი, ძი(რ)მწარი, გ(რ)ძელი, მ(რ)წამს, გაზ(რ)და (ამ უკანასკნელ სიტყვაში რ ისევ ჩნდება, როცა სხვადასხვა ფორმაში წ-ს შემდეგ ხმოვანი ჩაერთვის: გავიზარდე, გავზარდე, გავუზარდე, გავზარდა და სხ.; შეადარე გვ. 47, შენიშე. 1).

ზოგიერთ სიტყვას ამ შემთხვევაში რ ჯერ კიდევ არ გამოკლებია, მაგალ. ბრწყინვალე, გრძნობა, ფრთხილი, ქრთამი, ჩრდილი, თუმცა ხალხის ენაში ხშირათ მოიხმის გამოთქმა ბწყინვალე, ფთხილი, ქთამი, ჩიდილი (დ. ბურაძის მიერ ნახმარი აქვს ფორმა ჩირდილი, მახუშტის — ჩიდილი = ჩრდილოეთი, იმერეთში კი ხალხის ენაში იხმარება შტილი)

ბ. გამოთქმის გასაადვილებლათ ხალხსა და თანამედროვე მწერლობას საჭიროთ დაუნახავს-ზოგიერთ სიტყვას თავში ბგერა მ მოაშოროს. თუმცა ბევრი მწერალი ამ მართლწერას ეწინააღმდეგება, მაგრამ რაკი ჩვენი ენა ერთხელეე გამარტივ-გაადვილებისის და ფორმების გაწმენდის გზას დაადგა, მის წინსვლას ველარათერი შეაჩერებს.—უმანოთ ხშირათ იხმარება და, ჩემი აზრით, ასევე უნდა დარჩეს მწერლობაში შემდეგი სიტყვები: დევი, დივანბევი, დოჯვი, კალია, კვარი, კვდარი, კვირცხლი, კვეთრი, მართველი (მართველობა, სამართველი), მართებლობა, რკვალი, სუბუქი, სუნაგი, სუქანი, სწავლული, სხალი (ნახეთ „ძილილა და დამანა“, „ღაერთიანი“, მახუშტის გეოგრაფია), სხვერპლი, სხვილი, ტვენი, ტკველი, ტრედი, ფრინველი, ღვდელი, ღვთაება, ღვთისმშობელი, წვილდი, ჩვარი, ცივევი, ცვიერი, ცხედარი, ძვეალი, წვაწილი, წვერი, წვალი, წვეტი, წნილი, კალი, კვალი, კვარტლი, ხვედრი.

ნაწარმოებ ფორმებში ზოგიერთს ამ სიტყვათაგანს ხმოვანს შემდეგ მ-ის ჩართვა უხდება,—მაგალითად: სამსხვერპლო, იმსხვერპლა, უმსხვერპლა, სიმსუქნე, სიმსუნავე, სიმსუბუქე, შემსუბუქება, სამტრედია და სხ.

ბ. ნათესაობ. ბრუნვისგან ნაწარმოებ სახელებში, სისინა ხმების წინ, გამოვარდება ბგერები ს და შ, რომელთაგანაც ს მხოლო. რიცხვის ნათეს. ბრუნვის ნიშანია, რთი—მრავლობითის: ტანი(ს)ამოხი, პირის(ს)ახე, ცი(ს)ხარტველა, ტანო(ს)აცმელი, ფეხო(ს)აცმელი, ნავთ(ს)ადგური, თვალ(თ)წინ რ სხ.—ქეთილხმოვანობა (გამოთქმის სიადვილე) მოითხოვს, რომ წინასიტყვის დაბოლოების ს, შემდგომი სიტყვის თავის ს-ს წინ, არ ვიხმაროთ: ავი(ს) სიტყვით=ავი სიტყვით, ცუდი(ს) სენით=ცუდი სენით, და სხე.—აგრეთვე, მ-ანით დაწყებული სიტყვების წინ კავშირი რომ უმჯობესია რომ-თ შევცვალოთ (ჩვენს მწერლობაში რომ-ც იხმარება): ეს რომ შითხრა, წაიდა=ეს რომ შითხრა...; შენ რომ მომეცი, ის წიგნია=შენ რომ მომეცი... და სხე.—მეორე მიმოხრის ზმნებში, მრავლობითი რიცხვის მეორესა და მესამე პირში, ბგერა ს იკარგება, რადგან ბგერი თანხმოვანი იყრის თავს ერთად: მე მყავს—თქვენ გყავთ, მათ ჰყავთ: მე მიყვარს—თქვენ გიყვართ, მათ უყვართ. ამ შემთხვევაში ს შეიძლება დარჩეს, თუ წინ ხმოვანი უხის: თქვენ გყავდებით, მათ ეყოლოხთ, თქვენ გესმისთ, მათ ესმისთ (ნახ. გვ 25).

დ. ბგერა მ ხან იკარგება, ხან კი ჩაერთვის კეთილხმოვანობისათვის. მ იკარგება საზოგადოთ მ-ნისა და შ-ნის წინ: 1. მბა-ზე დაბოლოებულ სახელებში: თავი, ნათესავი, მოურავი, ხევი, მძლევი --თაობა, ნათესაობა, მოურაობა, ხეობა, მძლეობა. თუ მ-ნის წინ ხმოვანი ი ხის, მაშინ მ აღარ იკარგება: ტივი, კრივი, სხივი—ტივო-

ბა, კრივობა, ხხივობა;—2. ზმნებისგან ნაწარმოებ ფორმებში (დაბოლოებებში), ხმო-
ვანების ო-ნისა ლე უ-ნის წინ: წვევა, ჩვევა, ზვევა, კივილი, ყივილი—ვეწვიოდა, ვე-
ჩვეოდი, ვეზვეოდი, ყიოდა, გაყოდა, მოწვეული, შეჩვეული, წვეულეა, ჩვეულე-
ბა;—3. ო-ნისა და უ-ნის წინ ზედსართავეებში: ნათესაური, ნათესაობრივი, თაოსანი
(თაოსნობა), მეფხისტყაოსანი და სხ. (ნათესავი, თავი);—აგრეთვე: სანაძლეო, საპა-
ტიო, ხამოურაო, ხამულაო (ნაძლევი, მიურავი და სხ.);—4. უიწროთ სჯობია ვიწმა-
როთ აგრეთვე შემდეგი ფორმები: იპობა, იპობოდა, იშობა, იშობოდა, იპობო-
დეს, იშობოდეს და სხ.; მეკუთნის, მეკუთნოდა, კუთნილება.

II. თანხმოვანთა ჩართვა.

ა. ვ ჩაერთვის კეთილზმოვანობისათვის: 1. ზმნებში, ე-ნისა და ი-ნის წინ, რო-
ცა ორმარცვლოვანი სახელზმნა ობა-ზეა დაბოლოებული: (შე)ტყობა, (და)წეობა, (გა)-
ძრობა, (და)თრობა—შევიტყე, დაეაწეე, გავიძვრე, დაეთავრე, შემიტყვია, დამიწყვია,
გამიძვრია (შეადარე გვ. 22);—2. როცა ერთმარცვლოვანი სახელზმნა ეა-ზეა და-
ბოლოებული, ე ა-ნისა და ი-ნის წინ ჩაერთვის: თქმა, სმა, ცმა--ესთქვი, სთქვას, ესვი,
სვამს, სვამს და სხ. (გვ. 22.)

ბ. მიმობრაში ზოგიერთ ზმნას კეთილზმოვანობისათვის ს დაერთვის, მაგალ. სწე-
რე, სთქვი, სძინავს, მისცა და სხ. (გვ. 19—20).

III. მეტათეზისი.

ზოგჯერ კეთილზმოვანობა მოითხოვს, რომ თანხმოვანებმა ერთმანეთს ადგილი
შეუცვალოს,—მაგალითად ცალიერი-ს მაგიერ მწერლობაშიცა და ხალხშიც ცარიელი
იხმარება. ამ სიტყვის მზგავსათ ზოგიერთები ხმარობენ აგრეთვე ფორმებს: დათვარიე-
ლება, მადრიელი, სურიელი, მოსურიელეა, ძრიელი; მაგრამ უფრო ხშირათ, განსა-
კუთრებით მწერლობაში, კანონ იერი ფორმები იხმარება, ე. ი. დათვადიერება, მადლი-
ერი, სულიერი, ძლიერი.—აქვეუნდა ვსთქვათ, რომ ეა-ზე დაბოლოებულს ერთმარცვლო-
ვან სახელზმნაში, როცა ე-ნის წინ რამდენიმე თანხმოვანი იყრის თავს, მეტად-
რე—როცა წინ ლ, ნ და რ ახლავს, გამოთქმის გასაადვილებლათ ვ ადგილს იცვლის:
ხწვა, სღვა, ხხღვა, კრვა, ძრვა, ზრვა და სხ. კანონიერი ფორმებია, მაგრამ ძნელი
გამოსათქმელია—და ამიტომ იხმარება ზვნა, სვლა, სხვლა, კვრა, ძვრა, ზვნა, წასვლა,
შეკვრა და სხ.—ამგვარათვე უცვლია ადგილი ხმას რ-ს სიტყვებში აღარ, ველარ, ნუ-
ღარ (ძველებური ფორმებია არღა, ვერღა, ნურღა, რომელსაც ძველი ენის მიმდევარი
ახლაც კი ხმარობენ).—ამავე კანონის ძალით მწერლობაში უნდა დარჩეს მართლწერა
თუთხმეტი, რომელიც თავისი გამოთქმით უფრო კეთილზმოვანია, ვიდრე უძველესი
ფორმები თხუთმეტი და ხუთმეტი. ამავე კანონით ხშირათ იხმარება ხალხში გაჭიფ-
რება (ამერიეთში—გაჭირვება და გაჭირება), კივრება. ზოგჯერ მეტათეზისით უსიამოვნო
ფორმებს ხმარობენ მეტათეზისათ: სხნა (გასხნა, შესხნა, მოსხნა და სხ.), სხნილი,
შხირი, ნაშხირი, ოშხივარი, კმაზვა, ძრმის, ძრმიანი, კრმის, კრმიანი,—უნდა: ხსნა,
ხსნილი, ხშირი, ნახშირი, ოხშივარი, კაზმვა (შეკაზმვა, მოკაზმვა, შეკაზმული და სხ.),
ძმრის, ძმრიანი, კმრის, კმრიანი.

ამ კანონს, ე. ი. თანხმოვანთა გადასვლ-გადმოსვლას ან ადგილის შეცვლას, სახე-
ლათ მეტათეზისი ეწოდება.

IV. თანხმოვანთა შეცვლა.

ძართული ენა ერთ სიტყვაში ორი ერთგვარი ხმის ხმარებას საზოგადოთ ერი-
დება. თუმცა მიმლოების ჩასართი არ არის, და არა ალ (მაგალ. მაქებარი, მკენბარი,

მცინარი, მყივარი), მაგრამ, ამ კანონის ძალით, როცა ზმნას ძირში რ ურევია, ამ ჩასართში რ ლ-თ იქცევა.—მაგალითად: წერა, მხერა, მღერა, ყვირილი—მწერალი, მომხირალი, მომღერალი, მყვირალი.—ამ სახითვე იხმარება ჩასართები ურ და ულ,— ე. ი. როცა ძირში რ ურევია, ურ-ის მაგიერ ულ იხმარება: გურული, იმერული, ფრანგული და სხ (სხვაგან ყოველთვის ურ იხმარება: კახური, სოფლური, ინგლისური და სხ.).

ამ კანონისვე ძალით, თუმცა ძირის მიხედვით მართლწერა წლეულს და წლე-ვანდელი უნდა იყოს (წელი—წლის), მაგრამ გამოთქმით უპირატესობა მართლწერას წრეულს, წრევანდელი-ს ეძლევა. ამ კანონითვე ხალხი გამოსთქეპს ბარბაღე, მარგალიტა, თუმცა უცხო ენაში, საიდანაც ეს სახელები ჩვენში გადმოტანილია, ორივე ადგილას რ იწერება. ჩვენს მწერლობაში უმეტეს ნაწილათ ამ სახელებს ასე სწერენ: ბარბარე, მარგარიტაო, და საზოგადოთ ჩვენს ინტელიგენტებს როგორაც საჩოთიროთ მიაჩნიათ ამ სახელების ხალხური გამოთქმა: ალბათ იმიტომ, რომ ევროპიული გამოთქმისთვის მიუჩვევიათ ყური. ამ კანონისვე ეკუთნის მართლწერა ლერწამი, რბილი, მზგავსი, მზგავსება (მიმზგავსება და სხ), თუმცა ხშირათ იხმარება ფორმებიც ლბილი, მსგავსი და მგზავსი; მართლწერას მგზავსი-ს მაინც არაერთი სიმართლე არ აქვს: ეს არის დამახინჯებული ფორმა, როგორც მაგალ. შეკმაზვა, ნაშხირი, ოშხივარი და სხ.—შეკაშმვა, ნაშხირი და ოშხივარი-ს მაგიერ.

ზემოსენებული გამოთქმის კანონიდან, ჩემი აზრით, უნდა გამოირიცხოს სიტყვები: ერთჯერ, ორჯერ, ბევრჯერ, ორორი, რომელიც ორი რ-თი უფრო კეთილზმოვანათ მოისმის, ვიდრე მაშინ, როცა ლ-ით იწერება, და კიდევ სიტყვა გატარცვა (გატარცვა-ს მაგიერ).

აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ უცხო ენის (განსაკუთრებით ბერძნულის) ზ-ნის მაგიერ ქართულ ენაში რ იხმარება: ჰრისტე, ჰრონოლოგია, არჰიმანდრიტი, არჰეოლოგია და სხ.; ზოგჯერ ჩვენს ახალ მწერლობაში ამ სიტყვებს ზ-ნითაც სწერენ, მაგრამ ჰ-ნის ხმარება სჯობია, რადგან ქართველთა სმენას ძველი დროიდანვე ეს გამოთქმა შეუთვისებია.

V. ს' და შ.

არის რამდენიმე სიტყვა, რომ ზ-ნითაც იწერება და შ-ნითაც, მაგრამ სმენისათვის, ჩემი აზრით, შ უფრო კეთილზმოვანია—და ხალხშიც უფრო გავრცელებული: ტაშტი, ფოშტა, შკოლა, გაშტერება, შინჯვა, შიმშილი. სიტყვა სტვენა კი ზ-ნით უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე შ-ნით: ბულბულთა სტვენა, ბულბული სტვენს.—სტვენა ხმაბაძვითი სიტყვაა—და ბულბულის ნაზ გალობას წმინდა ხმა ს უფრო აღნიშნავს, ვიდრე სხვილი შ; შტვენა, დაშტვენა და სხ. რაიმე ბოხი ხმის აღსანიშნავათ შეიძლება ვიხმაროთ.

VI. მარცვალთა შემოკლება.

ძველებური მკა და შა ახლა მკ-თ არის შემოკლებული: ცხოვარი—ცხვარი, საშუალეა—საშეალეა

ხალხში, განსაკუთრებით აღმოს. საქართველოში, ხშირათ მკ-ს მაგიერ მლ იხმარება: ამილახორი, ცხორი, ცოდო, კომლი, დასდო და სხ.; მაგრამ სამწერლო ენა მკ-ს ირჩევს: ამილახვარი, ცხვარი, ცოდვა, კვამლი („ვისრ.“-ში კუამლი, „მეფხ.“-ში კვამლი,—მართლწერა კომლი მოსახლე კაცის აღსანიშნავ ტერმინათ დარჩება), დასდვა-ო და სხ. მლ-ს არჩევენ მხოლოდ სიტყვებში: ხომალდი, ხონთქარი, ხორბალი, ხოლმე, ღიაკონი (ამ საგნის შესახებ ნახ. გვ. 28.).

აქვე უნდა აღენიშნო, რომ ზოგიერთ სიტყვაში უბ ხალხური განოთქმით მათ შემოკლდება: თუარა — თვარა, საშუალება — საშვალება, საშუალი — საშვალი, შუამდგომელი — შვამდგომელი, შუადლე — შვადლე, შუამავეალი — შვამავეალი, და სხვ.; ჩემი აზრით, სამწერლო ენაშიც მათ უნდა ვიხმაროთ.

VII. ეკლესია — ეკლესია.

ძართულ ენას არ უყვარს ერთისა და იმავე თანხმოვანის ერთ ადგილას გამეორება, როგორც უცხო ენებს, მაგალ. როგორც ბერძნულს, ლათინურს, ფრანგულს და სხ. არათუ ძირეულ სიტყვებში ვერ შეხვდებით ერთად ორს ერთგვარ თანხმოვანს, არამედ თავსართებსა და დაბოლოებებთანაც ცთილობს ქართული ენა — მოაშოროს სიტყვებს ერთგვარი თანხმოვანების თავმოყრა: როგორც ზევითაც ვსთქვით (გვ. 49), მმართველი-ს მაგიერ ახლა ხშირათ მართველი იხმარება, თუმცა კანონით ორი მ უნდა ახლდეს (ერთი ძირის და მეორე მიმღობის).

ძართული ენის ამგვარი თვისების გამო ჩვენ ვალდებული ვართ, როცა რომელიმე სიტყვა უცხო ენიდან შემოგვაქვს, უცხო ენის მართლწერა კვ არ დავიცვათ, არამედ — ჩვენი ენისა. შოველი ხალხის თვისება და ჩვეულება ეს არის: როცა სხვისი ენიდან რამე თავისი ენის საუნჯეში შეაქვს — ზღაპრებია თუ სიტყვები — თავისებურათ ნათლავს, თავის ბეჭედს ასვამს. ეს კანონი დღეს ბევრმა შეიგნო — და ახლა თითქმის აღარ იხმარება მართლწერა ეკლესია, გრამმატიკა, კომპისია და სხ.

რათქმა უნდა. ყოველი ენისათვის უფრო კეთილხმოვანი ის ფორმაა, რომელიც მის თვისებასა და ხასიათს ემორჩილება, მის კანონს არ ეწინააღმდეგება — და, მაშასადამე, ჩვენს მწერლობაში ამ შემთხვევაში უნდა დარჩეს მართლწერა: ეკლესია, გრამატიკა, პროგრამა, კომისია, პროფესორი, ანა, ხარა, იოანე და სხ. და სხ.

აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ ზოგიერთი მწერალი ძველი ჩვენი ენის მართლწერას დღესაც ერთობ ბრმათ ემორჩილება და მეტათ საძნელო გამოსათქმელ ფორმებს ხმარობს, მაგალ. ჩჩვილი, თფე და სხ., იმ საფუძვლით, რომ ეს სიტყვები ზოგიერთ ძველ წიგნში ამ ფორმით არის ნახმარი. რათქმა უნდა, ხალხური გამოთქმის საფუძველი, რომელიც მე ზევით განვმარტე, უფრო საყურადღებოა — და იმის ძალით ჩვილი, თფე უნდა ვაწეროთ, — მით უფრო რომ ძველ მწერლობაშიც უწარჩინებულესი ავტორები („მისრამიანის“, „მფეხისტყაოსნის“, „ისობრძნე-სიტრუის“, „ლავითიანის“ და სხ.) ამ შემთხვევაში ჩვენ გვემოწმებიან (ს. ს. ორბელიანი და ლ. ზურაბიშვილი სიტყვას თფე-ს ერთი მ-ნით ხმარობენ, ხოლო სიტყვას ჩვილი-ს — ორი ჩ-ნით)

VIII. ო და ა.

უცხო ენის სახელები, რომელიც ო-ნით იწერება, ქართულ მწერლობაშიც ო-ნით იხმარება, რუსული ენის გამოთქმის წინააღმდეგ, მაგალ. — მოსკოვი, ოდესა, კომისია, კომიტეტი და სხ.; გამოირიცხვას შეადგენს სახელები: კანტორა, სალდათი, — რომელნიც ა-ნით გამოითქმიან.

IX. მარცვალთა გახმოვანება.

ს ი ტ ვ ი ს დ ა მ ა რ ც ე ლ ა .

სიტყვის დამარცვლის, სტრიქონიდან სტრიქონში კანონიერი გადატანის შესასებ საკმაოთა მაქვს ნათქვამი „ღამატება“-ში (ორივე რეცენზიაში) — და აქ სიტყვის დამარცვლის მხოლოდ წესრიგს აღენიშნავ.

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ერთი თანხმოვანია, ეს თანხმოვანი ამ ხმოვანს ეკუთნის. პვილოთ სიტყვა ზალი: თანხმოვანი ლ ხმოვანს ი-ს ეკუთნის და მასთან (კალქე მარცვალს ღი-ს შეადგენს (ბა-ღი).

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ ორი თანხმოვანია, ერთი წინა ხმოვანს ეკუთვნის, და მეორე იმ ხმოვანს, რომლის წინაც ზის: ბავ-ში, კოვ-ში, ზარ-მე-ლი.

თუ სიტყვაში ხმოვანის წინ სამი ან მეტი თანხმოვანია, უკანასკნელი თანხმოვანი იმ ხმოვანს ეკუთვნის, რომლის წინაც ზის, დანარჩენი თანხმოვანი კი თანამომდევარ ხმოვანს ეკუთვნის და მასთან ცალკე მარცვალს შეადგენს:

მარც-ვა-ლი, ბარტ-ყი, სა-ვარც-ხა-ლი.

თუ სიტყვა თავსართიანია ან რთულია, მაშინ თავსართები და რთული სახელის შემადგენელი ნაწილები ცალკე უნდა ვიანგარიშოთ:

ბა-ნწო-რე-ბა, აღ-დგო-მა, სა-ბძა-ნე-ბე-ლი, და-ძმა, შავ-თვალ-წარ-ბა, ხელ-მწი-ფე.

*

როცა სიტყვის დაბოლოება და მისი შემდეგი სიტყვის დასაწყისი ერთგვარ თანხმოვანებს ერთად თავს უყრის, იმ შემთხვევაში წინა სიტყვის დაბოლოება (განსაკუთრებით მიცემითსა და მოქმედ. ბრუნვებში) ანით ხმოვანდება — კეთილზმოვანობისათვის; მაგალითად — წყალს ვსვამ, პატავს ვსცემ, ეს სთქვა, ხელით სთხრის და სხ. ძნელი გამოსათქმელია -- და ამიტომ თანამომდევარი სიტყვების დაბოლოება უნდა გახმოვანდეს: წყალსა ვსვამ, პატავსა ვსცემ, ესა სთქვა, ხელითა სთხრის. ამ შემთხვევაში შეიძლება ორგვარი ფორმა ვიხმაროთ: ან თანამომდევარი სიტყვა ანით გაეახმოვანოთ, ან შემდეგ სიტყვას (ზმნას) ს ზოვაშოროთ: ესა სთქვა, ან ეს თქვა.

ზახმოვანებული ფორმები აგრეთვე შემდეგ გამოთქმებში იხმარება, საზოგადოთ ერთმარცვლოვანი სიტყვების წინ: რასა იქ? რასა იქო? არა ვარ, არა ხარ, არა ვართ, არა ხართ, არა მწამს, არა მაქვს, არა გაქვს, არა მყავს, ვინა სთქვა? სადა ხართ? ხელთა გვაქვს, ძმასა გავს, ხესა ვრგავთ და სხ.

ა-ნის მიმატებით სიტყვა ბრუნვებში აგრეთვე იმ შემთხვევაში ხმოვანდება, როცა მას კავშირი ღა მისდევს: ქალსა და კაცს, ღიღსა და პატარას, ღვთისა და კაცის, წვითა და ღავით (ნახ. გვ. 13).

დანარჩენ შემთხვევაში კი სრული დაბოლოება ენის კილოს მეტისმეტათ აზვიადებს, გამოთქმას ამძიებს, თუმცა ამერეთის ხალხი და მწერალნი თითქმის ყოველთვის სრულ დაბოლოებებს ხმარობენ. ჰოვიყვანოთ მაგალითი: „მთელი ქვეყანა მისდევს სწავლა-განათლებასა, აგრცლებს ჟურნალ-გაზეთებსა, ბეჭდავს სხვადასხვა წიგნსა, ამრავლებს შკოლებსა, აზხადებს ცხოვრებისათვის ყმაწვილებსა, მარად მაცადინობს — სწავლის საქმეს ხელი შეუწყოს სიტყვითა, გონებითა, ფულითა, — ერთი სიტყვით — ყოველგვარი საშუალებითა“. — ბევრათ უფრო სასიამოვნო კილო გამოდის, როცა დაბოლოებას ა ყოველგვან მოშორდება.

აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ მეტათ უსიამოვნო მოსასმენია ახლანდელ მწერლობაში ძველებური ფორმა ბრუნვებში: საქმისა კაცისახსა, საქმესა კაცისახსა, საქმითა კაცისათა და სხ. თუ რომ წინადადებაში საკიროა ვაბრუნოთ სასაზღვრ სიტყვას შემდეგ დასმული მსაზღვრელი სიტყვა (ლევკი ლომისა, საქმე კაცისა და სხ.), მაშინ ქემინც დაბოლოება უნდა შევამოკლოთ (საქმეს კაცისას; ლევკს ლომისას, საქმემ კაცისამ და სხ.), თვარა სულ სჯობია სიტყვების ამგვარ წყობას გვერდი აფუაროთ და ასე გამოვსთქვათ: კაცის საქმეს, კაცის საქმემ, კაცის საქმით და სხ.

X. ნაცვალსახელებისა და კავშირის რღმ-ის ხმარება.

წინადადებაში უნდა ვერიდოთ ნაცვალსახელებისა და კავშირის რღმ-ის ხშირ ხმარებას: არ უნდა ვიხმაროთ ისინი არსად, სადაც კი უმათოდ აზრი გასაგები იქნება, — მაგალითად: ა. მე ჩემს მეგობართან წავედი; მმ მინდოდა დამემტკიცებია მისთვის, რომ მმ მართალი ვიყავ. — აქ ნაცვალსახელი მმ არსად საკირო არ არის, ან შეიძლე-

ბა მარტო თავში დაესტოვოთ;—ბ. რუმ დამარწმუნონ, რუმ უცებ გაგამდიდრებთო, უსინიდისობას მაინც არ ჩაივლენ.— აქ მეორე რუმ უნდა გამოიტოს.

სინთაქსიური კანონები.

შემასმენელის შეთანხმება ქვემდებარესთან.

ზადეავლოთ თვალი ჩვენს მწერლობას და გავითვალწინოთ, თუ შემასმენელს ძველათ ამ შემთხვევაში როგორ ათანხმებდენ.

„ვისრ.“-ში პირველი დაბოლოებით (მრავლობით რიცხვში სახელებს ორგვარი დაბოლოება აქვს: მამი და წი; მამის ვუწოდებთ პირველს, წი-ს კი—მეორეს; ძველათ პირველი დაბოლოებით იშვიათად აბრუნებდენ) მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარეს იშვიათად შეხედებით—და მისი შემასმენელი ხან მხოლოდით რიცხვში ზის და ხან მრავლობ. რიცხვში: „რომელიცა ცნობილი კაცები იყო“, „ქაბუკები იყუნეს“.

როცა ერთ შემასმენელთან რამდენიმე ქვემდებარეა, „ვისრ.“-ში შემასმენელი ყოველთვის მრავლობითში ზის, თუ ეს ქვემდებარე ადამიანს მოასწავებს,—მაგალითად: „გაიხარებენ ასული ჩემი და ძე ჩემი“; დანარჩენ შემთხვევაში კი შემასმენელი მხოლოდით რიცხვშია ნახმარი,—მაგალ. „ძირი და ნაპირი არა ჩანს“.—როცა ქვემდებარეთ უსულო საგნის მოასწავებელი სახელებია, შემასმენელს მრავლობ. რიცხვში იშვიათად შეხედებით.—შედგენილ შემასმენელათ „ვისრამიანში“ ხშირათ არის განსხვავებული ფორმა, რომელსაც ჩვენს მწერლობაში ძალიან იშვიათად შეხედებით,—მაგალ. „ყმანი ყუელანი დღდათ მოყუარულნია“. ამ წინადადებაში შედგენილი შემასმენელი მოყუარულნია შედგება მრავლობ. რიცხვის ზედსართავისაგან და მხოლოდ. რიცხვის შემწეობითი ზმნისაგან. ამგვართვე შემასმენელი „მეფხისტყაოსანშიც“ არის ნახმარი, მაგრამ სულ ორჯერ თუ სამჯერ. საზოგადოთ კი ამისთანა შემთხვევაში შემწეობითი ზნა მრავლობითად დაისმის, როგორც ნახმარია ხშირათ „ვისრამ.“-ში,—მაგალ. „დედანი გულ ჩვილნი არიან“.

„მეფხ.“-შიც იმგვართვეა შემასმენელი ნახმარი, როგორც „ვისრამ.“-ში, ე. ი. მრავლობითად, როცა ადამიანს შეეხება: „ადგეს სოგრატ და აუთანდილ“, და მხოლოდითად, როცა მოქმედება ადამიანს არ ეკუთნის: „დურაჯები დაინაბა“, „ბროლი და ლალი გათლილი ლაქვარად დაგრიქცოლა“. ბევრ ქვემდებარესთან იშვიათად მრავლობითი რიცხვიც არის ნახმარი:

„მზე, ოტარიდი, მუშთარი და ზუალ ჩემთვის ზნდებთან,
მთვარე, ასპიროზ, მარიხი მოვლენ და მოწმად მყევზიან“.

„სიბ.-სიც.“ წიგნშიც შემასმენელი ქვემდებარესთან ზემოხსენებული წესებით არის შეთანხმებული, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ქვემდებარეს აქ პირველი დაბოლოებით (ები) უფრო ხშირათ შეხედებით, ვიდრე „ვისრამ.“-სა და „მეფხ.“-ში, და მათ შორის სულიერი საგნის მრავლობ. რიცხვის ქვემდებარე შემასმენელს ყოველთვის მრავლობითად თხოულობს, ადამიანს შეეხება ის თუ ცხოველებს, სულ ერთია,—მაგალ.: „მოვიდენ მცველები“, „მწერებმან ასე გახადეს“, „ლორებმა წაუხდინეს“ და სხ. უსულო საგნის ქვემდებარე ს.-ს მრბელიანს ზოგჯერ მხოლოდითად აქვს ნახმარი და ზოგჯერ მრავლობითად (მრავლობითად—როცა რამდენიმე ქვემდებარეა და ერთი შემასმენელი): „ნათ კაცთა სახელები ესე არს“, „თაფლი და სამსალა ორიე სდიოღეს“.

ბი კიდევ შემასმენელის მაგალითები „სიბ.-სიც.“ წიგნიდან:

„მრნი მეთენი შეიბნენ“.—„მართი კუ და ერთი მორიელი დამძობილდნენ“.—
„მეფე-დღოდთალი შემოვიდნენ“.

ხშირათ ს.-ს. მრბელიანი რიცხვით სახელს მრავლობითად არ ხმარობს—და მაშინ შემასმენელსაც მხოლოდ. რიცხვი სეამს,—მაგალითად:

„მრავალი თეთრი ყარყატი ბუდობდა“;—„ორი დიდებული დასწეულდა“.

ხალხის ენაში და ახლანდელ მწერლობაშიც შემასმენელის რიცხვი არეულათ იხმარება: მრავლობითი რიცხვის ქვემდებარესთან შემასმენელს ხან მხოლოდით რიცხვში სმენ, ხან მრავლობითში--და ერთი რამე გარდაწვეტილი კანონი ამის შესახებ არ არსებობს.

აი ჩემი აზრი ამ საგნის შესახებ:

I. შემასმენელი მესამე პირში მრავლობით რიცხვში უნდა დაისვას:

1. თუ მრავლობ. რიცხვის ქვემდებარე მეორე დაბოლოებით არის ნაბრუნები,—მაგალ. ბავშვი სწავლობენ, მწევარნი გაიქცენ; ხეხილნი აყვავებულან, მთანი თოვლით დაფარული არიან;

2. როცა პირველი დაბოლოებით ნაბრუნები მრავლ. რიცხვის ქვემდებარე სულიერ საგანს მოასწავებს,—მაგალ. ბავშვები სხედან, ძაღლები ყუფენ, მერცხლები მოფრინდენ;

3. როდესაც ერთ შემასმენელთან რამდენიმე ქვემდებარეა, სულიერი საგნის მოასწავებელი,—მაგალ. მანა და სანდრო სასეირნოთ შიდიან;—ძაღლი და ძაძა წაიკიდენ;—შაშვმა, ჩხართვმა და ბულბულმა ჩვენს ახლოს ბუდე გაიკეთეს.

II. შემასმენელი მრავლობ. რიცხვის ქვემდებარესთან მხოლოდ. რიცხვში დაისმის:

1. თუ ქვემდებარე უსულო საგანს მოასწავებს და პირველი დაბოლოებით არის ნაბრუნები, ან უსულო საგნის რამდენიმე ქვემდებარეა:

ა. სახლები შენდება, ტყეები ამწვანდა;

ბ. მთა და ბარი გასწორებულა; მიწა, ხე და ტყე მწვანით იმოსება.

2. სულიერი საგნის რთულ ქვემდებარეს შემდეგ: ჩემი დედ-მამა აქ ცხოვრობს, შენი და-ძმა სოფელში იყო, თქვენი ქალ-ვაჟი კარგათ სწავლობს,—სიტყვები დედ-მამა, და-ძმა, ქალ-ვაჟი, ცოლ-ქმარი, მამა-შვილი, დედა-შვილი, ქმარ-შვილი, ცოლ-შვილი, რძალ-დედაშთილი, სიძე-ხიმამარი და მზავსი სხვები.—მტკიცეთ, განუშორებლათ შეერთებულ სახლებს წარმოადგენს, ისე რომ თითქმის ერთი აზრის აღმნიშვნელ სიტყვებათ გადაქცეულან; ამიტომაც არის, რომ ამისთანა სახელებს შემასმენელი მხოლოდ. რიცხვში უფრო უხვებია, ვიდრე მრავლობითში. ამავე კატეგორიას ეკუთვნის კავშირის „და“ შეერთებული, აზრით ერთმანეთის მოპირდაპირე სახელებიც,—მაგალითად: დიდი და პატარა, ქალი და კაცი, მდიდარი და ღარიბი, კეთილი და ზოროტი და სხ. და სხ., და ამიტომ იმათ შემდეგაც შემასმენელი უმჯობესია მხოლოდ. რიცხვში დაისვას,—მაგალითად: დიდი და პატარა იქით მიეშურებოდა, ქალი და კაცი მისი წინააღმდეგი შეიქნა.

სულიერი საგნის რამდენიმე ქვემდებარესთან შეიძლება შემასმენელი მხოლოდითად დაისვას, და მაშინ ეს მოქმედება უახლოეს ქვემდებარეს ეკუთვნება, ან თითოეულს ცალცალკე,—მაგალითად: „ტრედი, გვრიტი და ქედანი იქ ირევა ნამჯაშია“; „ქალი, კაცი, გოგო, ბიჭი ეზიდება ზამთრის სარჩოს“ (რ. მრისთავის ლექსიდან).

III. რიცხვით სახელზე დამოკიდებული სიტყვა, როგორც ქვემოთაც გვექნება განმარტებული, მხოლოდ. რიცხვში დაისმის—და შემასმენელიც ამისთანა შემთხვევაში მხოლოდითად უნდა ვიხმაროთ,—მაგალ. ჯარში ბევრი ქალი იყო, ორივე მე-

გობარი აქ მოვიდა, სამი ძმა ერთად ცხოვრობს და სხ. — ამ შემთხვევაში, როცა ერთ წინადადებაში რამდენიმე შემასმენელია და ქვემდებარეთ სულიერი საგანია, პირველი შემასმენელი მხოლოდობითად იხმარება, დანარჩენები კი — მრავლობითად. — მაგალითად: მოვიდა ორი კაცი, თან მოიტანეს საკმელ-სასწელი, დახსდენ და ქეიფი გასწიეს; სამივე თავადი სანადიროთ წავიდა, მწვეარ-მეძებრები მრავლათ წაიყვანეს და მთელ კვირას ნადირობდენ.

IV. შედგენილი შემასმენელი.

როცა ქვემდებარე მეორე დაბოლოებით არის ნაბრუნები, მაშინ შედგენილი შემასმენელიც თავის ქვემდებარეს სრულათ ეთანხმება, როგორც ზეითაც არის მოყვანილი: „მთანი თოვლით არიან დაფარული“, „ეს ყმაწვილნი კეთილი არიან“.

როცა ქვემდებარე პირველი დაბოლოებითაა ნაბრუნები და უსულო საგანს მოასწავებს, მაშინ შედგენილი შემასმენელი მხოლოდობით რიცხვში დაისმის:

მთები თოვლით არის დაფარული (თოვლითაა დაფარული, თოვლით დაფარულია);
ჩვენი სახლები კარგათ იქნება მოწყობილი.

აგრეთვე რამდენმე ქვემდებარესთან:

მაზაფხულზე ხე, ტყე და ველი მწვანით არის შემოსილი (მწვანითაა შემოსილი, მწვანით შემოსილია).

როცა პირველი დაბოლოებით ნაბრუნები ქვემდებარე სულიერი საგანია, შედგენილი შემასმენელი, ჩემი აზრით, ასე სჯობია ეხმაროთ: შემწყობითი ზმნა მრავლობით რიცხვში დავსვათ, და ზედსართავი სახელი კი უცვლელათ დავსტოვოთ, — მაგალითად:

ეს კაცები სწორეთ ბრმა არიან; ბავშვები მშვიერი იყვენ.

აგრეთვე რამდენმე ქვემდებარესთან:

ძალდი, კატა და თხა მთელ დღეს დამწყვედული ყოფილან (ამ შემთხვევაში შეეკეცილი დაბოლოებით ზედსართავის მრავლობითი ძველ ენაშიც იხმარებოდა, — მაგალ. „ამაჲ არიან ძენი კატანი, ცრუ არიან ძენი კატანი“, — ფსალ. ლავით.: 61, „).

როცა შედგენილი შემასმენელი შემწყობითი ზმნისა და არსებითი სახელისაგან შედგება, მაშინ კი არსებითი სახელი მრავლობითად დაისმის:

ეს კაცები ბრმები არიან, ისინი მდიდრები ყოფილან, ეს ბავშვები სწორეთ მხეცები არიან (ბრმები, მდიდრები, მხეცები ამ შემთხვევაში არსებითი სახელებია).

აქვე უნდა გამოვარკვიოთ, თუ ქვემდებარესთან და წინადადების სხვა ნაწილებთან როგორ უნდა შევათანხმოთ ნაცვალსახელი „რომელიც“ იმ შემთხვევაში, როცა დამოკიდებული წინადადება ამ ნაცვალსახელით იწყება და როცა მთავარი წინადადების მრავლობითად დასმული რომელამე ნაწილი (ქვემდებარე, დაშატება და სხ.) იმით ისაზღვრება.

ჩემი აზრით, ამ შემთხვევაში იმავე კანონებით უნდა ვიხელმძღვანელოთ, რომლითაც ჩვენ შედგენილი შემასმენელის ხმარებაში ხელმძღვანელობთ, ე. ი. თუ განსაზღვრება მრავლობითი რიცხვის სულიერ საგანს და ან მეორე დაბოლოებით ნაბრუნებს მრავლობითი რიცხვის უსულო საგანს შეეხება, მაშინ მრავლობით რიცხვში უნდა დავსვათ, — დანარჩენ შემთხვევაში კი — მხოლოდობითში. ამასთან უნდა ვსთქვათ, რომ ფორმა რომლები, რომლებს და სხ. არ არის კეთილზმოვანი, და სჯობია ცოველთვის მეორე დაბოლოებით ვაბრუნოთ (რომელნი, რომელთა და სხ.), მით უფრო რომ საზოგადოთ ნაცვალსახელები მრავლობით რიცხვში მეორე დაბოლოებით იბრუნვის (ისინი, ესენი, იგინი, მაგინი, იმათ, მაგათ და სხ.).

მოვიყვანოთ მაგალითები:

1. ძავეკასიაში ყოფილან მოგზაურები, რომელთაც ეს მხარე ყოველი მხრით აუწერიათ.

2. მანომ დაიქირა ტრედი, გვრიტი და ქედანი, რომელნიც ნამჯაში იმალებოდენ (ამგვარ შემთხვევაში „რომელიც“-ის მაგიერ ხშირათ რ. მ. მ. იხმარება; მაგალითად, აქ დამოკ. წინად. ასეც ითქმის: „ნამჯაში რომ იმალებოდენ“).

3. მათ აშუთებდენ ენებანი, რომელნიც ზღვასავით ლელაედენ.

4. ამ დროს გამოჩნდა მთები; რომელიც თოვლით იყო დაფარული.

რთულსა და მოპირდაპირე სახელებს ამ შემთხვევაში მრავლობითი რიცხვი უფრო შეფერის:

1. აქ ცხოვრობს ჩემი და-ძმა, რომელნიც მე მზლიან.

2. მტერს მედღრათ ებრძვის დიდი და პატარა, რომელთაც სამშობლოს დასაცავათ გადაუდევიათ თავი.

მრავლობითი რიცხვიე უფრო შეფერის განსაზღვრებას მაშინც, როცა ის უსულო საგნის რამდენმე სახელს ეკუთნის:

ჩვენ დავინახეთ მიდერები და ტყეები, რომელნიც შორიდან ადამიანს ზღვას მოაგონებდენ.

მ ს ა ზ ლ ვ რ ე ლ ი ს ი ტ უ ვ ა .

რა ადგილი უნდა ექიროს ფრაზეოლოგიაში მსაზღვრელ სიტყვას? როგორც ძველ მწერლობაში, ისე ახალშიც მას თავისი ადგილი მიჩენილი არ აქვს: ერთი და იგივე მწერალი მსაზღვრელ სიტყვას ხან სასაზღვრის წინა სვამს და ხან უკან. საღეთო წერილში მსაზღვრელი სიტყვა თითქმის ყოველთვის სასაზღვრს შემდეგ არის ნახმარი: ძე შენი, ძენი კაცთანი, მამაო ჩვენო, სახელი შენი და სხ. და სხ. საერთო მწერლობაში კი—პროზაში მსაზღვრელს უფრო ხშირათ პირველი ადგილი უჭირავს, ხოლო ლექსებში—უფრო ხშირათ მეორე ადგილი; მაგალითად, „ვისრამ.“-ში ხშირათ არის ნახმარი ამგვარი წყობა: ყურისა ძირნი წმიდასა ვერცხლსა უგუნდეს,—რამინის კურება,—მეთის შვილი,—ყოვლისა სოფლისა სიხარული,—სირცხვილისა ფარდავი დახია,—შენი ძიძა, შენი ბრძანება და სხ.; იშვიათად შეხედებით წინააღმდეგ წყობას, მაგალ.: ასული ჩემი, ძე ჩემი, ძმა მოაბადისი და სხ.—„მეფხ.-ში“ კი ამის წინააღმდეგს ეპოულობთ, ე. ი. უფრო ხშირათ მსაზღვრელი სასაზღვრს შემდეგ ზის,—მაგალითად: ლეკვი ლომისა, მიმღომნი საწუთროსანი, ვაქებ ჭკუასა ბრძენთასა, საქმე სოფლისა, სჯობს უყოლობა კაცისა და სხ.—თუმცა ხშირათ შეხედებით იქ მეორეგვარ წყობასაც,—მაგალითად: არაბთა მფობელმან, ამა მამისა სწავლასა, მეფისა ბრძანებასა და სხ.

ჩვენს დღევანდელ მწერლობაში კი აღმოსავ. საქართველოს წარმომადგენელნი მსაზღვრელ სიტყვას თითქმის ყოველთვის სასაზღვრს შემდეგ სმენ, დასავლეთისანი კი—წინ; ამგვარი განსხვავებით იხმარება ეს წყობა ამ ორი მხრის ხალხის ენაშიც.

ამ ორ წყობას რომ დავუქვირდეთ, დავინახავთ, რომ გამოთქმა, მაგალითად, ისტორია საქართველოსა, ნაწილი ქალაქისა და სხ.—ენის ერთი გამაზვიადებელ ფორმათაგანია; მართალია, ეს წყობა ქართულს დიდი ხანია შეთვისებული აქვს, უცხო ენების (ბერძნულის, ლათინურის, ფრანგულის, რუსულის და სხვ.) მზგავსათ და უთუთო ზოგიერთის მათგანის გავლენით, მაგრამ ეს თვისება იმ უცხო ენებისთვის მიუცილებელია (მე ვამბობ იმ შემთხვევაზე, როცა განსაზღვრება—მსაზღვრელი სიტყვა ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით გამოიხატება, მაგალ. წიგნი ბავშვისა და სხ.), მათთვის ეს ერთადერთი ფორმაა ამ აზრის გამოსახატავათ,—ქართულს კი ეს ფორმა

საფუძვლიანათ დღემდე ვერ შეუთვისებია—და უფრო მეორე წყობას ეტანება, რომელიც უფრო მარტივია, აზრის ადვილათ გამოხატველი; ყველა ამ საფუძვლის გამო უმჯობესია მსაზღვრელი სიტყვა, როცა ის ნათეს. ბრუნვით იხატება, სასაზღვრის წინ დავსვათ,—მაგალ. საქართველოს ისტორია, ქალაქის ნაწილი, კაცის ბედნიერება, ბუნების სიმშვენიერე და სხ.

ეს კანონი განსაკუთრებით პროზაში უნდა დაეცვათ; რაც შეეხება ლექსებს, იქ შეიძლება ორივე წყობა ვიხმაროთ, ლექსის საჭიროების მიხედვით.

პროზაში მსაზღვრელი სიტყვა უკან სასაზღვრს მხოლოდ იმ შემთხვევაში მოექცევა, როცა ამ მსაზღვრელ სახეზე მთელი წინადადება დამოკიდებული,—მაგალითად: მოგზაურმა დაათვალიერა მთელი ნაწილი ჭოროხისა, რომელიც შავ ზღვის ბათობის მახლობლათ ჩაერთვის; ან კიდევ: ეს არის დასაწყისი საქმისა, რომლის წარმატებაზედაც მთელი ხალხის ბედნიერება დამოკიდებული. ამ შემთხვევაში მსაზღვრელი ნათესაობითი ბრუნვა შესაძლებელია წინ მხოლოდ მაშინ დავსვათ, როცა ნათესაობითს თან ჩვენებითი ნაცვალსახელი (იმ) მოსდევს; მაგალითად, ზემორე მოყვანილი წინადადება ასე შეიძლება გამოვსთქვათ: ეს არის იმ საქმის დასაწყისი, რომლის წარმატებაზედაც მთელი ხალხის ბედნიერება დამოკიდებული.

როცა მსაზღვრელი სიტყვა ზედსართავი სახელით, ნაცვალსახელით, რიცხვითი სახელით და სხ. გამოიხატება, ამისთანა მსაზღვრელი სასაზღვრს შემდეგ მაშინ დაისმის, როცა საგნის თვისებას—ეპიტეტს განსაკუთრებული რაზე მნიშვნელობა უნდა მისცენ, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციონ,—მაგალითად: ღმერთო ძლიერო!—თამარი იყო მეფე სახელოვანი;—მე ვამბობ, რომ იმ კაცს აქვს სახე ღვთაებრივი.—სასაზღვრ საგანს შემდეგვე დაისმის კუთნილებითი ნაცვალსახელი ჩემი, შენი, მისი, ჩვენი, თქვენი—ნათესაობის აღმნიშვნელ ზოგიერთ სახელთან: მამა, დედა, ბებია, ბაბუა, დიდა, მამიდა, ბიძა,—მაგალითად: მამა-ჩემი, დედა-მისი, ბებია-შენი ღ სხ.

აქვე უნდა ვსთქვათ, რომ ზოგჯერ ნათესაობითი ბრუნვის მსაზღვრელი სიტყვა თავისი სასაზღვრის განუშორებელ ეპიტეტს შეადგენს, ისე რომ მსაზღვრელი და სასაზღვრი თითქმის ერთ სახელათ გადაქცეულა,—მაგალითად: ქვის კედელი, რკინის ხიდი, თათრის ქალი, ვაშლის ხე და სხ. ამისთანა შემთხვევაში, თუ რომ სასაზღვრ სიტყვას კიდევ უნდა დაერთოს ზედსართავის, რიცხვითის ან ნაცვალსახელის მსაზღვრელი სიტყვა, ეს უკანასკნელი მსაზღვრელი ნათესაობითის წინ დაისმის; მაგალითად: მაღალი ქვის-კედელი, ღამაში თათრის-ქალი, დიდი ვაშლის-ხე; და თუ ნათესაობითის მსაზღვრელი მაინცაღამაინც არ არის სასაზღვრის განუშორებელი ეპიტეტი (მაგალით. მოსწავლის წიგნი, კაცის სიმდიდრე, ქალის თვალები და სხ.), მაშინ სამატი მსაზღვრელი ნათესაობითს შემდეგ უნდა დაისვას: მოსწავლის დიდი წიგნი, კაცის შესანიშნავი სიმდიდრე, ქალის ღვთაებრივი თვალები (იხ. მე-11 „ღამათება“-ში).

მოყვანილი სიტყვები.

მოყვანილ სიტყვებს ზოგიერთი მწერალი პირდაპირი მიმართვით ხატავს, ზოგი კი, სხვადასხვა პირის მიხედვით, ნაწილაკებს მეთქი-ს, თქო-ს (ან თქვა-ს) და მ-ს ხმარობს. „მეთხ.“-ში თითქმის სულ პირდაპირი მიმართვაა; მეორე პირის სათქმელში თქო მხოლოდ ერთ ადგილას აქვს რუსთველს ნახმარი: „მიკითხოვ, ჰყადრე, იყოთქო აქა ერთისა წამითა“; პირველი პირის სათქმელი ყოველგან პირდაპირი მიმართვით აქვს გამოხატული, მესამე პირისაში კი აქა-იქ აქვს იშვიათად ნახმარი ნაწილაკი მ-ს. „მისრამ“-ში კი ამისთანა შემთხვევებში ნახმარია ნაწილაკები მეთქი, თქო ან თქუა და მ-ს (თითქმის ყოველგან); იშვიათად პირდაპირი მიმართვაც იხმარება აქ.— „სიბ.-სიცი.“-შიც არაუღლათ არის ნახმარი: ხან პირდაპირი მიმართვით, ხან ნაწილაკებით (მეთქი, თქო და მ).—ჩვენი დროის მწერლობაში მოყვანილი სი-

ტყეები უფრო ხშირათ პიროვანი ნაწილაკებით გამოიხატება—და ამ ნაწილაკებს არეულათ ხმარობენ: ზოგი პირველსა და მეორე პირში თანასწორათ ხმარობს ნაწილაკს თქო ან თქვა-ს, ზოგი პირველში მეთქი-ს, მეორეში თქო-ს ან თქვა-ს.

ჩემი აზრით, პირდაპირი მიმართვა ქართულ ენას არ უხებება; უფრო ლამაზათ ეწყობა აზრი, როცა ის ზემოხსენებული ნაწილაკებით არის გამოთქმული. ამასთანავე უნდა ვსთქვა, რომ მეორე პირის მისამართავ სიტყვაში თქვა-ს სჯობია ნაწილაკი თქო, რომელიც თავისი ფორმით უფრო გვიხატავს უცვალბებელ ნაწილაკს, ვიდრე თქვა, რომელიც ნამყო დროის ფორმას წარმოადგენს (მან თქვა).

მოვიყვანოთ მაგალითები იმ სახით, როგორც, ჩემი აზრით, მწერლობაში საერთოდ უნდა ვიხმაროთ:

1. შე ვუთხარი სიმონს, რომ შენი შვილი კარგათ სწავლობსმეთქი; 2. წადი და უთხარი სიმონს, რომ შენი შვილი კარგათ სწავლობსთქი; 3. მასწავლებელმა უთხრა სიმონს, რომ შენი შვილი კარგათ სწავლობსო.—ჰეელა ამ წინადადებაში შეიძლება კავშირი რომ სულ გამოეშვათ.

მესამე პირით, უნაწილაკოთ, მხოლოდ მაშინ შეიძლება ამ შემთხვევაში აზრის გამოთქმა, როცა მოყვანილი სიტყვების მთქმელი არცა ჩანს და არც იგულისხმება,—მაგალითად: ზალხმა გაიგო, რომ ვახტანგი ოსებთან ბრძოლას აპირებდა. მაგალითად: მათქმელი ჩანს ან იგულისხმება, მაშინ იმ სახით უნდა გამოითქვას აზრი, როგორც თავდაპირველათ იქნებოდა ის წარმოთქმული, და თან პირის შესაფერი ნაწილაკი უნდა დაერთოს; მაგალითად: ვახტანგმა გამოაცხადა, (რომ) მე ოსებთან ბრძოლას ვაპირებო (და არა „რომ ის აპირებდა ოსებთან ბრძოლას“); სარდალმა ჯერ კითხა გამოუცხადა, (რომ) ვახტანგი ოსებთან ბრძოლას აპირებსო, და სხ. უკანონოთ არის ნაზმარი რაფ. მარისთვის ლექსში („მაროლი“): „მაგრამ ჯერ კითხა უცნობსა, რაზედ თავხედობს იგია, ან რა რკინაა, რომ იმას ზედ მხარზედ გადაუქიდა?“ უნდა იყოს: „მაგრამ ჯერ კითხა უცნობსა: „რაზე თავხედობ შენაო? ან რა რკინაა, რომ შენ მხარზე გადაგიქიდაო?“.

ხშირათ სასაუბრო პიროვან ნაწილაკებს მეთქი-ს, თქო-სა და ო-ს უადგილო ადგილას სდენ, მაგალითად ასე: მე მეგონა, დამიზნელდამეთქი თვალი; მანომ მითხრა, მოვიდაო შენი ძმა, და სხ. სასაუბრო ნაწილაკები მეთქი, თქო და ო წინადადებას ყოველთვის ბოლოში უფრო უხებება, ვიდრე შუაში. ძველ მწერლობაში მხოლოდ შოთას აქვს ისინი უფრო ხშირათ შუაში ნაზარი (თუქვა ბოლოშიც ხმარობს; საზოგადოთ ლექსებში თავისუფლათ მათი ხმარება ძნელია); „სიბ-სიცი“-ში მხოლოდ ერთ ადგილას შევხვდი ო-ს შუა წინადადებაში: „მაშინვე მოჰყვებდით უცილოდ“.

მასასადამე, ზემოთმოყვანილი წინადადებანი ასე უნდა გამოვსთქვათ: მე მეგონა, თვალ დამიზნელდამეთქი; მანომ მითხრა, შენი ძმა მოვიდაო.

პირდაპირ, უნაწილაკოთ, მისამართავი კითხვა-პასუხის გამოთქმა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა მოთხრობაში მომქმედ პირებს შორის პირდაპირი საუბარია გამართული და თანაც კითხვა-პასუხს სიტყვები კითხვა, სთქვა, უთხრა, უპასუხა და მისთანები არ ახლავს.

მოვიყვანოთ მაგალითები:

— საით მიბძანდებიო?—მკითხა ჩემმა მასპინძელმა.

— მთაში მივდივარ სანადიროთმეთქი,—ღუპასუხე მე. *

— ხომ ხედავ, რომ მეტათ ცუდი ტაროსიაო,—განაგრძო მან,—დღეს აქ მოითმინე—და ხვალაც მოესწრები ნადირობასო.

მსვე საუბარი პირდაპირ, უნაწილაკოთავე შეიძლება გამოითქვას, როცა არ ეხლება სიტყვები მკითხა, ვუპასუხე და მისთანები.

მასპინძელსა და ჩემ შორის შემდეგი საუბარი გაიმართა:

— საით მიბძანდები?

— შთაში მივდივარ სანადიროთ.

— ხომ ხედავ, რომ მეტათ ცული ტაროსია; დღეს აქ მოითმინე— და ხვალა ც მოესწრები ნადირობას.

მძელ პერიოდში სასაუბრო ნაწილაკი იმ სიტყვას ახლავს, რომელზედაც მიქცეულია ყურადღება, და ეს სიტყვა უსათუოთ წინადადების ბოლოში უნდა მოაქციონ; უმეტეს ნაწილათ ამისთანა სიტყვაა **ზმნა** (შემასმენელი); სასაუბრო ნაწილაკი (მეთქი, თქო, ო) შეიძლება რამდენჯერმე იქნეს გძელ პერიოდში გამეორებული, მაგრამ ერთობ ხშირათ, ზედიზედ არ უნდა იხმარონ, თვარა საუბარი უკეთილბოვანო გამოვა; აი მაგალითი: **ღედამ უთხრა შვილს:** „შვილო, ჩემი სიღარიბით რაც შემძლო, თავი არ მიზოგავს: დაეხარჯე, მოგამზადე და კლასში შეგაბარეო. აწი შენ იცი, როგორ მოინდომებ, რა სიბუჯითესა და კარგ ყოფაქცევას **გაშოიჩენო**. სწავლა და ცოდნა საკუთრათ შენთვის იქნება საბოლოოთ გამოსადეგი, მაგრამ ესეც გახსოვდეს, რომ კარგი სწავლითა და რიგიანი ყოფაქცევით შენი მოხუცი დედის გულს უზომოთ გაახარებო“.

დ რ ო თ ა შ ე თ ა ნ ხ მ ე ზ ა .

მძელ მწერლობაში იხმარებოდა და ბევრი მწერალი ახლაც ხმარობს (ახლა განსაკუთრებით აღმოს. საქართველოს მწერალნი) დროთა ერთგვარ შეთანხმებას, რომელიც, ჩემი ფიქრით, აზრის ლოლიკურ მსვლელობას ეწინააღმდეგება.

მაგალითები:

„**ესე დასკვნა, რომე ჩამინის ომად წავიდეს და შეებას**“ („მისრ.“);

„**შოალებინა ოცდაათი ისარი, შეკრა მაგრად და მოიზიდა, რათა გატეხოს**“ („სიბ.-სიც.“).

ორივე მოყვანილი მაგალითი გვიჩვენებს, რომ მოქმედება აქ წარსულ დროს შეეხება, წარსულ დროში მომხთარა; დამოკიდებულ წინადადებათა შემასმენელები კი (რომე წავიდეს და შეებას, რათა გატეხოს) გვიჩვენებს, თითქო მოქმედება ჯერ არ მომხთარიყო, აწი უნდა მოხთეს. მართალია, იმ დროის დამსწრეთათვის, რომელსაც ეს გარემოებანი შეეხებინან, გახაზული დროები (წავიდეს და შეებას, გატეხოს) მყოფადი დროის მოქმედების აღმნიშვნელი იქნებოდა და, მაშასადამე, ზმნებიც მყოფად დროში უნდა დასმულიყო; ჩვენთვის კი, როცა ყველა ეს მოქმედება ნამყო დროს ეკუთნის, მყოფადი დროის ფორმა სრულიად შეუფერებელია; ჩენი აზრის თანდათანობითი მსვლელობა მოითხოვს - ამ შემთხვევაში შემასმენელი იმისთანა ფორმით აღინიშნოს, რომ წინათ მომხთარ მოქმედებას გვიჩვენებდეს. — მაშასადამე, ზემოთმოყვანილ წინადადებათა შემასმენელები ასე უნდა გამოითქვას: რომ წახულიყო და შებოდა, რათა გაეტეხა.

მოვიყვანოთ კიდევ რამდენიმე მაგალითი: (ირემმა აქ) „პირველად აახილა თვალი რომ მიხსალმოს ქვეყანას, და ბოლოს უკანასკნელად დახუჯა, რომ სამუდამოდ გამოესალმოს“; — „განვიზრახე, რომ თვითონ გლახას გამოვფოქმევინო თავისი ენობა“; — აგანიზრახე, რომ პეპიასთან წავიდე და ყველაფერი შევატყობინო“.

ეს მაგალითები ილ. ჭავჭავაძის „გლახის ნაამბობიდან“ არის ამოღებული; ზაბრიელი უამბობს მონადირეს თავის თავგადასავალს, — მაშასადამე, ყველა მოქმედება წარსულ დროს შეეხება — და ამიტომაც ლოლიკა მოითხოვს - იმისთანა დრო დაესვათ, რომელიც წარსულში მომხთარ გარემოებას გვიჩვენებდეს, და არა მომავალში შესასრულებელს.

მაშა: აღამე, ზევით მოყვანილი მაგალითები ასე უნდა ითქვას:

ირემმა აქ პირველათ აახილა თვალი, რომ ქვეყანას მიხსალმებოდა, და ბოლოს უკანასკნელათ დახუჯა, რომ სამუდამოთ გამოესალმებოდა. — შე განვიზრახე, რომ თვი-

თონ გლახისთვის გამომეთქმევიანება თავისი ვინაობა.— მე ზანეიზრაზე, რომ ჰქვიაას-
თან წასულღვიყავ და ყველაფერი შემეტყობინებია.

ბი კიდევ დროთა უკანონო შეთანხმების რამდენიმე მაგალითი (იმავე „ზლახის
ნაამბობი“-დან):

„მტყობობდათ ზედ, რომ ამათ პატრონს ბევრი ცეცხლი უნახავს, ბევრი ავდა-
რი შესწრება და გამოუფლია“. — აქაც დარღვეულია აზრის ლოლიკური მსვლელობა;
ამგვარი დროთა დაწყობა გვიჩვენებს, რომ მოქმედება იმისთანა პირს შეეხება, რომე-
ლიც ახლა ცოცხალია; და თუ ის პირი, რომელსაც მოქმედება შეეხება, არ არის
ცოცხალი იმ დროს, როცა იმაზე საუბრობენ, მაშინ ნამყო III (უნახავს) კი არ დაი-
სმის, არამედ ნატვრითი კილოს ნამყო I (ენახა).

ამ სახით, ზემოხსენებული წინადადება ასე უნდა გამოვსთქვათ: ზედ ეტყობოდა,
რომ იმათ პატრონს ბევრი ცეცხლი ენახა, ბევრი ავდარი შესწრებოდა და გამოეფლო.
ამ კანონს ამტკიცებს შოთა რუსთველის ენაც: „რომე პირველვე დაესკვნათ, მათ
ესე შეეტყობოდა“.

ბი კიდევ სხვაგვარი შემთხვევა:

„რომ დამინახა, უკან მივღვე, მითხრა“ („ზლახ. ნაამბ.“).

„მე მაშინ არ მესმოდა, რას ამბობს“ (იქვე).

ბუხსნელათაც ცხადია, რომ აქ მოქმედება ნამყო დროს შეეხება და იმავე დრო-
ში უნდა იყოს ნახმარი შემასმენელიც:

როცა დამინახა, რომ უკან მივსდევდი, მკითხა;— მე მაშინ არ მესმოდა, თუ რას
ამბობდა.

არის ერთი შემთხვევა, როდესაც ნამყოს მაგიერ აწმყო იხმარება: როცა ავტორს
სურს, რომ წარსულში მომხთარი მოქმედება ცოცხლათ თვალწინ დაევიხატოს, შემა-
სმენელს, ნამყო დროის მაგიერ, აწმყოში ხმარობს; მაგალითად:

„სხვაგან ჰქრის მისი გონება“;

„იგი ლალი და უკადრი მივა ტანისა მრხეველად“;

„თაიკი მიუგს მერანსა, მიეფინების მზე ველად“;

„შიშავალი ცასა შესტირს, ეუბნების, ეტყვის მზესა“ (ვეფხ.).

„ვნახე, ერთს მგელს პირთ ყრმა სწრია და მოაქვს („სიბ. სიცი).“.

ჩემი აზრით, აქაც უნდა დაეცვათ მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებას
შორის დროთა ერთგვარობა: ან ორივეში აწმყო იქნეს, ან ორივეში ნამყო,—
მაგალითად ასე:

მზივარ ტყეში და ვხედავ, რომ ყურდგელი ჩირგვეში წევს და სმინავს, ან: ვი-
ჯექი ტყეში და ვხედავდი (ან დავინახე), რომ ყურდგელი ჩირგვეში იწვა და ეძინა.

ამგვარი აწმყო სხვა ენებშიც იხმარება— როგორც ძველში, ისე ახალშიც (ლათი-
ნურში, ფრანგულში, რუსულში და სხ.); ამისთანა აწმყოს ისტორიული აწმყო ეწოდება
(praesens historicum).

აქვე უნდა ვსთქვა, რომ ხშირათ აწმყოს მაგიერ ამ შემთხვევაში ზოგიერთი ავ-
ტორი მყოფადს ხმარობს, მაგალითად ასე: ივანე ადგება და მის ბინაზე მივა, მაგრამ
კარი დაკეტილი დაუხვდება... მყოფადის მაგიერ აწმყო სჯობია, და ზემოხსენებული
წინადადება ასე უნდა გამოითქვას: ივანე ადგება, მიდის მის ბინაზე, მაგრამ კარი და-
კეტილი უხვდება; ანუ ნამყო:... ადგა,... მივიდა,... დაუხვდა.

ქ ა ვ შ ი რ ი რ ა .

ახალ მწერლობაში ძალიან გააზმირეს კავშირის რა-ს უადგილო ალაგას დანმა,
ე. ი. ზნანს შემდეგ, მაგალითად ასე: დაასრულა რა ეს სიტყვა, ორატორი გავიდა
დარბაზიდან. ძველ საერო მწერლობაშიც და ხალხშიც ამ შემთხვევაში კავშირი რა

(აკრეთვე რაკი, როცა, რომ) ზნის წინ დაისმის. „ვისრამ.“-ში ეს კავშირი ყოველგან ზნის წინ ზის: „რა ვისმან მოიხმინა მისგან პასუხი, გული გაუფიცდა“ და მრ. სხ; „ვეფხ.“-ში: „რა უველაი დავიურვე. ხატაეთით გავემგზაურე“; „რა გაოენდა, შეეკაზმა“, და სხ. ამგვარი წყობაა ნახვარი „სიბ.—სიცი.“-შიც; მხოლოდ ერთ ადგილას შევხვდით აქ წინააღმდეგ წყობას: „ესმა რა ესე რუქას საკურისსა, აღშფოთლა“.

საღეთო წერილის წიგნებში, მართალია, რა ზნას შევლევ იხმარება, მაგრამ, რაკი ხალხურ ენაში ეს წესი არ არსებობს, ჩანს - საღეთო წერილში, სათარგმნი დედნების გავლენით, ქართულიდან არაბულენბრივი ფორმა შეუტანიათ.

ამ სახით, ზევით მოყვანილი წინადადება ასე უნდა გამოვსთქვათ: რა ეს სიტყვა დაასრულა, ორატორი დარბაზიდან გავიდა.— მსვე წინადადება შეიძლება ასეც გამოვსთქვათ:

მს სიტყვა რომ დაასრულა
რომ დაასრულა ეს სიტყვა
როცა დაასრულა ეს სიტყვა
რაკი დაასრულა ეს სიტყვა
დაასრულა ეს სიტყვა თუ არა

} , ორატორი დარბაზიდან გავიდა.

ახალ მწერლობაში ზნას შემდეგ რა-ს ხმარება, როგორცა ჩანს, რუსული ენის გავლენით გაუვრცელებიათ, რომ რუსული „დეკრიჩასტიე“ გამოხატონ; მაგალითად, სწერენ: „გაცნობებთ რა ამას, გთხოვთ პასუხი დაუყოვნებლათ შეგვაცუბოიოთ“-ო (რუსული: сообщая об этом, просим да с.). ძართულათ ამისთანა შემთხვევაში აზრი შემაერთებელი კავშირით (და) გამოითქმის; მაგალითად, ზემოხსენებული წინადადება ასე ითქმის: გაცნობებთ ამას და გთხოვთ (ან: და მასთან გთხოვთ) - პასუხი დაუყოვნებლათ შეგვაცუბოიოთ.

მართი სიტყვით, როცა რუსული „დეკრიჩასტიე“ გვინდა ქართულათ გამოვხატოთ, თუ აწმყო დროის არის, შემაერთებელი კავშირით გამოიხატება, და თუ ნამყო დროისა, მაშინ კავშირებით რა, რაკი, რომ, თუარა—იმ სახით, როგორც ზევით გვაქვს მაგალითები მოყვანილი.

აი კიდევ რამდენიმე მაგალითი:

1. Присылая вам при сем деньги, прошу выслать мне книги—ამასთანავე გიგზავნით ფულს და გთხოვთ წიგნები გამომიგზავნოთ (და არა გიგზავნით რა ფულს და სხ.);

2. Окончивши это дело, он воротился назад.—რა (რომ, როდესაც, როცა) გაათავა ეს საქმე, ის უკანვე დაბრუნდა; ან: გაათავა ეს საქმე თუარა (ეს საქმე რომ გაათავა), ის უკანვე დაბრუნდა.

ნამყო დროშიც შეიძლება რუსული „დეკრიჩასტიე“ შემაერთებელი კავშირით გადაითარგმნოს,—მაგალითად: Сидя в комнате, Георгий предавался розовым мечтам,—გიორგი ოთახში იჯდა და სასიხარულო ფიქრებით ერთობოდა (და არა იჯდა რა ოთახში და სხ.).

შედარებითი ხარისხი ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს.

ჩვენს ძველ საუკეთესო თხზულებებში ყოველთვის შედარებითი ხარისხის ფორმას შემდეგ ნათესაობითი ბრუნვაა ნახვარი ან მან თანდებულთ, ან პირდაპირ; მაგალითად, „ვისრამან“-ში: „მთისაგან უმძიმესი“, „ვეფხისაგანცა უფიცხესი“, „ამის უარესი“, „მის უკეთესი“; „ვეფხ.“-ში: „დისაგანცა უფრო დესი“, „პირველისა უარესი“, „უმჯობესი დედისა“, „ვარ უმაგრესი რვალისა“; და სხ; „სიბ.-სიცი.“-ში: „ენის უტკბესი“, „ენის უქმარესი“ და სხ. - ხალხში არეულათ ხმარობენ ამ ფორმებს; ერთნაირათ მოი-

სმის იქ, მაგალითად, ამაზე კარგი, ღობეზე დაბალი (ანდაზა: „კაცზე მალალი, ღობრზე დაბალი“) და სხ., და აგრეთვე: ამის უკეთესი, ღობის უდაბლესი, ან ამაზე უფრო კარგი, ღობეზე უფრო დაბალი.

ჩემი აზრით, მწერლობაში ამგვარათ უნდა ვიხმაროთ: წმინდა შედარებით ხარისხს შემდეგ—ნათესაობითი ბრუნვა (მზის უბრწყინვალესი, მთის უმაღლესი და სხ.); თანდებული ზე ამ შემთხვევაში მხოლოდ ნაცვალსახელებში იხმარება: ჩემზე (შენზე, თქვენზე, ამათზე, მათზე) უკეთესი; მხოლოდობით რიცხვში კი ჩვენებით ნაცვალსახელებში ნათესაობითი ბრუნვა იხმარება: იმის (ამის, მაგის) უკეთესი.—წმინსართით ნაწარმოებ შედარებით ხარისხთანაც აგრეთვე თანდებული ზე იხმარება: მთაზე უფრო მაღალი, ამაზე უფრო კარგი და სხ. რაც შეეხება გამოთქმას მთაზე მაღალი, ჩემზე დაბალი და სხვ., იგი, როგორც განუყოფელი ფორმა, მწერლობიდან უნდა გაიდევნოს.

რიცხვითი სახელები რიცხვში არ იცვლება და მხოლოდობით რიცხვს თხოულობს.

ახალ მწერლობაში და აგრეთვე ხალხში მრავლობით რიცხვს აღმოს. საქართველოში ხმარობენ (უმეტეს ნაწილათ იმ შემთხვევაში, როცა აღმნიშნება ლაპარაკი), ხოლო დასავლეთში—მხოლოდობითს. ორნი ძმანი, ხუთნი ამხანაგნი და სხვ.—ერთი რომ შეტათ მიმე ფორმაა, რაიცა გამოთქმას აძენლებს და ენას ატლანქებს, და მეორე—უმნიშვნელოცაა, რადგან მრავლობითი რიცხვის დაბოლოება ამ შემთხვევაში რაოდენობას არა სცვლის. რიცხვითი სახელი მრავლობითი რიცხვის დაბოლოებით მხოლოდ მაშინ უნდა ვიხმაროთ, როცა გვინდა ავლნიშნოთ, რომ ერთი და იგივე რიცხვი რამდენჯერმე აღებული: მაგალითად, თუ გვინდა ავლნიშნოთ მრავალჯერ ხუთი, მრავალჯერ ასი და სხ., მაშინ ვიტყვი: ხუთები, ასები (ან ხუთნი, ასნი) და სხ.

ბჭიდან ცხადია, რომ არ ითქმის, როგორც ხმარობენ ხშირათ: ორივე თვალეზი, ორივე ხელეზი, ხუთივე ბავშეზი, ბევრი სახლები და სხ.; არამედ ორივე თვალეზი, ორივე ხელი, ხუთივე ბავშეზი, ბევრი სახლი, ცოტა საქმე და სხ.—ზოგნი ბრუნვებსაც კი ამახინჯებენ და სახელობითში ხმარობენ: ორთავე, ორთავენი, ორივენიო და სხ.; სახელობითი, თუ მაინცაღმნიშნც, ორნივე იქნება, და არა ორთავენი და ორივენი; მაგრამ, ვიმეორებ, მრავლობითი რიცხვის დაბოლოება ამ შემთხვევაში შესაწყნარებელი არ არის (დაწერილებით საბუთები იხ. მე-II „ღამატება“-ში).

შვილითურთ, შვილით, შვილიანათ.

ღედა მოვიდა თავისი შვილითურთ, ღედა მოვიდა თავისი შვილით, ღედა მოვიდა თავისი შვილიანათ,—სამივე ეს გამოთქმა იხმარება ჩვენს დღევანდელ მწერლობაში. „მისრ.“-ში ნახმარია პირველი ორი გამოთქმა,—მაგალითად: „მოვიდეს მეფენი და დიდებულნი დედაწულითურთ“, „გულსა გონებითურთ შენ მოგცემ“; უფრო ხშირათ კი უთანდებლოთ არის ნახმარი: „მოვიდა ზარდი ციხესა ორასითა კაცითა“, „გამომგზავრდა მიხითა მოუვარითა და ლაშქრითა“ და სხ.—„მეფე.“-ში სამივე გამოთქმა ნახმარი: „ბჭვლითურთ თითი მოჰკვეთა“, „მე და შესენი შვილითურთ აწ ახლა დავიბადენით“, „მივა ოთხითა მონითა“, „მოვიდა მოუხსითა სამითა“ და სხ.: „მოვიდალ მე ალაფიან-ტყვიანად“, „მეფემან ჰბრძანა: იკითხეთ, მარტოა, ანუ ემიანად?“.—„სიბ.-სიკ.“-ში მხოლოდ ერთ ადგილას შეეხვედი ძველებურ დაბოლოებას ურთ-ს და ერთ ადგილასაც ხალხურ დაბოლოებას იანად-ს: „ყოველნი მონაგებითურთ დაინთქენენ“, „ცხენ-კაცებთანად თან ჩავვიტანა“; სხვაგან კი ყოველგან უთანდებლო მოქმედებითი ბრუნვა ნახმარი: „დახედა ქორითა და შეძებრებითა“,—„ერთი ფუნდრუკი

მისის კაცებთა, აკლემითა, ადგილითა, სახლებითა, გალავნითა სრულობით აიტაცა და წაიღო, და სხვ.

მანდებულნი ფორმა (შვილითურთ) იმდენათ მძიმე ფორმაა და დღეს ხალხისა და მწერლობისაგან ისე დავიწყებულია, რომ ის ფეხს ვერ მოიდგამს; დანარჩენი ფორმები მწერლობაში, ჩემი აზრით, ორივე უნდა დარჩეს შემდეგი განსხვავებით: თუ გამოთქმაში ის აზრი იხატება, რომ ერთად მყოფი საგნები ერთმანეთთან მეტათ მტკიცეთ შეკავშირებულია, მაშინ დაბოლოება იანათ ვიხმაროთ,—მაგალითად: ქარმა ხე ძირიანათ ამოსთხარა, მგელმა ცხვარი ძვლიანათ შესქამა, კაცი ტანისამოსიანათ გადაეარდა წყალში, ტომარა ფქვილიანათ მოიპარეს, ვირი საპალნიანათ გადაეარდა კლდეზე, და სხ. და სხ; ამ კანონსე ემორჩილება ზნეობრივან შეკავშირებული საგნებიც: ცოლიანათ, შვილიანათ, ცოლ-შვილიანათ, მეგობრივანთ და სხ.; მაგალ.: ეს კაცი თავისი ცოლ-შვილიანათ აქ ცხოვრობს; და თუ გამოთქმა გვიჩვენებს, რომ ერთად მყოფი საგნები მაინცადამაინც მჭიდროთ შეკავშირებული არ არის, მაშინ წმინდა მოქმედებითი ბრუნვა უნდა ვიხმაროთ; მაგალითად: მეფე ორი კაცით გაიქცა ბრძოლის ველიდან, ჩემი ძმა თავისი ნაცნობით რუსეთში ცხოვრობს, ჩვენ ივანე თავისი მეზობლით გვეწვია.—მრავალრიცხოვანი ან უხერხული გამოთქმის ასაშორებლათ შეიძლება ან ხალხური ფორმა იანათ ვიხმაროთ, ან შემადურთებული კავშირით მდ გამოვხატოთ აზრი,—მაგალითად: ჩვენი ჯარისკაცები ცხენებთანთ გაიტაცეს მტრებმა, ან ჩვენი ჯარისკაცები და მათი ცხენები მტრებმა გაიტაცეს (ცხენებით გაიტაცეს რომ ვსთქვათ, ის აზრიც ექნება, თითქო ცხენებზე შესვეს და ისე გაიტაცეს).

თურმე და თუარა.

მღევანდელ მწერლობაში ზმნისართს თურმე-ს ხშირათ პირდაპირ შემასმენელის წინ სმენ; მაგალითად: მთავრობას განზრახვა თურმე აქვს, რომ მიწის ბაჟი მოგვიმატოს, რათეელი ავათ თურმე გამხთარა-ო და სხ.

შოთა რუსთველი და ს.-ს. მრბელიანი თურმე-ს ქვემდებარის წინ სმენ, ან ისე, რომ იმასა და შემასმენელს შორის კიდევ იყოს რამე სიტყვა; მაგალ. „მეფხ.“-ში შეხედებით:

„მას თურმე წულული სტკიოდა“, „თურმე ბედი მოლაფლებს კაცსა ეგზომ არ ლაფალსა“ და სხ.; მხოლოდ ორ ადგილას შევხვდი აქ თურმე-ს პირდაპირ შემასმენელის წინ: „ქარგი საქმე კაცსა ზედა აზომ თურმე არ წარხდების“,—„ამას თურმე მახარებდა“.—სიბ.-სიკ.“-ში: „ძეულთაგან თურმე ნასოფლარი ყოფილიყო“,—„თურმე ის უფრო ყრუ იყო“,—„ყადი თურმე სიბერით დაყრუებულიყო“ და სხ. აქაც ორ ადგილას შევხვდი წინააღმდეგ წყობას: „მას სოფელს ერაი უმეცარი დალაქი თურმე იყო“,—„ციხე თურმე შემოეთხარა“.

ხალხში მე თურმე-სთან სამნაირა წყობა მაქვს შენიშნული: აქ ის დანისმის წინადადების თავში, შუაში და ბოლოში. მეც ასე მგონია, რომ მწერლობაში ეს სამგვარი წყობა უნდა დარჩეს.

შოვიყვანოთ მაგალითები:

1. თურმე ეს ყმაწვილი სოფელში ცხოვრობს;
2. ეს ყმაწვილი თურმე სოფელში ცხოვრობს;
3. ეს ყმაწვილი სოფელში ცხოვრობს თურმე.

როცა შედგენილი შემასმენელია:

1. თურმე ეს ყმაწვილი ნიკიერი იყო;
2. ეს ყმაწვილი თურმე ნიკიერი იყო;
3. ეს ყმაწვილი ნიკიერი იყო თურმე.

აგრეთვე კავშირი თუარა ხშირათ უადგილო ალაგას იხმარება,—მაგალ.: გამეფდა თუარა თამარი, სამეფო საქმეებს მიყო ხელი-ო, და სხ. ამ კავშირს ადგილი უფრო წინადადების ბოლოში შეშენის: გამეფდა თამარი თუარა (ან: თამარი გამეფდა თუარა), სამეფო საქმეებს მიყო ხელი.

უარყოფითი მიმხრის ფორმები.

ა. უარყოფითი აზრი ძველათ ორგვარათ გამოითქმოდა: უნით და არა-თი (ან შირა-თი); ნაგალითად, „ვეფხ.“-ში ეპოულობთ: „კოკობი და დაუფრკვენელი ვარდი დაგხედე დაუშქნარი“; „მივალ არ ფიცხელი“; „მკლავს სურვილი და ვერ-ნახვა ჩემისა სასურველისა“ და სხ.—შძველეს ქართულ ენაში უარყოფა აგრეთვე თანდებულთ თვინიერ-ით გამოიხატებოდა,—მაგალითად: „სარწმუნოება თვინიერ საქმეთა მკედარ არს“.

დღევანდელ მწერლობაში, აზრის უარყოფითად გამოსატქმელათ, ნაწილაკები უ და არა უნდა დარჩეს, მაგრამ, ჩემი აზრით, შემდეგი განსხვავებით: უ-ნით გამოხატული უარყოფა რისამე სრულს, გადაწყვეტილ უარყოფას ნიშნავს, ხოლო არა-თი გამოხატული—საშვალო უარყოფას; მაგალითად: უჩვეულებრივო ცხოვრება იმისთანა ცხოვრებას ნიშნავს, რომელიც ჩვეულებრივს სრულიად არა გავს, ხოლო არაჩვეულებრივი ცხოვრება—იმისთანას, რომელიც ჩვეულებრივს მცირეთ მინც მოგვაგონებს; უწესო საქციელს იმისთანა მოქმედებას ვუწოდებთ, რომელსაც წესიერების არაფერი ახლავს, ხოლო არაწესიერ საქციელს—იმისთანას, რომელსაც მცირედენი წესიერება უნდა ახლდეს.—მე მგონია, ამავე აზრით უნდა იყოს ნათქვამი ხალხში: „არცოდნა არ ცოდვიაო“, ე. ი. როცა კაცს რისამე სრული ცოდნა არა გაქვს, ეს გარემოება მინცა-დამინც დიდს, მომავდინებელ ცოდვას არ შეიცავსო უცოდნეობაზე, უცოდინრობაზე, ე. ი. სრულ უცილობაზე ხალხი ამავე აზრს, რა თქმა უნდა, არ შეადგენდა.

უარყოფა უ-ნით უმთავრესათ მიმღობაში და არსებით სახელთაგან ნაწარმოებ ზედსართავებში გამოიხატება; მაგალითად: დაწერილი—დაუწერილი, დამკნარი—დაუშქნარი, ხშიანი—უხშიო, მამულიანი—უმამულიო, პედნიერი—უბედური, ძლიერი—უძლიერი, გონიერი—უგუნური და სხ.—წმინდა ზედსართავ სახელთაგან უარყოფა ან არა-თი გამოიხატება და ან წინააღმდეგი აზრის გამოხატველით, მოპირდაპირე სახელით; მაგალითად: მალალი—დაბალი, მდიდარი—ღარიბი, კეთილი—ბოროტი, თფილი—ციფო, კარგი—ცუდი, კარგათყოფი—ავთმყოფი, ახალი—ძველი, ახალგაზდა—ხნიერი და სხ. და' სხ. თუ გვირდა ამ შემთხვევაში, რომ საგნის საშვალო თვისება გამოვხატოს, და არა უყიდურესი, მაშინ ზედსართავი უნდა ვიხმაროთ არა-თი, როგორც ზევითაც ვსთქვით: არაკეთილი, არაბოროტი, არახნიერი და სხ.

ბი კიდევ უარყოფის მაგალითები კითხვაზე: როგორ?

უქულოთ წავედი, უფულოთ დავრჩი, შეუბრალებლათ დასაჯეს, უშენოთ არ ვარგვარ და სხ.

ბ. ამ სახით, როგორც ზევით მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, თითოეული სიტყვის უარყოფითად გამოთქმა ძნელ საქმეს არ შეადგენს. მაგრამ ჩვენს ახალ მწერლობაში ხშირათ გვერდს უვლიან იმ შემთხვევებს, როცა უარყოფითად რამდენიმე სიტყვა უნდა გამოიხატოს. ავიღოთ, მაგალითად, შემდეგი წინადადება:

მე დიდი შრომით შევასრულე ეს საქმე.

როგორ უნდა გამოვხატოთ გახაზული სიტყვები უარყოფითად? ამ შემთხვევაში უარყოფა სხვადასხვაგვარათ გამოიხატება: 1. დიდი შრომის გაუწვეველათ (ე. ი. უარყოფითი. სიტყვის ჩამატებით), 2. დიდი შრომის უმისოთ (სადაც სიტყვა უმისით წარ-

მოადგენს ახლანდელს ხალხურ ფორმას ძველებური თვინიერ-ის მაგიერ), და 3. უდიდ-
შრომით.

ძველებური თვინიერ-ის შემოღება, რომელიც ენას დიდი ხანია დაუფიწყებია, ახლა ძნელია, ვერ გავრცელდება; ამ შემთხვევაში უარყოფის გამოსახატავათ ისევ უ უნდა დარჩეს,—თუმცა ვფიქრობ, რომ ხალხურმა ფორმამ უმისოთ-მა მომავალში უნდა გზა გაიკვილოს, რადგან მისი შემწეობით ყოველგვარი უარყოფა ადვილათ გამოიხატება,—მაგალითად: შენი მოწყალების უმისოთ, ქვეყნის ბედნიერების უმისოთ და სხ. და სხ.

აქვე უნდა შევნიშნო, რომ ზოგჯერ ჩვენს მწერლობაში (მეტადრე ამერნი) ვერ არჩევენ უარყოფითი ნაწილაკების არ და მპრ-ის მნიშვნელობას, თუმცა მათ შორის განსხვავება ძალიან ადვილი გასარჩევია. მოვიყვანოთ მაგალითები: არ მივდივარ ნიშნავს, რომ სურვილი არა მაქვს წასვლისა, თუმცა შემძლია წაიდე, ხოლო ვერ მივდივარ იმას ნიშნავს, რომ წასვლის სურვილი მაქვს, მაგრამ რაიმე გარემოება მბრკოლებს და არ შემძლია წაიდე.—უკანონო ხმარობენ (ამერეთში) ვერ შემძლიანო, —უნდა ითქვას: არ შემძლია.

ბ. ბევრი მწერალი დღეს უარყოფით ნაწილაკებ არ, არა, აღარ-თან ნაცვალსახელს რა-ს სვამს ხოლმე, მაგალითად: არავინ არა იცოდა რა, არა გაუკეთებია რა აღარა უქნია რა, არას არ ელოდა, „არა რა არს რა“ (ილ. ზაქ.) და სხ. რა-ს მაგიერ უმჯობესია ვიხმაროთ არაფერი: არავინ არაფერი იცოდა, არაფერი გაუკეთებია, აღარაფერი უქნია, არაფერს ელოდა, არაფერია და სხ. არ ვარგა აგრეთვე გამოთქმანი: ვერა კალამი ვერ ასწერს, ვერა ფრინველი ვერ შეედრება და სხ. მპრ-ას მაგიერ ვერცერთი, ვერაფერი სჯობია ვიხმაროთ: ვერაფერი კალამი ვერ ასწერს, ვერცერთი (ვერაფერი) ფრინველი ვერ შეედრება.

გ. უარყოფის აღმნიშვნელ სიტყვებთან (არავინ, არაფერი, ვერავინ, ვერაფერი, ნურავინ, ნურაფერი) ზმნასთან მეორე უარყოფა (არ, ვერ, ნუ) ხან იხმარება, ხან არა.

ორი უარყოფა (არავინ არ, ვერავინ ვერ და სხვ.) იმ შემთხვევაში იხმარება, როცა უარყოფას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აძლევენ; მაგალ., არავინ მოსულა—ჩვეულებრივს, მშვიდობიანი კილოთი გამოთქმულ უარყოფას ნიშნავს, ხოლო არავინ არ მოსულა—ენებიანს, ბრავშორულ კილოს, აღშფოთებას იმის გამო, რომ ერთიკი წამლათ არ გაქაქანებულა, ან განსაკუთრებული ყურადღების მიქცევას იმაზე, რომ არავინ მოსულა.—არაოდეს, ვერაოდეს, ნურაოდეს, ვერავითარ, ნურავითარ—თან თითქმის ყოველთვის მეორე უარყოფაც იხმარება: არაოდეს არ, ვერაოდეს ვერ, ნურაოდეს ნუ,—მაგ. ვერავითარ საქმეს ვერ ვაკეთებთ, და სხვ.

ორი სხვადასხვაგვარი უარყოფა ერთად (მაგ. არ — მპრ) შეუძლებელია: არა-სთან არ უნდა იქნეს, მპრ-სთან მპრ. უკანონო არის ნახმარი ილ. ზაქევიადის ლექსში („ბევრი ვიტანჯე“): „ხოლო ჩემ თავის არაფრობისა არ ძაღმძის, ძმანო, ვერრით გაძლება“;—უნდა იყოს:... ანარით, არაფრით გაძლება.

იმიტომ და იმისთვის

ხშირათ ურევენ ერთმანეთში კავშირებს იმიტომ, ამიტომ, მიტომ-სა და იმისთვის, ამისთვის, მისთვის-ს. იმიტომ (ამიტომ, მიტომ) მიზეზის კავშირია, იმისთვის (ამისთვის, მისთვის) კი — მიზნის; მაშასადამე არ ითქმის, მაგალითად: „მე ამ კრებას ვერ დავესწრები, იმისთვის რომ დრო არა მაქვსო“; აქ უნდა იმიტომ რომ, რადგან უკანასკნელი წინადადება მიზეზს გვიხატავს;—ხოლო მიზნის გამოსახატავათ კავშირი იმისთვის რომ იხმარება: სიცოცხლე იმისთვის უნდა გვინდოდეს, რომ ქვეყანას გამოვადგეთ (და არა იმიტომ... რომ).

სანამ — მანამ.

კავშირების სანამ—მანამ-ის მეგიერ (აგრეთვე სანამლი—მანამლი) ხშირათ ხმა რობენ უკანონო ფორმებს სინამ—მინამ, სინამლი—მინამლი-ს. ეს კავშირები წარმო-მდგარია სიტყვების საღ და მანდ-ისაგან, ასე რომ ს-სა ლ მ-ს შემდეგ უსათუთო ხმო-ვანი ა უნდა იჯდეს.—უკანონოთვე ხმარობენ აგრეთვე მანამ-ის მეგიერ სანამ-ს,—მა-გალითად: მე უფრო წაგებული დავრჩი, სანამ შენო; სანამ-ის აღდილას აქ უნდა მანამ ან ვიღრე. აი კანონიერი მაგალითები: სანამ მუშაობას არ გაათავებენ, მანამ ქი-რას ვერ მიიღებენ; სანამ პეტრე მოვიდოდა, (მანამ) პაულეს ტყავი გააძვრესო; ან ასე: მანამ ვერ მიიღებენ ქირას, სანამ (ან ვიღრე) მუშაობას არ გაათავებენ; მანამ არ მო-ვიდა პეტრე, სანამ პაულეს ტყავი არ გააძვრეს.

რომ, და არა თუ.

კავშირის რომ-ის ალგას ხშირათ თუ-ს ხმარობენ: „თუ სანახევროდ სხვას მი-სცა. რაღა გასაყოფელი?“ (რაფ. პრისთ. „თინიას მამითაღი“); „თუ ბრმა დაეხატო, მომკლავს“ („სიბ.-სიყ.“). შიყუენილ მაგალითებში კავშირი რომ სჯობია: „სანახე-ვროთ რომ სხვას მისცეს, რაღა გასაყოფელი?“—„ბრმა რომ დაეხატო, მომკლავს“.

მე ვსთვლემ, თუ მე მთვლემს?

ამერეთში ხშირათ იხმარება: ბავშვა სთვლემს, ბავშვს ჩასთვლიმა-ო და სხ. ალბათ ეს ზნა მიმოხობითაც და მართელობითაც ზნას მძინავს-ს მიამზავსეს, რომელიც მიცემითს თხოულობს (ბავშვა სძინავს); მაგრამ თვლემა უფრო ხში-რათ ისე მიმოიხრის, როგორც პირველი მიმოხრის ზმნები: ვართი, ვხვრინავ და სხ., ე. ი. ვსთვლემ, სთვლემ, სთვლემს და სხ., და, მაშასადამე, მართელო-ბითაც ამ ზმნების ჯგუფს უნდა ეკუთნოდეს, ე. ი. უნდა ითქვას: მე ვსთვლემ, ბავში სთვლემს, ბავშვა ჩასთვლიმა და სხ. მეორე მიმ-ხრის ფორმები: მე მთვლემს, შენ გთვლემს და სხ., ამ სახით, უნდა უარყვით, მაგრამ ფორმა: მე მეთვლიმება, შენ გეთვლიმება, მას ეთვლიმება და სხ., რა საკვირველია, შეიძლება ვიხმაროთ, როგორც ჩვეულებრივი ფორმა (მაგალ. როგორცესტირი, ვიკინი—მეტირება, მეცინება).

ივანეს გააცივა.

ამერეთში უკანონოთ ამბობენ: ივანე გააცივა, ივანე გააცხელა-ო და სხე. დამატება სახელობითში საერთოდ მხოლოდ პიროვნ წინადადებაში იხმარება, ე. ი. როცა ქვემდებარე ჩანს ან იკულისხმება,—მაგალითად: ზამთარში გარეთ ყოფ-ნამ ივანე გააცივა. უპიროვნო წინადადებაში კი დამატება მიცემით ბრუნვაში შეშენის, როგორც ამბობენ იმერეთში: ივანეს შეაცხელა, ივანეს შეაცივა (გა-აცივა). მნიშვნელობაშიც არის განსხვავება: ივანე გააცივა ნიშნავს ივანე ცივათ გა-დააქციაო, ივანეს გააცივა კი—ივანეს ცივა დაეშართა, ე. ი. ციების ნიშნები გა-მოაჩნდაო

იმეფა ოც წელს.

ხშირათ იხმარება ძველსა და ახალ მწერლობაში: იმეფა ოცი წელი, დარჩა იქ ერთი კვირაო და სხ.; აგრეთვე ხმარობენ: იმეფა ოც წელს, დარჩა ერთ კვი-რასო და სხ. ძითხვაზე „როდის?“ ქართულათ მიცემითი ბრუნვა დაისმის: რო-დის?—დილას, საღამოს, შვადლის ხანს, მესამე წელს და სხ.; ამის მზგავსათვე ზემორე აღნიშნულის მზგავს გამოთქმებში მიცემითი ბრუნვა უფრო შეშენის: იმეფა, დარჩა, იარა, იცხოვრა, იცოცხლა, მეფობდა, ცხოვრობდა და სხ.—ოც წელს, ახ წელს, ათ თვეს და სხ. ლა სხ.

მე ჩემს დღეში.

მე თავის დღეში არ გილალებ, შენ თავის დღეში არ მილალებ, ის თავის დღეში, ჩვენ თავის დღეში და სხ. არ შეეფერება ქართული გნის ხასიათს. ძარაული ენა ამ შემთხვევაში ლათინურს, ბერძნულსა და ფრანგულ ენებსა გაეს. სადაც თითოეულ პირში იმავე პირის ნაცუალსახელი იხმარება; მაშასადამე, უნდა ვსთქვათ: მე ჩემს დღეში, შენ შენს დღეში, ის თავის დღეში, ჩვენ ჩვენს დღეში და სხ. ძველ მწერლობაში ისეა ნახმარი, როგორც ჩვენ ვამბობთ, თუმცა იშვიათად წინააღმდეგი უხმარიათ, — მაგალ.: „ქორწილი თავისა თუალითა მინახავს“ („მისრ.“, გვ. 24). შეიძლება ყველა პირისათვის საზოგადოთ გამოითქვას აზრი — და მაშინ უნდა სიტყვა არაოდეს (იხმარება აგრეთვე სიტყვა მიდღეში): მე არაოდეს (მიდღეში) არ გილალებ, ჩვენ არაოდეს არ გილალებთ და სხ.

ს ა ვ ა უ ო გ ი მ ნ ა ზ ი ა .

დედათა სასწავლებელი, დედათა მონასტერი და სხ არ არის რიგიანი გამოთქმა, რადგან სასწავლებელი, მონასტერი და სხ. დედათა სამყოფი ადგილი კი არ არის, არამედ საერთოდ ქალებისა. ძიდვე ხმარობენ მწერლობაში საქალებო გიმნაზიაო და სხ., მაგრამ არც საქალებო ვარგა, რადგან ქართულ ენაში საზოგადო აზრი მრავლობითი კი არა, მხოლოდითი რიცხვით გამოიხატება, — მაგალ. საყმაწვილო წიგნი, საშკოლო საქმე, სამასწავლებლო სემინარია, სასოფლო, საგლეხო, სააზნაურო, სათავადო, საქვეყნო და სხ. ამ სახით, ზემორეალნიშნული გამოთქმანი ასე უნდა ეიხმაროთ: საქალო სასწავლებელი (მონასტერი, გიმნაზია), სავაუო გიმნაზია...

ივანეს დამიძახე.

ზოგჯერ მოწვევის მაგიერ სიტყვა დამიძახე იხმარება: ხალხის დამიძახე მინდა, „ქულზედ კაცი დაუძახე“-ო (ილ. ჭაქვ. „ლიმ. თაედად.“), ჭ სხ. დამიძახე იმას ქვია, როცა მალალი ხმით უძახი ვისმე. „ქულზედ კაცი დაუძახე“-ს მაგიერ უნდა ითქვას: ქულზე კაცი გამოიწვიე (ან გამოიყენე): — შეანონოთე იხმარება აგრეთვე, მაგალითად, ივანე დამიძახე, პეტრე დამიძახე-ო და სხ. იმ მნიშვნელობით, ეითომ ივანეს აცნობე ჩემთან მოვიდესო; ივანე დამიძახე იმას ნიშნავს, რომ სახელი ივანე მიწოდეთ. რა თქმა უნდა, უფრო კანონიერია იმერული გამოთქმა: ივანეს დამიძახე, რადგან ზნა ვუძახი მიცემით ბრუნვას თხოულობს: მე იუძახი, ეუძახოდი, დევუძახე ივანეს.

ვილტვი,—ველტვი.

ხშირათ უადგილოთ ხმარობენ ფორმებს ვილტვი და ველტვი-ს. ამათი აზრი სხეადახევა: ვილტვი ნიშნავს გავურზი რასმე, ვზორდები; ველტვი კი — ვესწრაფები. ვუახლოვდები, ვეტანები. ხალხი ამბობს: „ამ ადგილს თეეზი ელტვის, ყურდგელი ელტვისო“, ე. ი. ამ ადგილს ეტანება, ჩეეიო.

მე რომ შენ ვიყო.

მე რომ შენი ვიყო, ჩვენ რომ თქვენი ვიყოთ და სხ. არ არის აზრის შესაფერი გამოთქმა; მე რომ შენი ვიყო ნიშნავს: მე რომ შენ გეკუთნოდეთ. იმერული გამოთქმა, მე რომ შენ ვიყო, უფრო კანონიერია, რადგან აქ კითხვა უნდა: ვინ ვიყო? და ამ კითხვაზე სახელობითი ბრუნვა უნდა დაისვას. თუ არ შეიძლება ვსთქვათ, მაგალითად, შენ რომ ამ ვაჭრისა იყო (ყოველგან ამბობენ: შენ რომ ეს ვაჭარი იყო), არც მე რომ შენი ვიყო ითქმის. შეიძლება ზემოხსენებული გამოთქმანი ასეც გამოვხატოთ: მე შენს ალაგას, ჩვენ თქვენს ალაგას და სხ.

ტანზე ჩაიცვა, — ნავახშმევს და სხ.

ამერიოში ამბობენ და მწერლობაშიც უფრო ხშირათ ასე ხმარობენ: **ტანთ ჩაი-ცვა, ფეხთ ჩაიცვა, ტანთ გაიხადა, ფეხთ გაიხადა, ფეხთ დაიხანა-ო და სხ.** ზევითაც ესაქვი, რომ ქართული ენის ხასიათს არ შეშენის საზოგადო აზრის მრავლობითი რიცხვით გამოხატვა, ასე რომ, ჩემი აზრით, სჯობია ზემოხსენებული გამოთქმანი იმ სახით ვიხმაროთ, როგორც იმერეთში ამბობენ: **ტანზე ჩაიცვა, ფეხზე ჩაიცვა, ტანზე (ფეხზე) გაიხადა, ფეხი დაიხანა.** — მაშვე საფუძვლებით, თვალთ დაუბნელდა, მუხლთ მოეკეცა, ვახშამთ უკან, სადილთ უკან და სხ გამოთქმების მაგიერ უმჯობესია ვიხმაროთ: **თვალი დაუბნელდა, მუხლი მოეკეცა, ვახშამს უკან, სადილს უკან (ან ნავახშმევს, ნახალივეს, ვახშამს შემდეგ და სხ.).**

სხვაზე გაუიღვა და სხ.

ახლანდელ მწერლობაში იხმარებიან ხშირათ გამოთქმანი: **სხვაზე გაუიღვა** (გა-ეგმა, გადაცემა, მიცემა) და სხ., **ვაქარი ქალზე ყიდის სხვადასხვა საქონელსო და სხ.** ამისთანა შემთხვევებში თანდებული ზე ქართული ენის ხასიათს არ შეეფერება; აქ ზოგან უნდა ვიხმაროთ თანდებული თვის, ზოგან ნათესაობითი ბრუნვა უთანდებუ-ლოთ: **სხვისთვის გადაცემა** (მიცემა, გაცემა), **სხვისთვის მიუიღვა.** ხალხი ამბობს: **ანტონის მიცემას** — ივანესთვის მიგეცა, უფრო მაღლს იხამდიო და სხ. — ძველ მწერ-ლობაში „სიბ.-სიკ.“ წიგნში ერთ ალაგას თანდებული ზე-ა ნახმარი. „**შახცა განძი ურიცხვი გლახაკთა ზელა**“; მაგრამ გამოთქმა **გლახაკებზე გასცა, მე მგონია, ქარ-თული სმენისათვის შეუფერებელია, და ყოველთვის შესაძლებელია ამისთანა გამო-თქმას გვერდი აეუაროთ და ესაქვით, მაგალითად, ასე: მეფემ მრავალი განძი დაუ-რიგა გლახაკებს, უბოძა გლახაკებს-ო და სხ. და სხ.** — ზემოხსენებული გამოთქმა — **ვაქარი ქალზე ყიდის საქონელს** — შეიძლება ასე გამოვსიტქვათ: **ვაქარი ქალს ფახათ აძლევს საქონელს, ან ქალი ვაქარისაგან ყიდულობს საქონელს და სხ.; ვაქარი ქალზე ყიდის საქონელს კი ქართული ენის ხასიათით იმას ნიშნავს, რომ ვაქარი საქონელს აძლევს და სამაგიეროთ მას ქალს აძლევს, როგორც, მაგალითად, ვიტყვი: ივანე თევზზე ყიდის ბამბას-ო, ე. ი. თევზის სამაგიეროთ ბამბას აძლევს.**

მთილისში ვცხოვრობ, — მთილისს მივდივარ, — შინ დავბრუნდი.

ძველ ენაში კითხვაზე **საღ ქვეყნების, ქალაქებისა ღ სოფლების სახელები შიგან** (შინა) თანდებულთ დაისმოდა, ან პირდაპირ უთანდებულოთ — მიცემით ბრუნვაში: **კითხვაზე საით კი — ყოველთვის წმინდა მიცემითი ბრუნვა.** — მაგალ.: **მარავს მივიდა, დარჩეს მარავშიგან, მოისტანს ვჯუდ** („ვისრ.“); **იყო არაბეთს როსტევან** („ვეფხ.“).

ახალ მწერლობაში ორივე შემთხვევაში უმეტეს ნაწილათ თანდებული ში იხმარება: **მთილისში წაიდა, მთილისში ცხოვრობს და სხ, თუმცა ზოგჯერ პირდაპირ მიცემითაც ხმარობენ** — უთანდებულოთ: **ხალშიც იმ სახითვე იხმარება, როგორც ახალ მწერლობაში.** ჩემი აზრით, ჩვენს ენას უფრო შემდეგი კანონით ხელმძღვანელობა შეშენის: **როცა მდებარეობა იხატება (კითხვაზე საღ), თანდებული ში ვიხმაროთ, და თუ მიმართულება (კითხვაზე საიმი) — მაშინ უთანდებულო მიცემითი ბრუნვა; — მაგალითად: მთილისს მივდივარ, საფრანგეთს ვაემგზავრენ, მთილისში ვცხოვრობ, საფრანგეთში ვიყავი.** — შეკანონოთ იხმარება ახალ მწერლობაში: **სახლში ვიყავი, სახლში მივდივარო და სხ.; ზმნისართია შინ, და არა სახლში, ასე რომ უნდა ითქვას: შინ მივდივარ, შინ ვიყავი და სხ. ზმნისართად სახლში ძველ მწერლობაში არსად იხმარება, არამედ ყოველგან შინ.** — სახლში მაშინ ითქმის, როცა უნდათ აღნიშნონ,

რომ ვინმე შიგნით სახლში შედის ან იმყოფება: კაცი სახლში შედის, სახლში ცხოვრობს და სხ.

ჭიქა გატყდა, კიქები დაიმტვრა.

ზოგიერთი ზნა რიცხვის მიხედვით ძირსა სცვლის; მაგალითად, ერთ კიქაზე იტქის გატყდაო, მრავალზე კი — დაიმტვრაო; აგრეთვე: კაცი მოკვდა — ხალხი დაიხოცა, კაცი მოკლეს — კაცები (ხალხი, ჯარი) დახოცეს, ბავში დაჯდა — ბავშვები დასხდენ, ქული გღია, ეგდო — ქულები ურია, ეუარა, ქვა ძეგს — ქვები აწყვია, სხალს აბია (ერთი კაკალი) — სხალს ასხია (ბევრი), ბია ჩამოვარდა — ბიები ჩამოცვინდა ო სხ.

სუფიქსები მბ და მზ.

ხშირათ ერთმანეთისაგან ვერ არჩევენ მბ-სა და მზ სუფიქსებს და უკანონოთ ხმარობენ: უსიამოვნება, უქმყოფილება, ვცხოვრებ-ო და სხვ — ჩემი აზრით, მათი ხმარების უმთავრესი საფუძვლები და წესრიგი შემდეგია:

1. შიშობრაში მზ საშუალო გვარის ზმნების სუფიქსია, ხოლო მბ — მოქმედებითი გვარისა (ნახ. გვ. 16): ვცხოვრობ — ვაცხოვრებ, ვწვალმზ — ვაწვალმბ, ვხმარმზ — ვახმარმბ (აქ მოყვანილი ზმნების სახელზმნა ორივე გვარისათვის მბ-ზე ბოლოვდება: ცხოვრებამ, წვალმბამ, ხმარმბამ; დანარჩენ შემთხვევებში კი ორივე გვარის სახელზმნა შესაძლოა მბ-ზეც ბოლოვდებოდეს და მზბ-ზეც: სეირნობა, გართობა, ხმაურობა, გასეირნება, — შემკობა, გაცნობა, დაწყობა, დაწყება და სხვ.).

2. თავისუფლმზბ — თავისუფლმბამ, უბედურმზბ — უბედურმბამ: — მზ სუფიქსით გამოხატული არსებითი სახელი კონკრეტული მნიშვნელობისაა, მდგომარეობას აღნიშნავს, ხოლო მბ სუფიქსით — განუყენებულ ცნებას; მაგალ.: უბედურობაში ვცხოვრობთ (ე. ი. უბედურ მდგომარეობაში), — უბედურება გვეწვია (ე. ი. საუბედურო მოვლენა); ბაზრობას ცოტა ხალხი დაესწრო და ამიტომ დიდი თავისუფლობა იყო; — „თავისუფლებავ, შენ ხარ კაცთა ნათესაყუდარი“ (ილ. ჰაუკ. „ლედა ო შვილი“). — აღნიშნული მნიშვნელობით უნდა ეიხმაროთ ფორმები: ქვეყნიერობა — ქვეყნიერება, ბედნიერობა — ბედნიერება, კადნიერობა — კადნიერება, მეცნიერობა — მეცნიერება, თავისებურობა — თავისებურება, უფუნურობა — უფუნურება, კმაყოფილობა — კმაყოფილება, სიამოვნება — სიამოვნება, ღირებულობა — ღირებულება, ერთსულოვნობა — ერთსულოვნება, დამოკიდებულობა — დამოკიდებულება ო სხვ. (შორებში გა-თავისუფლმბამ, გა-უბედურმბამ, და — კმაყოფილმბამ და სხვ. — მოქმედ. გვარის სახელზმნებია. — იხ. ზევით 1).

3. მ-ზე დაბოლოებული უარყოფითი ზედსართავი სახელი არსებით სახელს მზბ-თი აწარმოებს: უქმყოფილმზ, უსიამოვნმზ, უსამართლმზ, უწესმზ და სხვ. — უქმყოფილობა, უსიამოვნობა, უწესობა, უსამართლობა (და არა უსამართლება). — წინააღმდეგ ამისა მბ სუფიქსით წარმოობს: უმანკოება, უბიწოება, უსაზღვროება, უსჯულოება.

მხოლოებითი რიცხვის უპირატესობა.

ძართული ენა სხვადასხვა გამოთქმაში უპირატესობას მხოლოებით რიცხვს აძლევს: ცხვრის ფარა, ცხენის ჯოგი, რუსის ჯარი, ხომხის ახალგაზღობა ო სხვ. (ო არა ცხვრების — ცხენების — რუსების — სომხების); ქალისა და ვაჟის საზოგადოება, საქალი და სავაჟო სასწავლებელი (და არა ქალებისა და ვაჟების, საქალებო და სავაჟებო); თვალდახუტული, თვალი მოავლო, ხელი შორს! ხელი აიღე! ხელი არ მახლო! „ხელი ხალთას!“ — და მრავ. სხვ. (ნახეთ აგრეთვე გვ. 68 და 69).

როლის თამაში, როლი ითამაშა—ქართულათ უმჯობესია როლის შეხარულება, როლი შეახარულა, —მაგალ: ივენე მთავრობაში დიდ როლს ასრულებს (ღ არა თამაშობს),—მსახიობმა ჰამლეტის როლი კარგათ შეახარულა (და არა ითამაშა).

როცა სიტყვა საზოგადოება მცხოვრებთ აღნიშნავს, უნდა ითქვას ქართველი საზოგადოება, და არა ქართული საზოგადოება, როგორც ხშირათ იხმარება დღევანდელ მწერლობაში; ქართული საზოგადოება მაშინ ითქმის, თუ რომ საზოგადოება რაიმე დაწესებულებას აღნიშნავს, მაგალ. საზოგადოება „შრომა“ და სხვ.

მაგალითები მოაქვს, მოიტანა-ო, შემოიღეს ზოგიერთებმა მწერლობაში; საზოგადოთ კი ამგვარ გამოთქმებში ზმნა მოუყანა იხმარება: მაგალითები მომყავს, მაგალითები მოგიყვანე. ჩემი აზრით, მოუყანა უნდა დარჩეს: ქართული ენა ამ შემთხვევაში მაგალითების მოწმობას გულისხმობს, და სიტყვასა და მაგალითს ცოცხალი მოწმის—ადამიანის თვისებას აძლევს,—როგორც ადამიანების შესახებ იტყვიან—მოწმეები მოვიყვანეთ-ო, ისე აქაც: მაგალითები (ადგილები, ნაწყვეტები, ციტატები—იგულისხმება მოწმეებთ) მოვიყვანეთ-ო.

ცხენიდან გადმოხტა, თუ ცხენზე გადმოხტა? ხელიდან გაუვარდა, თუ ხელში გაუვარდა?—ორივე გამოთქმა ქართულია (და არა უცხო ენის—მაგ. რუსულის—გაიღვინით შემოღებული, როგორც ზოგიერთს გონია)--და, როგორც მხატვრული გამოთქმები, ორივე შეიძლება დავსტოვოთ. — „მისრ.“-ში ნახმარია: „ცხენისაგან გარდავდა“, — „წიგნი კვლთაგან დავარდა“.

წვევი, ქეშაინცი, ქე.

მს ნაწილაკები იმერეთში იხმარება—ხალხში, და მწერლობაში კი ჯერ არავის უხმარია (იხ. „ჩემი აზრი და ფიქრები“, წიგნი პირველი, 1901 წ., გვ. 8). ჩემი აზრით, საჭიროა შევიტანოთ მწერლობაში ყველა ეს ნაწილაკი, რადგან თითოეული მათგანი მოკლეთ ხატავს განსაკუთრებულ აზრს, ხშირათ მთელ წინადადებას. მაგალითად: წვევი კვიანურს ლაპარაკობდე, ამდენს რათ ლაუბობ? მს ნიშნავს: „კვიანურს რომ ლაპარაკობდე, კიდევ არა უშავს (ან: ყველამ ვიცით, რომ კვიანურს არ ლაპარაკობ)—და ამდენს რა გალაყებებს?“.

„ამდენი დავხარჯე შენი გულისათვის, და ქეშაინცი მადლობა მითხარო“, ამბობენ იმერეთში. ამერეთში ასე იტყვიან: „ამდენი დავხარჯე შენი გულისათვის, და მადლობა მაინცი მითხარო.“—მაინცი კიდევ ნიშნავს ყოველ შემთხვევაში (მაგალ. შენ მაინცი შენსას გაიძახი), და ქეშაინცი-ის მნიშვნელობა მაშინ ეძლევა მას, როცა წინადადებაში განსაკუთრებული ადგილი უქირავს (უშეტეს ნაწილათ ამ შემთხვევაში პირდაპირ შემასმენელის წინ დაისმის); ქეშაინცი კი შეიძლება წინადადების თავშიც დაესვათ, შუაშიც და ბოლოშიც; ამასთან ქეშაინცი-ს ის უპირატესობა აქვს, რომ მარტო ერთი მნიშვნელობით იხმარება.

„მართადერთი იმედი მქონდა ცხოვრებაში—და ისიც ქე მომისპეთ?“—ქე მომისპეთ ნიშნავს: ისე მომისპეთ, რომ აღარათფერი ეშველება, საბოლოოთ, გადაწყვეტილათ მომისპეთო.—კიდევ მაგალითი: „სთხოვე კი ვისმე ეს საქმე?—ქე ვსთხოვე, მაგრამ არავეინ შეისმინა“,—ე. ი. რა თქმა უნდა, რასაკვირველია, ბეჯითად ვსთხოვე და სხ. ძე-ს მაგიერ შეიძლება კი ვიხმაროთ ამ შემთხვევაში, მაგრამ კი ვსთხოვე ისე მტკიცეთ ვერ ხატავს მოქმედებას, როგორც ქე ვსთხოვე (ნახ. აგრეთვე ჩემი ლექსი „მესტ. მქ.-ძის გარდაცვალებაზე“: „თუ გამოჩნდა ერთი-ორი, ქე დაუხშეთ მთავი პირი?“ მს ლექსი პირველათ „ივერიაში“ დიბეჭდა 1885 წელში და რედაქციამ ძმ ხრუშ-მთა გადაამისწორა—და ლექსში ამით სრულიად სხვა აზრი იხატებოდა, და არა ის, რომელიც მე მქონდა განზრახული).

სხვადასხვა გამოთქმა

(ფრჩხილებ-გარეფ კანონიერი გამოთქმებია, ხოლო ფრჩხილებში — უკანონო).

1. ადვილი შესაძლებელია, ძნელი წარმოსადგენია (ადვილათ შესაძლებელია, ძნელათ წარმოსადგენია).
2. კინელამ წაიქცა, კინელამ მოკვდა (კინელამ არ წაიქცა, კინელამ არ მოკვდა); რა საგანიც უნდა აიღოთ (რა საგანიც არ უნდა აიღოთ).
3. პრება დიდხანს გაგძელდა, გაგძელდება (. გასტანა. გასტანს).
4. საქვე, სიტყვა განაგრძე, განეაგრძოთ (. გააგძელე, გაეგძელოთ; გაგძელება, გამოგძელება — გაკვიანურებას ნიშნავს, გაგრძობა კი — შეწყვეტას შემდეგ კელავეთებას ან თქმას).
5. დამნაშავე ვარ, დანაშაული მიმიძღვის (დანაშაული ვარ).
6. ბინა, ეტლი და სხვ. დაეკირავე, დაიკირავეს (. დაეკირე, დაიკირეს).
7. უმეტესი ნაწილი (უფროს ერთი).
8. ღმერთი აღარა გყავს, ან აღარა გწამს? (. აღარა გაქვს?).
9. როშელი საათია? — ორი საათია (რამდენი საათია? — საათის ორია).
10. გზა გვიტოვო (გზა გვიყავით).
11. ისე, ასე, იმნაირათ, ამნაირათ (იმისთანად, ამისთანად).
12. ფული მჭირდება, მჭირია, მჭიკვრება (ფული მიჭირს; — მე მიჭირს ნიშნავს, რომ გაკვირებული ვარო).
13. ყურამღი, ფეხამღი (ყურთამღე, ფეხთამღე).
14. ვიგემე, იგემა (ვიწვინე, იწვინია).
15. ბევრათ ნაკლები (ბევრით ნაკლები).
16. ძვეითად მიედივარ (ფეხით ..).
17. თავი ნუ მომიკვდება, თავი არ მომიკვდეს (თავი არ მომიკვდება).
18. ამ კვირაში, იმ კვირაში, გადაღმა კვირაში (ამ კვირია, იმ კვირია).
19. მით უფრო (მით უმეტეს)
20. პოველი ჩვენგანი, ოქვენგანი და სხვ (ყოველი ჩვენთაგანი, თქვენთაგანი).
21. ასე-წოდებული, აგრე-წოდებული (ეგრედ წოდებული).
22. ხელს ვუსვამ, ხელს უსვამს, ხელის მოსმა (ხელს უსომს, ხელს უსობს, ხელის მოსობა).
23. მიწის ვმუშაობ, ნიადაგს ვაბრუნებ, ძაფს ვართავ და სხვ. (და არა ვაშუშაებ).
24. ხტკვი, რის თქმაცა გსურს (და არა რისიც თქმა...).
25. ორხლის მეთათ, ორჯრის მეთათ, სამხლის მეთათ და სხვ :— იმერეთში იხმარება ორხელ მეთათ, ორჯერ მეთათ, სამხელ მეთათ..., და რადგან ორჯერ, ორხელ, სამხელ და სხ. უცვალეული სიტყვის ნაწილია (ზმნისართი), უპირატესობა იმერულ ფორმას უნდა მიეცეს (გამოთქმა ორხლის, სამხლის... სმენისათვისაც უსიამოვნოა).

რ უ ს ი ც ი ზ მ ე ბ ი .

რუსული ენის გავლენით ქართულ ენაში ბევრი, ჩვენი ენისათვის შეუფერებელი, ტერმინი და გამოთქმა შემოქრილა—და საკიროთ მიმანია მათი გათვალწინება და წმინდა ქართული ტერმინებისა და გამოთქმების დაცვა.

1. **სამელნე**—რუსული *чернышьяи*-ს მიხედვით არის შემოღებული; ქართულათ ხაწერელი ითქმის, კალმინათ კი—საწერ-კალამი. სამელნე ყოველგვარ შუშას შეიძლება ეწოდოს, რომელშიც მელნის ჩასმა შეიძლება, ხოლო ხაწერელი—საკუთრათ წერისათვის მომარჯვებულ შუშას ეწოდება.

2. **სათვალეები**:—მრავლობითი რიცხვის ფორმით რუსული ენის გავლენით შემოულიათ (=Очки), ქართულათ კი ეს ცნება მხოლოდ. რიცხვის ფორმით გამოიხატება: **სათვალე**.—**შრავლ**. რ. ფორმა **სათვალეები** იმ შემთხვევაში უნდა ვიხმაროთ, როცა ბევრ თანაზეა ლაპარაკი.

3. **ღუზენი**, და არა **ღუჟინი**. თუმცა იშვიათად იხმარება, მაგრამ უფრო კანონიერი ფორმაა წარმოებით (ფრანგულიდან) და ამიტომ უფრო საუფუძლიანია ვიხმაროთ სიტყვა **ღუზენი** (ღუჟინის ნაცვლათ, რომელიც ჩვენს ენაში დამახინჯებულათ რუსული ენის საშვალეებით შემოსულა).

4. **სუფრა**, **ჭიკა**, **ლანგარი** (და არა სტოლი, სტაქანი, ფადნოსი). რუსული ენის გავლენით ჩვენს მწერლობაში და მის მეოხებით ხალხის ენაშიც გავრცელდა სახელები: **სტოლი**, **ფადნოსი**, **სტაქანი** (სტაქანი, აგრეთვე **დოსტაქანი**, სპარსული ძირისაა და ძველ მწერლობაშიც უხმარიათ, მაგრამ ხალხურ ენაში რუსის შემოსვლის დროიდან გავრცელდა).—იმერეთში ხალხი სიტყვას **სუფრა**-ს ხმარობს, რომელიც გძელს ოთხფეხიან დაბალ „სტოლს“ ნიშნავს. თუმცა აღმ. საქართველოში სუფრა „სტოლის“ გადასაფარებელს ეწოდება, მაგრამ, ჩემი აზრით, „სტოლის“ ნიშნენლობით სიტყვა **სუფრა** უფრო ადვილათ გავრცელდება, ვიდრე სახელები **მაგიდა** და **ტაბლა**, რადგან მას ხალხის ენაში აქვს საფუძელი. თუმცა დასავ. საქართველოში სუფრა მხოლოდ ერთგვარ „სტოლს“ ეწოდება, მაგრამ აქიდან ადვილია, სხვა ენების მზგავსათ, სხვადასხვაგვარ „სტოლზე“ მნიშენლობის გაღატანა: მაღალზე, რგვალზე, საწერზე და სხვ. აღმოსავლ. საქართველოში სუფრის მნიშენლობა „სტოლის“ მნიშენლობას უახლოვდება: **სუფრას მოუსხდენო**, ამბობენ იქ იმავე აზრით, როგორც **სტოლს მოუსხდენო**. საბა მრბელიანს სიტყვა **სუფრა** თავის ლექსიკონში სწორეთ იმ მნიშენლობით აქვს განმარტებული, როგორც მე ვამბობ.

შოთა რუსთველი სიტყვას **ჭიკა**-ს ხმარობს—„სტაქნის“ მნიშენლობით—და მწერლობაში საერთოდ ასე უნდა ვიხმაროთ, რადგან ხალხის ენაშიც არის ეს სიტყვა და მწერლობაშიც ხშირათ იხმარება.

რაც შეეხება სიტყვას **ფადნოს**-ს, ამის აღმნიშენელი სახელწოდება ქართულ ენაში **ხონჩა**-ა.

5. **ღმერთა**, **მეფა** და **სხ**. რუსული ენის მიბაძვით, ზოგიერთი ჩვენი მწერალი, ვითომდა **მღედრობითი სქესის**“ აღსანიშნავათ, რამდენმე სიტყვას რუსული დაბოლოებით ხმარობს: **ღმერთა**, **მეფა**, **ბატონა**, **ხელმწიფა**-ო და **სხ**. ქართულ ენაში სქესი არ არსებობს, და, მასადაამე, მის აღსანიშნავათ განსაკუთრებული დაბოლოება ჩვენს ენაში სრულიად შეუფერებელია. **მეფე** ვაჟზეც ითქმის და **ქალზეც** (თამარ მეფე-ო, ვამბობთ ყოველთვის, და არა თამარ მეფა), და **ღმერთი**—ვაეის სახელით წარმოვიდგენთ მას თუ ქალის—ქართულათ მაინც **ღმერთი** იქნება.

6. ქართული ენის ხასიათის წინააღმდეგია გამოთქმები: **რა ღირს?**—**იაფი ღირს**, **ერთი აბაჯი ღირს** და სხვ.—მს გამოთქმები რუსული ენის გავლენითაა შემოსული (ЧТО СТОИТ?—СТО рублей და სხვ.). ძველ მწერლობაში—და, რუსის შემოსვლამდი, ხალხშიც

ყოველთვის ასე იხმარებოდა: როგორ ღირს? რამდენათ ღირს?—იათათ ღირს, ძვირათ ღირს, ძვირათ დამოჯდა, ახ მანეთად დაჯდა და სხე.—და აუცილებლათ ასე უნდა ვიხმაროთ (დაწერილებით ნახეთ მე-11 „დამატება“-ში).

7. ხადილზე (ვახშაშზე, საუშაშზე და სხვ.) დაგვპატიუეს—რუსული გამოთქმაა (приглашии на обед); ქართულათ ითქმის: ხადილათ დაგვპატიუეს, ხადილათ დავსხელით და სხე.

8. ბიორგი ნინოზეა შეუვარებული. რუსული ენის გავლენით შემოულიათ გამოთქმანი: ბიორგი შეუვარებულია ნინოზე-ო და სხ. ძართული ენის ხასიათი მოითხოვს, რომ ამისთანა გამოთქმა მოქმედებით გვიარის ზნით გამოიხატოს: ბიორგის ნინო უუვარს, ნინოს ბიორგი უუვარს, და სხე.

9. მოკლულიქნა. მწერლობაში იხმარება, — განსაკუთრებით მე-19 საუკუნიდან, — ფორმა მოკლულიქნა, დამარცხებულიქნენ, გადაყვანილიქნა და სხ.

ძველ მწერლობაში ძალიან იშვიათად შეხვდებით ამ ფორმას (ფსალმუნში ერთ ადგილას არის ნათქვამი: „შეძრწუნებულ იქმნა“, 76—1^ა, და „ძართლის-ცხოვრება“-შიც შემხვდა აქა-იქ). მკვი არ არის, ჩვენს ახალ მწერლობაში განსაკუთრებით რუსული ენის გავლენით გავრცელებულა ეს ფორმა (днл убит, переведен днл და სხ.).

შემოხსენებული ფორმები სრულიად არ შეეფერება ქართული ენის ხასიათს—და, ცხადია, მეტათ საწოთიროა ქართველის გაურყენელი სმენისათვის. „ბზონი ამ ომში მოკლულიქნა“, „მტერი დამარცხებულიქნა ქართველთაგან“, „ჯარი გადაყვანილიქნა“ და სხ. ქართულათ ასე ითქმის: აზონი ამ ომში მოკლეს (ან მოიკლა), ქართველებმა მტერი დაამარცხეს, ჯარი გადაიყვანეს და სხ.

10. ბედის კმაყოფილი, — გადახვას ემუქრება. ბრიგოლ მრბელიანს ერთ ლექსში („სალამო გამოსაღებისა“) ნახმარი აქვს გამოთქმა: ღრუბელნი „ქეყუანას წარღვნითა ენუქრებიან“-ო. ზმნა ვემუქრები ქართულათ ორ მიცემითს თხოულობს: ივანე პეტრეს გადახვას ემუქრება და სხ.; მოქმედებითი ბრუნვა ამ შემთხვევაში რუსული ენის გავლენით არის ნახმარი, ხალხის ენაში კი ვერსად გაიგონებთ.—რუსულის გავლენითვე შემოუტანიათ გამოთქმანი: ცხოვრებით კმაყოფილი, ბედით კმაყოფილი და სხ.; სიტყვა კმაყოფილი, სიტყვების მადლობელი-ს, მადლიერი-ს, უმადური-ს, მომადურავი-ს და სხ. მზგავსათ, ნათესაობით ბრუნვას თხოულობს: ცხოვრების კმაყოფილი, ბედის კმაყოფილი და სხე. (მოქმედებითს ზმნა თხოულობს: კმაყოფილდება, დაკმაყოფილდა ამ ცხოვრებით და სხ.); ნაცვალსახელებთან კი, ნათეს. ბრუნვის მაგიერ, კუთნილებით ნაცვალსახელს თხოულობს სახელობით ბრუნვაში: შენი კმაყოფილი და სხ.—მიცემითს თხოულობს აგრეთვე ზმნა ვიქალი: ეს კაცი ერთობ იქალის თვის ქუასა და გამოცთილებას.

11. წიგნი ვაქრობს, ხილით ვაქრობს, ფართლით ვაქრობდა, დათვზე ნადირობს, ყურდგელზე ნადირობა და სხ.—რუსული ენის გავლენით შემოულიათ; ქართულათ უნდა ითქვას (წმინდა ხალხურ ენაში ყოველთვის ასე ხმარობენ): ხილს ვაქრობს, ფართალს ვაქრობდა, ხილის ვაქარი, ფართლის ვაქარი, დათვს ნადირობს, ყურდგლის ნადირობა და სხ.

12. წერეთლის ასული ნინო. ძალის სახელსა და გვიარს ახლანდელ მწერლობაში იქ სახითვე ხმარობენ, როგორც ვაქისას: ნინო წერეთელი, მარიამ ბერხეულიძე-ო და სხ. შეტომბაა, რუსული ენის გავლენით შემოსული. მთუ გაუთხოვარია ქალი, ასე ითქმის: ნინო წერეთლის ასული, მარიამ ბერხეულიძის ასული და სხ; ან: წერეთლის ასული ნინო, ბერხეულიძის ასული მარიამი; და თუ გათხოვილია, მაშინ, მაგალითად, ასე: ნინო წერეთლის ასული ანდრონიკაშვილისა, —სადაც აღნიშნულია ქალის მინისაც და ქმრის გვიარიც, ან ასე: ნინო ანდრონიკაშვილისა (იგულისხმება მელღლე), —სადაც მართო ქმრის გვიარია აღნიშნული.

ძველი დროის ნაწერებში ამ წესის მაგალითები არა ჩანს, ხოლო ხალხის ცოცხალ ენაში, ისეთ კუთხეებში, სადაც გარეშე გავლენით ენა არ შერყენილა, ისეთი წესია მიღებული, როგორც ზევით აღვნიშნე.

13. ზგერა ჭ განა ქართულია?! ჩვენს დღევანდელ მწერლობაში, თუმცა კი იშვიათად, შეხედებით ანტონ კათალიკოზისაგან, რუსული ენის მიბაძვით, უადგილოთ შემოღებულ *ჟ-ს*. ანტონ კათალიკოზს რომ ქართული ენის ხასიათი და თვისება არ ესმოდა, იქიდანა ჩანს, რომ, რუსული ენისვე მიბაძვით, თანდებულებს წინ უსეაშს სახელებს და ხმარობს, მაგალითად, „თვს კავშირთა“, „თვს სახელთა“-ო ღ ლ ს., კავშირთათვის და სახელთათვის მაგიერ.

თუ რომ საკუთარს, ძირეულ სიტყვაში ხალხი რომელმე ხმას არ ხმარობს, უცხო ენიდან გადმოტანილ სიტყვებშიც არ უნდა ვიხმაროთ იგი, არამედ უცხო სიტყვები საკუთარი ჩვენი ენის შესაფერი ხმით, ხალხური გამოთქმით შემოვიტანოთ. რაც უნდა სწეროთ *ჟილოხოჟი, ჟოტოჯრაჟია, ჟუქილიდი, ჟრანსუა-ო* და სხ., ხალხი მაინც თავისებურათ გამოსთქვამს: *ფილოხოფოხი, ფოტოჯრაფია, შუქილიდი, შრანსუა-ო*, და სხ.

14. რაშია საქმე?—საქმე იმაშია, რომ... ამგვარი გამოთქმა ქართულათ ყოველად მახინჯია, რადგან იგი ქართული ენის ხასიათს ეწინააღმდეგება (რუსულიდანაა შემოღებული: *в чем дело?—дело в том, что...*). ძართველი ხალხი ყოველთვის ასე ამბობდა—და, სადაც ქალაქის გარეუბლობა არ შესულა, დღესაც ასე ამბობს: რა მოხთა? რა ამბავია?—*იხ ამბავია (იხ მოხთა)*, რომ... საქმე ისაა, რომ... აგრევე წინააღმდეგია ქართული ენისა გამოთქმები: *უბედურება (დაბრკოლება, ბედნიერება და სხვ.) იმაშია, რომ... სწორი ქართულია: უბედურება ის არის, რომ... და სხვ. (ნახ. აგრეთვე I „დამატება“-ში).*

15. დამოკიდებულია ჩემგან (=зависит от меня),—ქართულათ ითქმის: ჩემზეა დამოკიდებული.

16. პალტოში (ბლუზა-შარვალში, სამხედრო ტანისამოსში და სხვ) გამოწყობილი, ფიქრებში გართული და მზგ. გამოთქმები რუსული ენის კონსტრუქციებია (*одетый в пальто, погруженный в думь*); ქართულათ უნდა ითქვას: პალტოთი გამოწყობილი, ფიქრებით გართული....

17. შეადარეთ ერთმანეთთან,—უნდა ითქვას: შეადარეთ ერთმანეთს.

18. ძართულათ შეუწყნარებელია ფულის ამგვარი ანგარიში: 15 კაპიკი, 20 კაპიკი, 25 კაპიკი, 30 კაპიკი და სხვ. ძართულ ენას დიდი ხნის შეთვისებული აქვს შაურობითა და აბაზობით თელა ფულისა: 1 შაური, 2 შაური, 3 შაური, 1 აბაზი, 5 შაური, 6 შაური, 7 შაური, 2 აბაზი, 8 შაური, 10 შაური, 11 შაური, 3 აბაზი, 13 შაური, 14 შაური, 15 შაური, 4 აბაზი, 17 შაური, 18 შაური (ან ოთხ აბაზ-ნახევარი), 19 შაური—და 1 მანეთი; აგრეთვე თუმშობით: ერთი თუმანი, 2 თუმანი, ... 10 თუმანი, 100 თუმანი, 200 თუმანი და სხვ.—მაპიკებით ანგარიში მაშინ შეიძლება, როცა შაურები ან აბაზები ზუსტათ არ გამოდის, არამედ ან მეტია და ან ნაკლები,—მაგალ.: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12 და სხვ.—აქაც ზოგჯერ ხალხში შაურობითა ღ აბაზობით თელა მოისმის,—მაგალ.: 37 კაპ.=შეიდი შაური და ორი კაპიკო, ამბობს ხალხი, 43 კაპ.=ორი აბაზი და სამი კაპიკო-ო, და სხვ.

პრითმეტრიკული ამოცანების გამოანგარიშების დროს შესაძლოა, მოქმედების გასაადვილებლათ, ქართული შაურები და აბაზები კაპიკებით გამოისახოს—დაიწეროს (10 კაპ., 15 კაპ., 75 კაპ. და სხვ.), მაგრამ, გამოთქმის დროს, მასწავლებელი მოწაფეებს უნდა ავალებდეს, რომ ქართული ენის თვისების მიხედვით გამოსთქვან: 2 შაური, 8 შაური, 15 შაური და სხვ.—აქვე უნდა ვსთქვა, რომ შეუწყნარებლათ მიმაჩნია ზოგიერთების წინადადება, რომელიც ამ უკანასკნელ ხანებში გამოითქვა—რიცხვები ასე-

ულის ფარგალში ათეულებით გამოვსტკვათო: ორათი, სამათი, ოთხათი, ხუთათი და სხვ. ამგვარი რეფორმა ენისა მისი დამახინჯებაა, გარყვნაა, რომელსაც ვერავითარი სიადვილე ცნებისა ვერ გაამართლებს.

19. ქართული ენის ხასიათს ეწინააღმდეგება ამგვარი გამოთქმა: სანდრო ამბობს, რომ იგი ხაზღვარ-გარეთ მიდის (რუსული კონსტრუქციაა: Сандро говорит, что он идет за границу). ქართულათ უნდა ითქვას: ხანდრო ამბობს, (რომ) საზღვარ-გარეთ მივდივარო (ერცელი განმარტ. ნახ. გვ. 59).

20. ივანე ამ საქმეში დიდ როლს თამაშობს, — ივანემ დიდი როლი ითამაშა; — ქართულათ სჯობია ითქვას: როლს ასრულებს, როლი შეასრულა. ასევე ითქმის პიესების როლებზედაც.

21. ...მოგზაურთაგან ერთნი ჩვენში რჩებიან, მეორენი ინგლისს მიემგზავრებიან, მესამენი — ამერიკას... (= одни, другие, третьи); — ქართულათ იტყვიან: ზოგი, ზოგნი, ზოგიერთნი, — მაგალ.: ზოგი ჩვენში რჩება, ზოგი ინგლისს მიემგზავრება, ზოგი — ამერიკას (ან: ზოგნი ჩვენში რჩებიან და სხვ.).

22. ხმარობენ: ზომების მიღება, წამლის მიღება, ვანის მიღება; — უნდა: ზომების ხმარება, წამლის სმა (დალევა), ვანის გაკეთება (ვანა გავიკეთე).

23. რუსული გამოთქმა „так например“ ქართულათ „ასე მაგალითად“ — ო, იხმარება: მაგრამ ამგვარი გამოთქმა ქართულს არ უხდება — და სიტყვა „ასე“ უნდა გამოიტოსოს.

24. სასტუმროში გაჩერდენ (= остановились) — ქართულათ ითქმის: სასტუმროში ჩამოხტენ-ო.

25. მიმართვის დროს მამის სახელის ხმარება რუსული ენის თვისებაა (მაგალ.: ბიორგი ლავითის ძე! მარია სოლომონის ასულო! — და სხვ.), ქართულათ კი უმამის-სახელოთ უნდა მიმართონ: ბატონო* ბიორგი! პატრიცეშულო, ნინო! მოქალაქე იორამ! — და სხვ.

26. თუთხმეტ მაისს, — ნახევარი სამეფო. ღვემბრის ნახევარში, აპრილის ნახევარში, მაისის თუთხმეტს, აგვისტოს დამლევს და სხ, როგორც ხშირათ ხმარობენ ახლანდელ მწერლობაში, მე მგონია, რუსული ენის გავლენით არის გავრცელებული; წმინდა ხალხურ ენაში ასე ხმარობენ: შუა ღვემბერში, შუა აპრილში, თუთხმეტ მაისს, ოც ივლისს, დამლევ აგვისტოს და სხ. წინათაც ასე უხმარიათ, — მაგალ.: „თვესა ივლისსა ოცსა“ („ქართლ. ცხ.“) — „სრულ იქმნა შრომა ესე ოკტომბერსა ოცსა“ (ვახუშტ. „ისტორ.“), და სხ. ამისვე მზავასათ უმჯობესია ვიხმაროთ: ნახევარი სამეფო, მესამედი ჯამაგირი და სხ. (სამეფოს ნახევარი-სა, ჯამაგირის მესამედი-სა და სხ. ნაცვლათ).

27. ტერმინი მიწადმოქმედება რუსულიდან გადმოუთარგმნიათ (земледелие), მაგრამ ქართულათ აზრითაც უფარგისი გამოდის და მართლწერილათ უკანონოა. მიწას მუშაობენ ხოლმე (მიწის მუშაობა ან დამუშავება), და არა ამოქმედებენ, და ფორმაც მიწად გაუგებარია: აქ ნათესაობითი ბრუნვის აზრია — და, მაშასადამე, მიწათ ან მიწის უნდა იყოს.

*) სოციალისტურ წრეებში ზოგიერთები ამ სიტყვის ხმარებას გაუბიან; მაგრამ, როგორც ფრანგულ „მოსიე“-სა და ინგლისურ „სერ“-ს, ისე ქართულ „ბატონო“-საც დღეს საუბარში მხოლოდ თავაჯიანობისა და მოქალაქობრივის კეთილშობილური ურთიერთობის მნიშვნელობა ეძლევა — და შეებნელი „ბატონ-ყმობის“ ეპოქასთან უკვე აღარაფერი საერთო არ აქვს.

უცხო სიტყვების შემოტანა.

ძართველ ხალხს ბევრ უცხო ხალხთან ჰქონია ხანგრძლივი დამოკიდებულება, ბევრ უცხო ტომს უცხოვრია საქართველოს საზღვრებში—ზოგს როგორც დამპყრობელს, ზოგს როგორც შემოხიზნულს—და ამიტომაც ქართულ ენაში ძველი დროიდანვე ბევრი უცხო სიტყვა შემოსულა. წერაკიბების უკოდინარი და გონებით განუფითარებელი ხალხი ადვილათ ითვისებს უცხო ტომის სიტყვებს, განსაკუთრებით ტენიკურ სახელებს, რომელიც კი რაიმე მიზეზით ცხოვრებაში ხშირათ ესმის. ლღესაც თვალწინ გვიდგას ხალხის ამგვარი ჩვეულება,— ის ამბობს: იამა, სტოლბა, სვიაი, კანავო, დანაზადება, უგლავოში, პრიამათო ტ მრავ. სხ., თუმცა ყველა ამ სიტყვის მაგიერი, რა თქმა უნდა, ყოველთვის ყოფილა ტ არის ჩვენს ენაში.

ამ შემთხვევაში ენის სწიმინდის დაცვა მწერლობის აუცილებელ მოვალეობას შეადგენს. ძველათ, როგორცა ჩანს, ჩვენი მწერლობა უცხო ენების გავლენისაგან ქართულის დაცვის სურვილით მაინცადამაინც დიდათ გამსკეპალული არ ყოფილა—და ამიტომაც ძალიან ბევრი უცხო სიტყვა შემოსულა ქართულ ენაში ისე, რომ მათ მაგიერი წმინდა ქართული ძირის სიტყვები დაკარგულა, დაიწყებულა. ლღევანდელი ჩვენი მწერლობა უფრო ფრთხილათ იქცევა, მაგრამ ეს სიფრთხილე მას მხოლოდ თითოეული სიტყვების, სახელების ხმარებაში ატყეია; რაც შეეხება სხვადასხვა გამოთქმასა და კონსტრუქციას, ამ მხრით ახალ ქართულს ხშირათ რუსული ენის გავლენა ეტყობა (იხ. „რუსიციზმები“).

ამ სახით, რა თქმა უნდა, დიდი სიფრთხილე გვმართებს, რომ უცხო სიტყვების შემოტანით ჩვენი ენა არ დაეამახინჯოთ. მაგრამ აქაც უკიდურესობა არ ვარგა. შეუძლებელია—რომელღე ენაში უცხო სიტყვა არ შევიდეს, მაგრამ ეს სიტყვა უთუოთ იმისთანა ტენიკური, განსაკუთრებული მნიშვნელობის მექონი უნდა იყოს, რომლის მზგავსიც ამ ენაში არაოდეს არ ყოფილა. ამისთანა სიტყვების კატეგორიას ეკუთნის, მაგალითად, რუსული სიტყვა „სამოვარი“. ზოგიერთებმა სცადეს ამ სიტყვის გადათარგმნა—და მას ქართულათ „თვითბადლებელი“ უწოდეს, მაგრამ თარგმანმა ფეხი ვერ მოიდგა, და, ჩემი აზრით, არც არაფერი ცოდვია, ამისთანა უცხო სახელები რომ შემოვილოთ. ფრანგულ ენაშიც კი იხმარება ეს სიტყვა რუსული გამოთქმით; ფრანგები ხმარობენ რუსულ სიტყვებს „ცარი“, „ცარეიჩ“ ტ სხვ; რუსულ მწერლობაში ხშირათ იხმარება ქართული სიტყვები: „ბატონიშვილი“, „მეპე“ (მეფე), „აზნაურ“ (აზნაური), „ტავად“ (თავადი), „ღზელკვა“, (ძელქვა), „ტხემალი“ (ტყემალი), „მცირი“ (მწირი) და სხვ. ლღესაც ამათ იხარჯება ზოგიერთების ენერგია იმისათვის, რათა ქართულათ სთარგმნონ ისეთი უცხო ტერმინები, როგორიც არის, მაგალ, ელექტრონი (ელსმენი-ო.), ვავაონი (რონოდა-ო.) და სხვ. ამგვარი ტერმინების თარგმნა არც მიზანშეწონილია და ცხოვრებაშიც არ გატარდება.

ცოდია ის კი არ არის, რომ ჩვენს ენაში „სამოვარი“ და ამის მზგავსე სიტყვები შემოვიდეს,—ჩემი აზრით, დიდი ცოდვია და დიდი შეცთობა ის არის, რომ ქართული სამწერლო ენა პროვინციალური ფორმებით ავაკრელოთ, როცა ეს საკირო არ არის, როცა ჩვენს ენას შემუშავებული, საერთოდ სახმარი განვითარებული ფორმები აქვს. მაგალითად, ჩვენი დროის ზოგიერთი მგოსნის ნაწერებში ხშირათ შეხედებით: ხანჯარი (ხანჯალი), მიწოვავ (მიწოვია), აუნთავ (აუნთია), დაუკლავ (დაუკლავს), დგა (დგას), ქალაუ (ქალო), წაიღვეით, მოიტანვეით (წაიღეთ, მოიტანეთ) და სხ. და სხ.; და ამ შემთხვევაში მგოსნებსა და მწერალთ იძღენი დანაშაული არ მიუძღვისთ, რამდენიც ჩვენს ეურნალ-გაზეთებსა და ესთეტიური გრძნობის უქონელ ჩვენს კრიტიკოსებს, რომელნიც ამგვარებს უბეჭდვენ და უწონებენ. წინასიტყვაშიც ნათქვამი მაქვს, რომ სამწერლო ენა თავის საზღოს ყოველ კუთხეში უნდა პოულობდეს, ყოველი კუთ-

ხიდან უნდა იყებოდეს იგი, როგორც დედა-მდინარე სხვადასხვა კუთხის ნაკადულებით იყება და იზღება; სამწერლო ენა დედა-მდინარეს მხოლოდ იმით არა ვაგს, რომ მდინარეში ყოველგვარი ნაკადული ერთვის—აეი და კარგი, ღვრია და ანკარა,—ენაში კი უსათუოთ უსაქიროესი სიტყვები და ხალასი, დაწმენილი ფორმები უნდა შეიტანონ.

ხალხური ენის ფორმები მწერლობაში მხოლოდ მაშინ იხმარება, როცა მწერალი პირდაპირ ხალხის ტიპს ალაპარაკებს; წმინდა ლიტერატურულ ენაში კი, როცა მწერალი ამბავს თავისი საკუთარი ენით გადმოგვცემს, ლიტერატურული ენის საწინააღმდეგო ფორმების ხმარება, როგორც განსაკუთრებით შესამჩნევად ფშაველი მგოსნები ხმარობენ,—დიდი შეცდომაა.

საუბარისა და კითხვის კილო.

როგორც ვიცი, საქართველოს ყოველ კუთხეში გამოთქმის განსაკუთრებული კილო არსებობს: გურული სისწრაფითა და ენის მოქცევით ლაპარაკობს, იმერელი—მიხვეულ-მოხვეულათ, ენის გრებით, ქართლელი და კახელი—სიტყვის გამომწელებით, მძიმეთ, გაბრტყელებით. ხალიტერატურა ენას საუბარში, გინდ კითხვაში, არცერთი ეს კილო არ შეშენის: მოსაუბრე, გინდ მკითხველი, სიტყვებს გაზვიადებულათ, არც ენის მოქცევითა და გრებით, არ უნდა გამოსთქვამდეს,—მისი გამოთქმის კილო უნდა იყოს სწორი, გადაჭრილი, მოშორებული ყოველგვარს განსხვავებულ ხასიათს, ეს გამოთქმა ყველასთვის ერთნაირი უნდა იყოს,—როგორც ქართლელის, ისე იმერლის, გურულისა და სხვებისათვის. მითხვასა და საუბარში აუცილებლათ საჭიროა გამოთქმაში სხვადასხვაობა, მრავალფეროვანობა,—მაგრამ ეს სხვადასხვაობა მხოლოდ გრძნობიერი ადგილების განსხვავებულათ გამოხატვას უნდა შეეხებოდეს, აზრის მიხედვით ხმის აწვე-დაწვევას ხან ამაღლებას, ხან დაშვებას.

„ლიცენცია პოეტიკა“.

მოშაირებს ძველი ღრდიდანვე ერთი ზნე შეჩვევით და მას დღესაც მტკიცეთ იცვენ: ისინი ხშირათ თავისუფლათ ხმარობენ, ლექსთწყობისა თუ რითმებისათვის, იმისთანა ფორმებს, რომელიც პროზაში არ შეიძლება ვიხმაროდ. პოეტების ამგვარ ჩეუ-ლებას „ლიცენცია პოეტიკა“ ეწოდება, ე. ი. პოეტური უფლება.

შოთა რუსთველი ხშირათ სარგებლობს ამგვარი უფლებით; მაგალითად:

„გაჰგაენა მონა თორმეტი მისი წინაშე მდგომარე,

შბრძანა: „ხელთა აიღეთ აბჯარი თქვენ საომარე“.

„სთქვა: „მზეო, ვარდსა სიშორე შენი დამაჩნდეს ეს აღრე...

შხამს მოყვრისათვის სიკვდილი, ესე მე დამიძს წესადრე“.

აი კიდევ მაგალითები: „მისთვისც გეტყვი ძმას“... „ან შენ მაშინ რა იცოდი, ან შენმ გიჟმა რა იცოდა“ და სხ. (ილ. ზავჯ.).

თუმცა პოეტებს ეს უფლება ათასწლობით აქეთ აღბეჭდილი და დამტკიცებული, მაგრამ მე მგონია ენისთვისაც და ლექსის სილაშაზისთვისაც უშუალოდ იქნება—ამ უფლებით რაც შეიძლება იშვიათად ისარგებლონ: უკანონო ფორმები როგორც პროზაში, ისე არც ლექსებში არაოდეს განვითარებული სმენისათვის სასიამოვნო არ იქნება.

ლექსთაწყობის გაადვილებისათვის, ჩემი აზრით, შეიძლება, ენის დაუშახინჯებლათ, პროზის ენის კანონებს შემდეგ შემთხვევებში აუარონ გვერდი:

1. ლექსის საპირობების მიხედვით იხმარონ სრული, გინდ მოკლე დაბოლოება ბრუნებებში (ბავშისა—ბავშის, ბავშითა—ბავშით და სხ.), აგრეთვე თანხმოვანზე დაბოლოებულ ზმნისართებში (შინ—შინა, წინ—წინა, გარეთ—გარეთა, ქვეით—ქვეითა, ძირს—ძირსა და სხვ.); ი-ზე დაბოლოებული ზედსართავებიც შეიძლება შემოკლდეს ბრუნებებში: კეთილ გულის, კეთილ გულით;

2. მსაზღვრელი სიტყვა სასაზღვრის გინდ წინ დასვან, გინდ უკან, როგორც ლექსისთვის ემაჯობინება (ლექვი ლომისა—ლომის ლექვი);

3. „მოყვანილ სიტყვებში“, თუ ლექსთაწყობა მოითხოვს, ნაწილაკები მეთქი, თქო, ო გამოუშვან, პირდაპირი საუბრით გამოსთქვან აზრი;

4. წოდებით ბრუნებაში იხმარონ დაბოლოებათ შ-ც, როცა ამას ლექსის ზომა მოითხოვს (ა-სა, მ-სა, ი-სა და შ-ზე დაბოლოებულ სახელებში);

5. არ გამოაკლონ ბრუნებებში ხმოვანები ა, მ, ი შესამოკლებელ სახელებში, მაგალ. იხმარონ ხმალისა გინდ ხმლისა, ხმალითა—ხმლითა.

რაკი ლექსებზე გვაქვს ლაპარაკი, საპიროა ორიოდ სიტყვა ლექსთაწყობის შესახებაც ესთქვათ. ჩენი მოშაირებები ზოგჯერ უკანონოთ აწყობენ ლექსებს, განსაკუთრებით ასეწოდებულ „შაირში“. „შაირი“ ორგვარია: მაღალი და დაბალი. ორივეგვარი შაირის თითოეული ტაეპი ცეზურებით ოთხ ნაწევრათ გაიყოფება; მაღალ შაირში ოთხივე ნაწევარი ერთი ზომისაა, ოთხ-ოთხი მარცვლისგან შემდგარი,—მაგალითად:

„ნახეს უცხო || მოყმე ვინმე, || ჯდა მტირალი || წყლისა პირსა“.

ამის მუსიკალური ნიშნებია:

ა—აა || ა—აა || ა—აა || ა—აა.

დაბალ შაირში პირველი და მესამე ნაწევარი ხუთ-ხუთი მარცვლისგან შედგება, მეორე და მეოთხე კი—სამ-სამისაგან,—მაგალ.:

„იყო არაბეთს || როსტევან || მეფე ჭეთისაგან || სვიანი“.

ამის მუსიკალური ნიშნები:

აა—აა || —აა || აა—აა || —აა.

შოთა რუსთველს თავის პოემაში ორივე შაირი აქვს ნახმარი, მაგრამ ისე, რომ თითოეულ ხანაში ორივეგვარი შაირის წყობა არ შეგზვდებათ,—ან მთელათ მაღალია, ან მთელათ დაბალი. ჩენი დროის მოშაირებებს კი ხშირათ აქეთ არეული ზომა—და ერთ ხანაშივე ზოგი ტაეპი (ლექსის სტრიქონი) მაღალია, ზოგი დაბალი.

მოვიყვანოთ მაგალითი:

„შეებ მეფემ თვალი მოჰკრა,—

ხალხი გაირღვა შუაზედ:

ორს მარჯვე ბიქს ბერიკაცი

მოჰყავთ მის წინ მოედანზედ“.

ბქ მეორე ტაეპი დაბალი შაირია, დანარჩენი კი მაღალი,—რაიცა სმენისათვის არ არის სასიამოვნო.

ორივეგვარი შაირი (მაღალიც და დაბალიც) მხოლოდ პოემებს შეშენის,—იქ შეიძლება ზოგი ხანა დაბალი შაირი იყოს რ ზოგი მაღალი, როგორც, მაგალ., „მეფე ხისტყაოსანი“—ა დაწყობილი; პატარა ლექსებს კი არ შეშენის სხვადასხვა ზომა: ისინი ან მთლათ მაღალი შაირით უნდა იყონ დაწყობილი და ან მთლათ დაბალი შაირით.

ლექსებში უნდა ერთდონ აგრეთვე ბოლოში უთავბოლოთ ა-ნის მიმატებას, როცა იმას ბრუნვა სრულიადაც არ მოითხოვს,—მაგალითად:

„მეფისა იყო ის ცხენი, თამამი, თითქო ვეფხვია;

იმის უზანგში მეფის მეტს ვერვის შეედგა ფეხია“.

მახაზულ სიტყვებში ბოლოში ა სრულიად შეუფერებელია, მხოლოდ მარცვლის მისამატებლათ მიეკრებულები.—ასე უადგილოთ ხშირათ არის ა მიმატებული ხალხურ ლექსებშიც, ხშირათ ხმარობს ამისთანა ლექსს რუსთველიც; მაგრამ ამგვარი ლექსები მეტათ უსიამოვნო მოსასმენია—და ეს ჩვეულება ჩვენს ლექსთაწყოებაში უნდა მოი-სპოს. ა სახელებს, ლექსის დაუმახინჯებლათ, ყველა ბრუნვაში შეიძლება მიემატოს, სახელობითს გარდა.

ბოლოში ა-ს ჩვენი მოსონები ზმნებშიც ხშირათ უმატებენ, რაიცა აგრეთვე შიირ-სიტყუას მერთა აუკეთილხმოვანებს,—მაგალ. აკაის „ბებიას ნაამბობ“-ში:

„შენ რომ ბოჩოლა გგონია, ის არის ძველი გმირისა.—
ხომ ხედავ, ქუდმოხდილია, თითქო რალაცას სტირისა“.

შესთომების მაგალითები

ქართველ მწერალთა ნაწარმოებში.

ხაკიროთ მიმანია-მკითხველებს რამდენიმე ქართველი მწერლის ენის შეცთო-მები გაუთვალწინო, ვინაიდან, ჩემი აზრით, სწორი ქართულის მონიტრესე მკითხ-ველი ენის სისწორეს ამგვარი გათვალწინებითა და ვარჯიშობით უფრო ადვილათ შეითვისებს, ვიდრე კანონების თეორეტიული განმარტებითა და გათვალწინებით.—
ითოთუელი ავტორის ყველა შეცთომის აღნიშნვა შეუძლებელია, რადგან ამ შეცთო-მათა რიცხვი უამრავია; აქ მხოლოდ რითმე საყურადღებოსა და იშვიათ შეცთომებს მოვიყვან—და ზოგს მათგანს იქვე გავასწორებ, ხოლო სხვების გასწორებას თვით მკითხველს მივანდობ (ამ ჩემი წიგნისვე საშეალებით—ლექსიკონით და სხვ.).

ილია ჭავჭავაძის თხზულებებიდან (1892 წლ. გამოცემა).

1. „აკაცია-ადამიანი“: ჭის-კარები=ქიშკარი; არასფერი; დაწყებილი=დაწყე-ბული; გადმოიქნია, გაუქნია, ამოერჩია—გაუქნია, ამოერჩია და სხვ.; ჩამოართო, ხელი გადაუსო, ცხენზედ შესო=ჩამოართვა, შესვა და სხვ.; ბაშვი; ესე მოხდა ეს ამბავი, ესე დიწერა=ასე...; ჩაუკრამს; შამოშხელა=შეწოხელა; ლუარსაბი თათქა-რიძე=ლუარსაბ თათქარიძე; შენ სწუხარ=სწუხხარ, უნდა ვუყვანეთ=ვიყოთ; გონე-ბის გახართავად=გასართობათ; უკაცრაოდ=უკაცრავათ; ბედი მომეცი და ხანახვეზე გადამადგეო=...სანხევეზე; მაიკუნტა=მოიკუნტა.

2. „მლადიკავკ. ძფილისამდე“: არა ხალხი=არც ერთი ხალხი; აქედ; შეეუ-კვეთე ერთს ფეხმოტეხილს სალდათსა, რომელიც ბოლოს სტანციის გუშავად გამო-დგა=... ფეხმოტეხილს სალდათს, რომელიც ბოლოს სადგურის გუშავი გამოდგა (აღ-მოჩნდა); რაც კი დამეტოვა=დამეტოვებია; დავუდგევი ყური=დავეუდგე...; გარდა გადარეული ლაპარაკისა არა შევატყვე რა=... ვერაფერი შევატყვე (ვერა შევატყვე რა); ყუთში რაკი ბუზებს აღარ ვნახავდი, აშკარა იქნებოდა, რომ ყუთის თავი აუ-ხდია ვისმე=... ველარ ვნახავდი...; გროშიც არ დაჯდება=გროშთაც არ დაჯდება; მამწონს; იმ ფიქრით მივეცი თავი ძილს, რომ ხვალე ცხენს ვიქირავებ და ისე გად-ვივლი მთებს=... ხვალ... ვიქირავებ და გადვივლი მთებს-მეთქი; ერთ და იგივე საგანზედ=ერთსა და იმავე საგანზე; მილაგებულნი ფიქრები=მილაგებული ფიქრები.

3. „მოთარანთ ქვრივი“: იგი სთეს=სთესს (თესავს). რუი; რუიღამ=რუ, რუ-ღან; იძღვევოდა, არევეოდეს, გამოიღვევოდა (3 არ უნდა); ბევრს ამისთანებს=ბევრ ამისთანას; რომ ეცქრანა=ეცქირა; ამის მერმედ=ამის შემდეგ; არა ხარჯი არ და-ზოგა=არავითარი ხარჯი...; დახუჭვილი=დახუჭული; ქრისტიშობისთვის=ქრისტიშო-ბისთვის; ავის ხიჯუეთ, —რაც სთქვი=ავი სიტყუით, რაცა სთქვი (კეთილხმოვანობა

მოითხოვს, რომ პირველ გამოთქმაში ერთი ს გამოაკლდეს, და მეორე გამოთქმაში ერთმარცვლოვანი რაც გახმოვანდეს).

4. „ლექსები“, ტ. I: გარშაშაო; ყვაავილს სწოწნს=ყვაეილსა სწუწნის; ყველა ყვავედება=ყვაეის (ჰყვაეის); მერედ=მერე, მერე; დავიწუბ კნობას; ელოდდა= ელოდა; ფრენა ციურნი=... ციური; კიდით კიდამდინ=კიდემდი; ძრისტის სიტყვა-თა=ძრისტეს...; მე დავუქრამ; სიმრგვლივ=ირგვლივ; ჯერედ ხომ შენი ბედი=ჯერ ხომ შენი ბედი; მინამ=სანამ, ვიღრე; მინახვისხარ; შენ ამშვენებ; „უსულდგმულო ცხოვრება ცის ნიქად ნუ გგონია“=... ცის ნიქი ნუ გგონია; ვერ მიმასწავლებ? =ვერ მიმასწავლი? — დალუპვილსა=დალუპულსა; მამა მომკვდომიყო=მომკვდომოდა; ციურნი ხმები; დავამთქნარევით=დაეამთქნარეთ; სახლი არ ვარგდა=არ ვარგოდა; ძარღვი მი-დგია სისხლი=მიდგას...; ჯერ ვგრეთქო დამიჯერეთ, საბუთითქო მერე იყოს=ჯერ აგრე დამიჯერეთ, და საბუთი მერე იყოსთქო; აღწდექი=აღსდექი; თუ მიენდები= მიენდობი; ტვირთშიმენი ხალხი=ტვირთშიმი ხალხი; საწველ ფურად=მეწველ ფუ-რათ; წავა და ინახულებდა, წავა და შესჩივლებდა=წაივიდოდა...; ამშვენებს= აშვენებს; ნახი, როგორც მშელია=... მშელია; დაჰბადავს=დაბადებს; უწონს=უწო-ნის (უწონავს); ვედარ განუძლებს=გაუძლებს; დაჟანგებულნი=დაჟანგული; შესძლე-ბიყოს=შესძლებოდეს; მხვედრი=ხეიერი; გარედ; ცეცხლი ჰჩნდოდა=... ჩნდა; მე ამოვყე ფარასა ცხერისას=ამოვყე(ე)...; მე იქ ვავერთვი=გავერთე (გართობა); ნუ-თუ მისდღეში არა გყოლია=შენს დღეში...; რასმეს=რასმე; გაუბედნია=გაუბედნავს.

საკაცო წერეთლის თხზულებებიდან.

1. „ჩემი თავგადასავალი“: — ერთ ფასში იყიდება=ერთ ფასათ; ფრაცში გამო-კობტავებული=ფრაციით...; ჩაუღვეს=ჩაუღვია; თავის შრომას=თავის შრომას; თელ-წინ მიდგია=... მიდგას; არასოდეს; მოწყალეობა=მოწყალება; ესენები ყველა, ესე-ები ყველა=ესენი, ყველა ეს; სათითაოდ; კვირებს=კვირას; შამოშესმა, შამომიტია; უმარბიყოს; გაგინდნიათ; თამაშობები; მივედი სახლში, — სახლში დავბრუნდი= შინ...; ყველამ მიჩინეს=ყველამ მიჩინა.

2. „ლექსები“, ტ. I-II (1893 წ.): — გვიწამლიდა=გვიწამლადა; უნახებხართ= უნახებხართ; ხვალ შენ ეენახს ამოშიკაფ=... ამოშიკაფავ; რომ გცოდნებოდათ=გცოდ-ნოდათ; ქარავლის; ანთებაებს, — ღირსებაებს, — მოჩვენებაებს; უბატრონოდ არ ვარ-გივართ=უბატრონოთაც არ ვარგვართ; მისთვისც, — რომლითც=მისთვისაც, რომლი-თაც; შესვავს, — ისხავს, — ურტყავს; მამწონხარ; ვიწვიდე, ვით აბედი=ვიწოდე; უდროვოდ=უდროით; განქრა, განქრეს; გვცხვენია=გვრცხვენია; დამფრთხარი= დამფრთხალი; მოძმებს=მოძმეებს; მიმალამთ; შიშის ქრად=ქარათ; მოსდო ხელი= მოსდვა (მოხვია ხელი); გულშიდა=გულში; სახლში მივედი; მათ მომხრებს=მო-მხრებს; დადგომიდან=დამდგარან; ვერავის ვერ შეგადრი=ვერავის შეგადარებ; არავის მიყვილო არც ჯილდოში და არც ფულში=... არცა ჯილდოთ და არც ფუ-ლათ; წმინდა სისხლით ღებულსა=(შე)ღებულსა; ვნახამ; აგზნილი=აგზნებული; ყოვ-ლისფერს=ყველაფერს (ყოველიფერს).

3. „მოჩნევი მისთავი“: — გილოცავ თქვენ გამარჯობას, — გამარჯობა და-რჩათ=... გამარჯვებას, — გამარჯვებას; წაკეთა სასობისა—წარკეთა; საბოლოვით= საბოლოოთ; მჭერავენ, მჭერავენ=ფერვენ, კერვენ; შევარდნულადო=შავარდნულა-თო; გამაგზავნეს=გამგზავნეს; უნცროსმა=უმცროსმა; საერო საქმებს=საქმეებს; გაუღეწიათ ბერძნები=დაუღეწიათ ბერძნები; აგზავნის, აგზავნიდა=გზავნის, გზავ-ნიდა; ქართველები ბერძნებისაგან დარჩენილიყვენ მიტვეებული=... მიტოვებული

(მიტვევაჲ ქორ-მიმინოზე ითქმის—ქორი ხოხობს შიუტევესო და სხვ.); შენსებრ==შენ-ებრ; ვეცადოთ ყველაჲ==ვეცადოთ ყველა (ყველანი); სილაშაყ==საიდანაჲც.

თანამედროვე სხვადასხვა ქართველი მწერლის თხზულებებიდან.

1. ზელის გადასოზა==ზ. გადასმა; 2. ცრუმორწმუნოება (ნახ. ლექსიკ.); 3. ძვირათ შეხედებით==იშვითად შ.; 4. მიხედა, რაშიც იყო საქმე==მ., რაც მოხდა; 5. ბაირონის ჩაილდ-გაროლდი==ზ. ჩაილდ-შაროლდი; 6. ნამეტარი==ნამეტანი; 7. მკერმეტყველება==მკერმეტყველება; 8. მიშალაის მთები==მიშალაის მთები; 9. შავში ჩაცმული, თეთრში გამოწყობილი==შავათ ჩ., თეთრათ გ.; 10. ბეჭდის თვალეზი==ბ. თვლები; 11. ღაწილი==ღაწული; 12. რისიც თქმა გვესურდა==რის თქმაჲცა გვ...; 13. მებურთალნი==მობურთალნი; 14. რას შვებით?==რას შერებით? 15. ღელა ბავშს ძუძუს აქმევდა==... ძუძუს აწოვებდა; 16. მერხვის ფოთელი==ვ. ფოთოლი; 17. ქარგ ფასში გაყიდა==ქარგ ფასათ გ.; 18. უმფროსი ძმა==უფროსი ძ.; 19. მღონ==ოღონდ; 20. აქამღიხინ==აქამღი; 21. აშშვენებდა; 22. ასხავენ==ასხმენ; მშართეგს==მართებს; 23. რასშეს==რასმე; 24. შაშინათვე==მაშინვე; 25. ბებერსავით შემომცქეროდნენ==ბებერივით შემომცქეროდნენ; 26. ცოტა არ იყევს==... იყოს; 27. ხაუტუნოების განმავლობაში==საუტუნეების გ.; 28. რაშია საქმე?==რა ამბავია? რა მოხდა? 29. თხოვნის ასრულება ვერ შემიძლიან==... არ შემიძლია; 30. სხვადასხვა ფერისანი არიან==... ფერის არიან; 31. შევარდენი; —32. პატარა, მაგრამ გიჟ წყალს==პატარას,...; 33. მწირ, გამოფიტულ ნიადაგზე==მწირს,...; 34. გაეკეთებინა, გაეთავებინა==გაეკეთებია, გაეთავებია; 35. ისეთ ადგილებში, რომელი ადგილიც ...==ისეთ ადგილებში, რომელიც ...; 36. ღაბოღოს==ბოლოს, დასასრულ. ღა მრავ. სხვ.

ზრახელოზობია

(წინადადების ნაწილთა წყობა).

წინადადების ნაწილთა წყობას, თუ რომელ ნაწილს რა ადგილი უნდა ეკაოს, თავისი წესები და კანონები აქვს—და არ შეიძლება ფრაზის დაწყობა იმის მიხედვით, თუ რომელ მწერალს როგორ მოეპრიანება და ფრაზის რომელი ნაწილი ფიქრსა და ენას უწინ მოადგება. ფრაზის ლამაზ დაწყობასა და აშენებას ისევე გულდასმით უნდა მოფიქრება, როგორც შენობის არქიტექტურის სილამაზეს, და სრულქმნილი შემოქმედების წინაშე დიდათა სკოდვენ ის მწერალნი, რომელნიც, ვითომდა ზეშთავონების რაშზე შემსხდარნი, ფიქრ-აზრთა მერანს უგზო-უკვლოთ მიაქროლებენ და უკან არ იხედებიან—სისწრაფით გაკაფული გზის ხელაზლა გულდასმით დათვალვიერებას არ ცთილობენ, რომ აქა-იქ ხრამები ღოროჩორონ ნაპირები შეასწორონ ღ შელამაზონ. ისინი ერთ წამსაც არ უნდა ივიწყებდნენ, რომ მარშონია, სილამაზე—საერთოდ გარეგანი მშვენიერება—თუ მეტის არა, ნაკლები მნიშვნელობის არ არის, ვიდრე მშვენიერება შინაარსისა.

შეუძლებელია ყველაფრის თეორეტიულათ განსაზღვრა, თუ წინადადების რომელი ნაწილი სად უნდა იყოს მოთავსებული. რაც რომ ამ ფარგალში მე დაქირავება და გამოცთილება მაქვს, ვფიქრობ—მკითხველს რამდენიმე მაგალითით უფრო ადვილათ შეუძლია გაითვალწინოს, ვიდრე თეორეტიული დებულებებით. თეორეტიულათ, ნავალითად, ცნობილია (და ამ ჩემს წიგნშიც ზევით მოხსენებულია), რომ შემასმენელს ქართულ ფრაზაში უმთავრესათ ფრაზის ბოლოში აქვს ადგილი; მაგრამ არის შემთხვე-

ვები, როცა ეს ასე არ ხერხდება და იგი სადმე წინ უნდა დაისვას. თეორეტიკულათ კიდევ შეიძლება შემდეგის თქმა: ფრაზაში პირველი ადგილი იმ სიტყვას უჭირავს (წინადადების იმ ნაწილს), რომელზედაც განსაუთრებული ყურადღებაა მიქცეული, და ეგ სიტყვა—ეს ნაწილი შემამსწენელის წინ დაისმის.

მაგალითები: 1. ჩვენი დედაქალაქი მთილისია:—აქ ჩვეულებრივი—დამოუკიდებელი აზრია გამოთქმული და წყობაც ჩვეულებრივია;—2. მთილისია ჩვენი დედაქალაქი:—ამ წყობით ის აზრი გამოსტყვივის, რომ მთილისია ჩვენი დედაქალაქი, და არა სხვა, რომელიც უნდა იყოს;—3. ბიორგი მთილისს გაგზავნეს:—აქაც ჩვეულებრივი წყობით ჩვეულებრივი აზრია გამოთქმული;—4. ბიორგი გაგზავნეს მთილისს:—ამგვარი წყობით ის აზრი გამოითქმის, რომ მთილისს ბიორგი გაგზავნეს, და არა სხვა ვინმე;—5. მთილისს გაგზავნეს ბიორგი:—ამგვარი წყობა გვეუბნება, რომ ბიორგი მთილისს გაგზავნეს, და არა სხვაგან.

ახლა, ფრაზის ნორმალური დაწყობის გასაცნობათ, წინადადების ნაწილთა დალაგების გასათვალწინებლათ, რამდენმე მაგალითს მოვიყვან—შუეტომებით, როგორც ჩვენს მწერლობაშია ნახვარი, და ჩემი შეხედულებისამებრ იქვე გავასწორებ (წყობასაც, ეტიმოლოგიასაც და სხე):

1. „**მოთარაანთ ქვრივი**, რაც უნდა მდარე მოსაეალი ყოფილიყო, სამს საპალნეს ღვინოს მაინც გაჰყიდდაო ყოველ წლივ“ („**მოთარ. ქვრ.**“);—აქ არც ფრაზაა რიგიანთ დაწყობილი--და ეტიმოლოგიაც (სამს საპალნეს ღვინოს) დღევანდელ სალიტერატურო ენას ეწინააღმდეგება; უნდა იყოს (გახაზულის მაგიერ): **ყოველწლივ სამს საპალნე ღვინოს მაინც გაჰყიდდაო.**

2. „**შველაზედ უძვირფასესი განძი სხვა დარჩა მოთარაანთ ქვრივს თავის ქმრისაგან**“ (იქვე)=**მოთარაანთ ქვრივს თავისი ქმრისაგან ყველაზედ უძვირფასესი განძი სხვა დარჩა.**

3. „**თეთრი და ფაფუკი ღრუბელი ნაქერ-ნაქერ აქა-იქ მიდიოდ-მოდოდა წუნარად და აუჩქარებლად გადაწმენდილ ცაზედ, თითქო ტოლ-ამხანაგებს ეძებნო ხელი-ხელს გადასაბმელად**“ (იქვე)=**თეთრი და ფაფუკი ღრუბელი გადაწმენდილ ცაზე აქა-იქ ნაქერ-ნაქერ წუნარათა და აუჩქარებლათ მიდიოდ-მოდოდა, თითქო ტოლ-ამხანაგებს ხელი-ხელს გადასაბმელათ ეძებნო.**

4. „**მერე თითქო რალაც ხიდი გაიდოეო მორევიდამ გამოსასვლელად, წამოვდა ფეხზედ და ხმამალა სთქვა**“ (იქვე)=**მერე, მორევიდან გამოსასვლელათ თითქო რალაც ხიდი გაიდოეო, ფეხზე წამოვდა და ხმამალა-სთქვა.**

5. „**პრჩილი ახალს ვენახს აშენებდა და უნდოდა მიწა ქანდრაკის ფიცარსავით უჯრა-უჯრად დაეყო და ისე მოერიგებინა ვაზი მწკრივად და ლარზედ**“ (იქვე)=**პრჩილი ახალ ვენახს აშენებდა და უნდოდა მიწა ქანდრაკის ფიცარსავით უჯრა-უჯრათ დაეყო და ვაზი მწკრივათა და ლარზედ ისე მოერიგებია.**

6. „**სოფელი ეშურებოდა ვენახებიდამ შინ თივის ზიდვას საქონლის გამოსაკვებაედ ზამთარში**“ (იქვე)=**სოფელი, ზამთარში საქონლის გამოსაკვებაეთ, ვენახებიდან შინ თივის ზიდვას ეშურებოდა.**

7. **ბევრი** „**უწმინდურია თავისი ტყაპუკით კი არა, ზოგჯერ თავის გულითაც**“ (იქვე)=**ბევრი არა მარტო თავისი ტყაპუკით, არამედ ზოგჯერ თავისი გულითაც უწმინდურია.**

8. „**მკერდზედ სცემდა თოვლივითა მოხუცებულს თეთრი წვერი**“ („**ღიმიტრი თავდად.**“).—ამგვარი წყობით ისეთი აზრი გამოდის, თითქო წვერი მოხუცებულს თოვლივით სცემდაო; უნდა იყოს: **მკერდზე სცემდა მოხუცებულს თოვლივითა თეთრი წვერი.**

9. „თამარ-ცბიერი რომ დაიბეჭდა ცალკე წიგნად და ზედ ათი შაური ეწერა ფასი“.... (ბაკის „ჩემი-თავებადავალი“)=„თამარ ცუფერი“ რომ ცალკე წიგნათ დაიბეჭდა და ზედ ფასი ათი შაური ეწერა....

10. „ამ ახირებულობას ისე იყვენ მიჩვეული დიდი და პატარა, რომ უამისოდ ვერც კი შეეძლოთ წარმოედგინათ სადილ-ვახშმის კამა“ (იქვე)=დიდი და პატარა ამ ახირებულობას ისე შეჩვეული იყვენ, რომ უამისოთ სადილ-ვახშმის კამა არც კი შეეძლოთ წარმოედგინათ.

11. „მერიქიფეებს ეპირათ ხელში ღვინით სავსე ღოჭები და, დაიცილებოდა თუ არა ვისიმე კიკა, მაშინვე აავსებდენ“ (იქვე)=მერიქიფეებს ღვინით სავსე ღოჭები ეპირათ ხელში და, ვისიმე კიკა დაიცილებოდა თუ არა, მაშინვე აავსებდენ.

12. „ეს ზნე მოუვლიდა ხოლმე უფრო ხშირად მაშინ, როდესაც უნებურად გამო-ალვიძებდა ვინმე“ (იქვე)=ეს ზნე უფრო ხშირათ მაშინ მოუვლიდა ხოლმე, როდესაც ვინმე უნებურათ გამოალვიძებდა.

13. „ხელში ეპირა წკეპლა და, შეეშლებოდა თუ არა ბავშვს კითხვა, უცხუნებდა და უცხუნებდა“ (იქვე)=ხელში წკეპელი ეპირა, და ბავშვს, კითხვა შეეშლებოდა თუ არა, უცხუნებდა და უცხუნებდა.

თანამედროვე უურნალ-გაზეთებიდან და სხვ.

14. პარლამენტი იხილავს საკითხს ჯარების გაგზავნის შესახებ ჩინეთში=..... ჩინეთს ჯარების გაგზავნის შესახებ; ან: პარლამენტი ჩინეთს ჯარების გაგზავნის საკითხს იხილავს.

15. ისე მძლავრათ დააქირა მზემ თავისი სხივები დედამიწას, რომ.. =მზემ დედამიწას თავისი სხივები ისე მძლავრათ დააქირა, რომ.....

16. გაეიდა ჯარი ქალაქიდან და დაადგა ბრძოლის ველისაკენ მიმავალ გზას= ჯარი ქალაქიდან გაეიდა და ბრძოლის ველისაკენ მიმავალ გზას დაადგა.

17. განზრახულია შეიკრიბონ მთავრობათა წარმომადგენელი მოსალაპარაკებლათ მშვიდობიანობის დამყარებაზე სახელმწიფოთა შორის=.... სახელმწიფოთა შორის მშვიდობიანობის დამყარებაზე მოსალაპარაკებლათ შეიკრიბონ.

ქარბი სტილის ნიშუშები პროზაში.

I. „ვისრამიანი“-დან:

1. რა რამინ ზურგანით შარავს მივიდა, ვისი მუნ ველარა პოვა. მისისა სიხარულისა ვენავი გამვმარი ნახა და წალკოტი უყუავილო. ღარბაზსა შიგან ქუეყნისა მზე აღარ დახუდა, არცა საჯდომი მისთა თმათა სურნელობისაგან საესე ვაიცადა, არცა ქალაქი პირველისაებრ მოხარული დახუდა. თუ სთქუა, დარბაზი და მიდამო რამინის გულისაებრ უმისობისათუის ტიროდა. იგი ამო დარბაზი, მისგან გასახარებელი, საყნადა უჩნდა ღ შეკირეებითა, ვითა ბროწეული ქერქსა შიგან, გასქდა, ტიროდა სულ შეუღებლად; გაზაფრანებულსა პირსა ზედა მარგალიტსა აწვიმებდა. მისსა საჯდომსა ზედა პირი დასდვის და, ვითა იაღონი ვარდსა ზედა, ეუბნებოდა, კუნესოდა და საბრალოდ მო'თქმიდა (გვ. 190).

2. ზაფხულისა ჟამი იყო: დღე ამო; მინდორნი, ველნი და წალკოტნი სამოთხესა გუანდეს; ხენი ნაყოფიანნი, წყალნი მდინარენი და მფრიმველნი ზედა დამღეროდეს; ნარგისნი მწდეთა გუანდის და იანი თავჩამოგდებულობითა მთურალთა; შტონი ნაყოფისაგან—წოშრევანისა გულირგუნისა სიტურფითა; ველნი სიმწუანითა ზურმუხტსა და მთანი ბეყმედსა; ყოველი ქუეყანა ყუაილითა, სიტურფითა სულნელობითა ავილიყო. საწუთრო ახალ სძლისაებრ ნაზობდა (გვ. 233).

3. თუ შეიდნიე ცანი ქალაღად მქონდეს, სრულად ვარსკულაენი მწიგნობრად მყუეს, ღამისა ჰაერი მელანი იყოს, ასონი ფურცელთა, ქუიშათა და თევზთაებრ ხშირად სხდენ, აღსასრულამდინ იმედი და ნატრა ჩემისა მოყურისა ნახუისათუინ მქონდეს,—შენმან მზემან, ნახეარსა ვერცა მაშინ დაესწერ სურვილსა (გვ. 289).

II. „სიბრძნე-სიცრუის წიგნი“-დან.

მამოხდეს ჟამი რაოდენიმე. შეიწყალა ლმერთმან და მისცა ძე ესეთი, რომე სინათლითა მზე მოშურნებოდა, ათხუთმეტისა დღისა მთოვარე ნათელს მისგან ითხოვდა, ვარსკულაენი მისს კამკამებას გაეცვიფრებინა, შაენი მერცხლის მყარნი ბროლთა ზედან განპყრობით დაეშვენებინა, მელნის გუბენი გიშრის ლერწმით შემოესარა, ვარდი და ზამბახი ერთმანერთში აყევავებინა; სახელად ჰუმბერ უწოდეს (კანონიერი ფორმება: გაეცვიფრებია, დაეშვენებია, აყევავებია).

III. ილია ჭავჭავაძის „ზღაპრის ნაამბობი“-დან

(ჩეენი მართლწერის დაცვით).

მე სწორეთ, ნადირობის ტრფიალს რომ იტყვიან, ისა ვარ. საყვირველათ მიყვარს დაბურულს, ხმაგაკმენდილ ტყეში ხის ძირას ჯდომა და მიღეული გულის-ცემით ლოდინი ნათვალევი ნადირობისა. არის რაღაც მოუწყინარი სიამოვნება ამ ხალისიან გართევაში. თუ გნებავთ, ამასაც კი ვიტყვი, რომ ნადირობა ცოდვაა: ყოველი სულიერი ლეთის დანაბადია, ყველას აქვს თანასწორი ნება ამ თვალმოუწელომელ ქვეყანაში ცხოვრებისა... მაგრამ რა გაეწყობა!.. ტყელიათ კი არ გვარწმუნებს ჩენი საღეთო წერილი, რომ პირველი სისხლი უბოროტო ქვეყანაზე კაცმა კაცისა დაანთხიაო. ძაცი

მოსისხლეა,—მეც კაცთაგანი ვარ. ბევრჯერ მინახავს ირემი, დამფრთხალი ძაღლისა-
გან, ბევრჯერ მინახავს—და ბევრჯერ გაუტაცია ჩემი გონება მის თავისუფალ სილა-
მაზეს. ზადაუნწევია ზურგზე თავისი შტოიანი რქები—და მორბის გამალეებული, ლამაზი
და ამაყი, უკან მოჰყუფს ნაგეში ძაღლი. ძაღლს მიურბის საწყალი—და ზედ კი შეეხლე-
ბა ხოლმე კაცსა. რომელიც ამ შემთხვევაში ძაღლზედ უფრო შეუბრალებელი და
დაუნდობელია.

IV. აკაკის „ბაში-აჩუკი“-დან

(ჩვენი მართლწერით).

ღიღი ხანია, რაც ახალმა ცხოვრებამ კახელის გულის ფიცარზე დღემდი ღრმით
დაბეჭდილი მისი ისტორიული ნაგრძნობი და ნაფიქრები გადაფხიკა... ქართულ ტკბილ
ლილინს, ვაჟკაცურ შეხმატკბილებასა და სასოების მომგერელ გალობას თათრულმა
შეკაქანებამ მოუღო ბოლო... ტკბილი ჩანგური და საღამური ზურნა-ქიანურმა
ჩაყლაპა...

ღ ა მ ა ტ ე ბ ა

(კრიტიკული გარჩევა)

I. სუბიექტური პრეფიქსი მორაე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში

აკაკი შანიძისა (1920 წ.).

II. სალიტერატურო ქართულინათვის

პროექტი ქართული ორთოგრაფიის სადაო საკითხების მოსაწესრიგებლად, შემუშავებული საორგანიზაციო კომისიისა და მიღებული სასწავლო კომიტეტის მიერ (მასალები კონფერენციისათვის), — 1921 წ.

ღამათეზა I.

პაპი შანიძის

ზნეობრივი და მეცნიერული ავლადიდება

(ქართული ენის გრამატიკის ფარგალში მისი ნაშრომის გამო).

მე აზრათა მაქვს - აკაკი შანიძე მკითხველ საზოგადოებას ორი მხრით გაეაცნო: როგორც აღამიანი და როგორც მეცნიერი. პირველს მის თვისებას მკითხველები იმ მიწერ-მოწერადან გაიცნობენ, რომელიც მე მასთან ჩემი გრამატიკის შესახებ, მისი რეცენზიის გამო გავმართე (ფოშტის საშუალებით). აქ მე მკითხველს მოწინააღმდეგეთა ვსთხოვე - ჩემი პირველი წერილების კილოს დაუეჭირდეს და კარგათ გაითვალწინოს, თუ რამ გამოიწვია უკანასკნელის ჩემი წერილის გაბრაზებული კილო. — ხოლო მეორე ღირსების, ე. ი. აკაკი შანიძის მეცნიერული ავლადიდების, ახსნასა და განმარტებას ამის მოინტერესენი ამ ჩემი წერილის მეორე თავში ამოკითხვენ.

I. პაპი შანიძის აღამიანობა

(მასთან მიწერმოწერა ჩემს გრამატიკაზე მისი რეცენზიის გამო).

პირველი ჩემი წერილი.

ღიდათ პარტიკულუ ბ. აკაკი! სარეცენზიო კომისიისაგან დადგენილი რეცენზია ჩემი წიგნებისა („ქართული გრამატიკა“, წ. I და II) მაცნობებს—და ვხედავ, რომ უსამართლობა მკირს. კომისიის თურჲე „მრავალი თვალსაჩინო ნაკლი“ უნახავს ჩემს წიგნებში—და მაინც კიდევ ნებადართულად უცენია. მადლობის მეტი რა შეთქმის, როცა წიგნებში მრავალი თვალსაჩინო ნაკლია—და, ჩემი პატივისცემისათვის, მაინც კიდევ, თუნდ დროებითაც, ნებასა რთვენ!..

მე თქვენდამი, როგორც ერთერთი რეცენზენტისადმი, ორი სათხოვარი მაქვს—და იმედია ამისრულებთ: 1) გაუცანით ჩემს მოხსენებას, რომელსაც ამასთანავე სარეცენზიო კომი.იას ვუგზავნი, და, თუ იგი საფუძვლიანათა სცნოთ, სიმართლეს ნუ დამოკარგავთ, და 2) მომეცით საშუალება შემდგომი გამოცემისათვის მხედველობაში მივიღო ყველა ის შენიშვნა, რომლის გამოც ჩემს წიგნებს წუნსა სდებენ;—ამისთვის კი საჭიროა პირადათ თქვენი და საერთოდ კომისიის შენიშვნები ხელთ მქონდეს—და გთხოვთ, მოწინააღმდეგეთა გთხოვთ, როგორჲე ამ მოკლე ხანში მომაწვდინოთ ყველა შენიშვნა, რომელზედაც კომისიამ თავისი დადგენილება დაამყარა.

იმედი მაქვს - უპასუხოთ არ დამტოვებთ.

თქვენი სილოვან ხუნდაქე.

სოფ. ქალაგონი, 1919 წლის 10 აგვისტოს.

პაპი შანიძის პასუხი *)

15 VIII 1919 წ. ტფილისი.

ღიდალ პარტიკულუ ბატონო სილოვან,

ჩემი რეცენზია თქვენი გრამატიკისა კომისიის თამჯდომარეს აქვს გადაცემული და განზრახულია, სხვა რეცენზიებთან ერთად, დაიბეჭდოს. თქვენ, როგორც ავტორს, უფლება

*) ბ. შანიძის წერილები სრულიად უცვლელათ იბეჭდება, გარდა მთავრულებისა.

გაკვთ, რომ რეცენზიის დაბეჭდვამდეც მოითხოვოთ მისი პირი, რომელსაც ალბათ გადა-
 აღებინებდნ და გამოგიგზავნიან. ჩემის მურითაც ესთხოვ ქომისიის მდივანს, რომ ჩემი რე-
 ცენზიის პირი გადააღებინოს და თქვენ გადმოგიგზავნოს, რაც შეიძლება: მალე.— თქვენი
 მოვსენება ჯერ არ მინახავს, მაგრამ თუ ჩამოსულია, მე მგონია, გადმოცემენ წასაკითხავად.—
 ღარწმუნებელი უნდა ჰბრძანდებოდეთ, ბატონო ჩემო სილოვან, რომ თქვენი წიგნის გარჩე-
 ვის დროს მე მალაპარაკებდა მხოლოდ ჩვენი სკოლის ინტერესი და სალიტერატურო ენის
 ბედი. მა თუ მანაც, მიუხედავად თქვენი წიგნის მრავალი თვალსაჩინო ნაკლისა, მე
 შესაძლებლად ვცანი (და ქომისიის წიგნებმა ეს ჩემი ახრი გაიზიარეს) მისი დროებით
 ნებადართვა, ეს არა თქვენი პატივისცემისათვის, როგორც თქვენა გგონიათ, (ჩემი პა-
 ტივისცემა თქვენდამი დილია, მაგრამ კიდევ მეტია ჩემი პატივისცემა ქართული სამწერლო
 ენისადმი), არამედ იმ უმწეო მდგომარეობისა, რომელშიაც იმყოფება ჩვენი დღევანდელი
 სკოლა საველმძღვანელოთა უქონლობის გამო.—

მარად თქვენი პატივისცემელი ბ. შანიძე.

ჩემი მეორე წერილი. 26 VIII 1919 წ.

ბ-ნო ბაკი! თქვენი პასუხი მივიღე--და მადლობას გწირავთ, რომ პასუხი არ დამი-
 გვიანეთ, —თუმცა წერილს გზაში დაუგვიანებია, რადგან თქვენ საქამიასერზე გაგიგზავნიათ,
 და მე კი 20 აგვისტოდან ძუთათსში ვარ.

ბ-ნო ბაკი, თქვენი წერილის კილო ისეთია, რომ, გატყობთ, ჩემი წერილი საწყე-
 ნათ მიგიღიათ, და მე კი ფიქრათაც არ მომსვლია თქვენი წყინება, მით უფრო, რომ არც
 ვიცოდ, თუ სარეცენზიო ჩეზოლიჯისი ავტორი თქვენ იყავით. ჩემი წერილის შავი ხელ-
 თა მაქვს, ერთხელ კიდევ ვადვიკითხე—და მიკვირს, რა ნახეთ შიგ საწყენი!.. თითო მე კი
 მაქვს საბუთი ნაწყენი ვიყო, რადგან ის რეცენზია, რომელიც თქვენს „ქომისიას“ მიუღია,
 სამართლიანი არ არის. თქვენს წერილში თქვენ ამბობთ: „მე მალაპარაკებდა მხოლოდ
 ჩვენი სკოლის ინტერესი და სალიტერატურო ენის ბედი“-ო, და რატომ ფიქრობთ, რომ
 ჩემთვის ეს ინტერესი და ბედი უცხოა?! 35 წელია მე ქართულ შკოლასა და ქართულ
 ენას ვემსახურები—და ნუთუ ერთი კალმის მოსმით ფიქრობთ მთელი ამ ხნის გულმოდგინე
 სამსახური წყალში ჩამიყარათ და ქართული შკოლისა და ენის მტრათ დამსახოთ?!.. არა,
 მე მტერი არა ვარ არც ქართული შკოლისა და არც ქართული ენისა, და თუ ჩემი შეხე-
 დელება ქართული სალიტერატურო ენის შესახებ განსხვავდება ზოგიერთების შეხედულე-
 ბისაგან--და მათ შორის, როგორცა ჩანს, თქვენი შეხედულებისაგანაც, ეს კიდევ იმას არ
 ნიშნავს, რომ მე მტერი ვარ და თქვენ კი მოყვარე ჩვენი შკოლისა და ენისა. ჩვენ მხოლოდ
 სხვადასხვა აზრისა ვართ სალიტერატურო ენის შესახებ—არც მეტი და არც ნაკლები, და
 ვინ უფრო მართალია, ამას მიუღვამელი მომავალი გამოაჩენს. შეიძლება ზოგიერთ მაშიმე
 ვტყვიოდე (შურსთომელი ვინ არის?!), მაგრამ თქვენც ხომ შეიძლება ცთებოლეთ, რადგან
 თქვენც ადამიანი ხართ!.. მაგალ., რა საფუძველია იმისა, რომ ახალმა ქართულმა ენამ,
 ცოცხალი ხალხის ენამ დაიცვას უძველესი ფორმები და ძველი მართლწერა, არქაიზმები,
 რომელსაც, როგორც თქვენი წერილიდან და „პრომეთე“-ში მოთავსებული თქვენი წერი-
 ლებიდან ჩანს, თქვენ მისდევთ. მაგალ. ძფილიხი, მოვსენება, მვხჩითაც, საველმძღვა-
 ნელო, ჰბრძანდებოდეთ და სხვ?.. თქვენ ფიქრობთ—ასე სჯობიაო, მე კი სხვანაირათ
 ვფიქრობ—და ნუთუ თქვენ უღლება გაკვთ სთქვათ, რომ ჩვენ ორში მხოლოდ თქვენ გა-
 ლაპარაკებს ქართული შკოლის ინტერესი და სალიტერატურო ენის ბედი?!.. არა, ბ-ნო
 ბაკი! ასეთი ლაპარაკი და მსჯელობა შეურაცხყოფელია მთელი ჩემი ადამიანობისა—და
 მე ეს არ დამიმსახურებია.

როგორც გადმოცემს, ნიკოლაიშვილის გრამატიკა თერმე უმიზეზოთ მიგიღიათ, და
 მისი გრამატიკა ჩემისაგან მით გაიჩრება, რომ იგი უკანასკნელ გამოცემაში ენებით ბრუნ-

ვაში დაბოლოებას ღ-ს ხმარობს (თავდაპირველათ კი თ-ს ხმარობდა) და ხმნებში — ჰ-ს, მაგრამ ამ უკანასკნელს ისე უთავბოლოთ ხმარობს, რომ თავის „კანონს“ (?) თვითონაც არ ემორჩილება:.. ღანარჩენი თითქმის ყველაფერი ჩემი აქვს თავის წიგნში შეტანილი: ჩემ-მიერ გამოკვლეული და შემუშავებული წესები და კანონები, მრავალი მაგალითიც კი მხამზარეული შეუტანია უცვლელათ;—გარდა ამისა—იქ „პროვინციალური“ საკმაოთ შე-გხედებათ, ის „პროვინციალური“, რომლისთვისაც მე ჯვარს გნებავთ მაცვათ, მაგალ.: მწყეისი (გვ. 8), იზღება, ზავში (9), ბძანება (10), შკოლა (11), ხხალი (23), იყვენ (41 და სხვ.), რაფერ (48), და სხვ. და სხვ. (იხ. ნიკოლ. გრამ. მე-3 გამოც.). ზევრია იქ თვალსაჩინო შეტომაჲ წესებსა და გამოთქმებშიც, მაგრამ ახლა აქ ამის აღნიშვნისათვის დრო და ადგილი არ არის...

მიუხედავთ ყველა ამისა, მე ჩემს მოხსენებაშიც ვაცხადებ და თქვენც გიცხადებთ, რომ ჩენი სახელმწიფოებრიობის პატივისცემა და მისი დაცვის შეგნება კარგათ მესმის— და ამიტომ ჩემს თავს მოვალეთ ჩავსთელი ოფიციალურათ მივიღო ის ფორმები, რომელსაც სახელმწიფო ყველასათვის სავალდებულოთ შემოიღებს, და ჩემი წიგნების მომავალ გამოცემაში შევიტან შესწორებას იმდენათ, რამდენათაც ამას კანონი დამავალებს. ამიტომაც აუცილებელია მთავრობამ მიანდოს რომელსამე ავტორიტეტულ კომისიას შემუშავება და გამოცხადება სახელმძღვანელო წიგნებში სავალდებულოთ სახმარებელი ფორმებისა. ხანამ ეს არ მომზთარა, მანამდი თითოეული მკვლევარისა თუ რეცენზენტის აზრს ინდივიდუალური ხასიათი და მნიშვნელობა ექნება—და შეუქლებელია ამგვარი აზრი ყველასათვის სა-ვალდებულოთ გახადათ. მრთვარობა არა მარტო გრამატიკაში, სხვა სახელმძღვანელოებ-შიც უნდა იქნეს დაცული—და მხოლოდ მაშინ შეიძლება ქართული ენის სწავლება თან-დათან კალაპორში ჩადგეს. რაც შეეხება შეტომებს, რომელიც მთავრობისაგან დაკანონე-ბულ ფორმებში—გუკვი არ არის—შეიპარება, იმათი შესწორება თანდათანობით მოსთება— ისევე კანონიერი გზით, და არა ვისიმე თვითნებობით, ე. ი. მკოდნე ჰირთა დასაბუთებული შენიშვნების მიხედვით, რომელსაც შემდეგ მთავრობაც დააკანონებს.

ასეთი უნდა იყოს, ჩემის აზრით, გზა შკოლაში ქართული ენის ერთგვარობის შემო-ღებისა, და თუ ამ აზრს თქვენც იზიარებთ, სხვებთან ერთად, ვინაც მთავრობასთან ახლოს ხართ, შეეცადეთ—რაც შეიძლება მალე დააკანონოთ განსაზღვრული ფორმები და მით ავ-ტორებს საშვალება მოგვეცეთ ჩენი სახელმძღვანელოები სათანადოთ შევსწორათ.

ბ-ნო აკაკი, თქვენ იწერებით, ჩემს რეცენზიას გამოვგზავნიებო, და არ ვიცი, რო-მელ რეცენზიაზე ბძანებთ: მოკლე რეზოლიუციაზე, თუ დეტალურ რეცენზიაზე. რეზოლიუ-ცია მე უკვე ვიცი (კომისიის მდივანმა უკვე მაცნობა), ხოლო დეტალური რეცენზია არ ვიცი—და სწორეთ ეს არის ჩემთვის საჭირო, რომ შემდეგი გამოცემისათვის ვიხელმძღვა-ნელო. თუ ამ დეტალურ რეცენზიას გამოვგზავნიებთ ორივე წიგნისას, დიდათ დამავალებთ— და ვეტებთ თქენი შენიშვნები კვილიათ გამოვიყენო... მაგრამ კიდევ ვიმეორებ, რომ სა-ჭიროა დაუყოვნებლივ შემუშავდეს სალიტერატურო ენის განსაზღვრული ფორმები, რათა ყველამ იცოდეს, თუ რა ფორმები იხმარონ სახელმძღვანელოებში და რა ფორმები ასწავ-ლონ შკოლაში...

თქვენი პატივისმეველი ხილოვ. ხუნდაძე
ქუთაისი, 1919 წლის 26 აგვისტოს.

ჩემი მესამე წერილი. ნ X 1919 წ.

ბ-ნო აკაკი! ჩემი მეორე წერილი მიღებული გექნებათ—და იქიდან გაიგებდით, თუ რა უქაყოფილობა გამოიწვია ჩემში „კომისიის“ უსამართლო დადგენილებამ. შაშინ მე თქვენი შენიშვნები წაკითხული არ მქონია, ახლა კი ხელთა მაქვს კაი ხანია, რამდენჯერმე გადვიყთებ—და ყოველთვის, როცა თქვენს შენიშვნებს ვიკონებ, ჩემს თავს ვეკითხები: რამ

გაზოიწვია ეს ადამიანი, რომ ასეთი შეურაცხყოფელი კილოთი მიხსენიებს—იმის მაგიერ, რომ დინჯის, დარბაისლური კილოთი გაერჩია წიგნი, როგორც შეშენის შეცნიერების მიმდევარ ადამიანსმეთქი!..

თქვენი შენიშვნების შესახებ მე ახლო მომავალში ალბათ პრესაში დამპირდება საუბარი. მაგრამ ჯერჯერობით მინდა გავიგო, რამ გაზოიწვია თქვენი მხრით ასეთი შეურაცხება ჩემი პირიუბნისა, როცა ასე დაუსაბუთებლათ უბტოცებთ ქვეყანას, თითქო მე სრულიად არაფერი გამგებოდეს იმ საგნისა, რომელსაც ვიკვლევ!.. ამიხსენით, რა აზრია თქვენს დაცინვაში მეგრული „გოკვათუა“-ს შესახებ? რა შეტომას პოულობთ თქვენ ამ შემთხვევაში?—ხაზოგადოთ თქვენს შენიშვნებს უმეტეს ნაწილათ არავითარი განმარტება არ ახლავს, თქვენი აზრი და საფუძველი არა ჩანს—და საჭირო კი არის, რომ თქვენი საკუთარი აზრი და შეხედულება იყოს აქ დასაბუთებული, რათა თქვენს მართლმსაჯულობას მეტი ფასი ექნეს.

იმედია გამაგებინებთ, თუ რა უტყუარი საბუთი და საფუძველი გაქვთ იმისათვის, რომ დაცინვის საგნათ გაგიხთივართ!..

თქვენი სილოვ. ხუნდაძე.

1919 წლის 5 ოქტომბერს.

პ. შანიძის პასუხი. 13 X 1919 წ.

ბატონო ჩემო სილოვან,

ძამათის სურვილი არა მაქვს და არც დრო მაქვს საამისოდ. მე გადმოცემული მქონდა გასარჩევად თქვენი წიგნი და მე ამ წიგნთან მქონდა და მაქვს საქმე. თქვენი დაცინვა ფიქრადაც არ მომსვლია. თქვენს გრამატიკაში მოკტეულ მასალებს რომ ვარჩევდი, შიკ სხვათა შორის, მეგრ. გმ.—და იმერეთში ვმარებულ გმ.—ნაწილაკის შედარება შემსვდა. მათი შედარება კი იმას ჰმოწმობს, რომ გრამატიკის ავტორი, (გეწყინებთ, მაკრამ უნდა ვთქვა მაინც) ჩამორჩენილია ენათმეცნიერებაში, რადგანაც გარეგნული მსგავსება მისთვის საკმარისი ყოფილა, რომ შედარებაზე ჩამოაგდოს ლაპარაკი.

თქვენ განხრახვა გქონიათ ჩემი კრიტიკის შესახებ შენიშვნები დაპბეკდოთ პრესაში. ძეთილი და პატიოსანი, მაგრამ თქვენი შენიშვნები შეიძლება მხოლოდ მას შემდეგ დაიბეკდოს, როცა ჩემი გარჩევა თქვენი წიგნისა დაბეკდილი იქნება სრულიად და უცვლელად.

თქვენ უსამართლობაზე ჰლაპარაკობთ. მეთანვებით, რომ ქომისიის დადგენილება უსამართლო იყო, რადგანაც ჩვენი სკოლა, დროებით მაინც, უნდა შეურიგდეს თქვენი წიგნის ვმარებას და ჩვენმა ბავშვებმა ერთხანს კიდევ თქვენის თვალით უნდა უტკირონ ქართული ენის ბუნებას და გრამატიკულ აგებულებას. თქვენი პ. შანიძე.

P. S. პრესის თვალყურის დევნებისათვის (განსაკუთრებით ქუთათურიისათვის) მოცალდება არა მაქვს და მაღლობელი ვიქმნები, თუ მაცნობებთ, როცა თქვენი შენიშვნები დაიბეკდება.

ა. შ.

ჩემი მეოთხე წერილი. 16 X 1919 წ.

ბატონო პაკია! უკანასკნელ თქვენს ბარათში იწერებთ: „მე თქვენს წიგნთან მქონდა და ნაქვს საქმე, თქვენი დაცინვა ფიქრადაც არ მომსვლია“-ო. ამგვარ შემთხვევებზე ნათქვამი: „ფიცი იწამს, და ბოლო მაკვირებსო“! საკმობთ დავრწმუნდი, რა „ადამიანთანაც“ მაქვს საქმე. თქვენს რეცენზიაში ნათქვამია: 1) „ეს სილოვანისებურად გაგებელი კეთილხმოვანება“, 2)... „ქართული ფორმების შესაღარებელი მასალების მოყვანა ისეთი ცოდნით არ შეიძლება, როგორც მქონია გრამატიკის ავტორს“; 3) (მეგრული გოკვათუა-ს და იმერული გოუჭრა, გოუკვეთა-ს) „ერთმანეთთან შედარება ვერც ბატ. სილო-

ვანს შესძენს სახელს და ვერც მოწაფეს ცოდნას“; 4) „გრამ:ტიკიდან არა სჩანს სრულეობით, რომ ავტორს თვალსუერი ედევნებინოს ქართული გრამატიკული ლიტერატურისათვის“-ო, და სხე.

ბბა რა სამართლიანობა უნდა მოეთხოვოს იმისთანა „ადამიანს“, რომელსაც ისიც კი არ ესმის, რომ ამგვარი ფრაზები შეურაცხყოფელია ადამიანისა, დაცინვაა—და ისიც სრულიად უსაფუძვლო, რადგან ამის დამამტკიცებელ საბუთად ერთი სიტყვაც არ არის მოყვანილი.—„ზედნაღებათ“ კიდევ თქვენს კულრაპა წერილებშიც შეურაცხყოფელ კილოსა და ფრაზებს ხმარობთ,—მაგალითად, უკანასკნელ ბარათში: „გრამატიკის ავტორი (ე. ი. ვითომ მე) ჩამორჩენილია ენათ-მეცნიერებაში“-ო!..

ნება მომეუთო მოგახსენოთ, ბ. ბაკი, რომ ჯერ არც კაცობრიობას გაუგია რაიმე ბაკი შანიძის მეცნიერებისა და არც საქართველოს, და, როგორცა ჩანს, ვერც მომავალში გაიგებს, რადგან მართალი ნათქვამია, რომ „სახარე მოზვერს სასკორეში შეეცობა“-ო. რაც შეეხება თქვენს მეორე მამლაყინწურ ფრაზას: „გეთანვეებით, რომ ქომისიის დადგენილება უსამართლო იყო, რადგანაც ჩვენი სკოლა, დროებით მაინც, უნდა შეურიგდეს თქვენი წიგნის ვმარებას (ეს ვ—უ ნიშნია თქვენი ლოლიკისა და მეცნიერული აღლოს ძლიერებისა!) და ჩვენმა ბავშვებმა ერთხანს კიდევ თქვენის თვალთ უნდა უტკირონ ქართული ენის ბუნებასა და გრამატიკულ აგებულებას“-ო, ამაზე მოგახსენებთ, რომ შესაძლებელია ზოგი რამ არ ვიცოდე (ყველაფრის მცოდნე ვინ არის?!.), მაგრამ ერთი კი შემიძლია თამამათა ვსთქვა: თქვენზე უკეთ ქართული ენის ბუნებაც მესმის და გრამატიკული აგებულებაც. თქვენი „რეცინზიის“ შენიშვნები მაჩვენებელია იმისა, რომ თქვენ უბრალო რისამე გაგებაც არ შეგძლებათ, და მართლაც სამწუხარო და სავეალლოა, რომ ჩვენი ნორჩი უნივერსიტეტი „ერთხანს მაინც უნდა შეურიგდეს“ თქვენისთანა „მეცნიერის“ „პროფესორობას“!

ჩემი წარსულიდან თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ პირიქით შეურაცხებას არაეის ვაყენებ მანამდი, სანამ მე თვითონ არ შეურაცხყოფენ, ან საზოგადოებრივი ბიწიერებით არ გამოიმიწვევენ, და როცა ვხედავ, რომ უსამართლოთ და უდიერათ მეპყრობიან, მერე კი აღარ დავზოგავ არავითარი კანონიერი აზრითა და შეხედულებით. „ამილი კბილისა წილ!“ აი ჩემი დევიზი—და აბა ბურთი და ჰოედანი! გამობძანდით და დაუბმტკიცოთ შეგნებულ მკითხველებს, თუ რომელს ჩვენგანს უკეთ ესმის „ქართული ენის ბუნება და გრამატიკული აგებულობა“.

ისიც დამახასიათებელია თქვენი პიროვნებისა, რომ იწერებთ: „კამათის სურვილი არა მაქვს და არც დრო მაქვს საამისოდ“-ო. ბ.ნ.ო „პროფესორო და მეცნიერო“, თუ გგონიათ, რომ ქვეყანას აშენებთ და მართლა დიდ სამსახურს უწიეთ ქართულ მეცნიერებას!? ან ფიქრობთ, რომ თქვენ მოცალემა არა გაქვთ (მეცნიერებას ვმსახურებით!), და მე კი უსაქმოთა ვარ!.. უსამართლობას ჩა ვუთხრა, რომ თქვენისთანა უკაცრავან პასუხია „რეცინზირება“ დროს მაკარგვინებს თავისი ყოველად უსაფუძვლო—ჩავწერი შენიშვნებით, მაგრამ რა უნდა ვქნა: ანუ რომ ავი არ ვუწოდო, კარგს სახელათ რა დავარკო“?!

ხილოვ. ხუნდაძე.

ქუთაისი, 1919 წლის 16 ოკტომბერს.

შენიშვნა. ვასუხი შანიძეს ამას შემდეგ არ მოუტია.

მოინტერესე მკითხველთათვის მოვიყვან აქ (მოკლეთ) იმ შენიშვნებს, რომლის ძალითაც ბ. შანიძე ჩემს გრამატიკას იწუნებდა: 1. „სიტყვის ასე დამარცვლა სრულეობით არ შეუფერება ქართული ენის ბუნებას“-ო (ნახეთ ქვემოთ ჩემი შენიშვნა ამ საგნის შესახებ);— 2. გრამატიკის „ავტორს არა აქვს სწორი წარმოდგენა ქართულ ფონეტიკაზე“-ო;—სხვათა შორის იწუნებდა ჩემს ტერმინოლოკიასაც: „კბილისპიერი, ხორხისპიერი“ და სხე.—3 რე-

ენებზე უარყოფდა ჩემ-მიერ აღნიშნულ კანონს, რომ ქართულ ენას ძირეულ სიტყვებში არ უყვარს ერთისა და იმავე თანხმოვანის ერთად ხმარება (ეკლესია, გრამატიკა), და ამბობდა: მაშასადამე. „უნდა ეწეროთ სწუხარ, და არა სწუხხარ“-ო! აქ. შანიძეს ვერ გაურჩევია, თუ რა არის ძირეული სიტყვა—და ამიტომ მაგალითად სწუხარ მოყავს! როგორ მოგწონთ, ჰეითხელო, აქ. შანიძის „მენციონური“ ალლო?! — 4 იმისთანა სახელებს, როგორც არის, მაგალ., ტორლა, ბელურა და სხვ, ნათესაობითი დაბოლება ის აქვს (ტოროლის, ბელურის), და არა სი-ო (ტოროლასი, ბელურასი);—ნუთუ ამ შენიშვნაში მოიპოვება თუნდ ნამსწერი გონიერი დაკვირვებისა და სიმართლისა?! — 5. წოდებით ბრუნვაში უნდა ვიხმაროთ: ბიცილაჲ, შაჲქაჲჲჲ, და არა ბიცილა, შაჲქაჲჲჲჲ; 6. მიწუნება, როგორც ვითომდა პროინციალურს, ისეთ ფორმებს, როგორცაა, მაგალ.: ბავში, შენ ცხოვრობ, შენ ტაბები, ისინი კაბენ, ვიჯექ, დავჯექ, ვიწოდებ, ვიჯდომები, ვიჯდომები, კაცთ და სხვ.;—7. როცა დედაქართულსა და სევანურ-მეგრულს ერთმანეთს ვადარებ, მე ვამბობ, რომ სევანური და მეგრული დიალექტები ახლოსაა თავისი ფორმებით დედაქართულთანმეტყი, და, სხვათა შორის, ასეთი მაგალითი მომყავს: ქართულათ არის თავსართი ბა (მაგ. გა-კეთა), მეგრულათ კი ბო (გო-კეთა); მაგრამ აქაც კი მეგრული ქართულს დიდათ არ დაშორებია, რადგან იმერულ კილოში აგრეთვე თავსართი ბო იხმარებამეტყი: გო-უკეთა, გო-უკრა და სხვ.—ამაზე აქ. შანიძე თავის რეცენზიაში ბძანებს: „მეგრულიდან ქართული ფორმების შესადარებელი მასალების მოყვანა ისეთი ცოდნით არ შეიძლება, როგორც ჰქონია გრამატიკის ავტორს; მაგალითად მეგრული ბო ნაწილაკისა (გოკეთა) და იმერულ კილოში ხმარებული ბო ნაწილაკის (გოუკრა, გოუკეთა) ერთმანეთთან შედარება ვერც ბატ. სილოვანს შესძენს სახელს და ვერც მოწაფეს ცოდნას“-ო!—ბრძანდ. აქ. შანიძე თავის შენიშვნას არ ასაბუთებს—და არც ამ შემთხვევაში მოყავს მას რაიმე საბუთი—და ცარიელი სიტყვებით ასე უხდელათ ილანძლება.—ზმნების შესახებ მისი შენიშვნები აქ არ მომყავს, ვინაიდან ჩემს რეცენზიაში აქ. შანიძის აზრი ქართული ზმნებისა და მათი პრეფიქსების შესახებ ვრცელათა მაქვს განხილული.—ამ შენიშვნების შესახებ ჩემი ვრცელი პასუხი მკითხველს შეუძლია ნახოს 1919 წლის გაზ. „სახალხო საქმე“-ში, №: 706, 707 და 709. მე იქ საკმაოდ ვასაბუთებ და ვამტკიცებ, რომ აქ. შანიძის არც ერთი შენიშვნა საფუძვლიანი არ არის და ბევრი—სასაცილოცაა. აქ მხოლოდ შემდეგი მწადია ვსთქვა: აქ. შანიძეს რომ სერიოზული მომზადება და ცოდნა არ აქვს ქართული ენის სისწორისა და აგებულობის ფარგალში, სხვათა შორის, იქიდანაცა ჩანს, რომ იმ ამოხსნამ, რომლის ნამუშევრსაც მე ამ ჩემს წიგნში ვარჩევ და რომელსაც თვით აქ. შანიძე თავმჯდომარეობდა, წინააღმდეგ აქ. შანიძის ზევით მოყვანილი შენიშვნებისა, ბევრი იმისთანა ფორმა მიიღო, რომლისთვისაც ეს „მენციონი“ ჩემს გრამატიკას „ანაივება“;—ამისიის ნაშრომში („ქართული მართლწერისათვის“) ნათქვამია: „ბავში“ (გვ. 8), „შაჲქაჲჲჲჲ“ (წოდებ. ბრ., გვ. 18), „ვიცხოვრობ, და არა ვცხოვრებ“ (გვ. 32). „ეკლესია, გრამატიკა“ (გვ. 50) და სხვ.

რაც შეეხება მეგრული გოკეთაჲ-ს იმერულ გოუკეთაჲ-სთან შედარებას. მე დღესაც კარგათ არ მესმის, თუ რის თქმა უნდოდა აქ. შანიძეს. შეიძლება ის ფიქრობდა და ფიქრობს, რომ თავსართის ბო-ს შესახებ არა დედაქართულის კილოს—იმერულს მოუხთენია გავლენა მეგრულზე, არამედ, პირაქით—მეგრულს იმერულზე;—მაგრამ ამ დებულებას ჯერ ერთი გამოთქმა უნდა, და მერე—დამტკიცება; ხოლო აქ. შანიძე ბრძოლის ველზე სრულიად უიარაღოთ—უცოდნოთ გამოდის—და, თვით მოუძადებელი და ულოდიობით გზა-კვალაბნეული, სხვებს—მაზე მეტის მცოდნეებს—უცოდინრობასა და „ჩამორჩენილობას“ უყიენებს!...

II. აკაკი შანიძის მემორაზა.

ა. ძართული ენის უცოდინრობის ნიმუშები.

აკაკი შანიძემ შეადგინა და 1920 წელს კიდევაც დააბეჭდვინა ერთი წიგნი, სახელათ „სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში“. ძართული გრამატიკის კანონების მონიტორესე მკითხველებს მე დაეპირდი ამ წიგნის გარჩევას (იხ. ჩემი სრული გრამატიკ., 1920 წლ. გამოც., ბოლოსიტყვაში შენიშვნა)—და ახლა მწაღია ეს დაპირება შევასრულო.

ღაიბეკდა ეს წიგნი თუ არა, აეტორმა იმისათვის უდიდესი ჯილდო მოითხოვა— ხარისხი მეცნიერების დოკტორისა—და ჩვენს კურთხეულ დედაქალაქში, თფილისში, მყისვე დადასტურდა კიდევაც ის ქორი, რომ აკაკი შანიძე ქართული ენის დიდი მცოდნეა და ღირსია-მეცნიერების დოკტორის სახელი ატაროსო!... ეს ამბავი საქართველოს ქალაქებს, დაბებს, სოფლებს—მთელს განათლებულ ქართველობას ეუწყა, და იმ დღეს შემდეგ აკაკი შანიძე ბევრს ჩვენში ქართული ენის დიდ მცოდნეთ მიაჩნია და ყველა მას „დოქტორს“ უწოდებს!..

როგორც მოგვხსენებთ, ქორს ჩვენში დღეს დიდი გასავალი აქვს; მაგრამ თითო-ოროლა ჩვენშიც მოიპოვება, რომელთაც ქორი არაფრათ ეპრიანებათ და ცთილობენ, რომ ყველაფერი საღი კრიტიკის თვალით ასწონ-დასწონონ და ჭეშმარიტებათ მხოლოდ ის იწამონ, რაიც მართლა ჭეშმარიტებაა, და არა „სიცრუის კანანახია“. მეც შეეცადე შემესწავლა აკაკი შანიძის მეცნიერული ავლადიდება, ქართული ენის ცოდნის ფარგალში, და რაკი დავრწმუნდი, რომ ამ დარგისა მასში „კატის ასაკიდებელიც“ კი არაფერი ყრია, მწაღია გაუფანტო და გაეცამტეერო ის ქორი, რომელიც თფილისში დაიბადა და რომელმაც მერე „განათლებულ ქართველობაში“ თვისი კოქლი ფეხი თითქო მოიკადა.

იმ ჩემი წერილითაც, რომელიც 1919 წლის „სახ. საქმ“-ის სამ ფელეტონათ იყო დაბეჭდილი (№№ 706, 707 და 709), დაკვირვებული მკითხველი საკმაოთ დარწმუნდებოდა, რომ არა მე, არამედ თვით აკაკი შანიძე ყოფილა „ჩამორჩენილი მეცნიერებაში“ და მეტათ ყალბი წარმოდგენა ჭქონია მას ქართული ენის კანონებზე, და, რადგან, მიუხედავათ ამისა, აკაკი შანიძე, რალაც გაუგებარი მანქანებით, ქართული ენის დიდ მცოდნეთ გამოაცხადეს და მეცნიერების დოკტორათ აღიარეს, ამიტომ უფრო მწაღია ამ „მეცნიერის“ შეფასებას კვლავ დაეუბრუნდე და მკითხველებს წარვეუდგინო უტყუარი საბუთები იმისა, რომ აკაკი შანიძე, ქართული ენის კანონების ცოდნის ფარგალში, არა თუ ცოდნისა, არამედ მხოლოდ უვეიცობის დოკტორის სახელის ღირსია.

მართალია, ეს ჩემი წერილი აკაკი შანიძის ჩემდამი უმართებულო მოპყრობით არის გამოწვეული, და შესაძლოა ზოგიერთმა მკითხველმა იფიქროს, რომ პირადი უქმყოფილობით გამოწვეული წერილი ვაზეიადებული იქნებაო. მაგრამ სრული ჩემი სინიღისით, დამშვიდებული სინიღისით შემიძლია დავარწმუნო მკითხველი, რომ, როგორც მთელს ჩემ სიცოცხლეში არავისთვის არაფერი მომიგონებია, ისე აკაკი შანიძესაც არაფერს მოეუგონებ: მე საბუთებს მხოლოდ მისი ნაწერებიდან მოვიყვან—და მკითხველს ყოველთვის ექნება შეძლება შეამოწმოს ისინი. რაც შეეხება კილოს, იმედი მაქვს, რომ მკითხველი, როკა ამ წერილის პირველ თავს გაეცნობა, კილოს სიმწეავეს მე ვეღარ მისაყვედურებს.

სანამ აკაკი შანიძის წიგნის მეცნიერული კვლევადიების დასკვნებს შეეხებოდე, მინდა კბილი გავეუზინჯო იმ ენას, ქართულ ენას, რომლითაც ეს კვლევადიება გამოხატული. მკითხველი უნდა დამეთანხმოს, რომ ის კაცი, რომელიც ქართული ენის ცოდნის უპირველესი ხარისხის მიღებას ეტანება, ვალდებულია ეს ენა საკმაოთ კარ-

გათ იცოდეს და თავის აზრებს—რაც უნდა შემტოარი იყონ ისინი მეცნიერულათ—ავლარულ ფორმებში არ ახვედეს და მახინჯ გამომეტყველებას არ აძლევდეს.

აი რამდენი უმზგავსოება ზევით დასახელებულს აკაკი შანიძის თხზულებაში,— უმზგავსოება, მომასწავებელი იმისა, რომ აკაკი შანიძემ ქართული ენა არ იცის, ან იცის იგი ისე შეუგნებლათ, როგორც ყოველმა დილეტანტმა:

1. არსებით სახელთან ზედსართავ სახელს აკაკი შანიძე ხან შეკვეცილი დაბოლოებით აბრუნებს ხოლმე, ხან კი სრული დაბოლოებით; მაგალითად: ა) ძველს ქართულში, მთელს ვრცელს წინადადებას, ძველს სამწერლო ენაში (გვ. 1—3) და მრავ. სხვ.; ბ) ქართული ზმნის, ქართულ ზმნას (იქვე) და მრავ. სხვ.— ასეთი მერყეობა და არევიარევა მხოლოდ დილეტანტსა და უცოდინარს ებატება, და არა იმ პირს, რომელსაც სწადია ენის კანონები სხვებს უკარნახოს და ენის მცოდნის, მეცნიერების დოქტორის სახელი ღირსეულათ ატაროს.

2. ძველმდებარის გარდა (გვ. 1), შემასწენელს გარდა (გვ. 23).—როგორც ჩანს, აკაკი შანიძეს ჯერ თავისთვისაც ვერ გაურკვევია, თუ რა გზას დაადგეს, თვარა განა შეიძლება ასე არევიარევა ფორმებისა და კანონებისა? თანდებული გარდა, როცა იგი სამართავ სახელს შემდეგ არის მოქცეული, ან ნათესაობით ბრუნვას უნდა თხოულობდეს, ან მიცემითს, ხოლო ხან ისე და ხან ასე მხოლოდ შანასეს დამახასიათებელი საქციელია, და არა „მეცნიერების დოქტორისა“ *).

3. მერყეობა და შანასეობა აკაკი შანიძის წიგნში ხშირია—და ერთი კიდეც აღენიშნოთ: იგი ერთსა ჭ იმავე დროს ხან მღი-ს ხმარობს, ხან მღუ-ს ჭ ხან მღის-ს: „ჩვენამღი მოღწეული“ (გვ. 130;—ერთი ესეც უნდა ეკითხოს ჩვენს მეცნიერ „დოქტორს“: ეგ ღ-ნიანი ფორმა მოღწეული რომელს ძველ ძველში აშოიკითხა მან?!), „ბოლომღი“ (გვ. 148), „შაბლომამღე“ (84); „იქამღე“ (85), „იქამღის“ (140). ეს ხომ დომხალია, და არა შეგნებლი მკვლევარის ენა!

4. სიტყვას მხოლოდობით-ს აკაკი შანიძე ერთი მ-ნით ხმარობს: „მხოლოდობით“-ო (გვ. 25, 28, 36, 44 და სხვ.). საკვირველია, იმდენი სმენა როგორ არ უნდა ქონდეს „შეგნებულ ენათმეცნიერს“ (ჩვენ ხომ ჩამორჩენილსა და, მაშასადამე, უმეცარს გვიწოდებს), რომ ეს უბრალო ქეშმარიტება ვერ შეუთვისებია: მ-ზე დაბოლოებული სახელები, ფორმების წარმოების დროს, მ-ს არ კარგავს (გარდა სიტყვისა ღვიწო); მაგალითად: მარტმ—მარტოობა, მარტოოდენ; უთმ—დაუთოება, საუთოებელი; კალმ—კალოობა, და სხვ. და სხვ.

5. „შანსხვაება იმაშია, რომ“... (გვ. 26). ასე მოქართულობს ტფილისის მეცნიერი დოქტორი შანიძე—და არათუ მეცნიერებმა, უმეცრებმაც კი დიდი ხანია შეიგნეს, რომ საქმე იმაშია, განსხვავება იმაშია და მზგავსი გამოთქმები აშკარა რუსიციზმებია, ხოლო ქართულათ უნდა ითქვას: საქმე ის არის, განსხვავება .ის არის, რომ, და სხვ.

6. თავისი სამეცნიერო—სადოქტორო წიგნის მე-14 გვერდზე „დოქტორი“ შანიძე ბძანებს, რომ აწმყო დროში უთანდებულათ იხმარება ფორმა ღგას, ხოლო თანდებულით (პრევერბით)—ღგების-ო! ამის დასამტკიცებლათ „დოქტორს“ მაგალითი სახარებიდან მოყავს: „მჰქდარნი აღღგებიან“. ქართული ენის „დოქტორს“ უბრალო რამ ვერ გაუგია,—სახელდობ ისა, რომ ვღგავარ სხვა ზმნაა და ვღგები სხვა—და აღღგებიან მეორე ზმნის ფორმა, და არა პირველისა.

7. აკაკი შანიძე აწმყო დროში ხმარობს ფორმებს: იგი უქვის, იგი თიბს (გვ. 99—100). ვერ გავგვიგია, თუ საიდან გამოატყვრინა „ტფილისის დოქტორმა“ ეს უმზგავსო ფორმები! „ტფილისის მეცნიერს“ იქვე ძველი დროის წიგნებიდან მოყავს მა-

*) თანდებული გასწავლა, ჩემი გრამატიკით, ნათესაობითს იმ შემთხვევაში თხოულობს, როცა იგი სამართავი სიტყვის წინა ზის.

გალითები: „ორნი ფქვილენ ფქვილსა“, „თივისა თიბლენ“-ო, და ალბათ ამ უებარ მკვლევარს, გონია, რომ, რაკი ნამყო უსრულში ფქვილენ და თიბლენ არის ნახმარი, აწყო ფქვის და თიბს იქნება, რადგან ნამყო უსრული აწყოსაგან წარმოობს!.. აკაკი შანიძეს რომ თუნდ მცირედი მეცნიერული დაკვირება მისცა, ადვილათ შეიგნებდა, რომ ნამყოში, მართალია, ხშირათ იხმარებოდა ძველათ (და დღესაც იხმარება) ფორმები: **ხედვიდა, ბედვიდა, რკვიდა, რწვიდა, წვიდა** და სხვ., მაგრამ ამგვარი ნამყო აწყოში სრულიადაც არ გულისხმობდა შემდეგნაირ ფორმებს: იგი **ხედვის, იგი ბედვის** და სხვ., არამედ—იგი **ხედავს, ბედავს** და სხვ.; მაშასადამე, არ შეიძლება ითქვას ფქვის და თიბს, არამედ—**ფქვაავს, სთიბავს**.

8. „მეცნიერს“ აკაკი შანიძეს უტყუარი მეცნიერული კვლევა-ძიება მოუხთენია და შემდეგი სიბრძნე ამოუჩენია: ზნნას მშია-ს წმინდა ძირი ალბათ მ-ნით ეწყებოდა, მაგრამ შემდეგ ეს მ გამოვარდნილაო (შენ გ-შია, მას შია) და ამის დამამტკიცებელი საბუთია ფორმები **შეემშია** და **შიშშილი** (=სიმშილი)-ო! (გვ. 73, შენიშვნა 2). დოქტორის აკ. შანიძის ლოლიკით გამოდის, რომ, რაკი არის, მაგალ, ფორმები **შეშჩნევა** და **შეშჩნია**, ამიტომ ამ ზნნის ძირიც მ-ნით უნდა იწყებოდეს (შჩნ, და არა ჩნ), და თუ არსებობს, მაგ., ფორმები **სიშწიფე, სიშწენიფე** და სხვ., აქიდან ის დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ, რომ მ ძირს ეკუთნის, ე. ი. ძირები აქ მშვენ, მწიფ. იქნება, და არა **შ(ვე)ნ—წიფ!** ნამდვილათ კი ქართულ ენას ამგვარი თვისება აქვს: ნაწარმოებ ფორმებში (განსაკუთრებით კი თავსართებს სა-სა და სი-ს შემდეგ) ხშირათ ჩაერთვის ხოლმე მ—კეთილხმოვანობისათვის (დიახ, იმ კეთილხმოვანობისათვის, რომლის თა-მოც ჩემი გრამატიკის რეკენზენტი შანიძე ისე უსაფუძვლოთ მამხილებდა). აი, მაგალითად, სიტყვა **ხუბუჭი** უფრო ხშირათ უმანოთ იხმარება, მაგრამ არ ითქმის **ხისუ-ბუჭე**, არამედ **სიშსუბუჭე**, აგრეთვე **ტრედი** უმანოთ იწერებოდა და ახლაც ბევრი ასე სწერს და გამოსთქვამს, მაგრამ არ ითქმის **ხატრედია**, არამედ **ხამატრედია**.—ასეთი გახლავთ ქართული ენის ხასიათი და თვისება—და ამითვე აიხსნება მ-ნის არსებობა **შეემშია-სა** და **სიშშილ-ში**, და არა მისი ძირეულობით.

აკაკი შანიძემ, როგორც უკვე დავამტკიცე, სრულიად უსაფუძვლოთ წამოისრო-ლა ჩემს შესახებ დამცინავი სიტყვები იმისთანა საკითხის გამო, რომელიც თვით მას თურმე ვერ შეუგნია და ვერ გაუთვალწინებია (მეგრული გოკვათუა-სა და იმერული გოუყვეთა-ს შესახებ მოგახსენებთ), და ამის გამო „მეცნიერებაში ჩამორჩენილი“ მი-წოდა, და როგორ არ უნდა ვამხილო მეცნიერებთმკვეხბარა „დოქტორი“ მისი მართლაც ჩამორჩენილობისა, მისი ულოლიკობისა და მხოლოდ გარეგან სახეებსა და ფორმებზე (შეემშია, სიშშილი) მეცნიერული დასკვნების დამყარებისათვის?! სხვის თვალ-ში რომ წველს ეძიებს, თავის თვალში დვირეებს რატომ ვერ არჩევს ეს „დოქტორი“ და „მეცნიერი“?!

9. „ორთავე საკითხის“, „ორთავე გვარის“, „ორთავე რიცხვში“ (გვ. VII, 42, 43). ასე ხმარობს აკაკი შანიძე—და ამგვარი ფორმების ხმარება მომასწავებელია იმისა, რომ აკაკი შანიძეს ძალიან ბნელი წარმოდგენა ჰქონია როგორც ძველი ენისა, ისე ახალი ენის ბრუნვებსა და ფორმებზე. თუ რომ ძველი ფორმებით სწადია მეცნიერების დოქტორს გვესაუბროს, მაშინ მხოლოდობით რიცხვში ასე უნდა აბრუნოს: **ორი-სავე საკითხისა, ორისავე გვარისა, ორსავე რიცხვსა შინა** (გინა რიცხვში), ხოლო მრავლობით რიცხვში—**სახელობ. ორნივე რიცხვნი ან გვარნი, ნათეს. ორთავე რიცხვთა ან გვართა და სხვ.**; და თუ ახალი ენის ფორმები სწადია იხმაროს, მაშინ ასე უნდა ეაბრუნოთ (მხოლოდ. რიცხვში): **ორივე გვარი, ორივე გვარის, ორივე გვარს და სხვ.**, ხოლო მრავლობითი რიცხვის ფორმა ამ შემთხვევაში სულაც საჭირო არ არის.—შინაც ეს არ იცის, იგი არც დოქტორათ გამოდგება და არც დოქტორათ,—იგი უბრალო მანასეა—და მტეი არაფერი.

10. „ბამოვლიოდეთ უნდა არა შათი მნიშვნელობიდან ევროპის ენებზე“ (გვ. 70): აშკარა რუსიციზმია—და აზრის ასე გამოთქმა ქართულათ ყოვლად შეუწყნარებელია.

11. „ლოლიკური სუბიექტი იგივე იქმნება, რაც გრამატიკული ქვემდებარე“, „საკირო შეიქმნა“ (გვ. 70 ღ 105), და სხვ. ჩანს, „მეცნიერების დოქტორმა“ არ იცის, თუ როდის უნდა იხმაროს იქმნება და როდის—იქნება; მოყვანილ ფრაზებში აუცილებლათ იქნება და შეიქმნა უნდა, და არა იქმნება და შეიქმნა. მ-ნიანი ფორმა რისამე შექმნახს, გაკეთებას ნიშნავს, ხოლო უმანო—ყოფნას, არსებობას: ა) ეგ საქმე გონიერულათ იქმნება (ე. ი. კეთდება), ბ) ეგ საქმე ყოველი მხრით კარგი იქნება. — ძველ ენაში თუ მ-ნიანსა და უმანო ფორმებს ხშირათ ერთმანეთში შურედენ, ეს არ კმარა იმის საბუთად, რომ დღესაც ასე მოვიქცეთ.

12. „მისთანამების“, „მისთანამებზე“, „მისთანამებში“ (გვ. 72, 75, 79). დოქტორმა უნდა იცოდეს, რომ ორი მ ამ ფორმებში სრულიად უადგილოა.

13. „მოუსწვრიათ“ (გვ. 75). „მეცნიერების დოქტორს“ უნდა მოეხსენებოდეს, რომ სახელზმნის „მოსწრება“—დან ბგერა მ არცერთ დროში არ იხმარება.

14. „ამშვენებს“ (გვ. 105). პრის სიტყვა შვენება (და არა მშვენება)—და ამ ძირის სიტყვაში მ მხოლოდ ზედსართავ სახელს შეიძლება ახლდეს და მისგან ნაწარმოებ ფორმებს (მშვენიერი, მშვენიერება), თუმცა ძველათ აქაც უმანოთ იხმარებოდა (შვენიერი), ხოლო ზმნის ფორმებში მხოლოდ მოქმედებ. გვარის მიმღობაში ჩნდება მ (დამშვენებელი), სხვაგან კი მ-ნის ხმარება ყოვლად შეუწყნარებელია—და აღმნიშვნელია ქართული ენის უტოლინობისა.

15. „შამჩნდარიყო“ (გვ. 105). მიმღობის ფორმა გამჩნდარი დღემდე, ეგონებ, არავეს უხმარია, და თუ ენემ იხმარა, იგი, ალბათ, იმგვარივე „მეცნიერი“ იქნებოდა, როგორიც ბაკია შანიძე ბძანდებდა, და სამწუხაროა, რომ დროზე არ მოუთხოვია, თვარა თანაედროვე „პროფესორები“ მასაც „დოქტორობას“ უბოძებდენ—და მაშინ ბედნიერ საქართველოს, ერთის მაგიერ, ორი ღირსეული და სახელგანთი დოქტორი ეყლებოდა: ის უცნობი იქსი და აწინდელი „ცნობილი“ ბაკია შანიძე!

16. „ავადმყოფობ“ (გვ. 189). მეცნიერებაში დაწინაურებულმა დოქტორმა შანიძემ (ჩვენ ხომ ჩამორჩენილს გვიწოდებს!) არ იცის, რომ იმისთანა რთულ სახელზმნებს, როგორიც არიან, მაგალითად, ავათმყოფობა (ავათ+ყოფობა), ნათელყოფა (ნათელი+ყოფ-ნ-ა), ცხადყოფა (ცხადი+ყოფ-ნ-ა), გარშემორტყმა, გარემოცვა, უარყოფა და სხვ.,—პირველი პირის პრეფიქსი მ შუაში ჩაერთვის, და არა თავში: ავათმყოფობ, ავათმყოფობთ, ნათელმყოფ, ნათელმყოფთ, გარშემომერტყმებით, გარემომოცავთ, უარმყოფთ და სხვ. და სხვ. დოქტორობის შეძიებელს ამ ანბანის უტოლინობა სასიოცხოთ უნდა მიაჩნდეს.

17. „ღრომს“, „ძილომს“ (გვ. 4, 103 და სხვ.). ბგერა ჳ კაი ხანია ჩვენი მწერლობიდან გაიდევნა, თუმცა არის შემთხვევები, როცა ეს ბგერა საკირო ხთება. ხოლო ბაკია შანიძის უბედურება ის არის, რომ მას მხოლოდ უსაზღვრო წაილილი აქვს მეცნიერის სახელი ატარაო, ხოლო მეცნიერის ადლო, სენა და უხარი სრულიად არ შესწევს, რათა ეგ საკიროება განსაზღვროს და გამაოარკოოს. — ბგერა ჳ მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება ვიხმაროთ, როცა იგი, რაიმე ხმოვანთან ერთად, ერთ მარცვალს შეადგენს. აი, მაგალ., „მეფხისტყაოსნის“ ცნობილი ფრაზა ასე უნდა ვსწეროთ: „შა, სოფელო, რაშიგან ხარ“—და სხვ., რადგან შაჳ აქ ერთი მარცვალაია (ან შესაძლოა შაჳ-ს მაგიერ აქ ფორმა ვაჳ ან შა ვიხმაროთ). ბგრეთვე შესაძლოა ჳ-ს ნახევარზმნიანობის თვისებით ვისარგებლოთ და, მისი საშვალებით, უცხო ენებიდან შემოტანილ სიტყვებშიც ერთმარცვლიანობა დავიცვათ,—მაგალითად ასე: ილჳსტრაცია, ნჳჳანსი, ნჳჳტონი და სხვ. რაც შეეხება ბკ. შანიძის მიერ ნახმარ ფორმებს,

იქ სრულიად უადგილოა **ჟ**, ვინაიდან ცოცხალ ენაში იქ აშკარა ი მოისმის — და, მაშასადამე, სრული მარცვალაია: **ღროის** (ორი მარცვალაია), **კილოის** (სამი მარცვალაია). ძველ ენაში თუ ამისთანა შემთხვევაში **ჟ** იხმარებოდა, დღეს ამგვარი მართლწერა შეუწყნარებელია: მეცნიერების **ლოქტორს** უნდა ესმოდეს, რომ ხიძველედ არ არის საბუთი **კანონიერობისა**.

18. როგორც ზევით მოგახსენეთ, მესამოცე წლებში განდევნილი ასოებიდან შესაძლოა კვლავ მხოლოდ **ჟ** შემოვიდოთ, თუმცა საეჭვოა, რომ მან საყოველთაოთ ფეხი მოიკიდოს. ზოლო ყოვლად შეუწყნარებელია იმ ასოს დაბრუნება, რომელსაც აკაკი შანიძე ასე დაჟინებით ებლაუტება: ვ-ისა. აკაკი შანიძე რამდენმე სიტყვას წერს ხოლმე ვ-ით, ხოლო დანარჩენებს — ხ-ნით, მაგრამ ჩვენ არსად გვინახავს მისგან განმარტებული კანონი, თუ როდის უნდა ვიხმაროთ ვ და როდის ხ: ეს „მეცნიერი **ლოქტორი**“, ექვი არ არის, ფიქრობს, რომ, რასაც მე მოვისაზრებ, ან, უკეთ ვსთქვათ, მოვისიზრებ, იგი ყველასათვის დაუსაბუთებლათაც დასაჯერებელი უნდა იყოსო!.. **ბი** სიტყვები, რომელსაც აკაკი შანიძე ვ-ით სწერს: ვმარება, მვარე, ვღება, ვმა, და რამდ. სხვ. მრთადერთი საბუთი ვ-ის ხმარებისათვის შანიძეს, ალბათ, ის აქვს, რომ ძველათაც ასე სწერდნო. მაგრამ საქმე ის არის, რომ ძველათ თუ ვ-ს ხმარობდენ, იმას მაშინ განსხვავებული გამოთქმაც ჰქონდა, ხოლო დღეს დედა-ქართულში ეს გამოთქმა სრულიად მოისპო — და, მაშასადამე, დღეს დედა-ქართულში იმის ხმარება ანაქრონიზმი და აბსურდი იქნება; ხოლო მის კილოკაეებში (მაგ. სვანურ ენაში) ეს განსხვავებული გამოთქმა დღესაც არსებობს — და სამართლიანათ მისი ხმარება მხოლოდ იქ შეიძლება (იხ. ჩემი სრული გრამატიკა).

19. როცა აქ. შანიძე ჩემს გრამატიკას რეცენზიას უყეთებდა, სხვათა შორის სიტყვების დამარცვლის კანონებს მიწუნებდა. როცა სხვებს რასმე უწუნებთ, ვალდებული ხართ ამის საფუძველიც წარმოადგინოთ და ყველას დაანახოთ, რომ ეგ თქვენ-მიერ დაწუნებული საგანი თქვენ კარგათ გესმისთ. აქ. შანიძე ასე არ მოქცეულა: იგი უსაბუთებოთ, მშრალი ფრაზებით იწუნებდა ჩემს კანონებს, ხოლო თავისას არ გვეუბნებოდა. **ღა**, აი, როცა თავისი „მეცნიერული“ კვლევა-ძიება გამოაქვეყნა, იქ თავისთავათ გამოაშკარადა აკაკი შანიძის ყოველგვარი „სიბრძნე“ — და, სხვათა შორის, სიტყვათა დამარცვლის შეგნებაც. **ბი** რამდენიმე მაგალითი სიტყვათა დამარცვლისა აქ. შანიძის აღნიშნულს „ხადოქტორო“ წიგნში: 1) სარ-წმუნოებთია (გვ. 15), 2) გრ-ძლად (73), 3) შრ-ჩობლი (105), 4) შეჭხვ-ღება (107), 5) მიცემი-თში (183) და მრავ. სხვ. ამგვარათ სიტყვების დამარცვლა და სტრიქონში გადატანა მხოლოდ უფიცობის **ლოქტორს** ეპატება — და სწორეთ ასეთი უნდა იყოს აკაკი შანიძე, რადგან არა სცოდნია, რომ: 1) „სარ-წმუნოება“-ში ხმ თავსართა და იგი ცალკე მარცვალს უნდა შეადგენდეს; 2) „გრძლად“ ერთმარცვლოვანი სიტყვაა და იმის დამარცვლა, ორ ნაწილათ გაყოფა და სტრიქონში გადატანა შეუძლებელია; 3) „მჩობლი“ ორმარცვლოვანი სიტყვაა (მჩობ + ლი) — და, მაშასადამე, სტრიქონში მჩობ უნდა დარჩეს და ლი მეორეში გადავიდეს; 4) „შეჭხვღება“-ში შმ თავსართია — და, მაშასადამე, გადატანა ამ კანონიერი დამარცვლის მიხედვით უნდა მოხდეს: შე + ჰხვდ + ბა; 5) „მიცემითში“ — თში-ს გადატანა ყოვლად შეუწყნარებელია, რადგან ში თანდებულია ჭ იგი ცალკე მარცვალს შეადგენს: მი + ცე + მით + ში.

ბი ამისთანა ანბანური კვშმარტება არ იცის „ლოქტორმა“ შანიძემ — და კიდევ სხვებს უქიჟინებს, დამარცვლის კანონები არ გესმისო!.. ან, შესაძლოა, „მეცნიერი“ შანიძე მიმღევარია იმ ბრძნული მოსაზრებისა, რომელიც ამბობს, რომ, სადაც და-ცხიკება*) მოვინდებ, იქ მძიმე (.) უნდა დასვო, სადაც დამტქნარება — იქ წერტილ-

*) აქერულ .ცხვირის დაეწინება“-ს ტერზინათ იმერული „დაცხიკება“ სჯობია.

ბძიმეო (!), სადაც ძილი—წერტილიო (!)?!. ლოქტორი შანიძის გადატანის კანონიც ასეთია: რამდენი ასოც დაეტევა ერთ სტრიქონში, იმდენი უნდა ჩაყაროო!..

20. სანამ წიგნის მთავარ საგანს შევეხებოდე, აკაკი შანიძის, ვითარცა მეცნიერის, დასახასიათებლათ საკეროთ მიმართა ორიოდ მაგალითი მოვიყვანო, — მაგალითები, დამატეციკებული არა მისი მეცნიერული მომზადებისა, არამედ, პირიქით, მისი უვიცობისა და მის-შიერ სამეცნიერო აღლოს უქონლობისა.

თავისი წიგნის 71-ე გვერდზე აკ. შანიძე შემდეგ სიბრძნეს მოგვითხრობს: — ჰყავს ღ მბაძავს ზნებს ერთი ღ იგივე უღვლილება აქეთ—ო! როგორცა ჩანს, „ლოქტორი“ შანიძე წმინდა მეორე მიმობრის ზნებს (მყავს, მპაქვს, მძინავს, მეშინია, მწყუნია ღ სხვ.) ასე-წოდებულის მიჩემებითი ზნებისაგან (მბაძავს, მწერს, მხატავს, მიწერს, მიხატავს და სხვ.) ვერ არჩევს, როცა: ამ ორი ჯგუფის ზნებით ერთმანეთისაგან—როგორც შინაარსით, ისე მიმობრის ფორმებითაც--დიამეტრალურათ განსხვავდება. მეორე მიმობრის ზნების მოქმედება თვითმყოფია, დამოუკიდებელია, ხოლო მიჩემებითი ზნებისა—დამოკიდებული, ასე ვთქვათ—გარემყოფი, ზეგავლენითი,—და ამიტომაც მეორე მიმობრის ზნა, წარმოების მხრით, თვითარსია, ხოლო მიჩემებითი ზნა—წარმოებითი: იგი უმთავრესათ მოქმედებითი გვარის ზნებისაგან წარმოობს ხოლმე (მწერს, მაწერს ან მიწერს, მხატავს ან მიხატავს, მაშენებს ან მიშენებს და სხვ.); ან საზოგადოთ სხვა ზნებისაგანაც—საშუალო გვარის ზნის მნიშვნელობით (მაცვია, მახურავს, მატყუია, მაქერია, მახატია და სხვ.)—ღ მეორე მიმობრის ზნასთან მხოლოდ ის მზგავსება აქვს, რომ ეგ წარმოება მეორე მიმობრის ზნების პიროვანი პრეფიქსების (მ, მ, მმ) საშუალებით ხდება;—ზნას მყავს-ს მიმობრაში ყველა პირი აქვს, ხოლო მბაძავს-ს (როგორც მოქმედებითი გვარის მიჩემებითს) ყველა პირი აქვს (იხ. ჩემი გრამატიკა, გვ. 97—100), და საზოგადოთ მიმობრაში ამ ორგვარ ზნებს საერთო თითქმის არაფერი აქვს. აბა რა არის საერთო, მაგალ., ფორმებში: მათ უკეთ—ისინი მბაძვენ (აწმყო), მათ ეყოლათ*)—მათ მბაძეს (ნამყო), მე მყოლემა—მე მივბაძავ (მყოფადი):—ნუთუ ეს „ერთი და იგივე უღვლილება“—ა?!—„ტფლისის ლოქტორი“ რომ მიჩემებითსა და მეორე მიმობრის ზნებს ერთმანეთში ვერ არჩევს, ეს უფრო ნათლათ შემდეგიდან ჩანს (გვ. 71): „ამგვარივე (ე. ი. როგორიც ჰყავს და მბაძავს შორის) ურთიერთობაა უყუარს და უწერს ზნას შორის, და თუ რაიმე განსხვავებაა ამ უკანასკნელებს შორის, მხოლოდ იმ მკრივ, რომ პირველ მათგანს ერთი დამატება აქვს (მას), მეორეს კი ორი (მას, წიგნს); ქვემდებარე კი ორთავ ერთი და იგივე აქვს (უყუარს იგი, უწერს იგი).—ჩვენ ზევით უკვე განვმარტეთ, რომ მყავს, მიყვარს და სხვ., როგორც მეორე მიმობრის ზნები, შინაარსითაც და მიმობრის ფორმებითაც დიამეტრალურათ განსხვავდებიან მიჩემებითი ზნებისაგან. რაც შეეხება ქვემდებარეს, მიჩემებით ზნაში (უწერს იგი), აშკარაა, ქვემდებარე იგი-ა, ხოლო მეორე მიმობრის ზნებზე (უყვარს იგი, აქვს იგი) არ შეიძლება იგივე ითქვას. მართალია, ძველათ მას იგი უყვარს, მას იგი აქვს ასე ესმოდათ: იგი მის საყვარელ საგანს შადღენს. იგი მის ქონებას შადღენს,—სადაც, ცხადია, იგი ქვემდებარე იქნებოდა, და მაშინ ზნაც რიცხვში ამ ქვემდებარეს ეთანხმებოდა ხოლმე,—მაგალ. ძველათ ასე ითქმოდა: მას ისინი უყუარაან, შენ მრავალნი თვალნი პათიოსანნი გაქონან. ღღეს კი ამ ზნების ხასიათი შეიცვალა: ღღეს ძველებური მართველობა—შეთანხმება (გაქონან, გუვანან. უყუარან და სხვ.) აღარ იხმარება—და ძველის ფორმალური ქვე-

*) თავისი წიგნის 187-ე გვერდზე „ლოქტორ“ შანიძეს მყავს (მყავს) ზნიდან ნამყო სრული ნაწილები აქვს წაჰყავა. „მეცნიერი ლოქტორი“ ვერ არჩევს ორს სულ სხვადასხვა შინაარსის ზნას: მყავს-სა და მყოყვები-ს; მყავს-იდან ნამყო სრული (ჩვენი ტერმინოლოგიით ნამყო II) იმყოფლა იქნება, ხოლო წაჰყავა, მიჰყავა, გაჰყავა და მზგ. სხვ. ფორმები „მყოყვები“—დან არის ნაწარმოები, და არა მყავს-იდან.

მღებარის (იგი, იგინი) როლი ლოლიკურ ქვემღებარეში (მე, შენ, მას, ჩვენ, თქვენ, მათ) გადავიდა.

მეორე მიმობრის ზოგიერთი ზნნიდან განსაკუთრებით ნათლათა ჩანს, რომ ქვე-მღებარე მიცემით ბრუნვაში დგას. ავილოთ, მაგალ., ზნა მეზინა: ბავშვს მასწავლებლის ეშინია. სად არის აქ ქვემღებარე?—არასაკვირველია—ბავშვს. ან კიდევ: მოსწავლეს—მასწავლებლისა რცხენია, ერთდება და სხვ.,—ქვემღებარეა მოსწავლეს. ან კიდევ: ამ კაცს ლმერთი სწამს;—აქ კაცს არის ქვემღებარე, ხოლო ლმერთი—დამატება. ასეთი ხასიათი შეითვისა ქართულ ენაში მეორე მიმობრის ზნებმა—და რისთვის არის სა-კირო, რომ ამ ზნებებს ძველებური შინაარსი და ხასიათი დაეუბრუნოთ?!

თავსართიან ზნებს თუ ავიღებთ, მაშინ უფრო ნათლათ დავინახავთ, რომ იგი (ყავს იგი, აქვს იგი) დამატებაა, და არა ქვემღებარე,—მაგალ.: მუშას ტვირთი მიაქვს, მამას შვილი სასწავლებელში შეუყავს. ამ წინადადებებში მუშას და მამას (მას—მიც. ბრ.) მევემღებარეებია, ხოლო ტვირთი და შვილი—დამატებანი.

აწმყო დროის მყავს, მიყვარს და სხვა ზნების მართველობა ნამყო დროის მიწერია, მიკითხავს და მზგ. სხვ. მართველობასა გაეს, და თუ ბავშვს წიგნი უკითხავს (წაუკითხავს)—ამ წინადადებაში ბავშვს ქვემღებარეა და წიგნი დამატება, მაშინ ისიც უნდა ვიწამოთ, რომ მამას შვილი უყვარს—ამ წინადადებაშიც ამგვარივე მართვე-ლობა იქნება, ე. ი. მამას—ქვემღებარე, ხოლო შვილი—დამატება.

„ლოქტორი“ შანიძე თავისი „მეცნიერული ნაშრომის“ 84—87 გვერდებზე მო-გვითხრობს, რომ ქართულ ენაში სამი უღვლილებათაა: პირველ უღვლილებას ის ზნეები ეკუთვნის, რომელთაც არავითარი დამატება არა აქვთო (მაგალ. დაჯდა, ტირის, და-ბერდა და სხვ.), მეორე უღვლილებას --ის ზნეები, რომელნიც სახელობითი ბრუნვის დამატებას თხოულობენო (მაგ. დაწერა იგი, მოკლა იგი, გაუიდა იგი, მოკრა იგი და სხვ.), ხოლო მესამე უღვლილებას --ის ზნეები, რომელნიც მიცემითი ბრუნვის (ან სახელობითისა და მიცემითის) დამატებას მოითხოვენო (მაგ. ჰკითხა მას იგი, მიჰყიდა მას იგი, შესძინა მას იგი, ჰქონდა მას, ჰშია მას, ჰკავს მას, მისწერა მას და სხვ.).

ამგვარი დაყოფა მიმობრისა (უღვლილებისა) პირველათ ვეცემის. ზნების მიმო-ხრაში კატეგორიები იმისთვის არის შემოღებული, რომ ერთგვარი მიმობრის, ერთგვა-რი ფორმების მექონი ზნეები ერთად, ერთ ჯგუფში მოაქციონ და მათი მიმობრისა-თვის სხვადასხვა კილოსა და დროში ერთგვარი წესი და რიგი დააკანონონ. არც ერთი ენის გრამატიკაში არ გავონილა დამატების მიხედვით მიმობრის კატეგორიებათ დაყოფა, არამედ -- მხოლოდ ერთგვარი დაბოლოება, ერთგვარი ფორმებისა ყველაგან მხედველო-ბაში მიღებული, და ქართული ენაც ამ გზას ვერ აშორდება. ამა რა არის საერთო, მაგალ., პირველი მიმობრის ზნეებში დაჯდა და ტირის, მიმობრის ფორმების მხრით? ღიდი ცოდნა არ არის საკირო იმისათვის, რომ ამ ზნეების მიმობრაში დიამეტრალუ-რი განსხვავება შეამჩნიონ. ასე დიამეტრალურათ განსხვავებებიან ერთმანეთ-შორის მეორე მიმობრისა და მესამე მიმობრის ზნეებიც—და „მეცნიერ“ მკვლევარს კი ისინი ერთ ჯგუფში მოუქცევია ღ მრუდი ღ მართალი დომხალივით ერთმანეთში აურევია!..

ჰიდევ ბევრი მაგალითი შეიძლება მოვიყვანოთ აშკარა შეცთომებისა აკაკი შა-ნიძის წიგნიდან, რომელშიც, მართალია, 189 გვერდია, მაგრამ რომელიც უმთავრესათ სხვადასხვა წიგნიდან ამოღებულ ტექსტს შეიცავს, ხოლო თვით ავტორისა შიგ ძლივს 75 გვერდია (ჩვენ ეგ ზედმიწევნით გამოვიანგარიშეთ); მაგრამ 75 გვერდზე ოცზე მეტი სასირცხო შეცთობა, იმისთანა შეცთომები, რომელიც მარეწებელია ავტორის უვიკო-ბისა და მეცნიერული აღლოს უქონელობისა, სრულიად საკმაო საბუთს წარმოადგენს იმისათვის, რათა ამდენი უცოდინრობის პატრონი „მეცნიერების დოქტორათ“ არ ეცნოთ; ხოლო თვითისის პროფესორებმა აკაკი შანიძის წიგნის, ალბათ, მთავარ სა-განში პოვეს ღიდი სიბრძნე და ამისათვის მიუბოძეს მას ხარისხი „დოქტორობისა“!..

მნახოთ, ამ მხრით მაინც რაძღენათ ღირსშესანიშნაეი და საფუძვლიანია სიბრძნე ბაკეი შანიძისა და მართლმსაჯულობა პროფესორებისა.

ბ. ბაკეი შანიძის ნაშრომის მთავარ დებულებათა უხაფუძვლობა.

ბაკეი შანიძე ქართულ ზნეებს ორს მთავარ ჯგუფათა ყოფს. პირველ ჯგუფს— მისი ტერმინოლოგიით—სუბიექტური ზნეები შეადგენს, ე. ი. იმისთანა ზნეები, რომელთაც არავითარი დამატება არ აქვთ; --მეორე ჯგუფს—ობიექტური (სუბიექტურ-ობიექტური) ან რელატიური ზნეები, რომელთაც დამატება აქვთ; ხოლო დამატება შეიძლება იყოს ან სახელობით ბრუნვაში (==სახელობითდამატებიანი ზნეები), ან მიცემით ბრუნვაში (==მიცემითდამატებიანი ზნეები), ან სახელობითშიცა და მიცემითშიც ერთსა და იმავე დროს.

ბაკეი შანიძე ცთილობს დაამტკიცოს, რომ ძველებურ ქართულში: 1. სუბიექტურ ზნეებს ა) მესამე პირში არავითარი პრეფიქსი არ აქვს, ხოლო მეორე პირში აქ სუბიექტური პრეფიქსია ჰ, რომელიც ზოგიერთი თანხოვანის წინ (ჩამოთვლილია ეს თანხმოვანები) ხ-ნათ იქცევა (ხ-ნის მაგიერ ზოგჯერ შ ზის); —ბ) ბძანებით კილოში პრეფიქსი არ იხმარება;—გ) როცა ზნის თემა ხმოვანი ბგერით იწყება, იმ შემთხვევაში პრეფიქსი არ იხმარება.

მაგალითები: ა) მე გარდამოვკვდ, შენ გარდამოჰკვდ, ის გარდამოვდა;—მე ვმწირობ, შენ ჰმწირობ, ის მწირობს;—მე აღვდეგ, შენ აღსდეგ, ის აღდება;—ბ) გარდამოვკვდ;—მწირობდ!—გ) მე განვახლდი, შენ განახლდი, ის განახლდა;—განახლდი!—

2. სახელობითდამატებიან ზნეებში სუბიექტური პრეფიქსები (ჰ-ს-შ) იმავე წესით იხმარება, როგორც სუბიექტურ ზნეებში, ხოლო ობიექტური პრეფიქსი აქ პირველი პირისა არის მ, მეორე პირისა გ, მესამე პირს კი არავითარი პრეფიქსი არ აქვს. —ობიექტურ პრეფიქსთან სუბიექტური პრეფიქსი იკარგება.

მაგალითები: ა) მე მოვკალ, შენ მოჰკალ, მან მოკლა;—ბ) მოკალნ!—მოკალთ!—გ) მე ვიხილე, შენ იხილე, მან იხილა;—იხილე!

3. მიცემითდამატებიანი ზნა. სახელობითდამატებიანისგან იმით განსხვავდება, რომ ობიექტური პრეფიქსი მას მესამე პირშიც აქვს (ეს პრეფიქსები იგეგვა, რაც მეორე პირის სუბიექტური პრეფიქსებია, ე. ი. ჰ=ს-შ); მაშასადამე, ამ ჯგუფის ზნეებს პრეფიქსები ყველა პირში ჰქონია, აგრეთვე—ბძანებით კილოშიც.

მაგალითები: 1) მე ვჰკითხე (მას), შენ ჰკითხე, მან ჰკითხა;—2) ჰკითხე!

არის ზნეები, რომელნიც ხან სახელობითდამატებიანი არიან, ხან კი მიცემითდამატებიანი;—მაგალ.: მე დაწვერე, შენ დასწვერე, მან დაწვარი, —დაწვერე! (წიგნი),— ე. ი. როგორც სახელობითდამატებიანი ზნა;—მაგრამ დასწვარი მას ჯუარია, —დასწვერე ჯუარი!— ე. ი. როგორც მიცემითდამატებიანი (გვ. 65).

ასეთი არიან—მოკლეთ—ბაკეი შანიძის დებულებანი ზნეების სუბიექტურ-ობიექტური პრეფიქსების შესახებ ძველს ქართულ ენაში.—საზოგადოთ კი უნდა ვსთქვათ—ბაკეი შანიძეს არ აქვს უნარი იმისა, რომ აზრი მოკლეთ და ნათლათ გამოხატოს—და ხშირათ უბრალო აზრი იმდენი შენიშენითა და არეულ-დარეული ფრაზეოლოგიით აქვს ხოლმე გამოთქმული, რომ მეტათ ძნელი გასაგებია, თუ რის თქმა სწადია—და აზრი კი არა, დომხალი გამოდის.

აღნიშნულ დებულებათა დასამტკიცებლათ ავტორს მაგალითები სხვადასხვა ძველი ძეგლიდან მოყავს.

ხანამ ამ დებულებათა დახასიათებას შევეუდგებოდეთ, საჭიროა ორიოდ სიტყვა იმ წყაროებზედაცა ვსთქვათ, საიდანაც მკვლევარს მაგალითები ამოუღია.

დაბეჭდილი „ღაბადების“ მაგიერ, აკ. შანიძეს აუღია ფორტოგრაფიული სურათები ათონის მთაზე დატული ხელნაწერისა, სურათები, რომელიც სამეცნიერო აკადემიას გადაუღებინებია. ჩვენ არ შეგვიძლია შევამოწმოთ, რამდენათ მართალია მკვლევარის-მიერ იქიდან მოყვანილი ციტატები, რადგან ეს სურათები ჩვენთვის დღეს მიუწვდომელია; მაგრამ შემთხვევით ერთმა ადგილმა, რომელიც, ჩანს, შეცთომით არის ნაჩვენები, დაგვაქევა. 29-ე გვერდზე „გამოსვლათაჲ“—დან მოყვანილია: „უბრალოდ და მართალი არ მოჰკლა“—და ნაჩვენებია „გამოსვლათაჲ“ ს თავი 23-ე, მუხლი მე-17. დაბეჭდილ „ღაბადება“—ში კი მართლწერაც განსხვავებულია (არ მოკლა) და მუხლიც მე-7-ა, და არა მე-17. მართლწერა შესაძლოა სხვადასხვა იყოს, ხოლო მუხლი, ალბათ, ათონისაშიც მე-7 იქნება, და არა მე-17. ამ სახით, შესაძლოა აკ. შანიძეს სხვა ადგილებიც და მართლწერაც შეცთომით ქონდეს აღნიშნული—და მაშინ მის ციტატებზე დამყარება ძნელია.—ამასთან ისიც უნდა ითქვას, რომ საჭირო იყო იმის საბუთების მოყვანაც, თუ რატომ მიაჩნია აკ. შანიძეს ათონის ხელნაწერი უფრო სანდოთ, ვიდრე დაბეჭდილი. სანამ ამის საბუთები არ მოგვისმენია, ჩვენ დაბეჭდილ „ღაბადება“-ს ვერ უარყოფთ და ჩვენს მაგალითებს იქიდან მოვიყვანთ.—აგრეთვე სახარების ტექსტიც აკ. შანიძეს ბენეშევიჩის გამოცემიდან მოყავს (1909.—1911 წლ.), და არა „ბრიტანისა და უცხო ქვეყანათ ლეთისმეტყველების საზოგადოების“ გამოცემიდან, და არც აქ განმარტავს, თუ რა უპირატესობა მიუძღვის პირველს მეორის წინაშე. განსხვავება კი აღნიშნული წყაროების მართლწერისა (როგორც „ღაბადების“-ა, ისე სახარებისაც) საკმარისი დიდია—და, მაშასადამე, საჭირო იყო ამ წყაროების შედარება და დახასიათება.—მართა რამე კი გადაჭრით შეიძლება ესთქვათ: ხელნაწერის მარტო სიძველეს სრულიადაც არ არის გაკმარისი დავასკვნათ, რომ ორ ხელნაწერში—ის, რომელიც უფრო ადრეულ ეპოქაში არის გადაწერილი, უფრო სწორი ზე კანონიერია, ვიდრე ის, რომელიც, შედარებით, უფრო გვიან არის გადაწერილი. ადვილი შესაძლებელია, რომ უპირატესობა მერმენდელ ხელნაწერს მიუძღოდეს, და არა უწინდელს: ამ შემთხვევაში გადაწერის დროს კი არ აქვს იმდენი მნიშვნელობა, არამედ გადაწერს, თუ რამდენათ დახელოვნებული და საქმის მცოდნე იყო იგი გადაწერაში, და კიდევ—რა დროისა და ღირსების იყო ის დედანი, რომლის პირსაც გადაწერი იღებდა.

ციტატების წყაროთა შესახებ უმთავრესათ კიდევ ის უნდა ითქვას, რომ აკ. შანიძეს მარტო სასულიერო ხასიათის ძეგლებიდან მოყავს მაგალითები, საეროს კი სრულიად არ იხსენიებს, და ჩვენ კი გვგონია, რომ, ხალხის ენის, სამწერლო ენის კანონების დახასიათებისათვის, საერო მწერლობა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე სასულიერო-საეკლესიო, ვინაიდან სასულიერო წიგნების ენა სქოლასტიური—კაბინეტური ხასიათისაა, ხალხის ცოცხალი ცხოვრებას დაშორებული, ხოლო საერო მწერლობა—პოეტური მხატვრული—ცოცხალი შეილია ხალხის ცოცხალი ენისა. სალიტერატურო ენა რომელიმე ერისა არ შეიძლება იყოს ხელოვნურის, ვოლჰაიფე-ესპერანტოს ხასიათისა, არამედ იგი ხალხის ცოცხალი ენის ლექსიკონისა და ფორმების კვინტესენციას უნდა შეადგენდეს.—ამგვარ შეხედულებას, ამ დებულებას თვით დოკტორი შანიძეც კი ვერ უარყოფს, და თუ უარყოფს, არც ერთს გონიერ მკვლევარსა და მეცნიერს არ შეუძლია მას მხარი დაუჭიროს.

ამ სახით, უპირველესი ადგილი ქართული სალიტერატურო ენის შემუშავებაში ჩვენის ძველისა და ახალი მხატვრული მწერლობის ძეგლებსა და ნიმუშებს უნდა ეკავოს—და, მაშასადამე, დიდი შეცთობაა აკ. შანიძის ნაშრომისა, რომ არც „მისარმიანის“, არც „მეფხისტყაოსნისა“ და არც სხვა მზავს ნაწარმოებთა ენა მხედველობაში მიღებული არ არის.

აკ. შანიძის მიერ წამოყენებულ დებულებათა საწინააღმდეგო მაგალითი ზმნების ფორმებისა მრავალი მოიპოება როგორც სასულიერო წყაროებში, ისე საეროშიც.

აი მაგალითები, წინააღმდეგი მისი პირველი დებულებისა, რომელიც ამბობს, თითქო სუბიექტურ ზმნებს პრეფიქსები არ აქვს, გარდა მეორე პირისაო (გვ. 3, 4, 20)—1) „დაბადება“, ნაწ. 1, 1884 წლ. გამოც.:

ქეთილი დახცხრა (გვ. 1054, 1112, 1131, 1133 და სხვ.), ჰბრძოდა (გვ. 1132), აღმოჰყდა მზე (1149) და სხვ.;

2) ხახარება (1879 წლ. გამოც. ბრიტ. და უცხო ქვეყ. ლეთისმეტყვე. საზ.):

შეჰაძრუნდა (გვ. 2), აღჰსდგა (3, 13, 15 და მრავ. სხვ.), არა პურითა ხოლო ჰსცხონდების კაცი (5), დაჰსჯდა (23), შეჰკრბა ერი მრავალი (23), დაჰვარდა გზა-სა, აღმოჰსცენდა, აღმოჰყდა (24), ჰროკვდა (27) და მრ. სხვ.;

3) ფხალმუნი ღავითისი (იმავე საზოგ. გამოც.):

მე დავსწევ ზე დავიძინე (გვ. 2), აღჰსდგე, შეულო! (4), გამოჰსჩნდა ნათელი (2);

4) „ჰმისრამიანი“:

მასძლებს, გაესძლებ (გვ. 11), გასწერა (23), გასძლო (41), დასწენარდი! (55), ხწვიმდა (63), გასძლო (64), და მრავ. სხვ.

5) „მეფხისტუაოსანი“ (იუსტ აბულაძის რედაქც. გამოც. 1914 წ.): მეფე გაჰკვირ-და, გაცასწერა (გვ. 12), ამოსწუდა მათი ყველაი (67), გაჰკვირდა (164, 186), ზე სხვ.

აი მეორე დებულების წინააღმდეგი მაგალითები—სახელდობ იმისა, თითქო სა-ხელობითდამატებიან ზმნებს ობიექტური პრეფიქსი ნამყო სრულის მესამე პირში და არც ბძანებით კილოში არ ქონდეს (გვ. 24 და სხვ.):

1) „დაბადება“:

რომელი სკამეს ქაბუტა (გვ. 25), შესცვალა სასყიდელი ჩემი (61), გარდასდვა სამხარი (207), დაჰყლა იგი (208), დასწვით! (209), რაჲ სოქჲა შეუალმან (319), პური არა ვსკამე (373), სკამე ვორცი! სკამე შენ ვორცი იგი (382), დასწერა მოსე გალობა ესე (427), დასთხიეს სისხლი (1096), აღმოჰქნათეს (1117), მალნარნი მათნი სალოც-ველნი მოჰკაფანა (1129), სცნეს (1144), მოჰკვეთა თავი (1152), მოსწუა ეგვკტი ტანჯ-ვთა (1095), და სხვ.;

2) ხახარება:

აბრაამ ჰშუა ისაყ (ფორმა ჰშუა მრავალჯერ არის აქ ნახმარი); შეჰკრიბნა ყო-ველნი მღუდელთმთავარნი და მწიგნობარნი (2), განჰკურნა იგინი (6), ჰსოქჲა, აჲა დედა ჩემი (23), შეჰსკამეს იგი (24), ჰჰოფა კაცმან ზე დაჰმალა (26), ჰსოქჲეს, ჰსკა-მეს (28), მოჰსწყდნეს, დაჰკრიბეს, ჰსოქჲა, ჰსოქჲეს, მოჰკლეს (42), მოსწუა ცეცხ-ლითა (43), და სხვ.

3) ფხალმუნი ღავითისი:

კნარციე სთხარა და აღმოჰკვეთა იგი (4—5), ჰსოქჲა გულსა შინა თვისისა (7, 8 და სხვ.), ჰსკამეს (16 და მრ. სხვ.);—

4) თესალონიკელთა მიმართ:

მოჰკლეს იესო (418), მე პაველე დავსწერე კელითა ჩემითა (442), და სხვ.;

5) „ჰმისრამიანი“:

მოჰკაჰმეთ მინდორნი! (5), შეჰკაჰმეს (5, 13, 27), გარდასწევითა (32), მო-კკალ! (36, 37), დასცალა (45), და მრავ. სხვ.;

6) „მეფხისტუაოსანი“:

ჰფიტა მზე (9), გარდასწევადეს (9), ამოვსწევადე (53), დაპოცეს და ამო-სწევადეს (10), ცრემლი ცხელი გარდმოჰყარა (19), წიგნი დავსწერე (55), დასწერა წიგნი (156), სიძე მოჰკალ! (64), მოჰკაჰმეთ (65), სძებნეთ ყოველგან (76), კარვის კალთა ჩახლათული ჩავსკერ (66), სეეს და სკამეს (114), დასწევს, გასცვალეს (126), გასტება ფიცი (141), და მრავ. სხვ.

მიცემით დამატებიანი ზნებიც ხშირათ არღვევს აკაკი შანიძის დებულებას, თუმცა შედარებით ისე ხშირათ არა, როგორც სახელობით დამატებიანი, რაიც იმით აიხსნება, რომ ძველ მწერლობაში ჰაენი ფორმები უფრო ხშირათ და წარამარა, უწყეს-რიგით იხმარებოდა, ვიდრე უპაეო.— „ღაბადება“-ში უპრეფიქსოთ განსაკუთრებით ხშირათ იხმარება ფორმა შეწირა (შეწიროს, შეწირვილეს), — იხ. გვ. 258, 956 და სხვ. — „მისრამიანა“-ში: მიმართა, მიმართოთ (33), არაეის შერთო (7, 15), ვთხოვო (34), გავს (59, 60), და სხვ.— „ვეფხისტყაოსანა“-ში: მან ყმაბან ქებასა მიმართა (გვ. 27), მიმართა ზახილით კლდესა და ღრესა (28), და სხვ

შძველეს დროთა ძველებს შორის ბრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების აღწერა ერთი იმათგანია, რომელნიც კარვათ შენახულან და რომელთა მართლწერაც დამახასიათებელია ძველის ქართული ენის ფორმებისა. ამ ძველშიც კი საკმაოთ ბევრია მაგალითი იმისთანა მართლწერისა, რომელიც აკაკი შანიძის-მიერ წამოყენებულ დებულებებს ეწინააღმდეგება.

აი ეს მაგალითები: 1) ღაბბეკლა (გვ. ღ); 2) ღმერთმან. ღაბბაღნა ისინი (კლ); 3) შეჭრაცხეს შემზადება (ლგ); 4) მადლი შეწირა ძისტესა* (ლღ); 5) ორნი ჯუარნი აღმართანა (ლს); 6) წარჰვლო (ლს); 7) წიგნი მიწერა (მა); 8) ღამშაღა მათოვს პური (მბ); 9) შესაწირავეი განმშაღა(აგ); 10) თანაწარკვედ (ნგ); 11) მან მიწერა წიგნი ვედრებით (ჟ); 12) მან მიწერა ეპისტოლს (ჟ); 13) ვითარცა შუენის სიწმიდესა შენსა, და სხვ.

მართალია, თვით აკაკი შანიძეც არ მალავს და მაგალითებიც მოყავს იმისა, რაიც მის დებულებებს ეწინააღმდეგება, მაგრამ ამგვარ ფორმებს მეტათ ახილებული ჰიპოთეზით აქარწყლებს. იგი ამბობს (გვ. 75); „ამ ჯგუფის ზნებს ოდესღაც, ძველისძველად, დამატება მიცემით ბრუნვაშიც უნდა ჰქონოდათ, მაგრამ შემდეგ დროთა განმავლობაში განვითარების გამო მიცემითის დამატება დაქარგვით, მაგრამ (ამდენი მაგრაჰ. ალბათ, კარგი გამოლის, კარგი ქართულის ნიმუშია! ს. ხ.) დაქარგვით გა-რეგან“ — და სხვ. (—ამგვარი მსჯელობა ჩვენი „ლოქტორის“ მასწავლებელს მაგონებს, რომელმაც ერთხელ გადაქრით გამოაცხადა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ სპარსულიდანაა ნათარგმნი და დედანი ბრიტანეთის ერთერთ წიგნსაცავე უნდა მოიპოებოდესო!)— ან კიდევ: „ეს ზნა (ჰფოცა მას იგი) მიცემით დამატებიანია, მაგრამ უცნაურია, რომ არა თუ აწმყოში, არამედ ნამყო სრულშიაც ისე იფლვლება, თითქოს მიცემითი და მატება სრულებით არა ჰქონდეს“—ო (გვ. 123).

ღა როცა, ამ სახით, „ლოქტორს“ შანიძეს ძველი ძეგლებიც კი ღალატობს და მის „მეცნიერულ“ დასკვნებს არღვევს, „ლოქტორი“ მათ ადვილათ აქარწყლებს ღ ყველა ამისთანა შემთხვევას (მათი რიცხვიც კი მრავლის-უმრავლესია) ანოშალიტს უწოდებს!...

ღაბ, რაიც რომ მთელიისის „ლოქტორის“ „მეცნიერულ“ დასკვნას ეწინააღმდეგება, იგი „ოდესღაც“ უსათუოთ ისე იქნებოდა, როგორც მას, „ლოქტორს“, ნებავეს,— ამგვარი ყველაფერი უცნაურია და ყველა ეს ანოშალია!.. ასეთია. მეცნიერული უნარი და ხერხი გაბედული ჰიპოთეზების ავტორის — ცნობილი პროფესორის „ნიკიერი“ მოწაფისა!..

როგორც ხედავთ, აკაკი შანიძის-მიერ მოხსენებული საბუთებით სრულიადაც არ მტკიცდებიან ის დებულებანი, რომელნიც მან ძველ ენაში ობიექტურ-სუბიექტური პრეფიქსების (ჰ, ხ) შესახებ წამოაყენა. მაგრამ, დახეთ, რა სითამამით იკვების და ყვირის თავის დასკვნებში: „გამოირკვა“... „ამგვარად, დამოწმებულია და დადასტურებული ყველაფერი, რაც ნათქვამია ამ ზნების შესახებ ზემოთ“ (გვ. 41; 53). —

*) აკაკი შანიძე მართლწერას მეწირა-ს იმით ხსნის (გვ. 40), რომ ეს ზნა ნათეს. ბრუნვას თხოვლობს; მაგრამ აკაკი ხომ მიცემითი ბრუნვაა!?

„შე არის ის პრინციპები, რომლებიც საფუძვლად უნდა დაედოს საორთოგრაფიო რეფორმას ჰაესა და ხანის კმარების საკითხში. ეს პრინციპები შემუშავებულია საკითხის ყოველმხრივი შესწავლის შემდეგ და სრულებით ეთანხმება ქართული ენის ხასიათს საზოგადოდ და კერძოდ სალიტერატურო ენის ისტორიული განვითარების საერთო მიმართულებასაც. ამ რეფორმის პროექტით თანამედროვე ცოცხალი კილოების მდგომარეობაც არის გათვალისწინებული და ქართული მწერლობის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციებიც არ არის დავიწყებული“ (გვ. 189).

ასეთია „ტფილისის მეცნიერი დოქტორის“ ტრაბახა დასკვნები. ხოლო სინამდვილე სულ სხვას გვიჩვენებს. ძართული ენა თავიდანვე თავისუფალი ყოფილა იმ პედანტიზმისა თუ სკოლასტიციზმისაგან, რომელიც ზოგიერთ ენას ახლაც ამძიმებს, და მისი მართლწერა და გამოთქმა ურთერთ-შორის სრულიად მარტივით ყოფილა შეთანხმებული: ისე იწერებოდა, როგორც გამოითქმოდა, და ისე გამოითქმოდა, როგორც იწერებოდა. ჰ-სი და ხ-ნის ხმარებაც ასე წარმოობდა: როცა ისინი გამოითქმოდნენ და მწერლის სმენაც ამ გამოთქმას იზიარებდა, ისინი კიდევაც იწერებოდნენ ხოლმე, და როცა მწერლისა თუ გადამწერის სმენა მათ გამოთქმას არ იზიარებდა, ისინი არც იწერებოდნენ. ამიტომაც არის, რომ ერთნაირ ფორმებში ჰ-სა და ხ-ს ხან ვხვდებით ხოლმე, ხან კი არა. ზალხის დღევანდელი ჩვეულება ნასახია ძველისა—და როგორც დღეს არის განსხვავება სხვადასხვა კუთხის ფორმებსა და გამოთქმაში, ისე ყოფილა ძველათაც. ძველმ იმერეთში დღეს ამბობდნენ შიკა-ო, ზემო იმერეთსა და ძართლ-ძახეთში—მიხცა-ო, ზოგან ხმარობდნენ დაწერა-ო, ზოგან—დასწერა-ო, და ამ შემთხვევაში ხალხი იმას კი არ არჩევს და ასხვავებს, თითქო—როცა ჯგერის-წერა იგულისხმება, მაშინ ხ უნდა ვიხმაროთ, ხოლო წერილის დაწერა—უსანოთო; არამედ ყველა შემთხვევაში ან დასწერას ხმარობდნენ, ან დაწერა-ს, როგორც მთქმელსა თუ დამწერს მისი კეთილშობილანობის გემოვნება უკარნახებს.

თვით ბ. შანიძე შენიშნავს (გვ. 49), რომ, როცა ზმნის თემა ხმოვანით იწყება, მაშინ არავითარი განსხვავება არ არსებობს მიცემითდამატებიანსა და სახელობითდამატებიან ზმნებს შორის (მაგ. უბრძანა მას, უჩვენა მას—ე. ი. მიცემითდამატებიანი უპრეფიქსოთ იხმარება, როგორც სახელობითდამატებიანიო),—და ნუთუ ეს არ არის მაჩვენებელი იმისა, რომ „დოქტორის“ მიერ მოკოროლი „კანონი“ ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია? თუ რომ ხმოვანთემიანი ზმნებისათვის—აზრისა გინა ობიექტსუბიექტის გასარჩევათ—ეს კანონი ზედმეტე ბარგია (და ამისთანა ზმნების რიცხვი აუარებელია), მაშ რა აუცილებელ საკიროებას წარმოადგენს იგი თანხმოვანთემიანებისათვის?!

ძართულ ენაში, რასაკვირველია, არსებობს საგანთა შორის დამოკიდებულების (განსაკუთრებით სუბიექტის) მაჩვენებელი პრეფიქსები, ყველასათვის ცხადი და გარკვეული, რომელიც კიდევაც მოისმის და კიდევაც გამოითქმის; ესენი არიან ასე-წოდებულის მიჩემებითი ზმნების პრეფიქსები: მ, ზ, უ, გვ (მითხრა—მან მე, მითხრა—მან შენ, მითხრა—მან მას, ან მათ, ზვითხრა—მან ჩვენ). არის სხვა ხმებიც (ინფიქსები თუ თავსართები), რომლითაც საგანთა შორის ურთიერთობა გამოიხატება,—მაკეთა: შებატყო (მას მან), შეიბატყო (საზოგადოთ), შემატყო (მას, დამოუკიდებლათ); გაბეკეთა—საზოგადოთ, გაიბეკეთა—თავისთვის; ადის—ქვევლიდან ზევით, ჩამოდის—ზევიდან ქვევით, შადის—შვიგნით, ბამოდის—შვიგნიდან გარეთ, და სხვ. და სხვ.

რაც შეეხება ჰ(ს)—ს. ესენი ზმნებში ან კეთილშობილანობისათვის იხმარებიან (დასწერა, სთქვა, დასცა, სდუმს, ჰქონდა, ჰქვია), ან—იშვითად—ორაზროვნობის ასაშორებლათ (მიკვივს—მე მიკვივს, მიჰკვივს—მას უკვივს, მიწერა—მე მიწერა, ჩემთვის სწერა, მისწერა—მას მიუწერა, და სხვ.).

ღარწუნებული ვარ, დაკვირვებული მკითხველისათვის საკმაოდ დაეასაბუთეთ, რომ აკ. შანიძის-მიერ წამოყენებული დებულებანი ძველ ენაში სუბიექტურ-ობიექტური პრეფიქსების (პ-ს) ხმარების კანონების შესახებ უსაფუძვლო არიან და, მაშასადამე, მისი „პროექტიც ორთოგრაფიის რეფორმისათვის“, რომელიც ამ დებულებებზეა დამყარებული, მისაღები არ არის, ვინაიდან ყალბ აზრზე დამყარებას შედეგათ არ შეიძლება სიყალბე არ მოყვეს. შიუხედავით ამისა, აკ. შანიძე თავის „პროექტს“ მაინც ასეთი კვებით იწყებს (გვ. 182): „ახლა, როცა პრეფიქსების საკითხი ქართულ ზმნებში შესწავლილია ისტორიულადაც და დიალექტოლოგიურადაც, დავის გადაწყვეტა სულ ადვილი საქმეა“ ო!

ღიახ, აკ. შანიძეს „სულ ადვილ საქმეთ“ მიაჩნია, მაგალ., დაგვარწმუნოს, რომ „დაწოლა“-სგან ნამყო სრული უნდა ვიხმაროთ შენ დასწევით, თქვენ დახწევით (გვ. 185) —და მზგავსი მრავალი სხვა უმზგავსოება!..

ჰმარა! Sapienti sat!..

ჩემი დასკვნა ასეთია: 1) აკ. შანიძეს არ მოეპოება მეცნიერული კვლევა-ძიების უნარი და ლოლიკა, თუმცა დიდი სურვილი აქვს მეცნიერების საქმზე წამოსკუპებისა,*) და 2) პირადათ ჩემთან მიწერ-მოწერის დროს თავისი წერილებით მან დამტკიცა, რომ არ ესმის ელემენტარული წესები სამართლიანისა და სინიდიისიერი მოპყრობისა. ამ სახით, აკ. შანიძემ საბოლოოთ ცხადყო, რომ იგი არათუ როგორც მეცნიერი, არამედ როგორც უბრალო—ჩვეულებრივი ადამიანიც, ძალიან დაბალი ხარისხისაა.

სილოვან ზუნდაძე.

ძუთაისი, 1923 წლის 3 მაისს.

*) ერთადერთი დამსახურება მისი დღემდე ის არის, რომ ტერმინას სანსკრიტის მნიშვნელობა განმარტა,—მაგრამ ამას უფრო შემთხვევითი მიხედვრის ხასიათი აქვს, ვიდრე მეცნიერული კვლევა-ძიებისა.

დამატიება II

(ნახეთ გვ. 87).

დასაბუთებელი უანიჭხანბი

დაუსაბუთებელ დებულებათა შესახებ.

ზევით დასახელებულ წიგნში ყოველგვარი საკითხი ქართული მართლწერის შესახებ სრულიად დაუსაბუთებლათ არის გადაწყვეტილი და მოყვანილი, რაიც ქომისიის ნამუშავეერს ართმევს მეცნიერული კვლევის ხასიათს და უქარგავს მნიშვნელობას ცხოვრებაში მათი გატარებისა და განმტკიცებისათვის. ხანამ სახელმწიფოებრივ ორგანიზაციას ქართული ენის ორთოგრაფია საყოველთაოთ სავალდებულოთ არ გაუხთია, მანამღი ამ საკითხის მოინტერესე პირთათვის აუცილებელია გაითვალწინონ ის საბუთები, რომლის ძალითაც ქომისიას თავისი საბოლოო დასკვნები გამოუტანია.

ჩვენს შენიშვნებში ვეტყობით ყოველგვარი ჩენი შეხედულება შეძლებისამებრ დაეასაბუთოთ.

1. ქომისიის მიერ წინასწარ მიღებული პრინციპები: „პროექტი“-ს მე-5 გვერდ-ზე ქომისია გვითვალწინებს იმ პრინციპებს, რომელიც მას. სალიტერატურო ენის ფორმა-გამოთქმის შესამუშავებლათ სახელმძღვანელოთ მიუღია. ამ პრინციპებს შორის ორი მუხლი (ბ და ლ) შემდეგს გვამცნებს: ბ) „ორ და მეტ ფორმათა შორის, რომელთაგან ერთი ძველია, მეორე ახალი (ანუ ერთი „მკედარია“, მეორე „ცოცხალი“), უპირატესობა ეძლევა ახალ ფორმებს ძველი ფორმების წინაშე“; — დ) „როცა ერთისა და იმავე ფორმის ვარიაციები თითქმის თანაბრად გავრცელებული და მიღებულია თანამედროვე ენასა და მწერლობაში, მაშინ არჩევის დროს ყოველთვის უნდა გათვალისწინებულ იქნას ამ ფორმის ისტორიული სახე“.

ბრტერთი ეს პრიეციპი ამ სახით ჩვენ შესაწყენარებლათ არ მიგვანჩია. ბრც გავრცელებულობა ცხოვრებაში და არც ისტორიული ტრადიცია მხედველობაში მისაღები არ არის, თუ რომელიმე მათგანი საღ მოსაზრებასა და მეცნიერულ საბუთებზე დამყარებულს ძირითად კანონებს ეწინააღმდეგება. ზანა ხალხში ცოტა გავრცელებული იმისთანა სიმახინჯე — ცრუმორწმუნეობაა ის თუ სხვა უქულტურობა, რომლის შეწყენარებაცა და მიღება ყოველად შეუძლებელია? განა შორიულ წარსულში (ზოგჯერ მახლობელშიც) ისტორიას ცოტა ახსოვს იმგვარი რწმენა და შეხედულება, რომელსაც შეუგნებელი ნაწილი დღესაც კი იზიარებს და რომლის დადასტურებაც შეგნებელი ნაწილისათვის შეუწყენარებელი და შეუძლებელია?! მასაში გავრცელებული რწმენა და ისტორიული ტრადიცია ზოგჯერ იქამღი მიგვიყვანს, რომ ქაჯებისა და ეშმაკების არსებობასა და დედამიწის უმოძრობას დაგვადასტურებინებს!.. ან რას ეძახის ქომისია ისტორიულ სახეხ? ისტორიულია ისიც, რაიც ძრისტემღი ყოფილა, და ისიც, რაიც რომ ძრისტეს აქით პირველ საუკუნეებში ყოფილა, და რაიც მერე საშვალო საუკუნეებში ხთებოდა, და ისიც, რაიც შემდგომ საუკუნეთა განმავლობაში მომთარა; დღეს უკვე მე-18 და 19 საუკუნეებიც ისტორიას ეკუთნის — და, მაშასადამე, იბადება საკიოხი: რომელ ისტორიას უნდა დავემყაროთ ღ. რომელი ეპოქის ისტორიით უნდა ვიხელმძღვანელოთ? მნის ფორმებზე თუ ვილაპარაკებთ, მე-18 საუკუნის ქართული ენა ბევრით განსხვავდება ჩენი, ლიტერატურის პირველი საუკუნის ენისაგან, — მაგალ. ცნო-

ბილი ქირეველი მართლწერა ტფილისი მე-18 საუკუნიდან უკვე თბილისი-სა ღ თფი-
ლისი-ს მართლწერაზე გადადის (ზურამიშვილის „დავითიანი“ ყველგან თფილისი-ა
ნახმარი)—და რომელზე უნდა გაჩერდეს ჩვენი არჩევანი? ჩვენი დროის უკანასკნელ
ხანებში, რუსული ენის გავლენით, საშინლათ გავრცელდა ქართული ენის ხასიათის
აშკარა წინააღმდეგი გამოთქმა: შაური ღირს, ძვირი ღირს, მანეთი დაშიჯდა ღ სხე.
—და ისე გავრცელდა, რომ კანონიერი გამოთქმა—შაურათ (შაურად) ღირს, მანე-
თად დაჯდა და სხე.—როგორც მწერლობაში, ისე ხალხშიც იშვიათად მოისმის, და
როგორ უნდა მოვიქცეთ: ხელგულდაკრეფით შევეყუროთ ამგვარ სიმახინჯესა და ძალ-
მომხრებობას?!—არა და ათასჯერ არა! ღა თვით ამომისიაც კი ხშირათ უარყოფს ამ
თავის პრინციპებს—და, თუმცა საბოლოოთ ვერ გადაუწყვეტიათ, მაგრამ „ისტორი-
ული“ მართლწერის ტფილისი-ს წინააღმდეგ სამ წვერს მიუცია ხმა, ხოლო „გავრცე-
ლებული“ მახინჯი უკანონო გამოთქმა შაური ღირს და სხე. ერთი ხმის უმეტესობით
მაინც უარუყვითა (ესეც დიდი ნუგეშია სიმახინჯის მოტრფიალეთა წინააღმდეგ ბრძო-
ლაში!)... ღიახ, თვით ამომისის უმრავლესობა გრძნობს, რომ, როცა კანონიერი სა-
ფუძველი არაა, ისტორიული ტრადიცია და გავრცელებულობა პრინციპებათ ვერ
გამოდგებიან.

2. (იგივე მე-5 გვ.). ამომისია საქიროთ არა სთელის ასომთავრულების ხმარება-
სო, ნათქვამია აქ. მაგრამ იმავე გვერდზე შენიშვნაში ვკითხულობთ: „ამომისიას გა-
თელისწინებული ჰქონდა, რომ ორთოგრაფიის სადაო საკითხების მოწესრიგებას
პრაქტიკული მიზნები აქვს დასახული ყოველდღიური საქიროებისათვის, და არა მე-
ცნიერული კვლევა-ძიება“-ო. ამ შენიშვნის აზრი ეწინააღმდეგება იმას, რასაც ამომი-
სია ასომთავრულების შესახებ ამბობს. ასომთავრულებს სწორეთ პრაქტიკული მნიშვ-
ნელობა აქვს და მათი მიზანი ის არის, რომ მკითხველს წაკითხვა და მკერ წაკითხულის
გამეორება გაუადვილონ. მთავრულების საშვალებით მკითხველი ადვილათ ჩრდდება ხოლმე,
ადვილათ პოულობს ადვილს, სადაც შეჩერდა, საკუთარი სახელებით ადვილათ პოულობს
და იკონებს წაკითხულ შინაარსს, და სხე. უმიზნოთა და უმნიშვნელოთ არ არის მთავ-
რულები ევროპიულ ენებში შემოდებული, და თუ ამომისიას, როგორც იგი ამავე გვერდ-
ზე ამბობს, „შესაძლოდ მიაჩნია პირველი ასოს დიდად დაწერა...“ ან ყოველი თავის
დასაწყისში“,—საკვირველია, რატომ „საკიროდ არა სთელის მთავრულების ხმარებას“
საზოგადოთ? მთავრულების მოწინააღმდეგენი საბუთად უმთავრესათ იმას ასახელებენ,
რომ მთავრულები შავათ გამოდის და ნაბეკდს აუშნობდსო! ამისთანა საბუთი მხედ-
ველობაში მისაღები არ არის, ვინაიდან ქართული მთავრულების გაუმჯობესება დიდ
სიძნელეს არ წარმოადგენს და ტეხნიკა ამას ახლო მომავალში მიზანშეწონილათ მო-
აგეარებს.

3. მე. მე-6 და 7. ამომისიას ერთ ფარგალში მოუთავსებია მართლწერა მწე-
ვარი—მმართველი და მმატებს—მმარხავს. უკანასკნელი ორი სიტყვა არცერთს ცო-
ტათ-თუ-ბევრათ წეზაკითხვის მცოდნე მწერალს არაოდეს ერთი მ-ანით (მე მატებს,
მე მარხავს) არ უხმარია, და თვით ხალხიც ყველგან (გარდა სმენის სრულიად უქო-
ნელისა) ორი მ-ანით გამოსთქვამს; ხოლო მწევარი და მართველი ძალიან ხშირათ
დღეს მწერლობაშიც ერთი მ-ანით იხმარება (იხ. აგრეთვე მახუშტის გეოგო.: მართ-
ველობა, გვ. 454) და ხალხიც თითქმის ყველგან ერთმანიან ფორმას ხმარობს, და
თუ ამომისიას მფრინველი-ს მაგიერ ფრინველი კი მიუღია, იმავე საფუძვლით მართ-
ველი-ც უნდა მიიღოს—არსებითი სახელის მნიშვნელობით, ხოლო მმართველი (გა-
მმართველი, მომმართველი და სხე.)—მიმღეობის მნიშვნელობით დარჩება. რაც შეეხება
მწევარი-ს, ეს სიტყვა შესაძლოა მ-ანით ვიხმაროთ, მაგრამ მხოლოდ იმ საფუძვლით,
რათა ორასროვნობა თავიდან ავიცილოთ და გვაჩინოთ სიტყვის წევრი-საგან (მწე-
ვარი და წევრები). იგივე ითქმის სიტყვების: მღვდელი-ს, მტევანი-ს, მწვანელი-ს

მსხალი-ს, მსხვილი-ს, მრგვალი-ს, მსუქანი-ს, მღოვავი-ს შესახებ, ე. ი. უმანოთ შეიძლება ვიხმაროთ, რადგან მწერლობაშიცა და ხალხშიც ეს სიტყვები ხშირათ იხმარება ხოლმე უმანოთ; ხოლო ჩატე, ძაღე, თლათ, დარე, ხალი (მხალი-ს აზრით!) უმანოთ მწერლობაში არავის უხმარია—და აქ მათი დასახელებაჲ ზედმეტათ მიმანჩია.— მართლწერა ტევანი და ხხალი ნახმარი აქვს საბა მრბელიანსაც (იხ. ლექსიკონი) და აგრეთვე ხხალი—ვახუშტი ბატონიშვილს (იხ. მისი გეოგრაფ.);—მართლწერა ღვდელი ახალ მწერლობაში ხშირია—და ილია ჭავჭავაძესაც აქვს იგი ბევრგან ნახმარი (იხ. „საქია-ადამიანი“).

4. ზვ. S. კომისიის მიუღია მინჩართული ფორმები: შევიტყვე, გავაწყვე, შემიტყვია, შემიმკვია, ხოლო უარუყვია ფორმა გვაძვრე. პირველი სიტყვების მართლწერას იმგვარივე საფუძველი და ხმარება აქვს ხალხსა და მწერლობაში, როგორიც უკანასკნელისას, და, მაშასადამე, მიღებული უნდა იქნეს მართლწერა გვაძმრე-ც, ვამიძმრია.—

კომისიისაგან მიღებული ფორმები თვითო და თვითეული, ჩემის აზრით, საფუძვლიანი არ არის. ჯერ ერთი—ჩემის გამოცთილებითა და ამიტომ ღრმა რწმენითაც—ფორმა თითო ბევრათ უფრო გავრცელებულია ხალხში, ვიდრე თვითო, და მეორე—თითო არა ვგონებ თვით-ისაგან იყოს წარმომდგარი, რათა ბგერა მ აქ აუცილებელი იქნეს. თითო რამდენჯერმე გამოვრებულ ცალს (ერას) აღნიშნავს, ხოლო რიცხვითი სახელები ერთი, ხუთი და ათი დაკავშირებულია თითებთან: ერთი=ცალი თითის რაოდენობა, ხუთი=რაოდენობა ცალი ხელის თითებისა, ათი=რაოდენობა ორივე ხელის თითებისა (უნდა ვიგულისხმობთ, რომ ამგვარი თელა ქართულ ხალხს თვისი კულტურის პირველ საფეხურზე შემოულია).—„ნიბრძნე-სიცრუს წიგნი“ საბა მრბელიანი ბევრგან თითო-ს მხარობს; აგრეთვე „ქართლის ცხოვრება“-შიც აქა-იქ ნახმარია ეს მართლწერა; დღევანდელ მწერლობაში კი თითო გაცილებით უფრო ხშირათ იხმარება. ამ საფუძვლებისა გამო უფრო სამართლიანი იქნება ფორმა თითო მივილოთ, და არა თვითო. ამასთანავე თუ მხედველობაში ვიქონიებთ, რომ მ-ზე დაბოლოებული სიტყვები მ-ს არ კარგავს (გამორიცხვას შეადგენს ღვინო), ცხადი იქნება, რომ თითოეული უნდა ვიხმაროთ, და არა თვითეული ან თითეული, და ეს ფორმა (თითოეული) საკმაოთ გავრცელებულიცაა როგორც ხალხში, ისე მწერლობაშიც.

5. ზვ. მე-9. კომისიის მიუღია წმინდა, და უარუყვია წმიდა. მე მგონია, ორივე სიტყვა უნდა დარჩეს, რადგან მათ სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვთ. მართლწერა მაშინ შეიძლება ავირიხოთ, როცა რომელიმე ერთი ცნება ორით ან რამდენიმეგვარი ფორმით გამოიხატება; ხოლო შეუწყნარებელია ქართულ ენას მოეუსპოთ საშვალება გამოხატოს ორი სხვადასხვა ცნება—წმინდა=სუფთა ღ წმიდა=უმწიკვლო—სხვადასხვა მართლწერით, ისე როგორც სხვა ენებსაც აქვს ამის საშვალება, მაგ. ფრანგულს (propre ღ saint), რუსულს (чистый ღ святый).—რაც შეეხება ფორმებს მქვიან, გქვიან, პქვიან და სხვ., არ მესმის—რატომ არის აქ აუცილებელი ბოლოში ნ? ნუთუ მხოლოდ იმიტომ, რომ ძველთა მქვიან იხმარებოდაო? ძველთა ამ ფორმებს ბგერა რ-ც ახლდა, ხოლო ღღეს რ აღარ იხმარება, და თუმცა ნ ბოლოში ღღეს ხმარებაში ბევრგან დარჩენილა, მაგრამ უნარო ფორმა ცოცხალ ენაში, ჩემის აზრით, უფრო ხშირია, ვიდრე ნ-არიათი, და ვისაც სწამს პრინციპი ენის გამარტივებისა და გაკეთილხმოვანებისა, მათ უნარო ფორმები უნდა აირჩიონ და მით, როცა ეს შესაძლებელია, თავიდან აიშორონ თანხმოვანთა ისეთი უსიამოვნო შეგუგუფება, როგორიც არის, მაგალ, თქვენ გქვიანთ.

6. ზვ. მე-12. ა) კომისიამ დაადასტურა მ-ანის დაკარგვა ფორმებში: იქნება, იქნა, იქნებოდა, მექნება-ო, ნათქვამია აქ. ჩემის აზრით, კომისიის დადგენილებაში აქაც ისეთივე შეცთობაა, როგორიც წმინდა და წმიდა-ს შესახებ: უმანო ფორმას სხვა

მნიშვნელობა აქვს, და მ-ანიანს სხვა; იქმნება ნიშნავს: კეთდება, ეწყობა, საფუძველი ან საძირკველი ეყრება; აქიდან—საღვთო წერილის აზრით: ღმერთმა ქვეყანა ექვს დღეს შექმნა, ქვეყანა ღვთისაგან შეიქმნა;—ან კიდევ: ჩვენმა ხალხმა მდიდარი პოეზია შექმნა, მეცნიერება სწავლულთა მიერ იქმნება;—ხოლო იქნება ნიშნავს იარსებებს (ან გამოვა), მაგალ.: ეს ბავში, ეტყობა, ავი იქნება.

ბ) კომპისას მიუღია თანდებული მღმ, ხოლო ამის საბადლო სხვა ფორმები (მღი, მღის, მღისინ) ყველა უარუყვია. მე კი მგონია, რომ ი-ზე დაბოლოებული ფორმა (მღი) უფრო გავრცელებულიც არის და უფრო ადვილი გამოსატქმელიც, ვიდრე მ-ზე დაბოლოებული (მდგ). შორმის მდგ-ს დამცველთაგან წარსულში მე შემდეგი საფუძველი მომისმენია: მუსიკაში (სიმღერაში) მ უფრო მუსიკალურ ხმოვანათ ითვლება, ვიდრე ი, და მ-ზე ხმის აწევა უფრო იავეისუფლათ შეიძლება, ვიდრე ი-ზეო. მუსიკის კანონი ენის კანონს ვერ გააქარწყლებს, და ქართველ ხალხს დიდი უმრავლესობა სიტყვებისა ი-ზე დაუბოლოებია, და ძველათ იქაც კი, როცა სიტყვები ბ, მ, მღ-სა და შ-ზე იყო დაბოლოებული, ამ სიტყვებსაც კი ბოლოში ხშირათ ი-ს (ღ-ს) უმატებდა, —მაგალ.: „ქვემოთ ცოდვილთა ზედა მახეჲ, ცეცხლი და წუნწუბაჲ“, და სხვ. (შეადარეთ დღევანდელ ხალხურს: ძართლში—ღეღაი, მამაი, მანაი, სანდრაი; იმერეთში—ძმაი, ღაი და სხვ.

„მისრაჰიანში“ მღმ მხოლოდ ერთჯერ გვხვდება (იხ. გვ. 12: შვილიშვილთამდე), რამდენჯერმე ნახმარია მღის ან მღინ, ძალიან ხშირათ კი მღი (ნახეთ გვერდები: 24, 39, 64, 116, 125, 147, 171, 181, 183, 224, 244 და მრ. სხვ.); „შეფხისტყაოსანში“ რამდენჯერმე მღი არის ნახმარია, უფრო კი მღის, ხოლო მდგ—არც ერთჯერ; ლ. ბურამიშვილსაც უხმარია აქა-იქ მღი (1881 წლ. გამოც., გვ. 18, 22, 284); აგრეთვე საბა ორბელიანსაც „სიბ.-სიკ.“-ში (1871 წლის გამოც., გვ. 106, 109, 129, 138, 144, 159, 180).—შველა ამ მოსაზრების გამო უპირატესობა მღი-ს უნდა მიეცეს.—მ) კომპისას მიუღია მართლწერა ბრძანება, გაზრდა, ზრდილობა, გრძელი, მრწამსი.—მე მგონია, რომ ბგერა რ ამ სიტყვებში დღეს უკვე აუცილებელი არ არის: ხალხის გამოთქმაში იგი აქ ან სულ არ მოისმის, ან ძლიერ იშვიათად, ხოლო ახალ მწერლობაშიც იმგვარი მიდრეკილებაა, რომ რ-ს ხმარება მოისპოს. ხალხში დღეს თითქმის ყველგან ასე მოისმის: მობძანდით, დაბძანდით, ბძანეთ, რას მიბძანებთ ღ სხვ.; აგრეთვე: შენს გაზღას (ქართლში ამბობენ „შენს გარდას“-ო, მაგრამ აქ ზ აღარ ახლავს—სწორეთ იმიტომ, რომ თანხმოვანთა შეჯგუფება ზრდ ძნელგამოსატქმელათ ერქვენებო—და ხალხი ზოგან რ-ს აკლებს, ზოგან კი ზ-ს), ახალგაზდა, ახალგაზდობა, —გძელი, სიგძე (აქლანა ნაწარმოებთა გვარები ბძელიძე, ბძელიშვილი;—შუადარეთ აგრეთვე ილია შავჭავჭავაძის „ქაცია-ადამიანში“ ბძელაძე), —აგრეთვე მწამს, მწამლა (მიაკიეთ ყურადღება: ნამყო დროში „ვიწამე“, მყოფადში „მეწამება“, „ვიწამებ“). პრის ორგვარი სახელზმნა: წამება და რწმუნება; პირველისგან ნაწარმოები ფორმებია: მწამს, მწამლა, ვიწამებ, მწამებია და სხვ.; მეორისგან: ვარწმუნებ, გარწმუნებ, მერწმუნე, მერწმუნეთ, გერწმუნებ—და სხვ.;—არსებითი სახელები რ-თი დარჩება: რწმენა, მრწამსი.—„მისრაჰიანში“ ბრძანება-სთან ერთად ხშირათ იხმარება მართლწერა ბძანება-ც (გვ. 1, 24, 97, 146, 316, 340, 388, 453);—იქვე ნახმარია მართლწერა სიგძე (გვ. 194, 342) და გაზღა, გაზდილი, საზღო, გასაზღელი (გვ. 9, 11, 12, 259 და სხვ.);—ღ. ბურამიშვილიც ხმარობს ბძანება-ს (გვ. 10, 32, 35, 37, 39, 42, 54 და მრავ. სხვ.), აგრეთვე საზღო-ს, იზღება-ს (გვ. 82, 83);—ნახეთ აგრეთვე საბა ორბელიანის „სიბრძ.-სიკრ. წიგნში“ გვ. 73, 85 (გაზღაში, გაუზღია); აგრეთვე „ქართლის-ცხოვრებაში“ (სეხნია ჩხეიძისა და შაპუნა ორბელიანის ნაწარმოებში), აგრეთვე ილია შავჭავჭავაძის „ქაცია-ადამიან“-ში (აუბძანა“, „ბძანდებოდეთ“, „სიტყვა გააგძელა“, „საზღო“ და სხვ.).

7. გვ. 13—17. ნაჩვენებს ხუთ გვერდზე კომისიას მოყავს ორგვარი მართლწერის სიტყვები და აღნიშნულია, თუ რომელი მართლწერა უნდა იქნეს, მისი აზრით, შეზღოვებული. კომისიის აზრი უმრავლესობის შესახებ კანონიერია, ხოლო ზოგიერთ არჩევანში ვერ ვეთანხმები,—სახელდობ: ა) მართლწერა ჰქვიანი ხალხშიცა და მწერლობაშიც, ჩემის აზრით, უფრო გავრცელებულია, ვიდრე ჰკუიანი, და მე ვფიქრობ, რომ ჰქვიანი უფრო ფართო ცნებასა და შინაარსს შეიცავს, ვიდრე ჰკუიანი: ეს უკანასკნელი, ჩემი შეგნებით, მხოლოდ ჰკუის მქონებელს ნიშნავს, უკეთ ვსთქვათ—რომელიმე ადამიანი ან ცხოველი რომ უქკუო არ არის; ხოლო ჰქვიანი გულისხმობს გონიერობას, გაშპრიახობას, ჰკუის სიმამხვილეს. რაცა განსხვავებული მნიშვნელობა სწადიათ აღნიშნონ, ზოგჯერ ქართულ ენაში დაბოლოება იანი სახელის პირდაპირ ფორმას კი არ ემატება, არამედ შეცვლილ ფორმას,—ან იანი-ს მაგიერ იერი-ზე ბოლოვდება,—მაგალ.: ლეთ-იანი (და არა ლმერთ-იანი), გონიერი (და არა გონებიანი ან გონიანი). ხალხში ზოგჯერ იხმარება ფორმა ჰკვიერი-ც, მაგრამ ეს ფორმა მწერლობამ არ მიიღო, და ჰქვიანი კი ხალხშიც ხშირიათ იხმარება და ახალ მწერლობაშიც—და იგი უნდა მივიღოთ (ბურამიშვილსაც უხმარია ფორმა ჰქვიანი—ნახეთ 1881 წლ. გამოც., გვ. 6, 7, 108, 186 და სხვ.;—აგრეთვე ხაბა ორბ. „სიბ-სიც.“—1871 წლის გამოც., გვ. 86, 99, 107, 187, 188—და სხვ.);—ბ) მაგივრად, მშვენიერად:—არ ვიცი, რატომ აძლევს კომისია ამ ფორმებს უპირატესობას, ვიდრე მაგიერად-სა და მშვენიერად-ს. ძველათ ყოველთვის მ-ნიანი ფორმა იხმარებოდა, და დღესაც კი მ-ნიანი ფორმები უფრო ხშირია იხმარებაში (ზეპირშიცა და მწერლობაშიც), ვიდრე მ-ნიანი და, მაშ, რატომ ეწინააღმდეგება კომისია მისგანვე მიღებულ „პრინციპს“—ხალხსა და მწერლობაში უფრო გავრცელებულ ფორმებს?!. გ) ცალიერი, ხარბუჯაკი, და არა ცარიელი და ხაბურჯაკი-ო, ამბობს კომისია; მაგრამ ცარიელი და ხაბურჯაკი, როგორც ვიცი, უფრო გავრცელებულია დღეს, ვიდრე წინააღმდეგი ფორმები, და რადგან ამგვარი შეტათუჯის ენის კანონს არ ეწინააღმდეგება, ცარიელი და ხაბურჯაკი უნდა დავსტოვოთ.—წავიდა ტარიელი, შოვიდა ცარიელი“-ო, ამბობს ხალხი; „ვისრამიანში“ ყველგან ცარიელი-ა ნახმარი (გვ. 48, 316, 254 და სხვ.); „მეფხის-ტყაოსნის“ ყველა ვარიანტი ვკითხულობთ: „პრ დაარჩენს ცარიელსა არ ემასა და არცა ქალსა“; იხ. აგრეთვე მახუშტის გეოგ., გვ. 112, 150, 154, 188 და სხვ.;—დ) ერთგული თუ ერდგული?—დღევანდელს ხალხურ გამოთქმაში უფრო დ მოისმის, ვიდრე თ, და მწერლობაშიც დღეს მართლწერა ერდგული იშვიათი არ არის; რაც შეეხება ძველ მწერლობას, მახუშტის თითქმის ყველგან ერდგული აქვს ნახმარი (გვ. 298, 408); „ვისრამიან“-შიც ეპოულობთ ერთ ადგილას ამ მართლწერას (გვ. 138), და თუ კომისიამ მართლწერა ჰქვიანი კი მიიღო, იმავე საფუძვლებით ერდგული-ც უნდა მიიღოს;—ე) მსგავსი თუ მშგავსი?—ხალხში ყველგან ზ მოისმის, ზოგან მეტათეზისიც მოუხთენიათ, სადაც აშკარა ზ იხმარება: მშგავსი; რაც შეეხება მწერლობას, დღეს ორივე მართლწერა ერთნაირათ იხმარება, ხოლო ძველ მწერლობაში მსგავსი იხმარებოდა, თუმცა „ვისრამიან“-ში რამდენჯერმე ნახმარია მართლწერა მშგავსი და მშგავსი (გვ. 44, 214, 339 და სხვ.; ნახეთ აგრეთვე „ღაფთიანი“ ლე. ბურამიშვილისა 1881 წლ. გამოც., გვ. 12, 58, 69, 139, 155, 161, 162, 163, 165, 166, 179);—მახუშტიც ხმარობს მართლწერას მშგავსი-ს (გვ. 86, 370). თუ რომ ამასთანავე მხედველობაში მივიღებთ ჩვენი ენის მიდრეკილებასაც, რომ ერთ სიტყვაში ერთისა და იმავე ბგერის გამეორებას ერიდება (იმერული=იმერული, გურული=გურული, ლეღვამი=ლეღვამი და სხვ.), მაშინ მართლწერა მშგავსი უნდა უაფხობინოთ;—ვ) წლეულს, წლევანდელი—ეს მართლწერა მიუღია კომისიას, წინააღმდეგ წლეულს და წლევანდელი-სა, მაგრამ საფუძველი უკანასკნელ ფორმებს მეტი აქვს, ვიდრე პირველ ფორმებს: 1) „ვისრამიან“-ში ნახმარია მართლწერა ლერწამი (გვ.

174), სურნელება (გვ. 190, 211, 213, 259, 341) და რბილი (გვ. 259)—და ამ სიტყვების მართლწერას იმგვარივე კანონი აქვს, როგორც წრეულს-წრევეანდელი-ს (პირველსახეა ლელწამი, სუნწელება, ლბილი, მაგრამ, კეთილხმოვანობისა გამო, ლ და ნ მონათესავე თანხმოვანათ ქეულა); 2) ხალხურ ენაში თითქმის ყველგან რ მოისმის, და არა ლ; 3) დღევანდელ მწერლობაში რ-იანი ფორმა ძლიერ ხშირია; 4) ქართული ენის წესიც ხშირათ მოითხოვს, რომ ერთი და იგივე ხმა თუ ბგერა სიტყვაში არ იყოს (იხ. ამის წინ მჭავაცის-ს განმარტება)—და, ამ საფუძვლების გამო, უმჯობესია წრეულს და წრევეანდელი დავსტოვოთ;—ზ) ყურდგელი თუ კურდღელი?—მართლწერა ყურდგელი ძველ მწერლობაშიც იხმარებოდა ყველგან და დღესაც ხშირათ ხმარობენ, ხოლო ხალხურ ენაში დღეს ორივე ფორმა იხმარება (ვეგონებ ერთნაირათ). ძირეული წარმოების მიხედვით (ყური+ტგელი) ეს სიტყვა შ-არათ უნდა იწყებოდეს—და სჯობია ყურდგელი დავსტოვოთ;—ც) ტფილისი-თბილისი-თფილისი:—შეუწყნარებლათ მიმაჩნია არგუმენტაცია, რომლის ძალითაც დღეს მართლწერა ტფილისი-ა მიღებული. მრთადერთი საბუთი ის არის, რომ ძველ მწერლობაში რატომღაც ტფილისი იხმარებოდა, ხოლო დანარჩენი ყოველგვარი მოსაზრება ამ საფუძვლს ეწინააღმდეგება: ა) თანხმოვანთა კომბინაცია ტფ არცერთ სიტყვაში არ გვხვდება—და არც შეიძლება იყოს, რადგან იგი მეტათ ძნელი გამოსათქმელია; ბ) ხალხის გამოთქმაში არა თუ ტფ, არამედ თბ-ც (თბილისი) არ მოისმის,—იქ ყოველთვის თფ (თფილისი, თფილი, გათფობა) იმისი, რაიც დამამტკიცებელია იმ თვისებისა, რომელიც ქართულ ენაში არსებობს, ე. ი. რომ რბილ *) ხმასთან (ბგერასთან) რბილი ხმა მოისმის, ხოლო მაგართან—მაგარი *). ეს ფონეტიკური თვისება ქართული ენისა იმდენათ მტკიცეთ და ურყევლათ მიმაჩნია, რომ აქ მწადია იგი ერთხელ კიდევ ვრცლათ განვმარტო (იხ. აგრეთვე ჩემი „ხალიტრატურო ქართული“ და ვრცელი გრამატიკა).—ხმები (ბგერები) ბ, გ, პ, ვ, ტ, წ—ჩემი ტერმინოლოგიით—მაგარი ხმებია: მათი გამოთქმის დროს წკრიალა, წმინდა ხმა მოისმის; ხოლო ხმები (ბგერები) თ, ფ, ძ (ლ, შ, ხ), ც—ჩემივე ტერმინით—რბილი ხმებია: მათი გამოთქმის დროს დარბილებული, დანაზებული ხმა მოისმის. თ თითქო ორი ხმისაგან შესდგება: ბ+ჰ (=ევროპ. li), ფ+პ+ჰ (=ევროპ. pi), ძ+პ+ჰ (=ევროპ. ki), ლ=ბ+ჰ (=ევროპ. li), ც=წ+ჰ (=ევროპ. z).—ხალხის გამოთქმაში ძირეულ სიტყვებში არაოდეს არ მოისმის შემდეგი კომბინაციები: ბმ ან ჰბ, ტმ ან ჰტ, კმ ან ჰკ, ე. ი. რბილი და მაგარი ერთად,—არამედ ყოველთვის რბილი—რბილთან (ჰმ, მჰ, ჰმ ან პირუკულმა) და მაგარი—მაგართან (ბბ, პპ, ტბ, ტპ, წპ ან პირუკულმა) და სხვ.;—

*) პროფ. ზ. ახვლედიანი თავის გამოკვლევაში („მკვეთრი ხშულნი ქართულში“, თფილ. უნივერსიტეტის შობამე II, 1922—1923) ამბობს: „შუხარდის მიერ ქ ბ-სთვის მიღებული „მტკიცე“ (hart) გულისხმობს ძ თ შ-ს „რბილ“ (weich) თანხმოვანებად, რაც მეუღლებელია ყოველი თვალსაზრისით“—ო. ქარგი იქნებოდა, რომ ავტორს ეს „თვალსაზრისები“ განვმარტებია. პ. ახვლედიანი ალბათ უმთავრესათ იმას გულისხმობს, რომ რბილი კონკრეტულ—თვალსაზრის საგანზე შეიძლება ითქვას, ხოლო იმისთანა განყენებულ საგანზე, როგორც ბგერა-ა, სირბილეს-ს წარმოდგენა ფიზიოლოგიურათ შეუძლებელია. მაგრამ მე მგონია, რომ ამგვარი მოსაზრება საფუძვლიანი არ არის. თუ რომ აღმოჩინის ხმა-ზე კი ვიტყვი, რომ ამ მომღერალს საუცხოო რბილი ხმა აქვსო (რუსები ამ შემთხვევაში ხმას ხავერდის სირბილეს უფარდებენ და ამბობენ: дархатный—ხავერდისებური რბილი ხმა), რატომ ბგერა-ზე არ შეიძლება ასევე მეტაფორულათ აზრის გამოთქმა?! ამგვარი მეტაფორული მნიშვნელობითა მაქვს მე განმარტებული ტერმინები რბილი და მაგარი ჩემ „ხალიტრატურო ქართულში“—იხ. გვ. 95 და შედგ.—და ამ ტერმინებს დღესაც უცვლელათ ვსტოვებ. ხ. ხ.

მაგალითები: შპელი, იშქლი, ხეიში, ზაში, ძვეა (მოქცევა, გაქცევა), ძსია (მდინარეა), ცაქრა და სხვ.; ბგერა, აბა, აპი, კქურება, ტბა, ტქენა, ტბილი, წქეპელი, მწპივი, უბილი და სხვ.

შენიშვნა. შპ-სა და თშ-ს, აგრეთვე პპ-ს, ტპ-ს, წპ-ს პირუკულმა კომბინაციები (შშ, შთ, პპ, პტ, პწ) ჩვენი ენის ლექსიკონში არ მოიპოება (მხოლოდ ქვემოთმხროლს ხალხურ გამოთქმაში მოისმის: შშილი, კპილი, პტე—ე. ი. კლდე, ნოპათა=მოკედა, და სხვ.).—როგორც ტ-არის, ისე დ-ონის წინაც ხმა კ მერტო იშვიათია, მაგრამ სალიტერატურო ენაშიც ეპოულობთ ძღ კომბინაციას: კღემა, კღემაჰოხილი. ხ-ანის წინ უსათუთ რბილი ხმა იხმარება როგორც ხალხურში, ისე სალიტერატურო ენაშიც: თხა, თხელი, თხრილი, სამოთხე, ოთხი, თხრობა (მოთხრობა); შხა (ფხიანი), შხაკური, ზაშხული (გაზაშხული) და სხვ.;—კომბინაციები ბხ, ღხ, გხ, ტხ და მზგ. სხვ. (ე. ი. ხ-ანის წინ მაგარი ხმები) ქართულს ძირულ სიტყვებში არ გვხვდება, არამედ—მხოლოდ ნაწარმოებ ფორმებში (რთულ სიტყვებში და პრეფიქს—ფლექსიებთან),—მაგალ.: მრულხელიანი, მებხანათ, მხედავ, და სხვ.—ხ-ს შემდეგ კი სალიტერატურო ენაში მაგარი ხმებს ვხვდებით (ხღა, მოხღენა, სხღომა, ტახტი, ხტომა და სხვ.), თუმცა ხალხურში რბილი გამოთქმა ხშირია (მოხთა, მოხთენა, წახთენა, გამხთარი, მოხთენილი და სხვ.).—ც-ანის წინაც და შემდეგაც ხალხურში ყოველთვის რბილი ხმა მოისმის (იხ. წინ), მაგრამ მწერლობაში უფრო ხშირათ ც-ს შემდეგ ღ-ს ხმარობენ: ცღა (მოცღა, გამოცღა). ძველ მწერლობაში კომბინაცია ცთი იხმარებოდა იქ, სადაც ღლეს ხშირათ ცღ-ს ხმარობენ: შვეთომა, ცთუნება, ცთოშილი (საღეთო-წერილის წიგნები, „ვისრამიანი“, „მეფეხისტყაოსანი“ და სხვ.). ღლესაც ბევრი მწერალი შვეთომა-სა და მზგავს მართლწერას ხმარობს—და ამიტომ საფუძვლიანათ მიმაჩნია, რომ სალიტერატურო ენაში მართლწერა ცთა (მოცთა, განცთა...), შვეთომა და სხვ. მზგ. ვიხმაროთ. როცა ძირს ცთ-ს ხმოვანი ჩაერთვის და სიტყვა გახმოვანდება, მაშინ, თანახმათ გამოთქმისა, ღ იჩენს თავს: გამოსცაღა, მოიცაღა და სხვ.

მე-19 საუკუნეში შემოიღეს მართლწერა სექტემბერი, ოქტომბერი, რედაქტორი, ღირეკტორი და სხვ.—და ამისისადაც ეიუღია ეს მართლწერა (გვ. 50), როცა ამ მართლწერას არავითარი გასამართლებელი საფუძველი არ აქვს. ძველ მწერლობაში ჩვენ გვხვდება მართლწერა სეკდენბერი, ოკდონბერი (ან სეკდემბერი, ოქტომბერი), ე. ი. კომბინაცია ძღ, რომელიც თუმცა ევროპიული ენის (ლათინურის) ფუძისაგან განსხვავდება, მაგრამ მაინც ჩვენი ენის იმ კანონს ემორჩილება, რომელიც ზევით აღნიშნეთ (მაგარი ხმები ერთად—ძღ). ბატონიშვილი მახუშტი ხმარობს მართლწერას ოკტომბერ-ს (იხ მისი „ისტორია“, გვ. VII); ღვე. ბურაბიშვილს უხმარია მართლწერა „სეკტენბერს“ (გვ. 316);—ხოლო გაუგებარია, რატომ უნდა მიეცეს უპირატესობა თანხმოვანთა კომბინაციას ძტ-ს, როცა ამგვარი გამოთქმა ჩვენი ენის კანონსაც ეწინააღმდეგება (იხ. ზევით) და იმ ენის ფუძესაც, საიდანაც სიტყვები მიგვიღია (oktombér, director და სხვ.)? ს-სთან, რასაკვირველია, ძ უნდა ვიხმაროთ, თანახმათ ჩემ-მიერ აღნიშნულის ჩვენი ენის კანონისა (რბილ ც-ანთან მაგარი ძ რბილდება და გამოდის კომბინაცია ძც: რედაქცია, ინსპექცია, კოლექცია—ღა აქ ძ-ს ალაგას ძ წერაკითხვის მცოდნე წერაღს ჯერ ვგონებ არც უხმარია, და ამისისადაც მართლწერა, ჩემის აზრით, ტყუილითა გაუხბთია საკამათოდ);—ხოლო კომბინაცია ძტ მისაღები არ არის—ღ უნდა მივიღოთ მართლწერა სეკტემბერი, ოკტომბერი, ღირეკტორი, რედაქტორი და მზგ. სხვ.;—გ) ზევით აღნიშნული კანონის (რბილთან რბილი ბგერა, მაგართან-მაგარი) განმარტებას შემდეგ ერთხელ კიდევ მინდა ტფილისი-ს მართლწე-

რის შესახებ ორიოდ სიტყვა დაეუმატო. — მე-18 საუკუნიდან მწერლობაში მართლწერა ტფილისი საგარეობლათ შეირყა ლ ხშირათ იხმარება მფილისი ლ მფილისი („მართლის-ცხოვრება“, „ღვეითიანი“ მურამიშვილისა ლ სხვ.); მურამიშვილს ყველგან მართლწერა მფილისი აქეს ნახმარი (1881 წლის გამოც., გვ. 51, 53, 54, 55, 91, 93); ხოლო დღეს ხალხურ ენაში ხომ, როგორც ზევითაც არის ნათქვამი, უმთავრესათ მფილისი (თფილი, გათფობა) გამოითქმის, და დღევანდელ მწერლობაშიც ხშირათ მფილისი იხმარება. საკვირველი კიდეც ის არის, რომ ამავე სახელწოდების ძირიდან ნაწარმობებ ზედსართავ სახელსა და ზნას მზ კომბინაციით სწერენ (მფილი, გამზობა), ხოლო ქალაქის სახელს კი მფ კომბინაციით.. ამ სახით, ყოველგვარი მოსაზრება გვიცარნახებს, რომ მფილისი მივიღოთ. — დღევანდელ დღეს, ამ უკიდურესათ დემოკრატიულ ხანაში, ძველი „ისტორიული მართლწერის“ ტფილისი-ს მიღება, ე. ი. მიღება მკედარი ფორმისა და ძველი დროის ჩვეულებასა და ისტორიაზე დამყარება — ერთგვარ კერპ-თაყვანისმცემლობას მოასწავებს, რაიც მეცნიერებისა და დღევანდელი კულტურისათვის სრულიად შეუფერებელი და შეუწყნარებელია.

8. გვ. მე-18. ვნახითი ბრუნვის დაბოლოება.

„პროექტი“-ს მე-18 გვერდზე ამომისა ამბობს: „ზ. ახვლედიანის სპეციალური მოხსენებისა („ყრუ mediae ქართულში“) და წინასწარ მიღებული ზოგადი პრინციპების თანახმად, ამომისიამ ერთხმად მხარი დაუჭირა ენებით ბრუნვაში ლ და ბოლოებას“-ო.

ამომისის ამ არგუმენტაციას რომ კაცმა უფრო დაუგდოს, ასე ეგონება, რომ ეს ორი არგუმენტი — „ყრუ mediae ქართულში“ ზ. ახვლედიანისა და წინასწარ მიღებული ზოგადი პრინციპი ამომისისა (— ორს თანაბრად ხმარებულ ფორმაში ისტორიული ტრადიციის უპირატესობა, — გვერდი „პროექტი“-სა 5, მუხ. დ) ისეთი სასწაულო-მომპყვდი ან ურყვევი საბუთებია, რომ, რაც უნდა წინააღმდეგი აზრის იყოს ადამიანი, ამ საბუთებს ვერ გაეცქევეა! ნამდვილათ კი ამომისის წევრებისაგან ამ საკითხის „ერთხმად მიღება“ სულ უბრალო გარემოებით აიხსნება: ხუთივე წევრი ამომისისა, რამდენათაც მე მათ ვიცნობ, ზ. ახვლედიანის მოხსენების წაკითხვამდისაც, არა თუ განწყობილი, არამედ თითქმის ყველა ერთობით მებრძოლიც იყო ლ — დაბოლოებისათვის, და, მაშასადამე, აქ ერთხმად მხარის დაქვრაში მეცნიერულ საფუძველსა და წინასწარ მიღებულ პრინციპებს კი არ უმუშავიათ, არამედ — წინასწარ რწმენასა და წინასწარ განწყობილებას. ამომისის წევრები ხშირათ ერთმანეთს უბრალო რაშიმე ეწინააღმდეგებიან: ამის მაგალითი „პროექტი“-ში მრავალია, მაგრამ აქ ერთს დავასახელებ, რომელიც მე სხვაზედ უფრო თვალსაჩინოთ მიმაჩნია. ღიდი მეცნიერული დასაბუთება არაა საკურო იმისათვის, რომ გამოთქმები: წიგნი ძვირი ღირს, სახლი იაფი დაშიჯდა (გინა ძვირი დაშიჯდა) და მზ. სხვ. ქართულ ენაში აშკარა სიმბინჯეთა ვსცნოთ, ჩვენს ენაში ტლანქათ შემოკრილ რუსიციზმათ; მაგრამ, წარმოიღვინეთ, ამომისია ამ თვალსაჩინო ქეშმარიტებაშიც კი ვერ შეთანხმებულა, ორი წევრი (მკვლევარნი ქართული ენის კანონიერი ფორმებისა და გამოთქმებისა!) მას გამოყოფია — ლ ეს ცხადი ქეშმარიტება (იაფად ღირს, ძვირად დაჯდა) ძლიეს ერთი ხმის უმეტესობით გადაწყვეტილა! ამას შემდეგ რა ფასი უნდა ქონდეს იმ ცაცხადებას, რომ ენებით ბრუნვაში დაბოლოება ლ „ერთხმად მიიღესო“?!.. რა ფასისაც არის ამომისის-მიერ წინასწარ მიღებული პრინციპი — ისტორიული ტრადიცია, ჩვენ ეს ზევით დაეხასიათეთ; ხოლო მეცნიერული გამოკვლევა პატივც. ზ. ახვლედიანისა („ყრუ mediae ქართულში“),

მიუხედავად ავტორის მრავალმხრივი სერიოზული დაკვირვებისა და შემეცნებისა, ჩვენ ისეთ დამარწმუნებელ საბუთად არ მიგვაჩნია, რომ ზევით აღნიშნულ შემთხვევაში ლ-დაბოლოებას ო-ს წინაშე უპირატესობა მივანიჭოთ. შეეჩერდეთ ცოტა ხანს ამ გამოკვლევაზე.

პროფ. ახვლედიანი თავის გამოკვლევას ასე იწყებს: „ბ. ხილოვან ხუნდაძის ძლიერი გავლენის გამო (ვგულისხმობ უმთავრესად მის გრამატიკულ კვლევა-ძიებას) ქართულ სამწერლო ენაში ვნებითი ბრუნვის ტრადიციულ ღონს გაუჩნდა მეტოქე ო-ანის სახით“-ო.—ჩემი საყვარელი ნამოწაფარი ბ. ახვლედიანი, როგორც ვიცი, ჩემი პატივისმცემელია—და ზევით მოყვანილი მისი სიტყვები, ეკვი არ არის, ჩემდამი პატივისცემისა და თავაზიანობის განხრახებით არის ნაკარნახევი... მაგრამ, ამ სიტყვების შინაარსი რა მართალი იყოს, თუ რომ საფუძვლიანათ განვიხილოთ, იგი შეურაცხყოფელია ჩემი პიროვნებისა. ასე გამოდის, რომ მე ძლიერი გავლენა მომიხთენია მასაზე და ძალმომრეობით იმგვარი ფორმა გამოეცვლეოდა, რომელიც ისტორიულ ტრადიციასაც ეწინააღმდეგება და მეცნიერების საღ მოსაზრებასაც!.. ნამდვილათ კი არცერთი ეს მართალი არ არის. ჯერ ერთი—თუ რომ ჩემი ძლიერი გავლენის შესახებ ნათქვამი მართალია, უპირველესათ ყოველისა გავლენა იმისთანა საყვარელსა და ჩემს მოსიყვარულე მოწაფეზე უნდა გამოჩენილიყო, როგორც თვით ამ აზრის ავტორია; მაგრამ, როგორც ხედავთ, ეს ჩემი პატივისმცემელი მოწაფე იმისთანა საკითხშიც კი მეწინააღმდეგება, რომლის ქეშმარიტებაც ყოველი საღი აზროვნებისათვის ადვილი დასანახავია. ჩემს „ქართულ გრამატიკაში“ დიდი ხანია გათვალწინებულია სხვადასხვა უკანონო გამოთქმა და ნაჩვენებია, თუ როგორ უნდა ითქვას კანონიერათ; მათ შორის პირველი ადვილი უქირავს გამოთქმას: „რა ღირს? რა დაჯდა?—ერთი აბაზი ღირს, ერთი მანეთი დაჯდა.—უნდა ვინმაროთ: როგორ ღირს? როგორ დაჯდა?—ერთ აბაზათ ღირს, ერთ მანეთათ დაჯდა“ (მე-7 გამოც., გვ. 152).—მინ ითიქრებდა, რომ ძლიერი გავლენის მექონი ხილოვან ხუნდაძე თავის საყვარელ მოწაფეზედაც კი გავლენას ვერ მოახთენდა და მისი პატივისმცემელი ნამოწაფარი ამგვარს აშკარა უკანონობაშიც კი მის მოძულესა და უსაფუძვლოთ შეურაცხყოფელ აკ. შანიძეს დაუშვენებდა გვერდს?! (იხ. „პროექტი“-ს გვ. 42, სადაც ნათქვამია: „აკ. შანიძე და ბ. ახვლედიანი შესაძლოდ სთვლიან ფორმასაც: რა ღირს?—ახი მანეთი“). მე ისეთი ძლიერი გავლენა მქონია თურმე, რომ ჩემი მოწაფისათვის უბრალო რამ ვერ შემიგნებინებია!—„პროექტი“-ს 46-ე გვერდზე ნათქვამია: ბ. ახვლედიანს „შესაძლოდ მიაჩნია ფორმა: ყველა მოწაფეები“ (ნახეთ ამის შესახებ იგივე ჩემი გრამატიკა, გვერდი 146—147).

ასეთი ხასიათის გახლდათ საერთოდ (არა მარტო გრამატიკაში) ჩემი ძლიერი გავლენა, და ამასთან კიდევ პატივც. ახვლედიანის გაცხადება, თითქო ვნებით ბრუნვაში დაბოლოების ო-ანის გავრცელება ჩემი გავლენით მომხთაროყოს, ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია. აბა რა შუაში იყო ხილოვან ხუნდაძის გავლენა მე-11—12 საუკუნეში, როცა „მისრაშიანშიც“ კი არავალია თ-ანიანი დაბოლოება? ან მე-18 საუკუნეში, როცა „სიბრძნე-სიცრუის წიგნის“ ავტორსა და „ქართლის-ცხოვრების“ შემდგენელთ ძლიერ ხშირათ უხმარიათ ეს დაბოლოება? ან მე-19 საუკუნის მე-60 წლებში, როცა ილია ჭავჭავაძეც კი ერთხანს სულ ო-ანიან დაბოლოებას ხმარობდა, ხოლო მე-რე ო-ონზე გადავიდა, მაგრამ ო-ანიან ფორმას მაინც ვერ მოეშვა და ხშირათ აქვს იგი ნახმარი თავის ნაწერებში?... არა, არა! ჩემთვის არც დაუმსახურებელი კომპლიმენტია სასიამოვნო და არც დაუმსახურებელი შეურაცხყოფა. მე არავითარი ძალმომრეობა არ მომიხთენია—და არც შემეძლო მომეხთინა, ხოლო ჩემს მტკიცე რწმენას კი ყოველთვის სასტიკათ ვიცავდი და ახლაც სასტიკათ დავიცავ, და დავიცავ თვალსა-

ჩინო არგუმენტებით, და არა ძალმომრეობითა. და სხვა ამგვარი რაიმე „ძლიერი გავლენით“.

დაეუბრუნდეთ პროფ. ახვლედიანის გამოკვლევას. მეცნიერების გზაზე ექსპერი-მენტალური კვლევა-ძიება ფონეტიკის სფეროში მეროპაშიც კი შედარებით ახალი საქმეა—და ჩვენში ხომ მ. ახვლედიანი პირველი მერცხალია ქართული ფონეტიკის მეცნიერული გამოკვლევისა, განსაკუთრებით ფიზიოლოგიურ-აკუსტიკური მხრით. როგორც ვიცით, ყოველს ახალ მიმართულებასა და ახალ აზროვნებას თანა სდევს უკიდურესობა—გადაქარბებული აღფრთოვანება და გატაცება—და ამას ვერც ექსპერი-მენტალური ფონეტიკა აცთებოდა. ხელოვნური სასის მანქანებთან და ექსპერიმენ-ტებთან მე საქმე არ მქონია, მაგრამ აწერილობითაც ვამჩნევ, რომ ბევრი-რამ ამ სა-ექსპერიმენტო მუშაობაში პრობლემეტიურია, მერყევია, არ აქვს ბეჯითი—მტკიცე რწმენის თვისება და ხასიათი. მს მერყეობა აქა-იქ პატივც. ავტორის განმარტებაშიც მოჩანს; მაგალ. მე-5 გვერდზე („ყო media ქართულში“) ნათქვამია: „ჩვეულებრივი ლ (მაგ. ღელა-ში) მელერია და ამასთანავე უფშვინვო, თუმცა ფშვინვის ჩანახაზი მასშიაც შესაძლებელია იყოს“-ო. როდის არის „შესაძლებელი“? და თუ შესაძლე-ბელია, მაშინ უფშვინვო მას არ შეიძლება ვუწოდოთ... მიუხედავად ამისა, იმავე გვერდზე ლ-ს პატივც. მკვლევარი ასე ახასიათებს: მუღერი, უფშვინვო და სხვ. მე-6 გვერდზე ნათქვამია: „მაგალ. დაბად, დაგად, დად და სხვა—სიტყვის თავში ყველგან ისმის სრული მელერობის ლ, ხოლო სიტყვის ბოლოში ლ-ს მელერობა ისმის მხოლოდ მაშინ, თუ ამას განზრახ ვეცდებით“-ო.—მოყვანილ მაგალითებში (დაბად, დაგად, დადა, დაი) თავში ლ-ს თუ მელერობა ემჩნევა, ეს იმის გამოა, რომ ლ ხმოვანის წინა ზის; აბა აიღეთ იმისთანა მაგალითი, როცა ლ თანხმოვანების წინა ზის,—მაგალ. ღრტინ-ვა, ღღეს და სხვ. ზანა ლ აქაც ისე მელერია სიტყვის თავში, როგორც წინა მაგალი-თებში? აქ თავშიც კი მაშინ ისმის ლ-ს მელერობა, „როცა ამას განზრახ ვეცდებით“: მაშასადამე, ლ დამოუკიდებლათ, თავისთავად მუღერი არ ყოფილა?!—მიუხედავად ლ-ს მუღერობის ამგვარი მერყეობისა, პატივც. ავტორს ლ-სა და ო-ს შედარებიდან ასეთი დასკვნა გამოყავს (გვ. 5): „ღ—მუღერი, უფშვინვო, შეხების არე შედარ. მეტი, — ო—ყო, მფშვინვა, შეხების არე შედარ. ნაკლები“.—მესამე თვისებად ამ თანხმო-ვანებისა (შეხების არე) ავტორის საკუთარი გამოკვლევით (ხელოვნური სასის საშვა-ლებით) დაუდგენია—და შემდეგ განმარტავს, რომ „ბოლოკიდური თანხმოვნის და-ყრუების წესით ჩვენ აღვიღაო შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ლ-სა და ო-ს შორის პირველი განსხვავების მოწილა, ე. ი. ამ პირობაში (მაგ. ვნებით ბრუნვაში) ლ დაყრუე-და, მაგრამ ეს სრულიად არ მოასწავებს, რომ დანარჩენი ორი განსხვავებაც მოისპო; ჩვენ კიდევ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ მეორე განსხვავების დასუსტებაც (და არა მოსპობა), რადგან: ა) ფიზიოლოგიურად ყრუს უფრო ეთვისება ფშვინვა, ბ) ფშვინვის ჩანახაზის შესაძლებლობა ლ-შიაც ესცანით; მაგრამ მესამე შედარებითი განსხვავება ძალაში რჩება.—აბლა ჩვენ შეგვიძლია ნათლათ წარმოვიდგინოთ ის ბგერა, რომელიც გვესმის ვნებით ბრუნვის ბოლოში და რომელიც ტრადიციულად დონით გამოიხატე-ბოდა, დღეს კი ზოგნი თანითაც გამოხატავენ. ის არ არის ლ და არც ო,—ის არის ბგერა, რომლის ბუნება ამგვარია: წინა ენისმიერი, ყრუ, უფშვინვო, შეხების არე შე-დარებით (ო-სთან) მეტი; მოკლედ: წინაენისმიერი ყრუ media (ღ გამოითქმის ყრუ media-დ ვნებითს გარდაც განსაზღვრულ პირობებში).—აქედან ჩანს, რომ ამ ყრუ media-ს (ღ-ს) შეუნარჩუნებია ორი თავისი გენეტიური (წარმოების თვალსაზრისით) თვისება და შეუძენია გარემოების მიხედვით ყრუ თანხმოვანთა (და არა მხოლოდ ო-სი) ერთი თვისება—სიყრუე... პრაქტიკულად საკითხის გადაწყვეტა თავისთავად ცხალია უისტორიულნიდაგოდაც: ეს ბგერა უნდა გამოიხატოს იმ ბგერის ნიშნით, რომლის

გენტიური თვისებაც (და იხილ ორი) მან შეინარჩუნა; შეიძლება ასედაც:.... იმ ბგერის ნიშნით, რომელსაც ის უფრო გავს—ეს არის ღონი“.

ამგვარი დასაბუთება, მიუხედავად „ექსპერიმენტალური“ კვლევისა, მაინც თეორეტიული ხასიათისაა და პრობლემური, ვინაიდან მულტრობასა და დაყრუბებაში დ—ონის ცვალებადობა ერთობ მერყევი თვისებისაა და, ამასთან კიდევ, ხელოვნური სასით მოხთენილი ექსპერიმენტიც შესაძლოა რაიმე გაუგებრობასაც ატარებდეს. შოველ შემთხვევაში, ჩაღური ცხოვრების ექსპერიმენტსა და საუკუნეთა განმავლობაში ხალხის შეგნებული ნაწილის ცხოვრებაში განმტკიცებულ ქეშმარიტებას ხელოვნურ-თეორეტიული ექსპერიმენტები წინ ვერ გადაელობება, და ხალხის ცხოვრება კი აი რას მოგვიხრობს:

პირველ საფეხურზე ჩვენს მწერლობაში ენებითი ბრუნვის დაბოლოება, მართალია, ღ—ონით გამოხატულა, მაგრამ შემდგომ საუკუნეებში ღ—ონის მეტოქობა ო—ანს დაუწყია, და ცხადია, რომ ეს ევოლიუცია უმიჯნოთ არ მომხთარა: ხალხის ერთი ნაწილი, ალბათ, გრძნობდა, რომ დაბოლოებაში ო უფრო ადგილი გამოსატქმელია, ვიდრე ღ, და რადგან ჩვენი მწერლობის მშვენიერი თვისება თავიდანვე ისეთი ყოფილა, რომ სიტყვა ისე დაიწეროს, როგორაც გამოითქმის, ამიტომ ენის ევოლიუციის გზაზე ო—ანმა უკვე საგრძნობლათ გაიკვლია გზა, ხოლო დღეს რაც არის, ამას ყველა თვალსაჩინოთ ხედავს.

ბევრჯერ გამოთვალწინებია—და ერთხელ კიდევ გავთვალწინებ მკითხველებს სხედასხვა დროის საერო თვალსაჩინო თხზულებებში ენებით ბრუნვაში (და აქიდან ნაწარმოებ ზმნისასათებში) ო—დაბოლოების მაგალითებს: 1) „ჰისრაშიანი“: წინათ, საპატიოთ, ანასდათ, დღეთ (=ღამე დღეთ შექქმენ), ხანახავათა, ხაპასუხოთ, ცუდათ, ბიჯათ, რათ, ჯოჯოხეთათ, ქარათ (ნახეთ გვერდები: 4, 5, 34, 50, 58, 70, 104, 106, 185, 207, 219, 239, 246, 333);—2) „სიბრძნე-სიტყვის წიგნი“ (1871 წ. გამ.): საგზლათ, მეორეთ, ამხანავათ, დიდათ და მრავ. სხვ....—ვინაიდან მრავალი მაგალითია, აქ მხოლოდ გვერდებს აღწინავე (სადაც ზოგან ორი-სამი მაგალითიც გვხვდება): 10, 19, 23, 29, 30, 31, 32 33, 35, 41, 47, 55, 57, 62, 67, 95, 99, 112, 115, 126, 127, 136, 139, 151, 170, 179, 180, 188, 189, 194;—3) შეცხარაშეც ხაუკუნეში მე მხოლოდ ორ მწერალს დავასახელებ, რომელნიც ძველ ორთოგრაფიას დიდათ არ შორდებოდენ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ო—დაბოლოებას მაინც ხშირათ ხმარობდენ: ილია ჭავჭავაძეს (განსაკუთრებით „ძირითეულ წერილებში“ და „ცხოვრება და კანონში“, ბევრგან სხვა თხზულებებშიც);—ზრიგოლ შიფშიძეს (იხ. მის-მიერ დაწერილი ბიოგრაფია ილია ჭავჭავაძისა და სხვა ნაწერებიც);—4) შახლესი დროის ავტორებსა და დღევანდელ პრესას აღარ ვასახელებ: დღეს დაბოლოება ო ისე გავრცელებულია, რომ, თუ ვისიმე (მაგ. ღ—ონის მოტრფიალ რედაქტორისა თუ სხვებისა) ძალდატანება არ ხთება, ო—დაბოლოება სჭარბობს ღ—დაბოლოებას.

რატომ ხთება ეს ასე? რატომ ეძლევა დაბოლოებაში ო—ს თანდათან უპირატესობა ღ—ონის წინაშე?—რასაკვირველია, არა „სილოვან ზუნდაძის ძლიერი გავლენით“, როგორც პატიეც. შ. ახვლედიანი გვარწმუნებს, არამედ იმიტომ, რომ ის რძილი და ყრუ გამოთქმა, რომელიც ენებითი ბრუნვის დაბოლოებაში მოისმის, წინააღმდეგ პროფ. ახვლედიანის გამოკვლევისა, ო—ანიუ უფრო ადვილათ გამოითქმის და გამოიხატება, ვიდრე ღ—ონით. შიმეორებ: ენის ევოლიუციის გზაზე მწერალთა დაკვირვება და მახვილ ცოცხალ სმენასთან გამოთქმის შეთანხმება ბევრათ უფრო ძლიერია, ვიდრე მშრალი თეორეტიული მსჯელობა და ხელოვნური სახის მანქანები ექსპერიმენტალური მეცნიერებისა.

კიდევ მოვიყვან რამდენმე მაგალითს იმის დამამტკიცებელს, რომ არა მარტო ენებითი ბრუნვის (ავრეთვე ვითარებითი ზმნისარებების) დაბოლოებაში, არამედ სა-

ზოგადოთ ბევრი სხვა ფორმის დაბოლოებაშიც ჩვენს ენას **თ-ანი** აურჩევია, და არა **ლ-ონი**: 1) ბრუნვებს შორის ურყეველი **თ-ანი**თ დაბოლოებულია სამი ბრუნვა: ორივე რიცხვის მოქმედებითი—**კაცი(თ)(ა)**, **კაცები(თ)(ა)**—და **მრავლობ.** რიცხვის ნათესაობითი და მიცემითი მეორე დაბოლოებისა—**კა(თ)(ა)**, ხოლო **ლ-ონით**—**მარტო ვნებითი** ბრუნვა ორივე რიცხვისა; მაგრამ როგორი მერყევი აღმოჩნდა აქ **ლ**—დაბოლოება, ეს ჩვენ ზევით დავინახეთ;—2) ადამიანთა სახელებში არის რამდენიმე ქართული ან გაქართულებული სახელი, რომელიც **თ-ანი**თ ბოლოვდება, **ლ-ონით** კი—**არც ერთი**,—მაგალ.: **ღავით(ი)**, **ასმამ(ი)**, **სეთი(ი)***. საგულისხმოა, რომ სახელი **ღავით(ი)** უცხო ენებში **ლ-ონით** ბოლოვდება: **Dawid**;—3) თანდებულეებში: **ურთ**, **მიმართ** (კაციურთ), **კაცის მიმართ**);—თანდებული **ზედ** თუმცა **ლ-ონით** ბოლოვდება, მაგრამ იმერეთში აქაც **თ** მოისმის—და, ვარდა ამისა, ამ თანდებულმა დღეს დაბოლოება **ლ** თითქმის სულ დაკარგა და **ზე** იხმარება;—4) ზმნისართებიც (ადგილის მჩვენ.) თათქმის ყველა **თ-ზე** ბოლოვდება: **საით?** აქით, იქით, გარეთ, შიგნით, ქვეით, ზევით, ქვემოთ, ზემოთ;—აგრეთვე ვითარებითი ზმნისართი ვით (კაცივით, მხეცივით);—**ლ-ონით** ბოლოვდება: **სად**, **მანდ**,—მაგრამ **სად** მდაბიო ხალხში ხშირათ **სათ** მოისმის, ხოლო **მანდ-ის** მაგიერ ბევრგან **შაქ** იხმარება (და სრულიად კანონიერათაც: როცა გვაქვს აქ, იქ, უფრო საფუძვლიანია **შაქ** ვინმართ, ვიდრე **მანდ**);—**ლ-ონით** იხმარება აგრეთვე **ფრიალ**, **მარად**, **კვალად**,—მაგრამ ეს სიტყვები უფრო მწიგნობრულია, ვიდრე ხალხური, და თუ ხალხმა გამოსთქვა, მის გამოთქმაში თ უფრო მოისმის, ვიდრე **ლ**;—5) ნაცვალსახ.: თეთი (=თეთონ);—6) შორისდებული: ქვით! (=გაქვითების შეძახილი);—7) **თ-ანი**თ ხმარობენ ახლა ყველანი სიტყვებს: **წინათ** (ან **წინეთ**), **უკეთ** (მათ შორის **უკეთ-ში** თი ძირეული ბეგრავ: **უკეთ-ესესი**, **კეთ-ილი**);—8) **ზმნებში**—ყველა კილოში და ყველა დროში მრავლ. რიცხვის პირველი და მეორე პირი **თ-ანი**თ ბოლოვდება: ჩვენა ვართ—თქვენა ხართ, ჩვენ ვიყავით—თქვენ იყავით, ჩვენ ვიყოთ—თქვენ იყოთ, და სხვ. და სხვ.

ზოგიერთებს იმის საბუთად, რომ ენებითი ბრუნვის დაბოლოებაში **ლ** თითქო მტკიცე და ურყეველი იყოს, მოყავთ ნაწარმოები ფორმები: **გულადი**, **პირადი**, **ფერადი** და სხვ. ეს მოსაზრება მართალიც რომ იყოს, იგი იმით აიხსნება, რომ, როცა **ლ** ბოლოში ზის, იმისი გამოთქმა **თ-ს** უფრო გავს, ვიდრე **ლ-ს**; ხოლო, როცა დაბოლოება გახმოვანდება, გარკვეული **ლ** მოისმის—და მაშინ **ლ-თ** გამოვსთქვამთ და ასევე ვსწერთ, თანახმად ქართული ენის ძირითადი კანონისა: **გამოვსთქვით ისე, როგორც მოისმის**, და **დასწერთ ისე, როგორც გამოვსთქვამთ**. მაგრამ აღნიშნული მოსაზრება მართალი არ არის. ფორმები **გულადი**, **პირადი**, **ფერადი** და სხვ. ენებითი ბრუნვისგან კი არაა ნაწარმოები, არამედ—სახელობითისგან, და თუმცა ეს ფორმები ენებითის ფორმას მოგვეგონებს (**გულად**, **ფერად**), მაგრამ ამ საფუძველს აქარწყლებს სიტყვები: **ფრიალი**, **ზვიადი**, **ღიალი**, **განთიადი**, **გულითადი**, **ცვალვადი** და **მზგ. სხვ.**, რომელთაც ენებით ბრუნვისათან საერთო არაფერი აქვთ, და თვით ენებითისმაგვარ ფორმებსაც რომ დაეუკვირდეთ (**პირადი**, **პურადი**, **გულადი**), მათი შინაარსი გვიჩვენებს, რომ იქ **აღ**—**მაგ.** **გულაღი**—სუფიქსია, სიტყვაც სახელობითისგანაა ნაწარმოები (**გულ(ი)+აღ(ი)**) და მნიშვნელობაც განსხვავებული აქვს.—სუფიქსის **აღ-ის** მაგვარია აგრეთვე **ზედსართავისე** სუფიქსი **აღ**: **მრჩობლაღი**, **სამკუთხაღი**, **მორბაღი**, **ყბაღი** და სხვ.;—ამ ფორმებსაც ხომ ენებით ბრუნვისათან კავშირი არ აქვს!..

ზევით ნათქვამიდან ცხადი ხდება, რომ ქართველი ხალხის სმენისათვის დაბოლოებაში თ უფრო ადვილი გამოსათქმელია, ვიდრე **ლ**, და ამიტომ უძრავლეს შე-

* ძველი მწერლობის სახელებში **ლილარგეთ(ი)** თანით უხმარიათ, ხოლო **ჯიმშე-ღ(ი)** და **შოაბაღ(ი)**—**ღონით**; მაგრამ ქართველი ხალხის ცხოვრებაში ეს სახელები არ შესულა.

მხვევაში ქართული ენის ფორმებს, როგორც ზევით განვმარტეთ, თ აქვს დაბოლოება, და არა ლ, და სადაც დაბოლოება ლ ყოფილა, იქაც ეს ბგერა ლ დიდ რყევას განიცდის.

ნუთუ ამდენ საბუთს შემდეგ კიდევ უნდა გავჯიუტდეთ და, ისტორიისადმი კერპთაყვანისმცემლობით, ძველი ეკლესიის ხატები ვილოცოთ და ისეთი ტლანქი გამოთქმებიც კი მივიღოთ, როგორც არის დიდად, დედად, ჭფილისი და მზგავსი სხვები?!

ჩემი საბოლოო აზრი და წინადადება ასეთია: თი-დაბოლოებას იმდენი საბუთი აქვს დღეს არსებობისა, რომ უპირატესობა იმას უნდა ვაკუთნოთ, ხოლო იმის სრულიად უარყოფა ხომ ყოვლად შეუძლებელია.—და, რაკი ამომისია ზოგიერთ შემთხვევაში არ უარყოფს ჯერხანათ ორგვარი ფორმის არსებობას, თან-ღონის შესახებაც ასე უნდა მოვიქცეთ: ჯერჯერობით ორივე მართლწერა პარალელურათ—თანსწორი უფლებით იქნეს დატოვებული, მაგრამ ერთი პირობით, რომელიც საჭიროა აუცილებლათ იქნეს დაკული: როცა სიტყვა და, დი, დე, დო, დუ-ზე დაბოლოვდება, ენებით ბრუნვაში ამგვარი სიტყვები თი-დაბოლოებით ვინმართ (დიდათი, დედათი, ბუღეთი, ღარდოთი, მორდეთი და სხვ.), ხოლო როცა თა, თი, თე, თო, თუ-ზე, იმ შემთხვევაში—ლ-დაბოლოებით (მართალ, მნათელ, თოთოლ, ქართულ).—მართლწერა და გამოთქმა დედად, დიდად და მზგ. სხვ. და აგრეთვე მნათეთ, თოთოთ და სხვ.—შეუწყნარებელია მახელი სმენისათვის, რომელიც ვერცერთ ენაში კეთილზმოდანობისადმი მისწრავებას ვერ უარყოფს.

9. ბგერადი 19. რა საფუძვლით მიუღია ამომისიას ნაკლოვანება და კამეჩი, არ ვიცი. ამერეთში ზოგან ხალხი კამეჩის გამოთქვამს, მაგრამ საერთოდ საქართველოში გამოთქმა კამეჩი მოისმის და მწერლობაშიც უპირატესობა კამეჩს ეძლევა; რაც შეეხება ნაკლოვანებას, იგი ახალ მწერლობაში იშვიათად გვხვდება, და ძველში არავის უხმარია—და არცერთ ჩვენს ლექსიკონში მართლწერა კამეჩი და ნაკლოვანება არ არის შეტანილი, არამედ კამეჩი და ნაკლულევანება, და გაუგებარია, რათ ლალატობს ამომისია თავის პრინციპს—გავრცელებული ფორმების უპირატესობას!.. იგივე უნდა ითქვას უნაგერი-ს შესახებაც: გავრცელებული ფორმა უნაგერი-ა, ძველათაც ასე უხმარიათ (მოიგონეთ, სხვათა შორის, „ვეფხისტყაოსნის“... „ლაგამ-აბჯარ-უნაგირსა“) —და მართლწერა უნაგირი უნდა დარჩეს*).

10. ბგ. 23. ამომისიას პარალელურათ მიუღია ორგვარი ფორმები: რომლისამე, ვისიმე, ვისმე და სხვ.—და რომელიმესი, ვინმესი, რომელიმეს, ვინმეს და სხვ. მეორე ფორმებს გასამართლებელი საფუძველი არ აქვს—გარდა იმისა, რომ ხალხში ეს დამახინჯებული ფორმები უფრო ხშირათ იხმარება; მაგრამ განა ხალიტერატურო ენაში სიმახინჯეს ბრძოლა არ უნდა გაუწიოს?!

11. ბგ. 27. ამომისიას მიუღია ფორმები: ვყოფილვარ, ვყოფილიყავ, მოვსულვარ, დავწოლილვარ და სხვ. (ურარუყვია: ყოფილვარ, ყოფილვიყავ, მოსულვარ და მზგ. სხვ.). მართალია, ხალხის ენაში დღეს კანონიერი ფორმები—ყოფილვარ, ყოფილვიყავ, მოსულვარ, მოსულვიყავ და სხვ.—ალარ მოისმის, მაგრამ ზეითაც ვამბობ, რომ ხალიტერატურო ენა ვალდებულია აშკარა სიმახინჯეს ებრძოლოს და კანონიერობა დაიკვას, და რადგან კანონიერი ფორმები (ყოფილვარ, მოსულვარ და სხვ.) გამოთქმით ძლიერ ახლოსაა ცოცხალ ფორმებთან, ამიტომ შესაძლებელია სამწერლო ენაში—სკოლისა და ინტელექციის საშუალებით—შევიანხოთ ის კანონიერი ფორ-

*) მე მხოლოდ ამომისიასგან მიღებულ ფორმებზე ვმსჯელობ, და აქიდან აღვილი გასაგებია, თუ რადის ენხიარებ შენიშვნებში მოხსენებულ შეხედულებას—სასწავლო ამოცანებისა და სხვებისას—და რადის არა: ამომისიის დადგენილებას ვეთანხმები ყველგან, სადაც არაფერს ვამბობ.

მები, რომელიც ძველ მწერლობაში იხმარებოდა (თუმცა ძველათ ორივე ფორმა უხმარიათ) და დღესაც ზოგჯერ, ახალ მწერლობაშიც, იხმარება: მოსულვარ, მოსულვიყვ, წასულვარ, წასულვიყო და სხვ

12. ზვ. 27—28. თავსართები 3 და ს ზმნებში: — ამის შესახებ ნახეთ I „ღამატება“-ში ჩემი რეცენზია აკაკი შანიძის წიგნისა („სტბ. პრეტ. მეორე პირისა და ობიექტ. პრეტ. მე-3 პირისა ქართულ ზმნებში“).

13. ზვ. 29. მომატანიებენ, ვიწვეი (დავწევი), წვანან, შინდიხარ; —ამათ მაგიერ უფრო კანონიერათ და თანაც უფრო კეთილშოვნანთ (სალიტერატურო ენაში კეთილშოვნანობას მეცნიერება არ უარყოფს) მიმაჩნია ფორმები: მომატანიებენ (ორი წ ზედიზედ გამოთქმას ამახინჯებს და, გარდა ამისა, ერთნარიანი ფორმა ხალხში ხშირია), ვიწვეი, დავწევი (ახალ ენაში ძ უფრო ხშირათ იხმარება, ვიდრე მ, და მე-18 საუკუნის ნაწერებში, მაგალ. „ძართლის ცხოვრებაში“, ძ-ანიანი ფორმები ძლიერ ხშირათ გვხვდება, ხოლო ლავ. ბურამიშვილის „ღავითიანში“ და ხაბა მრბელიანის „სიბრძნე-სიცურის წიგნი“ — თითქმის ყველგან ძ იხმარება), — წევან (კანონიერი ნაწარმოებიცაა და ხალხშიც ხშირათ იხმარება), — შინდებხარ (ხალხში — იმერეთში — ხშირათ იხმარება, ახალ მწერლობაშიც ხმარობენ, სხვათა შორის — აკაკიც ხმარობდა).

14. ზვ. 34. მიქმნე, იქმნე და სხვ. — დაბოლოება მ (და არა ვიქმნა) ქომისიას კანონიერათ აღრჩევი, მაგრამ მ-ანიათაც შეიძლება ესწეროთ და უმანითაც (ვიქმნე და ვიქნე), სხვადასხვა მნიშვნელობით (იხ. ჩემი განმარტება ამის წინ — მე-6 მუხ.).

15. ზვ. 34. მაწყენინა, ვაწყენინე და სხვ. — ამგვარი გამოთქმები მეტათ უსიამოვნოა სმენისათვის (ნარიანი მარცვლების ზედიზედ გამეორება), და რადგან ხალხის ცოცხალ ენაში ერთნარიანი ფორმა ძალიან ხშირია, ამიტომ სჯობია იგი მივიღოთ: მაწყენია, ვაწყენიე (იხ. განმარტება ზემოთ მე-13 მუხლში — „მომატანიებენ“).

16. ზვ. 35. აქ ნათქვამია, რომ ქომისიამ შესაძლოთ სცნო პარალელურათ დატოვება ფორმებისა მქვიან და მქვია-ო; „პროექტი“-ს მე-9 გვერდზე კი ნათქვამია: ქომისიამ მიიღო ფორმები მქვიან, მქვია, უარყო მქვია, მქვია-ო! რომელს ვერწმუნოთ?! — ამის შესახებ ჩემი აზრი ზევით მომყავს (იხ. მე-5 განმარტება) — და ნარიანი ფორმისა (მქვიან და სხვ.) და უნაროს (მქვია) პარალელურათ დატოვებას საკვიროთ არა ვსთვლი.

17. ზვ. 38. ქალაქის მეორე აფთიაქი, ურმის კარგი თვალი: — თუმცა ამგვარი ფრაზეოლოგია ორაზროვნობას კი სპობს, მაგრამ თვით გამოთქმა ქართული ენის ხასიათს ეწინააღმდეგება; ამიტომ მისაღებია მხოლოდ ის ხერხი, რომელიც ორაზროვნობის თავიდან ასაცუნათ ქომისიას განუზრახნავს, ე. ი. შეერთებული მართლწერა (კომპოზიტი), მაგრამ ერთი განსხვავებით: მართლწერა არა სრული შეერთებით, არამედ მტრე-ხაზით (დეფიზით) სჯობია აღინიშნოს — ასე: ქალაქის-აფთიაქი, ურმის-თვალი (მეორე ქალაქის-აფთიაქი, კარგი ურმის-თვალი) და სხვ. სრული შეერთებით შესაძლოა მხოლოდ იმისთანა რთული სიტყვა გამოიხატოს, რომელსაც დღემდე ხმარებაში უკვე ამგვარი სახე შეუთვისებია, — მაგალ.: ცისკიდე, ცისკაშარა, ზღვისპირი, მწიხმუშა, ქალაქისთავი, მეფისშვილი (მეფისწული, უფლისწული), გულისხმა, თვალისჩინი, ხელისუფალი, თავიხალა, დათვისბელი, ტყისმცველი, ტყისკაცი და მზგ. სხვ.; ხოლო დანარჩენი (ჯერჯერობით მაინც, სანამ თვალი და სმენა სრულ შეერთებას შეეჩვეოდეს) დეფიზით სჯობია ესწეროთ: მაღალი ვაშლის-ხე, გძელი ხის-ტოტი, გემრიელი ცხვრის-ხორცი, მშვენიერი დაუნის-გვირგვინი, მგრგვინაეი ზარბაზნის-ხმა, ობლათ დარჩენილი შველის-ნუკი, კარგი ურმის-თვალი, პირველი ქალაქის-აფთიაქი და სხვ.

18. ზვ. 39. მეფე ღავითის, მეფე ღავითხ, მეფე ღავითმა — ასეთი შეთანხმება მიუღია ქომისიას, და, სამწუხაროთ, ამის საფუძველი კი არ მოყავს (საერთოდ „პრო-

ექტი“-ს ნაკლათ უნდა ჩაითვალოს, რომ კომისიას არსად თითქმის საფუძველი არ მოყავს, როცა, სანამ საბოლოოთ ჩვენი ენის ფორმები და მართლწერა არ შემუშავებულია, მონიტორესე მკითხველისათვის სწორეთ საფუძვლებია საეულისხმოდ, და არა დაუსაბუთებელი მხოლოდ გეშოვნება და არჩევანი კომისიისა!). ძველათ ხომ სრული შეთანხმება იხმარებოდა, და ახალ ენაშიც—განსაკუთრებით მწერლობაში, და ზოგჯერ ხალხშიც—სრული შეთანხმება ამ შემთხვევაში იშვიათი არ არის, და ვინაიდან შეკვეცილი შეთანხმებით ზოგჯერ შესაძლოა ორაზროვნობა დაიბადოს, ამიტომ სრულ შეთანხმებას უპირატესობა უნდა მიეცეს.—მოვიყვანოთ მაგალითი: შევხვეყნა ბრძენი მეფე ღვთის, —რა აზრია აქ: ბრძენი მეფე შეხვეყნა ღვთისთ, თუ ღვთი მეფეს ბრძენი შეხვეყნა? როცა სახელი წინა ზის (ღვთი მეფე, ღმერთი მეფე), მაშინ სახელი (ღვთი) და განმარტება (მეფე) ისე შექსოვილია ერთმანეთთან, რომ ერთი მთლიანი სიტყვის მნიშვნელობა მოისმის, და, მასთანადამე, ორაზროვნობას ამ შემთხვევაში აღვილი არ აქვს; ხოლო მეორე შემთხვევაში კი (მეფე ღვთითი) სრული გაერთიანების აზრი არ იბადება, არამედ—თითოეული სახელისა ცალკე (მეფე ღვითი), და ამიტომ ორაზროვნობა აქ აღვილი მოსალოდნელია, და რადგან, ამასთანავე, გამოთქმა მეფე ღვითი, მეფე ღმერთი და სხვ. მწერლობაში წინათაც სრულათ იბრუნებოდა ხოლმე და ახლაც ხშირათ ასე იბრუნვის, ამიტომ უმჯობესია სრული ფორმები მივიღოთ: მეფის ღმერთის, მეფეს ღმერთის, მეფემ ღმერთიმ და სხვ. (იხ., სხვათა შორის, ილია ჭავჭავაძის „ღმ. თავდადებული“, სადაც ნახმარია: „გული მეფის ღმერთისა“).

19. გვ. 41.—„ორი მსაზღვრელი სიტყვიდან წინა სიტყვა სრული დაბოლოებით უნდა შეეუთანხმოთ მთავარს, ხოლო უკანასკნელი—ბოლოშეკვეცილად“-ო, ამბობს კომისია—და მოყავს მაგალითი: „კეთილი და ბრძენი კაცი, კეთილისა და ბრძენი კაცის, კეთილსა და ბრძენ კაცს“ და სხვ. როცა ორ სიტყვას შორის კავშირი ღმ არის, მაშინ წინა სიტყვა—გინდ მსაზღვრელი იყოს და გინდ სხვა რამე სახელი, ყოველთვის სრული დაბოლოებით იხმარება: ქალისა და ვაჟის(ა), ქალსა და ვაჟს(ა), მეცა და შენც(ა), აქაცა და იქაც(ა) და სხვ.;—კომისიას კი უნდა გაერკვია, თუ როგორ მოვიქცეთ იმ შემთხვევაში, როცა რამდენიმე მსაზღვრელი სიტყვაა ერთად,—მაგალ. ასე: კეთილი, ბრძენი, მშვიდი, პატიოსანი აღამიანი,—როგორ უნდა ვებრუნოთ ამ შემთხვევაში წინა სიტყვები—სრული დაბოლოებით თუ შეკვეცილით? მე მგონია—სრული დაბოლოებით: კეთილისა, ბრძენისა, მშვიდისა, პატიოსანი აღამიანისა, —ლსა, —ნსა, —ლსა, —ლსა—სან აღამიანსა და სხვ. (ნახ. ჩემი სრული გრამ., მე-7 გამოც. გვ. 48).

20. გვ. 42. წიგნი ორი მანეთი ღირს, სახლი ათახი თუმანი დამიჯდა—და მზგავსი გამოთქმები ქართული ენისათვის ყოვლად შეუფერებელია—და კომისიას ძლივს ხმის უმეტესობით გაუყვანია კანონიერი გამოთქმები: ღირს ორ მანეთად, დამიჯდა ათახ თუმნად და სხვ.! რა ღირს?—ათი მანეთი ღირს—და სხვა ამგვარი გამოთქმები ქართულ ენაში რუსული ენის გავლენითაა შემოპრილი (ЧТО СТОИТ?—ДЕСЯТЬ РУБЛЕЙ СТОИТ), და თუმცა ბევრგან ეს წესი ხალხურ ენაშიც შეიქრა, მაგრამ ეგ სიმახინჯე ენისა იმდენათ უსიამოვნო და არასასურველია, რომ ყოველი ღონე უნდა ვიხმაროთ იზის განდევნისათვის; ამგვარი ღონეა შკოლა, მაგრამ დღევანდელი მასწავლებელი ქართული ენისა არა გრძნობს მოთხოვნილებას შეებრძოლოს ქართულ ენაში შემოპრილ სიმახინჯეებს—და ამიტომ არის, რომ იშვიათად შეხედებით მოსწავლეს, როცა რასამე ყიდულობს, არ იკითხოს ამ რუსიციზმით: რა ღირს-ო. გასაოცარია, რომ კომისიის ორ წევრს შესაძლოთ დაუნახავს ამ მახინჯე რუსიციზმის გამეფება ჩვენს ენაში... საბრალო შოთა რუსთველი! რა იცოდა, რომ ცნობილ ფრაზას: „და რა ტურფა გაიფედეს, აღარა ღირს არცა ჩირად“-ო, ან კიდევ: „იგე სწავლა ჩემთვის ყოვლად

სოფლად ღირდეს“-ო — მეოცე საუკუნეში გაუსწორებდნენ, თვარა თავიდანვე „კანონიერათ“ დასწერდა: ალარა ღირს არცა ჩირი-ო, და ეგე სწავლა ჩემთვის ყოველი სოფელი ღირდეს-ო!.. არ შემოიღო ჩემი მწუხარება და გაოცება არ გამოვსთქვა, რომ ქართული ენის სხვადასხვა კანონის მკვლევარი პროფესორები „შესაძლოდ სთვლიან“ ასე „ვიქართულოთ“: შენი დახმარება ძვირი მიღირს, — როგორც ვიქირდეს, ის გიღირდეს“ (და არა „იხე გიღირდეს“, როგორც ხალხს უთქვამს), — ტანისამოსი იაფი ღირს, — მტრის განდევნა ათასი კაცის სიცოცხლე დაგვიჯდა, და სხე. და სხე.! — ზასაოცარია აგრეთვე ისიც, რომ ამომისიას სადავით უცვნია და საკამათოდ გაუხთია გამოთქმები: კაცმა მოკვდა, მამამ მოვიდა — თუ კაცი მოკვდა, მამა მოვიდა — და უკანასკნელი გამოთქმები მიუღია (არ ვიცი — ერთხმათ მიიღეს თუ ხმის უმეტესობით!)... ზასაოცარია იმიტომ, რომ კაცმა მოკვდა ანბანის მცოდნე მწერალს ჯერ არ უხმარია, და თუ ხალხური სიმახინჯეები ქონდა ამომისიას მხედველობაში, მაშინ ამისთანა ათასი სხვა გამოჩნდება.

21. გვ. 43. მცხეთის აქეთ, ზორის იქით, მდინარის გაღმა, მტკვრის გამოღმა, კალთის ქვეშ. — შპირველესათ უნდა შევნიშნო, რომ ამომისიას თავისი „პროექტი“-ს 36-ე გვერდზე სამართლიანათ მიუღია მართლწერა აქით და უარუყვია აქეთ; აქ კი (გვ. 43) ზედიზედ სამჯერ მართლწერას აქეთ-ს ხმარობს! როცა მართლწერა იქით საყოველთაოთ მიღებულია, მასთან აუცილებლათ მართლწერა აქით უნდა იქნეს მიღებული, რადგან მათი წარმოება ერთნაირი ხასიათისაა. — რაც შეეხება ბრუნვას, მე მგონია — ამ გვერდზე აღნიშნულ ზმნისართებთან მიცემითი ბრუნვის ხმარებას უნდა მივეცეს უპირატესობა, და არა ნათესაობითი ბრუნვისას, რადგან ძველ ენაში მიცემითი იხმარებოდა — ცას ქვეშ, და არა ცის ქვეშ, და ახლაც ცასქვეშეთი-ო, ამბობს ხალხი, რაიც მიცემით ბრუნვას გულისხმობს; ნათესაობითი ბრუნვა მაშინ იხმარებოდა, როცა ზმნისართი სამართაფი სიტყვის წინ იდგა, — მაგალ. ქვეშ ქვეუანისა; ასეთრ უნდა იყოს დანარჩენი ზმნისართების წესიც (აქით, იქით, გაღმა, გამოღმა); მაგრამ ზმნისართებს მარჯვენე-სა და მარცხენე-ს ნათესაობითი ბრუნვა უფრო შეეფერება, ვიდრე შიგნითითი: ივანე ჩვენი სახლის მარჯვენე (გინა მარცხენე) ცხოვრობს (და არა ჩვენ სახლს მარჯვენე, გინა მარცხენე). — მახუშტი უფრო ხშირათ მიცემითი ბრუნვის მართველობას ხმარობს, ვიდრე ნათესაობითისას: მთას იქით (გვ. 120, 128, 314, 350, 372), ხონს იქით (352), ლიხებს გაღმა (256).

22. გვ. 44. შეკვეცილობრუნვიანი ფორმები: წყალ-გაღმა, თავ-ქვეშ და სხე. უმჯობესია დეფიზით დაიწეროს, რადგან ბრუნვის დაბოლოება ხ დაკარგულია; ბოლო-მოკვეცილი სახელის ცალკე დაწერა (წყალ გაღმა) უაზრო იქნებოდა, ხოლო თანდებულთან სრულ შეერთებას (წყალქვეშ) ის უშლის ხელს, რომ ზმნისართი-თანდებულები ქვეშ, გაღმა, გამოღმა და სხე. სამართაფი სიტყვებს არ უერთდებან (წყალს ქვეშ, წყალს გაღმა); ამიტომ ის საშველო გზა დაგვრჩენია, რომ დეფიზით ვსწერთო: წყალ-გაღმა, თავ-ქვეშ (და არა წყალ გაღმა, თავ ქვეშ, როგორც ამომისიას მიუღია).

23. გვ. 45. ამომისიას პარალელურათ დაუტოვებია მწერლობაში სახმარებლათ ორგვარი წყობა: რა ნახა — ნახა რა, რა ესმოდა — ესმოდა რა, და ამას იმით ასაბუთებს, რომ „ძველი და ახალი მწერლობა ამ კავშირს (რა-ს) ზმნის წინაც ხმარობს და ზმნის უკანაც“-ო. მართალია, საღვთო წერილის წიგნებში რა ზმნას შემდეგ უხმარიათ, — მაგალ.: „ესმა რა ესე იესოს, დაუყვირდა და რქვა ერსა მას“ (სახარ. ლუკასი, თ. 8, მუხ. 10) და მრავ. სხე. მორივე წყობა ნახმარი მე-18 საუკუნის მწერლობაში — იხ., მაგალ., მახუშტის გეოგრაფია, საბა მობელიანის „სიმბრძ.—სიცრ. წ.“ და სხე.; მაგრამ უძველეს საუკეთესო საერო მწერლობაში კავშირი რა ყოველთვის ზმნის წინაა ნახმარი (მაგალ. „მისრამიანში“, „მეთხისტყაოსანში“) — და ექვი არ არის, რომ, რადგან საღვთო წერილის წიგნებში ნახმარი წყობა (ესმა რა და სხე.) ხალხურ ენაში არ და-

რჩენილა და არც უძველესი დროის საერო ნაწერებშია ნახმარი, იგი „კაბინეტური“ გამოთქმა ყოფილა, მთარგმნელთაგან უცხო ენის გავლენით შემოღებული, და არა ცოცხალი ენის ჩვეულება და თვისება, და ამიტომ გამოთქმები ესმოდა რა, მოისმინა რა და მზავსი წყობა, როგორც ხალხისათვის მკედარი გამოთქმები, სრულიად საკირო არ არის მწერლობაში დარჩეს, როცა სამაგიერო ცოცხალი გამოთქმა ვეაქეს და ძომისისაც მიუღია: რა ესმოდა, რა მოისმინა (ან რო მოისმინა, როცა მოისმინა, რაკი მოისმინა) და მზ. სხე.

24. გვ. 46. კომისიის ერთი წევრის გაცხადებისა და სასწავლო კომიტეტის დადგენილების გამო ღიათ დარჩენილა საკითხი შესახებ იმისა, თუ რა რიცხვში უნდა დაისვას არსებითი სახელი რაოდენობის გამოხატველ სიტყვებსა და რიცხვით სახელებთან. მე საკითხი იმდენათ საგულისხმოა, რომ შეტი არ იქნება მის შესახებ ჩემი მოსაზრებანი გამოვსტევა.

როგორც საეკლესიო წიგნებში, ისე საერო ნაწერებშიც აღნიშნულ შემთხვევებში მხოლოდობითი რიცხვიც იხმარება და მრავლობითიც,—მაგალ.—1) უსალმუნო ღვთისი (1879 წლ. გამოც.): მრავლითა მოწყალებითა შენითა (ფსალმ. მე-5—მუხ. 7), ორშეოც წელ (ფ. 94—მ. 11), მრავლითა სიმღიდრითა მისითა (150—₂);—კალაქნი მრავალნი (96—₁), მრავალ არიან მღვეარნი ჩემნი (118—₁₅₇);—2) ხახარება მათესი: ნათესავი ათოთხმეტ (თავი [—მუხ. 17], ორშეოცი დღე და ორშეოცი ღამე (თ. 4—მ. 2), ერკ მრავალი (4—₂₅; 8—₁), ორი ხირი (10—₂₉), ხუთი პური და ორი თევზი (14—_{17, 11}); რაოდენი პური გაქვს?—შვიდი და მცირედ თევზი (15—₂₁), შვიდი პური, შვიდი სფირიდი (15—_{31, 32});—მრავალნი ფარისეველნი (3—₇), ეშმაკეულეთი მრავალი (8—₁₀), ორნი ეშმაკეულნი (8—₂₈), ორნი ბრმანი (9—₂₇), ათორშეტთა მოწაფეთა, ათორშეტთა მოციქულთა (10—_{1, 2});—3) ვისრამიანი (1884 წ. გამოც.).—მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითები: ყუელა ერთმანერთისაგან უეკელუცესი იყო (გვ. 6), ცხრა თვე (9), ათისა თითისაგან (12), მრავალი ცხენი (17), მრავალი ღიაცი (25), მრავალი ყმაკაცი (29), აზოში კაცი მოკლეს (30), ყუელა გაიქცა (32), ოცდაათი წელიწადი (44), ეზომი საქონელი გაუგზავნა შაჰროს, რომელ თვით კაციცა ენისაგან არ ითქმის: ასი აქლემი კუბოთა შეკაზმული, სამასი აქლემი ღარკიდებული, ასი ტაიჭი ცხენი და სამასი თუხარიგი, ყუელა სრულითა აკაზმულობითა შეკაზმული, ხუთასი ჯორი კიდებული ყუელა თუალითა, მარგალიტითა და გუი-რგუინითა შეკაზმული იყო,.... ოქროქსოვილი ორასი ზანდუი და დიდი ერთი ზანდუი ოქროსა ფასდაუდებელითა სამკაულითა გატენილი იყო,.... სხვა სამალნე ორმოცი (გვ. 45);—მრავლობითი რიცხვის მაგალითები: მრავალი ხოჯანი, მვევალნი, მსახურნი (გვ. 12), ორნი ქმარნი (67), და სხე.

შენიშვნა. მთელ წიგნში იმდენი მაგალითია, რომ ყველასი მოყვანა შეუძლებელია. შიტყვი მხოლოდ, რომ მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითები მრავლობითისას თითქმის სამჯერ აღმბატება. მე-100 გვერდიდან ჩვენ მხოლოდ გვერდებს დავსახელებთ მხოლოდობითი და მრავლობითის მაგალითებისათვის ცალ-ცალკე და აგრეთვე იმ გვერდებს, სადაც ორივეს მაგალითია ნახმარი.

მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითების გვერდები:

101, 102, 108, 109, 120, 123, 127, 138, 140, 147, 152, 155, 156, 157, 159, 167, 181, 198, 216, 217, 220, 221, 227, 228, 236, 261, 279, 303, 312, 313, 322, 326, 328, 333, 341, 350, 363, 372, 378, 384, 387, 391, 397, 401, 402, 404, 410, 413, 414, 419, 420, 421. 425, 428, 437, 438, 440, 442, 444, 446, 451, 456;—მრავლობითი რიცხვის მაგალითების გვერდები: 125, 131 (ასი მვევალნი), 141, 158, 174, 213, 229, 281, 308, 315, 321, 324, 332, 335, 347, 352, 354, 382, 388,

403, 406, 424;—ორივეგვარი მაგალითების (მხოლოდ. და მრავლობითი) გვერდები: 114, 149, 180, 229, 235, 307, 315, 370, 395, 431, 450, 452, 453.

4) „მეფხისტყაოსან“-შიც მრავალი მაგალითია როგორც მხოლოდობითი, ისე მრავლობითი რიცხვისა;—მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითები (აბულაძის გამოც.): ლექსი ცოტაი (წინას. ხანა X^{VI}), მონა თორმეტი (ხანები 36, 40, 49, 57), სამსა სძებნე წელიწადსა (ბ. 95), ოც დღე იარა (109), ხამი დღე, სამსა დღესა (111, 297), ხამ წელ მოშიცადე (118, 125), ასი ფაფრაკი (125), წელიწადი ხამი ხამ თვედ მიიყარა (142), ზაფალი დღისა შვიდისა (144), ეზომი ჯავრი (194), ექვსი სამეფო (258), შვიდისა წლისა (272), თხუთმეტისა წლისა (277), ასი საქურჭლე (281), და სხვ. მრავ.;—მრავლობითი რიცხვის მაგალითები: სამთა გმირთა (წინას. ხანა VI), სამთა ფერთა (იქვე X), მავრალნი ორნივე (ბ. 44), ორნივე გარდახლეს (49), ორთვე ცისა კილეთა (79), ორნივე გაეპარნეთ (122), ექვსნი ცხენოსანი (153), სამთა ძმათა (158, 160), ეზომნი კირნი (174), ორნი დღენი და ღამენი (175), ორნი კაცნი (208), შვიდთვე მნათობთა (233), შვილთა მეფეთა (258), ორნი მონანი (276), და მრავ. სხვ.

ზვეით დასახელებულ მაგალითებს შემდეგ—როგორც „მისრამიანიდან“ მხოლოდ გვერდები დაენიშნეთ, აქაც მხოლოდ ხანებს აღენიშნავთ, ეინიდან მაგალითი მრავალია.

მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითების ხანები: 355, 386, 388, 412, 414, 424, 427, 477, 491, 497, 500, 525, 527, 553, 589, 617, 679, 730, 799, 903, 906, 915, 939, 946, 983, 993, 996, 1004, 1005, 1101, 1147, 1152, 1154, 1166, 1169, 1171, 1185, 1195, 1197, 1200, 1204, 1219, 1224, 1236, 1238, 1242, 1292, 1294, 1313, 1315, 1318, 1334, 1344, 1351, 1352, 1355, 1359, 1384, 1390, 1393, 1406, 1412, 1424, 1430, 1483, 1484, 1491, 1501, 1503, 1507;—მრავლობითი რიცხვის მაგალითების ხანები: 364, 368, 387, 417, 447, 471, 501, 508, 529, 541, 548, 556, 558, 465, 734, 796, 857, 891, 899, 938, 944, 956, 957, 1045, 1060, 1064, 1102, 1119, 1138, 1168, 1215, 1230, 1282, 1296, 1299 (ორმოცივე საქურჭლები), 1308, 1319, 1338, 1348, 1349, 1360, 1374, 1387 (მრავალი მონები), 1420, 1428 (მრავალი ხანები), 1446, 1460, 1464, 1468, 1474, 1489, 1492, 1493, 1502, 1504, 1505, 1506, 1510, 1515, 1516, 1518;—ორივეგვარი მაგალითების ხანები: 952, 1173, 1330, 1338.

5) საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცურის წიგნშიც“ მრავალი მაგალითია ორივე რიცხვისა, მაგრამ აქ მხოლოდ რამდენსამე აღენიშნავ. მხოლოდობითი რიცხვის მაგალითები (1871 წლ. გამოც.): განძი ურიცხვი (გვ. 2), საღარო ესეოდენი (2), ცხრა დღე (4), მრავალი ქვეყანა (5), სამეოცი ცხოვარი,—ხუთ-ხუთი კირმანეული (8), ორი კირმანეული,—ეგზომი განძი (9), ხამი პური (10, 11), მრავალი ქონება,—ხუთი თვალი (13), ორი თვალი,—ორი ფული (14), ორმოცი დღე (18, 19), შეშა მრავალი,—ოცი დღე,—მრავალი ტყუელი (19), ათასის თვალისაგან (21), ორივე ხდიოდეს,—ორს მცნებას (22);—მრავლობითი რიცხვის მაგალითები: სამნი საღარონი (2), ექვსთ ვეზირთ (3), სამნი ქალნი (4), ხუთნი საქმენი (6), ხამნი საქმენი,—ორთვე უხმონ,—ათორმეტნი დღენი (7), ათნი ვაჟარნი,—ხამნი მეკობრენი (13), ორნი თვალნი,—რვა დღენი (15), ხუთთა ვეზირთა (17), ოთხნი ვეზირნი (18, 19), ორნი მთხრელნი (19), ხუთნი ძნელნი საქმენი (21) და სხვ.

აქვე აღენიშნავ შემდგომ გვერდებს (23 გვერდიდან), სადაც ორივე ხასიათის მართველობა (მხოლ. და მრავლობ.) არის ნახმარი: 23, 26, 27, 28, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 46, 49, 50, 56, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 74, 75, 76, 77, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 108, 109, 113, 114, 115, 117, 122, 123, 126, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138,

140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 194, 196, 198, 199, 200, 201, 205.

აღნიშნულ გვერდებზე ჩვენ დავთვალეთ: მხოლოდითი რიცხვის მაგალითი 150, ხოლო მრავლობითი რიცხვისა 69. მრავლობითი რიცხვის მაგალითებს შორის თორმეტი (12) იმისთანაა, სადაც რიცხვის აღნიშნული სიტყვა მხოლოდით რიცხვში დგას, ხოლო საგანი ან მოქმედება—მრავლობითში: მცირედი ღღენი (41 გვ.), ორიე დაიხოცნენ (49), ურიცხვი ბელელები (96), რამღენი ქმანი (109), მრავალი ღღენი (115), ორი მომერეოდნენ (122), ამღენი კაცნი (130), ორი ფეხები (140), მრავალი ხელ-არგნოსანი კაცნი (146), ორსავე ბარკლებზე (189), ათსავე თითებზე (198), შვილ-არვა ძაღლნი (198).—ამგვარივე ხასიათის მართველობა რამდენჯერმე „მეფხისტყაოსანშიც“ გვხვდება (იხ. ზევით): ორმოცივე ხაჭურკლები (1299-ე ხანა), გამოეგება მრავალი მონები (1387-ე ხ.), მრავალი ხანები (1428-ე ხ.).—ამგვარივე მაგალითები მოიპოება აგრეთვე საეკლესიო წიგნებშიც (იხ. ზევით სახარება მათესი: ეშმაკეულები მრავალი) და „მისრამიანშიც“: „მრავალი ხოჯანი, მვევალნი, მსახურნი“ (გვ. 12), „ახი მვევალნი“ (გვ. 131).

ზევით ამოწერილისა და აღნიშნული მაგალითების მიხედვით შემდეგი დასკვნები შეიძლება გამოვიტანოთ: 1) ძველ ნაწერებში, მეტადრე საეროში („მისრამ.“, „მეფხისტყაოს.“, „სიბრძ.—სიცრ.“, „ღავეითიანი“ და სხვ.), რიცხვით სახელებსა და რაოდენობის აღნიშნულ სიტყვებთან, მათზე დამოკიდებული სახელები მხოლოდით რიცხვშიც იხმარებოდა და მრავლობითშიც; 2) აღნიშნულ შემთხვევებში მხოლოდითი რიცხვი ბევრათ უფრო ხშირათ იხმარებოდა, ვიდრე მრავლობითი; 3) მრავლობითი რიცხვით უფრო ხშირათ სულიერი საგნები აღინიშნებოდა; 4) როცა მრავლობითი რიცხვის ფორმა იხმარებოდა, უმეტესათ—როგორც რაოდენობის აღნიშნული სიტყვა, ისე მასზე დამოკიდებული სახელი თუ ზმნაც—მრავლობით რიცხვში დაისმოდა,—მაგალ.—„მეფხისტყაოს.“: ცოტანი ყმანია, სპანი ყველანი, ორნივე მიჰვლეს მზესა, ენახენ სამნი დიდებულნი (ხანები 364, 368, 387, 501 და მრ. სხვ.);—ასეა სხვა წყაროებშიც;—5) რაოდენობის აღნიშნული სიტყვა იშვიათად მხოლოდით რიცხვშიც დაისმოდა, როცა საგანი მრავლობითად იყო ნახმარი (ნახეთ მაგალითები ამავე გვ.).

რაც შეეხება დღევანდელ ხანას, დღესაც ორივე მართველობა ხშირია ხალხსა ღმწერლობაში, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ მხოლოდითი რიცხვის ფორმები დღეს უფრო სკარაბობს, ვიდრე წარსულში, და ეს იმის მიჩვენებელია, რომ—როგორც საერთოდ ყველა სხვა შემთხვევაშიც—აქაც ჩვენი ენა გამარტივებისაკენ მიილტვის, და მხოლოდითი რიცხვის ფორმა, ექვი მხარის, ბევრათ უფრო მარტივია, ვიდრე მრავლობითი რიცხვისა. ამასთან კიდევ მრავალელობაში ისიც უნდა ეიკონიოთ, რომ ლოლიკური მოსაზრება და საფუძველიც მხოლოდით რიცხვს ამართლებს: რიცხვითი სახელი და რაოდენობის აღნიშნული სიტყვები (ხუთი, ათი, ასი, ათასი, ცოტა, ბევრი, მრავალი და სხვ.) რიცხვს თავისთავათ აღნიშნავს, და მრავლობითი რიცხვის დაბოლოება და ფორმა აქ უკვე ზედმეტია, უაზროა.

ზევით მოყვანილი საბუთები, ვფიქრობ, საკმარისია იმისათვის, რათა საერთოდ ყველა შემთხვევაში მხოლოდითი რიცხვის ფორმები ვიხმაროთ (ყველა ბრუნვაში): ორი ძმა, ბევრი (მრავალი) ხაჭმე, ბევრი მოსწავლე, ყველა ხალხი და სხვ. (ნახ. ამის შესახებ წინ 55—56, 63 და 116 გვერდები).

დამარჩა კიდევ რამდენიმე წერილობანი შენიშვნა.

1) მე-6 გვერდზე ნათქვამია: „ზედმეტია მ, კომისიის აზრით, ფორმაში მომქმედი, რომელიც უნდა შესწორდეს ისტორიულად: მოქმედი“-ო.—არ არის მოსაწონი მეცნიერების სფეროში ამგვარი დასაბუთება: ისტორიულად-ო; ნუთუ იმიტომ,

რომ ისტორიულ წარსულში უხმარიათ მოქმედი, ტფილისი, მრკვიან და სხვ, დღესაც უნდა ვიხმაროთ ეს უმზგაესო ფორმები?! მართხელ კიდევ ვიტყვი, რომ ხიძველუ არ არის საბუთი კანონიერობისა, იმიტომ რომ ძველათ ბევრი შემცთარი შეხედულუბა და გემოვნება ყოფილა—და თუ ძველ ისტორიას დავეყარუთ, წინსელა და პროგრესი შეუძლებელი შეიქნება. ზონიერი და საფუძვლიანი ძველიც უნდა მივილოთ და ახალიც, ხოლო წინააღმდეგი—არცერთი. ზორმა მომქმედი სწორი ფორმაა (მიმლეობა) და არც ძნელი გამოსათქმელია, ისე როგორც მომთმენი, მომლხენი და მრავ. სხვ., და, ჩემის აზრით, მომქმედი უარსაყოფელი ფორმა არ არის (მით უფრო იმათი მხრით, რომელნიც ისეთს ენასამტერევე ფორმას სტოვებენ, როგორიც არის მმართველი,— იხ. იმავე მე-ნ გვერდზე).

2) ზმონანი ა „ზოგჯერ იკარგება ზნებში მ-ნის წინ მრავლობითი რიცხვის მესამე პირის ფორმაში“-ო, ნათქვამია მე-9 გვერდზე (ჰბაძვენ, ჰყარვენ და სხვ.), და ამის კანონს კი არ აღნიშნენ, თუ სახელდობ როდის იკარგება.. ჩემ „სალიტერ. ქართულში“ დიდი ხანია განმარტებულია ეს კანონი, აგრეთვე ჩემ სრულ გრამატიკაში, და პატივც. კომისიის „აღმატებულუბას“ დიდი არაფერი დააკლდებოდა, რომ აქ ჩემი შრომა მოეხსენებია (იხ. „სალიტერ. ქართ.“ გვ. 40—41,—გრამატ. 1920 წლ. გამოც. გვ. 131).

3) 31-ე გვერდზე ნათქვამია, რომ კომისიამ მიიღო ფორმა წაიძღვარა და უარყო წაიძღვანა-ო; მე მგონია ამ ფორმებს სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს: წაიძღვარა-ში დამტებით აღაშინათ თუ მომქმედი პირი იგულისხმება, ან აზრი, მოქმედება და ამათი მზგაესი განაყენებული საგანი, ხოლო ფორმა წაიძღვანა (და არა წაიძღვანა) უსულუ საგანს გულისხმობს,—მაგალ.: 1) ჯარმა გზების კარგი მკოდნე კაცი წინ წაიძღვარა, 2) მანო ქალაქში წავიდა და თან წაიძღვანა საქმელ-სასმელი და ყოველგვარი საგზალი.

4) ევოლუცია, ილუზია, ხუფეტი, კოჟულარული (და არა ევოლიუცია, სიუფეტი და სხვა)-ო, ნათქვამია „პროექტი“-ს 50-ე გვერდზე. რაკი კომისიას ქართულ ანბანში ასო ჟ დაუტოვებია (გვ. 3), რალა დლისათვის გვინდა იგი, თუ არა ამისთანა შემთხვევებისათვის?! შე მგონია ასო ჟ, თუ კი იმას საბოლოოთ ანბანში დავსტოვებთ, ამგვარი უტხო სიტყვებისათვის არის ზედგამოკრილი: ევოლუცია, სიუფეტი. ილუზია და სხვ. (კომისიასაც ასე გონია—იხ. გვ. 3,—მაგრამ თავის დადგენილებას იგი რატომღაც ხშირათ თვითონვე არღვევს!).

5) აქიში, და არა აქიში-ო, ამბობს კომისია 51-ე გვერდზე, და, როგორც არც სხვაგან, თავის აზრს არც აქ ასაბუთებს. ძველ მწერლობაში ყველგან აქიში-ა ნახმარი („მისრ.“, „მეფხისტყაოს.“ და მრავ. სხვ.), დღეს კი ორივე ფორმა იხმარება ხალხში-ცა და მწერლობაშიც (იმერულ ხალხურში აქიში სქარბობს), და საიდანაც ეგ სიტყვაა გადმოსული (ჯერ არაბული და მერე სპარსული), ვგონებ, უფრო ა მოისმის, ვიდრე მ (იქ რალაც საშვალო გამოთქმაა ამ ორ ბგერას შორის). ჩენი ძველები კარგათ იცნობდენ არაბულსა და სპარსულ ენებს—და უსაფუძვლოთ არ შემოულიათ გამოთქმა აქიში, და რადგან ამ გამოთქმას დღემდი მოუწევია, სჯობია იგი დაცტოვოთ. მს აზრი ხომ კომისიის-მიერ მიღებულ პრინციპსაც ეთანხმება—და, მაშ, რათ ლალატობს იგი თავისსავე პრინციპს?!..

ახლა ისიც მინდა აღნიშნო, რაკი მე შეცთომათ მიმაჩნია და რასაც კომისიის „პროექტი“-ს ენაში ეპოულობ: -

1) „სახელდობრა“ (გვ. 3, 36, 39). დღეს ბევრი ხმარობს ამ მართლწერას—და არ ვიცი, რა საფუძველი აქვს აქ დაბოლების რ-ს. მს სიტყვა ორი ძირისგანაა გაკეთე-

ბული—სახელი და დება, და ბგერა რ აქ აუცილებელი (ძირეული) არ არის, ხოლო ხალხში სახელდობს გამოითქმის, ძველ მწერლობაში კი სახელდობს არსად შემხვედრია, ხოლო სახელდობს კი უხმარიათ (მაგალ. შახუშტის გეოგრ.—გვ. 136, 348, 454;—ძართლის ცხოვრ.—გვ. 499).

2) „როგორც საუბარში ისე მწერლობაში“-ო,—სწერს მომისია (გვ. 5); უნდა იყოს: როგორც საუბარში, ისე მწერლობაშიც.

3) „შემდევს სიტყვაში“ (გვ. 8), „ძველს ფორმაში“ (9), „მომართულებითს ბრუნვაში“ (39), „წოდებითს ბრუნვაში“ (40), „მრავლობითს რიცხვში“ (47).—მომისიას აქ სრული დაბოლოება მსახურელი სიტყვისა ზოგან ორაზროვნობის ასაშორებლათ უხმარია, მაგრამ შეკვეცილი დაბოლოებითაც აზრი ყოველთვის გასაგები იქნება, და რადგან საუბარში დღეს სრულ დაბოლოებას არაეინ ხმარობს,—არც მწერლობაშია იგი საჭირო.—უფუწყნარებელია იმგვარი შეთანხმება მსახურელისა სსსახურთან, როგორსაც დღეს მწერლობაში ხშირათ ხმარობენ (ალბათ ორაზროვნობის თავიდან ასაცუთენათ): შემთხვევითი გარემოებას, წერილობითი საბუთებს—ო და სხვ. ორაზროვნობის ასაშორებელი ხერხი და ფორმა მაშინ არის მისაღები, როცა იგი ცოცხალი ენის კანონს არ ეწინააღმდეგება და გამოთქმას არ ამახინჯებს (ნახეთ ზევით, მაგალ., კარგი ურჩის-თვალის), ხოლო მახინჯ ფორმას ისევ ორაზროვანი ფორმა სჯობია,—მით უფრო, რომ ბოლოს აზრი მაინც გასაგები გამოდის.

4) „პარახოდეს“ (გვ. 33):—მართლწერა არახოდეს ძველ მწერლობაში არაეინ უხმარია, ხოლო დღეს თუმცა ბევრი ხმარობს, მაგრამ ს ბერას აქ არაეითარი საფუძველი არ აქვს—და არაოდეს უნდა ვიხმაროთ.

5) სტრიქონიდან სტრიქონში სიტყვების გადატანის შესახებ მომისია არაფერს ამბობს—და არ ვიცი, რატომ. ბკ. შანიძის წიგნის („სუბ. პრეფ. და ობ. პრეფ.“) რეცენზიაში მე უკვე აღვნიშნე ის უმზგავსოება, რომელსაც ეს ავტორი ამ შემთხვევაში იჩენს, და ნუთუ პატივემუღი მომისიაც იმ აზრისაა, რომ სიტყვების გადატანაში არაეითარი კანონი არაა. საჭირო და, რამდენი სიტყვაც დაეტევა სტრიქონში, იმდენი ჩაეყაროთ?! თუ არა ამგვარი შეხედულებით, აბა სხვით რით უნდა აეხსნათ „პროექტი“-ში დაბეჭდილი შემდეგი მაგალითები: დაის—მის (გვ. 4), შემდეგი (6 და 49), შემ—თხვევაშიაც (38 და 47), სიტყვა—სთან (39), მსაზღვ—რელებად, საზ—ღვრული (41), დავ—სვათ (46)?!—ამგვარი გადატანის მიღება სალიტერატურო ენაში მხოლოდ უკულტურობის ნიშანი იქნება—და რადგან ყოველის კულტურული ერის მწერლობაში ამას დიდ ყურადღებას აქცევენ, ჩვენც ვალდებული ვართ კულტურისან ერთა გონიერ ჩეულებას მივსლიოთ და გადატანის განსაზღვრული კანონ-წესები შევიმუშაოთ და მივილოთ. მე ამ კანონებზე აქ არაფერს ვამბობ, რადგან ეს წესები უკვე განმარტებული მაქვს: გადატანა მხოლოდ მთელი მარცვლისა შეიძლება (თუ იგი ერთი ხმითვისაგან არ შესდგება, მაგალ. ი—ა), და დამარცვლა კი ჩემ სრულ გრამატიკაში საკმაოთ არის განსაზღვრული (გვ. 29; ნახ. აგრეთვე წინ გვ. 52—53).

„პროექტი“-ს ნაკლათ კიდევ ისიც უნდა დავასახელოთ, რომ მრავალი სადავო* ფორმა, წესი და მართლწერა სიტყვებისა აქ მოხსენებული არ არის (უდავო კი საკმაოთაა შეტანილი!)—და ნუთუ მომავალმა კონფერენციამ, მომისიის აზრით, მხოლოდ იმაზე უნდა იმსჯელოს, რასაც „პროექტი“ ითვალწინებს?! დავასახელებ რამდენმე მაგალითს:

*) მომისია ყველგან მართლწერას სადაო-ს ხმარობს; მე კი გგონია, რომ უ უნდა დარჩეს (ორაზროვნობის ასაშორებლათ: დავობდა—დაობდა და სხვ.).

1) შევების სახელები სხვადასხვანაირია (ინისი—თიბათე—ივანობისთე, —ივ-
ლისი—მკათათე—კვირკობისთე, —აგვისტო— მარიაშობისთე— მარიაშობისთე, —სეკ-
ტემბერი—ეკენისთე და სხვ.)—და რომელი უნდა ვიხმაროთ მწერლობაში?—საერთოდ
სინონიმი მრავლის-უმრავლესია ჩვენს ენაში (გასაღები—კლიტე, ქლანი—გვგმა, ალუ-
ბალი—ქვიშა, და მრავ. სხვ.)—და ამას არჩევანი არ უნდა? 2) დაბოლოება (მბ, თუ მბ:
ეტრიალმბ, ვშრიალმბ (და მრავ. სხვ.)—თუ ეტრიალმბ, ვშრიალმბ? 3) თორემ, თუ
თვარა? 4) ნაძლავი, დანაძლავება, დანიძლავება—თუ ნაძლავი, დანაძლავება?
5) ღავით მოვიდა, თამარ მობძანდა—თუ ღავითი, თამარი? 6) მფილისითმბან, მფი-
ლისიღმბან, მფილისიღამ—თუ მფილისიღან? 7) როცა ერთ თანაზეა ლაპარაკი,
სათვალეები უნდა, თუ სათვალე? 8) ყოველფერი, ყველაფერი, თუ ყოლიფერი?
9) კიანჭველა, თუ ჯინჭველა? 10) ხილით ვაჭრობს, თუ ხილს ვაჭრობს? 11) მინახ-
ვიხარ, თუ მინახავხარ? 12) იმეფა (დაჰყო, იცხოვრა) იყი წელი, თუ იც წელს?—
და სხვ. და სხვ.—მრავლის-უმრავლესი.

ლექსიკონში ყოველ ანბანზე მრავალი სადავო სიტყვა მოიპოება, რომელსაც
გარკვევა ეკვირება. ავიღოთ, მაგალ., ასო ა: აშავი (ანბავი), ანგელოზი (ანგელოსი)
ანდამატი (ანდამანტი), არშია (აშია) და მრ. სხვ.;—ასო ბ: ბამბა (ბანბა), ბარტუი
(ბლარტი), ბერტყვა (ბლერტვა), ბილწი (პილწი), ბოქლომი (ბოქლონი) და მრ. სხვ.;
—ასო გ: გასწრება (გასწრობა), გატარტვა (გაძარტვა), გენერალი (ლენერალი), გვმ-
ლეშაპი (გველვეშაპი), გიმნაზია (გემნაზია, ლემნაზია) და სხვ. და სხვ.—ერთი სი-
ტყვით, მთელ ანბანში სადავო ფორმები და სიტყვები მრავლათ მოიყრის თავს—და
„პროექტი“ კი ამათ შესახებ არაფერს ამბობს!

კომისიას, როგორც ჩანს, ამ სფეროში ჩემი ნაშრომი („ხალიტერატურო ქარ-
თული“ და „მრამატიკა“) ზერელეთ გადაუთვალეირებია, თვარა იქ მრავალი მასალაა
აღნიშნული სადავო კანონ-ფორმებისა, და, თუმცა „ხალიტერატურო ქართულ“-ში
ზოგი რამ (ძალიან მცირე) დღეს მეც შესასწორებლათ მიმაჩნია, მაგრამ მომავალი
ქონტრენციისათვის მასალების მაჩვენებლათ ეს წიგნი ბევრათ უფრო ნაყოფიერათ
შეიძლება კაცმა გამოიყენოს, ვიდრე პატრეცემულ კომისიას გამოუყენებია.

სილოვან ზუნდაძე.

ქუთაისი, 1925 წლის ნოემბერი.

ჩ ა ს ა მ ა ტ ბ ე ლ ი .

„სინონიმებ“-ს (გვ. 35—42) უნდა ჩაერთოს:

ა. **დადებითი** (положительный=positivus) ქართულათ, ჩემი აზრით, არ არის აზრის შესაფერი ტერმინი. ამის წინააღმდეგი აზრის გამომხატველი ტერმინია უარყოფითი, რასაც მოპირდაპირეთ ქართულათ უფრო სიტყვა დამტკიცებითი შეშვენის: დამტკიცებითი და უარყოფითი აზრი, დამტკიცებითი რე უარყოფითი რაოდენობა, რე სხე.

ბ. **ფაიტონის** გამოსახატავათ ქართულათ დღეს ეტლი იხმარება; მაგრამ ეტლი ზოგადი ცნებაა და იგი ყოველგვარ ეტლს აღნიშნავს: შარაბანს, ომნიბუსს, ლანდოს, დილიჯანს და სხვ., და ამიტომ ფაიტონი-ც უნდა დარჩეს, როგორც განსაკუთრებული ცნების, ეტლთა შორის განსხვავებული სახის გამომხატველი ტერმინი.

71-ე გვერდის პირველი სამი სტრიქონის ნაცვლათ შემდეგი უნდა იყოს:

ხშირათ ხმარობენ გამოთქმებს: ამისდა მიხედვით, ამისდა მიუხედავათ, ამისდა მზგავსათ-ო;—ჩემი აზრით, უმჯობესია ეს გამოთქმები წმინდა ნათესაობითი ბრუნვით გამოიხატოს: ამის მზგავსათ, ამის მიხედვით, ამის მიუხედავათ (==მიუხედავათ ამისა), და სხვ.—არ ვარგა აგრეთვე გამოთქმა შეძლებისდაგვარათ, უმჯობესია შეძლებისამებრ.

„რუსიციზმებს“ უნდა დაერთოს (გვ. 76):

28. **მაგალითებზე** მითითება, ივანეზე მიგვიითთა და მზგავსი გამოთქმები რუსული ენის გავლენით არის შემოღებული (указатъ на примеры და სხვ.);—ქართულათ უნდა ითქვას: მაგალითების მითითება, მაგალითები მიგვიითთა, ივანე მიგვიითთა...

29. **მოსხენება გააკეთა** (сделал доклад)—ქართულათ ითქმის: მოხსენება წაიკითხა (თუ წერილობითია), მოხსენება წარმოსთქვა, კრებას მოხსენებით მიმართა (თუ სიტყვიერია), და სხვ.

30. **შკანასკნელი** დროის ყურნალებში (იხ., მაგ., „მნათობი“) რუსეთის მწერალ-მოღვაწეთა სახელ-გვარებს რუსული დაბოლოებით სწერენ: ლენინ, ალექსანდრე პუშკინ და სხვ. შკუნ სიტყვებისა და სახელ-გვარების გადმოტანის—გადმოთარგმნის დროს ყოველი კულტურული ენა თავისი ვანობებით, თავისი მართლწერით ხელმძღვანელობს—და ქართულ ენაშიც ეს წესი უნდა დავიცვათ. სახელობით ბრუნვაში ქართულათ ყოველი სახელი უთუთო რაიმე ხმოვანზე უნდა ბოლოვდებოდეს (იმისთანა სახელების შესახებ, როგორც არის მამარ, ღავით და სხვ., ნახეთ გვ 11), და, მაშინ-სადამე, ქართულათ არ შეიძლება ითქვას ლენინ და პუშკინ, არამედ—ლენინი და პუშკინი (როგორც იოსელიანი, ძვარიანი და სხვ.); მით უფრო არ შეიძლება ქართულათ ფორმა ალექსანდრე გამოითქვას, რადგან ეგ სახელი დიდი ხანია გაქართულებულია და ქართველი ხალხი ყველგან ალექსანდრე-ს გამოსთქვამს. (ნახეთ აგრეთვე გვ. 52: ეკლესია—ეკლესია).

31. **გიტარაზე უკრავს** (играет на гитаре), ჩანგურზე უკრავს—ამგვარი გამოთქმა ქართულში რუსული ენის გავლენით უნდა იყოს შემოსული. მე გგონია—თან-დებულნიან ფორმა (გიტარაზე, ჩანგურზე) იმ შემთხვევაში შეიძლება ვიხმაროთ, როცა მეორე დამატებაც არის მოხსენებული, თუ ეტიმარზე ან ჩანგურზე რას უკრავენ,—მაგალ. ანდრო გიტარაზე ევროპიულ რომანსებს უკრავს,—ჩანგურზე ტკბილ ხმებს უკრავენ (ტკბილი ხმები დაუკრეს) და სხვ.; ხოლო, როცა მეორე დამატება არა ჩანს, მაშინ კი უთანდებულთ უნდა გამოითქვას: ანდრო გიტარას უკრავს; გიტარა დაუკრეს და სხვ. ზალხში ამბობენ: წინომ ჩანგური დაუკრა და ზედ (მაშასადამე—ჩანგურზე) ტკბილი ხმები დაამღერაო.

32. **ძვირფასი** კვა, ძვირფასი კვები რუსული ენიდან უთარგმნიათ (драгоценные камни), როცა ჩვენს ძველ მწერლობაში ეს გამოთქმა ყოველთვის ასე იხმარებოდა: თვალი პატროხანი.—მე გგონია—ძველი გამოთქმა უნდა დარჩეს;—ყოველ შემთხვევაში ტერმინი თვალი აუცილებლათ მისაღებია, ხოლო მსაზღვრელათ შესაძლოა ძვირფასი-ც ვიხმაროთ: თვალი პატროხანი, ან ძვირფასი თვალი, ძვირფასი თვლები...

მართლწერის

ლექსიკონი

აბა.

აგზნება, აგზნებული.

აგრე, აგრეთვე.

ავთმყოფი: 9; 115—120.

ავითარებს (და არა ანვითარებს): 34.

ავსება, ავსებული, ავსილი.

აზღა, აზდილი: 49; 111.

აზრი (და არა ჰაზრი).

ათაბაგი.

ათავისუფლებს, გაათავისუფლა და სხვ.

(და არა ანათავისუფლებს): 34.

აზნაური, აზნაურიშვილი.

აკრძალვა, აკრძალული.

აკტი, აქტიური: 46—48.

ალავერდი: 52.

ალახი: 52.

ალბათ.

ალბუმი.

ალეგორია: 52.

ალეგრი: 52.

ალმური.

ამალაშ.

ამბავი, ამბობს და სხვ.: 30.

ამბორი: 30.

ამდენი (=რიცხვი,

ამოდენა კი=სიდიდე).

ამილი (ამინდი).

ამოხთენა (ამოხდენა): 46—48.

ამოხთომა (ამოხლომა): 46—48.

ამხანაგი.

ან, ანუ.

ანაქრონიზმი: 51.

ანგელოზი: 42.

ანდამატი.

ანეგლოტი: 46—48.

ანტრაქტი: 48.

აპელაცია: 52.

არაოდეს: 128.

არაფერი, არაფრისთვის.

არქეოლოგია: 51.

არქილიაკონი: 51.

არქიელი: 51.

არქიეპისკოპოზი: 51.

არქიმანდრიტი: 51.

არქიეპელაგი: 51.

არქიტექტორი: 51.

არშია.

არშიყი, არშიყოზა.

არჩივი.

ასე, ასეთი.

ასესორი: 52.

ატესტატი: 52.

აფთიაქი.

აფხაზი: 46—48.

აქაშლი: 15.

აქიდან: 14.

აქით, აქითური: 42.

აქიმი, აქიმობა: 42.

აქსიომა: 46—48.

ალარ: 50.

ალვიარებ მე: 34.

ალთქშა: 21.

ალმოსავლეთი.

ალმოსავლური (ალმოსავლეთური).

ალმსარებელი: 34.

ალხარება, აღსარებული: 34.

ალსდგა (აღდგა): 21.

აშვენებს (და არა ამშვენებს): 49; 98.

აშკარა.

აცთენა: 46—48.

აცვიფრებს (და არა ანციფრებს): 34.

აბ (აპ).

აზალგაზღა: 49; 111.

აზალუზი.

აზთა (აზდა): 46—48.

აზთენა (აზდენა): 46—48.

აზლა, აზლანდელი: 42.

აზორციელებს (და არა ანზორციელებს): 34.

აზსნა: 50.

ბ.

ბავში.
 ბაკტერია: 48.
 ბალადა: 52.
 ბაშბა (და არა ბანბა): 46.
 ბარონება: 52.
 ბარტყი (და არა ბლარტი).
 ბალანა, ბალნები.
 ბაშფორთი.
 ბევრჯერ: 51.
 ბელეტრისტი, ბელეტრისტიკა: 52.
 ბელტი.
 ბერიკაცი, ბერიკაცის: 45.
 ბერტყვა (და არა ბლერტვა), გაბერტყვა,
 დაბერტყვა, გაბერტყილი...
 ბერძნული.
 ბეჩავი.
 ბეწვი (წმინდა თმა).
 ბეწო (მცირე რაშე).

ბეპლვა: 50.
 ბზეკალი.
 ბილიონი: 52.
 ბილწი, წაბილწვა...
 ბნევა, დაბნევა...
 ბოლოს (და არა დაბოლოს): 42.
 ბოქლომი.
 ბოქვა.
 ბრკე.
 ბროწეული.
 ბრტყელი, სიბრტყე...
 ბრძენი, ბრძნული...
 ბრძოლა.
 ბრჭული.
 ბრჭუვიალა.
 ბძანება, უბძანა, მობძანდი, დაბძან-
 დი: 48; 111.

ბ.

ბად და გარდ (თავსართები): 20.
 ბავსება.
 ბაზდა, გაზდილი... 49; 111.
 ბათვისუფლება, ბათვისუფლებული,
 გაუათვისუფლე, გაათვისუფ-
 ლა... 34.
 ბათევა.
 ბათვალწინება (გათვალისწინება).
 ბათობა: 47.
 ბაკვირება, გაკვირებული.
 ბამარჯვება=რისამე მარჯვეთ ქცევა,
 აგრეთვე მოწინააღმდეგის დამარტ-
 ხება.
 ბამარჯობა=მისალმების დროს სიკე-
 თის სურება.
 ბამეორება, გაუმეორა...
 ბამთფარი: 47.
 ბამომძიებელი.
 ბამოცთა (გამოცდა), გამოცთილი, გამო-
 ცთილება: 47.
 ბამოხთა (გამოხდა). გამოხთილი: 47.
 ბამხთარი (გამხდარი): 47.
 ბან (თავსართი): 20.
 ბანებივრება: 8.

ბანზრახ.
 ბანზრახვა: 21.
 ბანკურნება: 21.
 ბანმავლობა: 21.
 ბანსაცთელი (განსაცდელი): 21 და 47.
 ბანსვენება, განსვენებული: 21.
 ბანციფრება, განციფრებული (მაგრამ
 გაუცვიფრე, გამაციფრა...): 21.
 ბანძინება, განძინებული: 21.
 ბარბენება, გაარბენია: 22.
 ბარეთ (და არა გარედ).
 ბარშემო: 21.
 ბასაული: 32.
 ბასკლომა, გასკდა, გამსკდარი.
 ბასული.
 ბასწრება, მოსწრება, ჩასწრება, გავე-
 სწრებ, ჩაუვსწრებ... 27.
 ბაუმჯობესება (და არა გაუმჯობესობა).
 ბაფართოებული (და არა გაფართოვე-
 ბული).
 ბაყიღვა: 32.
 ბაშინჯვა: 51.
 ბაჩარხვა.
 ბაცარცვა: 51.

გაცარცული (და არა გაცარცული).
გაწესება.
გაწმენდა, გაესწმინდე...
გაწვრთნა, მან გასწვართნა.
გაწვეება, გასწვეიტეს...
გაქივრება (გაქივრება): 50.
გახთა (გახდა): 47.
გახთენა (გახდენა): 47.
გახთომა (გახდომა): 47.
გახსნა, ხსნა, მოხსნა, გახსნილი... 50.
გახტომა, მიხტომა, მიუხტა... 47.
გახშირება, მოხშირება... 50.
გენერალი.
გვალვა.
გველეშაპი.

გვიმრა.
გვირიშტი.
გზნება, აგზნება, აგზნებული.
გიმნაზია.
გიტარა.
გლეხიკაცია, გლეხიკაცის... 45.
გოზნაუი (გოზინაუი).
გრამატიკა: 52.
გრათი: 75.
გრეფილი: 75.
გუბერნატორი.
გუბერნია.
გულმოდგინე, გულმოდგინება.
გუმბათი.
გძელი, სიგძე, მოგძო.. 49; 111.

დ.

დაახლოებით (და არა დაახლოებით).
დაბერტყვა (იხ. ბერტყვა).
დაბნევა, დაბნეული (ფოლაქის დაბნევა;
ფეტის დაბნევა...).
დაბოლოება, დაბოლოებული (და არა
დაბოლაება და დაბოლაებული).
დაგეშვა, დაგეშილი; **დაგეშება**, დაგე-
შებული.
დაგზნება.
დადე (მდადე).
დაე, დე.
დავრიში, „დავრიშიანი“.
დათვლიერება, დათვლიერებული: 50.
დათვრა ის (დაითრო): 22; 28.
დაკვლა: 50.
დაკება (სახელზნა), დაკეტი, დაკეტი-
ლი... 23—24.
დაკვრა: 50.
დაკოინება.
დამბაჩა.
დამზგავსება: 51; 112.
დამღევი (თვისა, როგორც დამღევი,—
მაგრამ დაღევა).
დამღურება.
დამტვრევა, დამტვრეული, ნამტვრევი,
სამტვრევი...
დამოკიდებულობა: 70.

დამონება, დამონებული, დავიმონე (და
არა დამონაება, დავიმონავე, და-
მონაებაული).
დამუნა: 34.
დამხჩვალი: 49.
დამწუხვევა, დამწუხდული.
დანარჩენი (და არა დანარჩომი).
დანაძლეება, დანაძლეებული.
დანიშვნა: 50.
დანგრევა.
დათანგული.
დარბილება: 51.
დარკმევა სახელის, დათკმევა კი — თასის.
დარჩენა, დარჩენილი, დავირჩინე (და
არა დარჩომა, დარჩომილი, და-
ვინარჩუნე).
დასოვლება, დასოვლებული (და არა და-
სელება, დასელებაული).
დასტვენა: 51.
დახწრება, დავესწრები... 27.
დასჯა.
დატოვება, დატოვებული.
დატყვევება, დატყვევებული.
დატყუება.
დაუღეველი.
დაუყოვნებლივ
დაფრთხობა, დამფრთხალი.

დაქორწინება, დაქორწინდენ.
დალაღვა, დავალაღე (მოქმ. გვ.);
დალაღა, ვილაღები (საშვ. გვ.);
დალაღული (ვნებ. გვ. მიმღ.).
დალაღილი (საშვ. გვ. მიმღ.).
დაყოვნება, დაყოვნებული.
დაშვენება, დაშვენებული: 98.
დაშინჯვა: 51.
დაშოშმანება.
დაშტერება: 51.
დაჩენა, დაეაჩინე, დაჩენილი (დაჩნევა,
დაეაჩნიე, დაჩნეული).
დაცარიელდება: 50; 112.
დაძრახვა.
დაწევა (და არა დაღწევა ლ დახწევა): 33.
დაწერილობით.
დაწეება, დაწეებული: 27.
დაწეობა, დაწეობილი: 27.
დაქლექება.
დაქვეციანება: 112.
დახლართვა, დახლართული.
დახსნა, დახსნილი: 50.
დახჩობა: 49.
დედოფალი.

დედუქტიური: 48.
დედუქცია: 48.
დევი: 49.
დეზინფექცია: 48.
დეკემბერი.
დეპეში.
დესტიანა.
დვირე.
დიაკონი: 8.
დიახ.
დიხანს.
დივანბეგი: 49.
დიკტატორი, დიკტატურა: 48.
დირექტორი: 48.
დირექცია: 48..
დისონანსი: 52.
დისერტაცია: 52.
დოგვი: 109—110.
დოგმა.
დოქტორი: 48.
დოქტრინა: 48.
დუჟენი (და არა დუჟინი): 73.
დღევანდელი.

ე.

ეგებ.
ეგზამენი: 46—48.
ეგზარხოზი: 46—48
ეგზემპლარი: 46—48.
ელიტი: 46—48.
ეთერი.
ეთიკა.
ეთიოპი, ეთიოპი.
ეთნოგრაფი, ეთნოგრაფია: 75.
ეკლესია: 52.
ეკენისოვე.
ელექტრონი: 48.
ეპარქია: 51.
ეპითეტი.

ეპისკოპოსი: 42.
ეპიგრაფა: 52.
ერდგული: 48; 112.
ერთმანეთი.
ერთწამს: 45.
ერთხმათ: 45.
ერთჯერ: 51.
ექსპედირცია: 46—48.
ექსპერტი, ექსპერტიზა: 46—48.
ექსპლოატაცია, ექსპლოატატორი: 46-48.
ექსპრომტი: 46—48.
ეშხი.
ეჭვი, ეჭვიანი: 42.
ესტიბარი.

ვ.

ვაკანსია.
ვაჟაკი (და არა ვაშაკი), ვაჟაკური,
ვაჟაკობა.

ვარგვარ (ე. ი. ვარგისი, გამოსადეგი
ვარ), ვარგხარ, ვარგვართ, ვარგ-
ხართ: 31.

მარგივარ (ე. ი. გამოვადგები ვისმე),
არგიხარ, არგია და სხვ: 31.
მარსკვლავი.
მარჯიში, ეარჯიშობა.
მასალი: 52.
მეება (=ძალიან დიდი; — ხოლო ვაება
= გასაქირი).
მეზირი.
მერაოდეს, ვეროდეს.
მერსი.
მერცხლი.
მერხვი.
მეფხვი.

ველარ: 50.
ვიღრე (და არა ვიღრემლი).
მითომ (და არა მითამ).
ვინლა.
მირთავა (და არა ვირთხა).
მილაღები და ვილღები (ნახეთ: და-
ლაღვა)
ვილატა.
ვილწი: 32.
ვიწრო.
მოგზალი: 52.
ვსება, ვავსებ, ავსება.
ვსვამ: 16.

ზ.

ზედიზედ: 45.
ზეინკალი.
ზღა, იხ. გაზღა: 49; 111.
ზდილობა, ზდილი, ზდილობიანი: 49; 111.
ზოგან (და არა ზოგვან).

ზოგიერთი (და არა ზოგიერთა): 45.
ზრახვა (ე. ი. ფიქრი, — აქიდან განზრახ-
ვა: ძრახვა კი — ძვირის თქმა, კიცხვა)
ზუმმა.
ზღურბლი.

თ.

თავდები (თავმდები).
თავისებურობა: 70.
თავმდაბალი, თავმდაბლობა.
თავმოყვარეობა
თავსაკრი.
თათფირი, თათფირობა: 47.
თამამი.
თამბაქო (თუთუნი): 41.
თანახმა, მაგრამ თანხმობა, დათანხმება,
გეთანხმები...
თანდათან: 45.
თაობა (= მოდგმა; ხოლო თავობა = თა-
ვათ ყოფნა).
თაოსანი, თაოსნობა... 49.
თებერვალი.
თერმომეტრი.
თერძი (და არა თერციკი)
თვალთმაქცი.
თვალღერება: 50.
თვალწინ: 45 და 49.

თვარა (და არა თორემ): 42; 52.
თვე, თვიური: 52.
თვით, თვითონ
თვის (თანდებ, მაგალ. კაცისათვის): 14.
თითო, თითოეული: 110.
თითქო, თითქოს.
თიკანი.
თილისმა.
თოლხო კვერცი, მაგრამ შეთოხლვა.
თორნე.
თოქალთო.
თოხარიკი.
თუთფერი: 47.
თუთხმეტი: 50.
თუნუქი
თფილი: 47; 113—115.
თქვენკენ.
თხზვა, შეთხზვა.
თხზულემა.

ი.

იაფი. იაფობა, გაიაფება ..
 ილაყვი.
 იღვა.
 იდილია: 52.
 იერარქია: 51.
 იერიში.
 იისფერი.
 იმდენი.
 ინგლისელი, ინგლისური.
 ინდიკტიონი: 47; 113—115.
 ინდიფერენტიზმი.
 ინდოელი, ინდო (=ინდოეთის მცხოვრები).
 ინდოური (ფრინველ.).
 ინდუქტიური: 46—48.
 ინდუქცია: 46—48.

ინჟინერი.
 ინსპექტორი: 47; 113—115.
 ინსტიტუტი: 47; 113—115.
 ინტელექტი: 47; 113—115.
 ინტელექტუალური: 47; 113—115.
 ინტელიგენტი 52.
 ინტელიგენცია: 52.
 ირგვლივ.
 ირენჯკა.
 იტალიელი, იტალიური.
 იუზილე (იუზილეისი, იუზილემ...)
 იქიდან: 42.
 იქით, იქითკენ: 42.
 ილლია.
 იშვიათი, იშვიათად.

კ.

კაზმვა, მოკაზმვა, შეკაზმვა, შეკაზმული.
 კათოფე (მკათათვე).
 კათალიკოზი: 43.
 კათედრა.
 კალათა: 45.
 კალატოზი.
 კალია: 49.
 კალიგრაფი, კალიგრაფია: 75.
 კამბეჩი: 43; 120.
 კანტორა: 52
 კანცელარია.
 კაპიკა.
 კახა: 52
 კახაცია: 52.
 კატეხიზმო.
 კახბა: 47.
 კელაპტარი.
 კვალად: 9.
 კვამლი (ე. ი. ბოლი,—ხოლო კომლი==
 მოსახლე კაცი): 51
 კვარი (მკვარი): 49
 კვაწარახი.
 კვდარი (მკვდარი): 49.
 კვეთრი (მკვეთრი): 49.
 კვიდრი (მკვიდრი): 49.
 კვირა.

კინელამ (კინალამ).
 კიჟინი.
 კლასიკი, კლასიკური: 52.
 კლასიფიკაცია: 52.
 კოდალა.
 კოდალი.
 კოდექსი
 კოლეგია: 52.
 კოლექცია: 48; 52.
 კოინდარი.
 კომედია: 52.
 კომენტარია, კომენტატორი: 52.
 კომერსანტი, კომერციული: 52.
 კომისარი: 52.
 კომისია: 48 და 52.
 კომისიონერი: 48 და 52.
 კომიტეტი: 52.
 კომოდი: 52.
 კომპანია: 52.
 კომპანიონი: 52.
 კომფორტი: 52.
 კონგრესი: 52.
 კონდუქტორი: 48 და 52.
 კონტრაქტი: 48 და 52.
 კონტროლი, კონტროლიორი: 52.

კონცერტი: 52.
კონცესია: 48 და 52.
კორექტორი, კორექტურა: 48 და 52.
კორესპონდენტი, კორესპონდენცია: 52.

კოჩალი, კოჩალობა, კოჩალ! (ყოჩალი...)
კრიპუტი: 43.
კუთნილება: 50.
კურატპალატი.

ლ.

ლავაში.
ლაშქარი.
ლანტი.
ლექტორი: 48; 113—115.
ლერწამი: 51; 112—113.

ლექცია: 48.
ლეჩაქი.
ლოლიკა, ლოლიკური.
ლურსმანი.

მ.

მაგდენი.
მაგიერათ (და არა მაგიერათ): 8; 112.
მაგრამ (მარა).
მაგრატელი.
მადანი.
მადლიერი: 50.
მათემატიკა, მათემატიკური.
მათხოვარი: 45.
მალაღური.
მამალი, მამადიანი (მაჰმადი).
მანამ, მანამდი: 67.
მანეთი.
მარად: 9.
მართებლობა: 49.
მართველი, მართველობა: 49; 109—110,
მართლაც.
მარტო, მარტოკა, მარტონი, მარტოკანი.
მაქ (და არა მანდ), მაქაური.
მაყარი.
მაშინვე (და არა მაშინათვე).
მაშვრალი, დამაშვრალი.
მაცთური: 47; 113—115.
მაჰანკალი, მაჰანკლობა.
მდაბიო, მდაბიური.
მდგმური.
მდებარეობა.
მდი (სახლამდი, აქამდი): 15; 111.
მეგულეება (გეგულეება, ეგულეება...)
მევახშე.
მეთოლი.
მეყოზარი.

მელა, მელია.
მელანქოლია: 51.
მელოტი.
მერმე (მერე).
მეფე.
მეჰანიკა, მეჰანიკური: 51.
მეშინია: 22; 110.
მეჩითი.
მეცადინი, მეცადინობა.
მეციხოვნე.
მეძიებელი.
მეწველი ძროხა (და არა მწველელი
ფური).
მეწვრილმანე.
მეხმლე.
მეჯღლიში.
მზარეული.
მზახალი.
მზგავსი, მზგავსება, დამზგავსე-
ბა...: 51; 112.
მზეთუნახავი.
მზესუმზირა.
მზიფი (გამზიფება, სამზიფო...)
მთელი (გამთელეება, სიმთელე...) 49.
მთვარე, მთვარიანი.
მთიელი (ე ი. მთის მცხოვრები; მთიული
კი=მთიულეთის მცხოვრები).
მთლათ: 9 და 49.
მიღლეში (ე. ი. არაოდეს): 68.
მიღლორი (მინდლორი), მიღლორის, მიღ-
ლორე...

მითი, მითოლოგია, მითოლოგიური...
მილიარდი: 52.
მილიონერი, მილიონი: 52.
მიმოხრა (და არა მიმოხერა):... ნახ.
მიხრა-მოხრა.
მიზნევა, მივიზნიე...
მინანქარი.
მირჩევნია, მირჩევნიხარ.
მისია, მისიონერი: 52.
მისწრება, მივასწრებ: 27.
მიტკალი.
მიტროპოლიტი.
მიუვალი, შეუვალი...
მიქსტურა: 46—48.
მიჩენა, მივიჩინე, მიეუჩინე (და არა მიჩნევა, მივიჩნიე).
მიცვენა, მიცეინდენ... (იხ. ცვეცნა): 31.
მიძხ (გიძხ, უძხ...)
მიწღომა, მიუწღომელი.
მიწვევა, მივაწვი (და არა მილწვევა, მივალწვი): 33.
მიხარია: 22; 110.
მიხთომა (მიხდომა): 47.
მიხრამოხრა (და არა მიხერამოხერა: — ხვრა, მოხვრა--მოლრღნა-ს ნიშნავს, ხრა, მოხრა კი...მოლრეკას).
მიხტომა, მიუხტა.
მკაჯიო.
მკვრივი.
მკლავი (კლავი).
მკუხე (=უმწიფარი; მკვახე კი=უშვერი, —მაგალ.: მკვახე სიტყვა).
მნდომი, მნდომელი.
მოახლე.
მობძანება, მობძანდი: 48.
მოედანი.
მოზღილი: 49; 111
მოკაზმვა, მოკაზმული: 50.
მოკებრა.
მოკვლა: 50.
მომღურება
მომთმენი.
მომსხო: 49.
მომქმედი (მოქმედი): 126.
მონაზონი.
მონარკი, მონარქია: 51.
მონატრული (და არა მონატური).

მონოპოლია
მონდომებული (და არა მონდომილი).
მორბილება (იხ. რბილი).
მორგვალემა, მორგვალო: 49.
მოსული.
მოსულიერება: 50.
მოსუიღვა, მოსუიღული, მოუსუიღველი: 32.
მოსწრება, მოსწრებული, მოვესწრები...: 27.
მოტყუება, მოტყუებული.
მოურაობა: 49.
მოკალაქობრივი.
მოშივება, მოშივებული.
მოჩივარი (მოშივანი).
მოჩხუბარი.
მოცალემა.
მოცთა, მოცთენა: 47; 113—115.
მოძულემა, მოძულეებული.
მოწამე, ე. ი. წამებული.
მოწმე, ე. ი. დამსწრე.
მოწყურება, მოწყურებული, მომწყურებია, მეწყურება,—მაგრამ წყურვილი.
მოჭკვიანება, იხ. ჰკვიანი.
მოხთა (მოხდა): 47; 113—115.
მოხთენა (მოხდენა): 47.
მოხთომა (მოხდომა): 47.
მოხშირება: 50.
მრავალრიცხოვანი.
მრული: 11.
მტრობა ემტრობ, გემტრობს; მტერობა კი—ვემტერები).
მტყუნება (მიმტყუნა, ეუმტყუნე...).
მუგუზარი.
მუსიკა, მუსიკალური.
მუშაითი.
მუშტარი, მუშტრობა.
მუჰი (მეტაფორულათ კი მუჰა ერთი მუჰა ხალხი).
მუნთალი: 47.
მქვია (გქვია და სხვ.): 22; 110.
მქონდა: 17.
მუნა, დამუნა: 34.
მუოფადი (და არა მყოობადი),
მუუდრო.
მშვენიერათ (და არა მშვენიერათ): 8.

მშვენიერი (და არა შენიერი), გამშვე-
ნიერება; მაგრამ დაშვენება,
შვენება, აშვენებს, დააშვენა...
მშვენიერობა, მშვენიერება (და არა
მშვენიერობა): 8.
მშვიდობა.
მშოა: 22; 110
მცალია: 22; 110.
მცნება (ათი მცნება; ცნება კი=სა-
განზე წარმოდგენა).
მძვინვარე.
მძორი.

მწამხ: 32; 111.
მწარე (და არა მწარი).
მწევარი, მწევრები;—წვერი კი=წვი-
რები: 49; 109—110.
მწვერვალი (წვერვალი).
მწყესი (სახელზმნა კი წყესვა).
მწყვედეა, დამწყვედეა.
მწყურია: 22; 110.
მქვერმეტყველი.
მხატრული.
მხთალი (მხდალი): 47; 113—115.
მხოლოდ: 9.

ნ.

ნავსადგური: 49.
ნათესაობა: 49.
ნათელა: 50.
ნათლისღება.
ნაქვერცხალი.
ნაკლულოვანი, ნაკლულოვანობა, - ნება.
ნამგალი.
ნამღვილი.
ნამეტანი.
ნამზითვი.
ნამტვრევი.
ნამუშავერი.
ნამკერი.
ნანგრევი.
ნაპარავი.
ნაპერწყალი.
ნასვამი.
ნატვრა: 50.
ნაქვთი.
ნაქნარი.
ნაყიდი, ნაყიდობა, ნაყიდობის ქა-
ლადლი: 32.
ნაყოფი, ე. ი. ხისა და მიწის მოსავალი,
ან საქმობის შედეგი;—ნაყოფი
კი=ყოფილი, ვინც იყო.

ნაშვილები, ე. ი. შვილთ აყვანილი;
ნაშვილდვი კი=შვილნაყოლი.
ნაშთი, ე. ი. ძველი ღროის კვალი,
დანარჩენი; ნეშტი კი=მიცვა-
ლებულის ძელები.
ნაცთენი: 47; 113—115.
ნაცთური: 47; 113—115.
ნაძლვევი, დანაძლვევა.
ნაქირნახულევი.
ნახშირი: 50.
ნებივრობა, ვანებივრებ, ენებივრობ: 8.
ნეკერჩხალი.
ნეკტარი: 48; 113—115.
ნიკაპი.
ნიმუში.
ნირი (ნიხრი).
ნეტრა, ე. ი. სურა; ლიტრა კი=9 გირ-
ვანქა.
ნოემბერი.
ნოტიო (და არა ნესტიანი).
ნუთუ.
ნული.

ო.

ოდეკოლონი: 52.
ოკეანე.
ოკტომბერი: 48; 113—115.
ოლარი: 51.

ოქერაცია: 52.
ოქოზიცია: 52.
ოკტატორი: 52.
ოკგანიზატორი, ოკგანიზაცია: 52.

მრიგინალი, ორიგინალური: 52.
მრთოგრაფია: 75.
მრივე: 12.
მრკესტრი: 52.
მრორი: 51.
მრჯერ: 51.
მხანა: 52.

მსტრაკიზმი: 52.
მფიკერი: 52.
მფიციალური: 52.
მლონდ.
მხ.
მხუნჯგი, ოხუნჯობა.
მხშივარი: 50.

კ.

კაიჭი.
კანტომიზა: 52.
კაპიროზი: 42.
კარალელი, კარალელური: 52.
კასაფი: 52.
კახივი: 52.
კატიება=დანაშაულის შერჩენა, აქი-
დან: მაპატიე, მიპატიებია...; კა-
ტივება კი=კარგათ მოელა:
ცხენი ვაპატივე, მიპატივებია.
კატიოსანი, პატიოსნება: 49.
კატრიაჩკი: 51.
კატრიჯვანი.
კალური.
კენსია.
კეპელა: 45.

კესიმიზმი, კესიმისტი: 52.
კირაქით, პირიქით: 45.
კირდაპირ: 45.
კირისახე: 49.
კირჯვარი.
კრაქტიკა, კრაქტიკული: 48; 113—115.
კრეხა: 52.
კრეფეკტი: 48; 113—115.
კრიმადონა: 52.
კრინცესა: 52.
კროგრაშა: 52.
კროუკტი: 48; 113—115.
კროტეკტორატი, კროტეკტორი: 48.
კროფესია, კროფესიონალური (კრო-
ფესიული): 52.
კროფესორი: 52.

ქ.

ქანგი, დაქანგვა, დაქანგული.

ქინი.

კ.

კადგან (და არა რახან და რალიი).
კამდენი, კამდენიმე (და არა რამოდენი,
რამოდენიმე).
კაშე, რაიმე (და არა რამა).
კასაკვირველია.
კაფსოდი, რაფსოდია: 46—48.
კაწამხ.
კბილი, დარბილება, მორბილება...: 51.
კგვალი (მაგრამ სიმრველე), მორგვალე-
ბა, მორგვალო: 49; 109—110.
კეგრები: 52.
კედაკტორი: 48; 113—115.
კელაქცია: 48.
კეკა: 23—24.

კექტორი: 48; 113—115.
კთვა, დართვა, დართული, სართავი ..
რთველი.
კთვლი (თრთვილი).
კისთვის: 14.
კითმა.
კითმი.
კკალი.
კკო.
კოგორც (და არა როგორადაც).
კოლესაც.
კოლესა.
კოცა.
კუკა (და არა რუქა).
კული (ზმნა კი მილუღვა).

რჩენა, დარჩენა (და არა რჩომა,
დარჩომა); — ეარჩენ, ერჩები.
რცხილა.
რძალი.

რჯუ, გარჯა, ე. ი. შრომა; სჯა კი=გა-
რჩეყა, გკობა.
რჯული=სარწმუნოება; სჯული კი=კა-
ნონი.

ს.

საავათყოფო: 9; 115—120.
საათაბაგო.
საარშიყო.
საბალახე (არს. სახ.).
საბალახო (ზედსართ. სახ.).
საბოლოო.
საბრძოლი (და არა საბრძოლველი),
საბრძოლათ...
საბძანებელი: 48.
საბძელი (საბზელი).
საგაზდილო: 49.
საგათას ძილი.
საგძალი (საგზალი).
სადავო, უდავო: 128.
სადამდი: 15; 111.
სადაფი=„მარგალიტის კეტყუაი“
(მრბელ. ლექსიკ.); სარდაფი
კი=მიწაში ამოშენებული სა-
რთული, მავალ. ღვინის სარდაფი.
საეკლესიო: 52.
საერისთაო: 49.
სავაუო გიმნაზია: 70.
სავარცხალი.
სავსე.
საზლო, საზლოობა, ვასაზლოებ... 49; 111.
საზოგადოება.
საზღვარი.
სათვალე: 73.
სათითო: 110.
სათნოება.
საიდან, საიდანლაც: 14.
საით.
საკვირველი, ე. ი. გასაოცარი, სა-
კვრელი კი=საკრავი; რასაკვირ-
ველია (და არა რასაკვრელია).
საკმეველი.
სალდათი: 52.
სამარე.
სამართველო: 49; 109—110.

სამზარეულო.
სამზითვო.
სამღურავი.
სამივე: 12.
სამოახლო.
სამოურაო: 49.
სამსხვერპლო (მეგრამ სხვერპლი): 49.
სამშუშაო.
სამშაბათი.
სამწვადე (მეგრამ წვადე): 49.
სანამ, სანამდი (და არა სინამ და
სინამდი): 67.
სანაძლო: 49.
სანთელი.
სანქცია: 48.
საოხუნჯო.
საპალნე.
საპატიო.
საპურობილე.
სარჯელი=შრომა, ხასჯელი
კი=ტანჯვა, წამება.
სახაფლო: 49.
სახთუმალი.
სასიკვდილო=სიკვდილის მომასწა-
ვებელი, სასიკვდილე კი=მომა-
კვდინებელი,—მავალ : სასი-
კვდილო კურილობა, სასიკვდილე
ფიალა).
სასიმიდე (სასიმინდე).
სასირცხვო (სასირცხო).
სასუიდელო=საფასი; ხოლო რაც
უნდა იყიდონ=საყიდელი
=საყიდი: 32.
სასწორი.
საუღიერო.
საუკუნე (არს. სახ.), აქიდან საუკუ-
ნეობით (და არა საუკუნეობით).
საუკუნო (ზედს. სახ.).
საუმცროსო.

ხაუცხოო.
ხაფაღარათო.
ხაფირონი.
ხაფრთხე.
ხაფურაი.
ხაქალო სასწავლებელი: 70.
ხაქეხარი, ხაქები (და არა ხაქებური).
ხაქმრო: 50.
ხაღავათი (და არა შეღავათი): 43.
ხაღვთო: 7.
ხაყდარი.
ხაყიდელი და სასყიდელი: 32.
ხაყმაწვილო.
ხაყოფი=საქმაო; ხამყოფი კი=საყოფ-
ნელი ადგილი.
ხაყურადღებო (და არა ყურადსაღები).
ხაშვალეზა: 52.
ხაშვალი (საშუალი): 52.
ხაშობო, საშობოთ (და არა საშობაო,
საშობაოთ).
ხაცთური: 47; 113—115.
ხაძულელი.
ხაწვრილმანო.
ხაწნახელი (არს. სახ.).
ხაწნეხელი (მიმღ.).
ხაქამადი (და არა შექამადი): 43.
ხახელდობ: 127.
ხახელმწიფო.
ხახლთუხუცესი.
ხახლისკაცი (სახლიკაცი).
ხახსარი.
ხეკტემბერი: 48; 113—115.
ხემინარია.
ხესია (სხდომა, კრება): 52.
ხეფისკვერი.
ხიბრტყე.
ხიგძე: 49; 111.
ხივიწროვე.
ხითფო: 47.
ხიზბოლო, სიმბოლიური.
ხიშეტრია: 52.
ხიშთელე: 49.
ხიშიდი (სიმინდი).
ხიშსუბუქე (მაგრამ სუბუქი): 49.
ხიშხუნავე (მაგრამ ხუნაგი): 49.
ხიშსუქნე (მაგრამ სუქანი): 49.
ხინიღისი.

ხინოტიე (და არა სინესტე).
ხინტაქსი.
ხირბილე.
ხისოვლე.
ხისხო (მეტაფორულათ,—მაგალ. ამხისხო
საქმე; რეალურათ კი ხიშხვილე,
მაგალ. ხის ხიშხვილე): 49.
ხიტკბო (და არა სიტკბილე).
ხიფრთხილე.
ხიყმაწვილე.
ხიცრუე.
ხიძულილი.
ხელომა.
ხოველი (და არა ხეელი).
ხორტი.
ხოფიზში, ხოფისტი: 75.
ხრულბიბი.
ხრულიად: 9.
ხტვენა: 51.
ხუბუქი (მაგრამ ხიშხუბუქე): 49;
109—110.
ხულიერი: 50.
ხულტანი (სულტანი).
ხუმბული.
ხუნაგი (მაგრამ ხიშხუნაგე): 49;
109—110.
ხურდო.
ხურნელი, სურნელება, სურნელოვანი: 51.
ხუფთა: 47.
ხუფიქსი: 52 და 75.
ხუქანი (მაგრამ ხიშხუქნე): 49; 109—110.
ხუქველა.
ხფერა (სფერო): 75.
ხფიქსი: 75.
ხქელი.
ხწავლული: 43.
ხწორეთ: 9 და 11.
ხწორი=თანასწორი: 11.
ხწორე=მართალი: 11.
ხწრება, ვასწრებ და სხვ.: 27.
ხწუხხარ შენ: 30.
ხხალი: 49; 109—110.
ხხვერპლი (მაგრამ ხამხხვერპლო,
ხიშხვერპლა): 49; 109—110.
ხხვილი (მაგრამ ხომხხო): 49; 109—110
ხხვიმის=სხეა დროს.
ხხვლა: 50.
ხხმარტილი.

ტ.

ტაკტი, ტაქტიკა: 48; 113—115.
 ტალავერი.
 ტალხუნა.
 ტანისამოსი: 49.
 ტანსაცმელი: 49.
 ტანჩაცმა, ტანჩაცმული: 49.
 ტარიფი: 75.
 ტაშტი: 51.
 ტევანი: 49.
 ტევრი: 49.
 ტელეგრაფი: 52.
 ტელეგრაფი, ტელეგრაფისტი: 75.
 ტელეფონი: 75.
 ტერიტორია: 52.
 ტერორი, ტერორისტი 52.

ტენიკა, ტენიკური.
 ტიბიკონი.
 ტიგველი: 45.
 ტკაველი: 49.
 ტოლუმბაში.
 ტომარა: 45.
 ტრაგედია, ტრაგიზმი, ტრაგიკი, ტრაგიკული.
 ტრაქტატი: 48; 113—115.
 ტრაქტირი: 48; 113—115.
 ტრანსკრიფცია: 48.
 ტრელი: 49.
 ტყლიპი: 38.
 ტყუბი.
 ტყუილი.

უ.

უავგუსტოესი.
 უარესი.
 უგუნური, უგუნურობა.
 უდიერი, უდიერობა.
 უდროა, უდროოთ.
 უზდელი, უზდლობა: 49.
 უზმათ.
 უთაო, უთაობა=უთაური, უთაურობა:
 უთავო კი=თავის უქონელი.
 უკაცრავათ.
 უკეთ.
 უმარილი.
 უმზითვო.
 უმცროსი, უმცროსობა.
 უნაბი.

ურთერთი (და არა ერთურთი).
 ურთიერთობა.
 ურჯულა, ურჯულოება.
 უსაზღვრო, უსაზღვროება.
 უსამართლობა.
 უფროსი.
 უფსკრული: 46—48.
 უქმი და უქმე: 11
 უღვთო: 7.
 უყი.
 უცაბელათ.
 უძს (ნახ. მიძს)
 უწვრთნელი.
 უწინდლური,— რათ.
 უკუო.

ფ.

სადაც უცხო ენაში ფ ზის, ქართულათ
 ყველგან ფ უნდა დაისევას,— მაგალ.:
 ფაკტი, ფანტაზია, ფანატიზმი და
 სხვ, გარდა სიტყვისა თებერვალი.
 ფარანი (ფანარი).
 ფართო (და არა ფართე).
 ფარშავანგი.
 ფლარათი.

ფაში (ფაშვი).
 ფერმიხთილი (ფერმიხლული): 45.
 ფესვი.
 ფეხსაცმელი: 49.
 ფილა.
 ფიზიოლოგია, ფიზიოლოგიური.
 ფილოსოფია, ფილოსოფოსი: 75.
 ფიშტო.

ფოთოლი.
ფორთოხალი.
ფოშტა: 51.
ფრანგი, ფრანგული.
ფრთა, ფრთიანი, ფრთოსანი: 46 — 48.
ფრთხილი: 46—48
ფრიალ: 9.
ფრინველი: 49; 109—110.
ფრჩხილი: 46 — 48.
ფხვედოკლასიციზმი: 46 — 48.
ფხვედონიმი: 46—48.

ფსიხიკა, ფსიხიური, ფსიხოლოგია, ფსი-
ხოლოგიური (წინააღმდეგ 51-ე
გვერდზე მოხსენებული სიტყვებისა,
ამ სიტყვაში ბგერა ხ სჯობია ვი-
ხმაროთ).

ფსეკრი: 46 — 48.

ფუნა.

ფუსტული.

ფუჭი: 11.

ფხალი.

ქელივი: 51.
ქერაბიმი: 51.
ქვეით, ქვეითი, ქვეითობა, ქვეითად.
ქვემოთ.
ქვეშაგებელი, ქვეშაგები.
ქვეშევრდომი.
ქვიტკირი: 48; 113—115.
ქიშია, ქიმიკოსი: 51.
ქინა: 51.
ქირურგი: 51.
ქმნა, ქმნილი, შექმნა; იქმნება--იქ-
ნება: 26; 98; 110—111.

ქ.

ქმრიანი, ქმრის: 50.
ქორგა (ქოლგა).
ქორწილი (არს. სახ.).
ქორწინება, ლაქორწინება (ზმნა).
ქრთამი.
ქრისტეშობისთვის: 8.
ქრისტეანი.
ქრისტომატია.
ქრონიკა: 51. ,
ქრონოგრაფი: 51.
ქრონოლოგია: 51.
ქრონომეტრი: 51.

ღეო. ,
ღერი.
ღერო.
ღვდელი: 49; 109—110.

ღ.

ღვთაება, ღვთაებრივი, ღვთიანი,
ღვთიური: 7.
ღვთისმეტყველება: 7 და 49.
ღვთისმშობელი: 7 და 49.

ჰაბალახი.
ჰალხი, ყალხზე შედგომა.
ჰანა.
ჰარანა.
ჰარანდაში: 41.
ჰახაბი.
ჰაძახი.
ჰეინი, ყეინობა.
ჰველაფერი: 44.

ჰ.

ჰეინილა.
ჰინვა.
ჰმაწვილი, ყმაწვილობა, სიყმაწვილე...
ჰმული.
ჰოვლად: 9.
ჰურანი (იხ. „სიბ.—სიცი.“).
ჰურდგელი, ჰურდგლობა: 44; 113.
ჰურყუმელაობა.

შ.

- შაბათი.
შაბაიამანი.
შაგირდი.
შავარდენი.
შალაშინი.
შაშანური ლენო.
შაშფური.
შარვალი.
შახი (შაპი).
შე (თავსართი,—მაგ. შესვლა, შეტანა): 21.
შევიწროება, შევიწროებული...
შევსება (ნახ. ესება).
შეთვალული ყურძენი.
შეთქმულობა (და არა შეთქმულება): 70.
შეთხზვა.
შეკაზმვა, შეკაზმული: 50.
შეკვრა: 50.
შეკრებილება.
შეკუმშული (და არა შეკუმშილი).
შემიძლია: 22.
შემო (თავსართი,—მაგ. შემოსვლა, შემოსავალი): 21.
შემომკმედი (შემოკმედი).
შემოხსნა (ნახ. ხსნა): 50.
შემჩნევა.
შემცთარი: 47.
შემწყვდევა.
შენკენ.
შეპურობა.
შერჩენა (და არა შენარჩუნება).
შეტყუებება.
შეუვალი.
შეურაცხება (არს. სახ.—მაგ. შეურაცხება მომაცენა).
შეურაცხყოფა (ზნა.—მაგ. შეურაცხყოფი).
შექმნა და შექნა (იხ. კმნა).
შეცთენა: 47.
შეცთობა: 47.
შედღებისამებრ (და არა შედღებისდაგვარათ).
- შეძულება, შეძულებული.
შეხვედრა, შეხვედრება.
შეხვეწნა.
შეხვერეა: 44.
შეხსნა (ნახ. ხსნა): 50.
შეხტომა.
შეწებვა, შეწებება (იხ. წებვა).
შვადლე (შუადლე): 52.
შვაშავალი (შუაშავალი): 52.
შვამდგომელი (შუამდგომელი), შვამდგომლობა: 52.
შველი: 49.
შვენება (ვაშვენებ, აშვენებს და სხვ., და არა მშვენება, ამშვენებს...): 49; 98.
შვილდი: 49.
შვილიშვილი.
შვილობილი.
შთა (თავსართი): 20.
შთაბერვა (სულის შთაბერვა ზეციურზე ითქმის, სულის ჩაბერვა კი—ადამიანურზე): 21.
შთაბეჭდილება: 21.
შთაგონება, ე. ი. ზეციით ჩათხრობა; ადამიანთაგან კი—ჩაგონება: 21.
შთამომავალი, შთამომავლობა: 21.
შთანთქმა (უზარმაზარ არსებაზე ითქმის, როგორცაა ზღვა, ვეშაპი და სხვ.; ჩვეულებრივზე კი—ჩანთქმა): 21.
შთენილი (დაშთენა, დაშთენილი).
შიგ (და არა შიდ).
შიმშილი: 51.
შინდი.
შინისკენ (და არა შინათკენ).
შინჯვა, გაშინჯვა: 51.
შიშველი: 45.
შიკოლა: 51.
შიორიხლოს, შორიდან, შორს.
შირომიხმოყვარეობა.

ჩ.

ჩაგვრა: 50.
ჩალვადარი.
ჩამოხსნა: 50.
ჩამოხრობა: 49.
ჩანგური.
ჩანხ: 20.
ჩარხი.
ჩასწრება, ჩავუსწრებ...: 27.
ჩაუურყუმელავება.
ჩაცენა და ჩაცვიენა (ნახ. ცენა და ცვიენა): 31.

ჩემკენ.
ჩემმაგიერ.
ჩვარი: 49.
ჩვენკენ.
ჩვეულება, ჩვეულებრივი: 50.
ჩვილი: 52.
ჩლიქი.
ჩუმათ (და არა უჩუმრათ): 43.
ჩურჩხელა.
ჩხა.

ც.

ცალცალკე.
ცარიელი: 50; 112.
ცარცვა: 51.
ცეცხლიპირას (და არა ცეცხლაპირას).
ცვარი, ცვრიანი: 49.
ცვენა, დაცვენა, დაცვენილი, ჩამოცვენილი: 31.
ცვიენა, ცვივა, ცვივიან, ჩამოცვიენული...: 31.
ცთა: 47.
ცთენა: 47.
ცთომა: 47.
ცთომილი: 47.

ცთუნება: 47.
ციგარა.
ციება.
ცინდალი.
ცისარტყელა: 49.
ციყვი: 49.
ციცაბო.
ცოდვა: 51.
ცრუმორწმუნეობა.
ცულდი: 44.
ცფიერი: 49.
ცხარე.
ცხონება, ცხონებული, ცხონდა...

ძ.

ძაგარი (ჯაგარი).
ძალმისხ, ძალგიძს...
ძახილი.
ძევალი: 49.
ძივი (ძივი): 49.
ძიმწარე: 49.
ძლიერ, ძლიერი: 50.

ძლივხ.
ძმრიანი, ძმრის: 50.
ძრახვა (=დაძრახვა, გაკიცხვა; გაარჩიეთ ზრახვა).
ძროხა: 37.
ძლარზი (ზლარზი).
ძღვენი.

წ.

წადგომა (წაადგა, ე. ი. მოუხთა, გინა თავს წაადგა;—წარდგომა კი—მაგ. წარსდგა, ე. ი. გაბოეცხადა): 21.

წალკატი.
წამხთარი: 47.
წარ (თავსართი): 20.
წარდგენა, წარადგინა: 21.

წარდგომა, მაგ. უფროსის წინ
წარსდგა: 21.
წარკვეთა, მაგალ. იმედი წარიკვეთა,
ხასოწარკვეთილი და სხვ.; წა-
კვეთა კი = წაქრა, მაგალ. თავი
წაკვეთეს: 21.
წარმავალი, მაგ. სიმდიდრე, საწუთრო
და მზვ. სხვ. წარმავალია; — წამა-
ვალი კი = სადმე წამსვლელი: 21.
წარსული, ე. ი. გავლილი ცხოვრება,
ისტორია; წასული კი = გამგზავ-
რებული: 21.
წატვდომა, თავს წაეატყდი (და არა
წაეაწყყდი): 44.
წაწყმედა, წაწყმედილი.
წვერი (ნახ. მწვეარი): 49; 109—110.
წელან, წელანდელი.
წვადი: 49; 109—110.
წვანილი: 49; 109—110.
წვეტი: 49; 109—110.
წვრთნა, წვრთნილი, გაწვრთნა, გა-
წვრთნილი, უწვრთნელი.

წილხთომილი (წილხდომილი): 47.
წინააღმდეგი
წინათ.
წინათგაძნობა.
წინახიტყვა (წინასიტყვაობა).
წინაწინ: 45.
წიფელა: 45.
წიწილი: 45.
წიკპელი (და არა წიკპლა).
წმიდა = უცოდველი, წმიდანი: 100.
წმინდა = სუფთა: 100.
წნილი: 49.
წრევენდელი: 51; 112—113.
წრეულს: 51; 112—113.
წრიალი.
წუთისოფელი: 49.
წუხანდელი.
წუხელის.
წყალმანკი.
წყეინება, მაწყენია, გეაწყენია...: 22.
წყვლილი.
წყვილი.

შ.

შადარი.
შადი: 49.
შადრაკი.
შვალი: 49.
შვარტლი: 49.
შველი.
შერა, დაქერა.
შვრიტიმანი.
შვირება (პირვება): 50.

შილოფი.
შინკა.
შირნახული.
შიშკარი.
შიკიანი, კვიანური, დაკვიანება,
მოკვიანება: 112.
შიკუა.
შილეკი.

ხ.

ხაბურჩაკი: 38; 112.
ხანდახან: 45.
ხანჯალი: 77.
ხარება (და არა ხარებობა).
ხელახლა (და არა ხელახლავ და
ხელახლად).
ხელეური.
ხელმწიფე, ხელმწიფობა, გახელმწიფება.

ხელნაწერი: 49.
ხელოვნება.
ხელსაქნარი: 45.
ხელსახოცი: 39; 45.
ხელკვეთი:
ხელშეკრულობა (და არა ხელშეკრუ-
ლება).
ხელწერილი: 45; 49.

ხერხემალი (ხირხიმალი).
ხვადაგი.
ხვაფრიელი.
ხვედრი: 49.
ხვინა: 50.
ხვრა: 50.
ხვრეპა: 44.
ხლართვა.
ხმალი, ხმლიანი: 49.
ხოლმე: 51.

ხომალი: 51.
ხოთქარი: 51.
ხორბალი: 51.
ხოცვა, დაგხოცავთ (დაგხოცოთ).
ხსნა, გახსნა, მოხსნა, შეხსნა: 50.
ხსნილი: 50.
ხშირი: 50.
ხურმა.
ხურფინი.
ხჩობა, დახჩობა: 49.

ჰ.

ჰაერი.
ჰანგი.
ჰარმონია, ჰარმონიული, დისჰარმონია,
დისჰარმონიული.

ჰიგიენა.
ჰუმანიტარული.
ჰუმანური.
ჰუნე.

ჟ.

ჯანაბა.
ჯანმთელი: 45; 49.
ჯერ.
ჯერანი.

ჯინჯარი: 45
ჯინჯველა: 45.
ჯირკი.

საკუთარი სახელები.

აბასთუმანი.
აზარბეჯანი (ძველ. აღრაბაგანი).
აზრუმი.
ალაბი, ალაბის ქალაქი (=ალეპო).
ამილახვარი.
ამირეჯიბი.
ანა: 52.
არეზი (ძვ. რასხი, ე. ი. არაქსი).
ასტრახანი.
აფხაზეთი: 46—48.
აწყური.
ბაგრატიონი.
ბათომი.
ბარბაღე: 51.
ბაღდადი (=მსმალეთში).

ბაღდათი (=საქართველოში).
ბენედიქტე: 48.
ბროსე: 52.
ბუდა: 52.
ბანჯა (და არა მლიზავეტოპოლი).
ბელათი.
ბორგასლანი.
ბრიგოლი.
დადეშქელიანი.
დარუბანდი (=დერბენტი).
დაღისტანი.
მენატე.
მთიოპია
მკატერინე.
მნგური.

მრევანი.
მსპანია (მსპანეთი).
მქეთიმე.
მასილი.
მახტანგი.
ზედაძენი, ზედანძის მონასტერი.
ზესტაფონი (და არა ჭვირილა).
თამარი, თამარ (და არა თამარა).
თეიმურაზი.
თეოდოსია.
თფილისი: 47; 113—115.
იერუსალიმი.
ინგლისი.
იოანე: 52.
ირაკლი.
ქავკავი (და არა ჳლადიკავკასი).
ქოსტანტინე.
ქოსტანტინეპოლი.
ლუარსაბი.
მადონა: 52.
მაკიაველი: 52.
მამადი (მაჰმადი).
მარგალიტა: 51.
მესია: 52.
მიხეილი.
მოსკოვი: 52.
მყინვარი (და არა შაზიბევი).
მცხეთა.
ნახჭევანი.

ნიკოლოზი, ნიკო.
ნინო.
ოდესა: 52.
ოდში (და არა მეგრელია და სა-
მეგრელო).
პარიზი.
პეტერბურგი (და არა პეტერბურდი).
პოსეიდონი: 52.
რუსთველი (და არა რუსთაველი).
სარა: 52.
სიმონი.
სოლალი.
სოლომონი.
სომხეთი.
სოფრომი.
სოხუმი (ძველებ: ცხომი).
სცილა და შარიბდა.
ტარტიუფი.
ტრაპიზონი.
ულუმბო (=ოლიმპი).
ფარნაოზი.
ფუკიდიდი: 75.
ჰაბა (=შეკა).
ლოლობერიძე.
ჩიქოვანი.
შამი (=ლამასკი).
შარვაშიძე.
შოთა.

პრსებითი სახელები:

1. ლეთის, ლეთით, ლეთიანი
2. ხმოვანთა გამოკლება ბრუნვებში (მაჰლის, მამლით...).
3. ნაოსნობ. ბრუნვის დაბოლოება სი
4. ვნებ. ბრუნვის დაბოლოება თ
5. წოდებითი ბრუნვა
6. მოწვები—მოწვებით
7. ღირსებები—ღირსებებში
8. შპანები, ძმებთა
9. ღვითი, თამარ—ღვითი, თამარი გვ. 7.

ზედსართავი სახელები:

1. შედარებითი ხარისხი (უტკესი, უგძესი...)
2. ძუთათური, ოხურგელი
3. სწორი, მრუდი გვ. 11.

ნაცვალსახელები:

- მინზე, რამე—ვისმე, რასმე;—ვილაც, რალაც;—თვიანთი გვ. 12.

რიცხვითი სახელები:

- მრჩე და ორჩე (მათი ბრუნვება);—ოცდამათე, 'და არა მე-ოცდაათე 12.

- ზედსართავ-არსებითის ერთად ბრუნვება;—როდის იხმარება სრული დაბოლოება ბრუნვებში 13.

თანდებულები:

- ბან (სოფლითგან—სოფლიდან);—თვის, და არა თვის;—მდი, და არა მდე;—ქვეშ, შუა და სხვ. მიცემით ბრუნვას თხოულობს;—ში, და არა ში;—ვით 14.

ზმნები:

- ა. მინახეს, და არა მინახეს და მინახი;—კერავენ, თუ კერვენ;—გახოვრობ, და არა ვცხოვრებ;—მე ვუწერ, და არა მე უწერ;—ხუჯავა, და არა ხედვიდა;—მოვიდნ, და არა მოვიდნენ, და არა მოვიდნენ 16.

- ბ. ბგერები ჰ და ს ზმნებში: 18; 19; 102.
 ბ. სრული და მოკლე თავსართები;—თავსართები შე, მო, შემო 20; 21.

- სინონიმები** 35.
 ზოგიერთი სიტყვის მართლწერა 42.
 რთული სიტყვების მართლწერა 45.
 მთავრულების ხმარება 45.

სინტაქსი:

- თანხმოვან ბგერათა კლასიფიკაცია და თვისებანი 46.
 კეთილშობიანობა 48.
 (აქვე სიტყვის დამარცხლის წესრიგი).

სინტაქსიური კანონები:

1. შემასმენელის შეთანხმება ქვემდებარესთან 54.
2. მსაზღვრელი სიტყვა 57.
3. მოყვანილი სიტყვები 58.
4. ღროთა შეთანხმება 60.
5. ქვეშირი რა 61.
6. შედარებითი ხარისხის მართვლობა, —რიცხვითი სახელების მართვლობა, — შეილითურთ, შეილიანთ, — თურმე და თუ არა: 62.
7. შარყოფითი მიმოხრის ფორმები: 65.
8. იმიტომ და იმასთვის, —სანამ—მანამ, —იმეფა ოც წელს, თუ ოცი წელი, —სუფიქსები ებ და ობ, — მხოლოდითი რიცხვის უპირატესობა, და სხვ. 66.

- სხვადასხვა გამოთქმა 72.
 რუსიციზმები 73.
 უცხო სიტყვების შემოტანა საუბრისა და კითხვის კილო, —ლიცენცია პოეტია 78.
 შეცთომების მაგალითები ქართულ მწერლობაში 80.
 ფრაზეოლოგია 82.
 პარაგი სტილის ნიმუშები 85.

დამატებანი (კრიტიკული გარჩევა):

- I. აკაკი შანიძის „სუბ და ობ. პრეფ. ქართ. ზმნებში“ 89.
- II. „სალიტერ. ქართული სათქმულისათვის“ — საორგანიზაციო კომისიისა 108
- მართლწერის ლექსიკონი. 133.